I. LUPAȘ
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ–SIBIU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

STUDII, CONFERINȚE ȘI COMUNICĂRI ISTORICE

VOLUMUL III

SIBIU
TIPOGRAFIA „CARTEA ROMÂNEASCĂ" DIN CLUJ
1941

www.dacoromanica.ro

I. LUPAŞ
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

STUDII, CONFERINȚE
ȘI
COMUNICĂRI ISTORICE

VOLUMUL III

1941
TIPOGRAFIA „CARTEA ROMÂNEASCĂ DIN CLUJ"
SIBIU

www.dacoromanica.ro

MUCENICIA BRÂNCOVENILOR

Nu este mic numărul voevozilor milostivi și darnici, cari au împodobit pământul Țărilor Române veacuri de-arândul cu sfinte lăcașuri de închinare, clădite și înfrumusețate cu atâta măestrie, încât multe din ele pun în uimire pe cei mai pricepuți cercetători, sosiți din mari depărtări ca să ne cunoască neamul și țara.

Între Domnii Țării Românești, mai presus de ceilalți, lui Constantin Brâncoveanu i se cuvine o pomenire cu laudă mereu sporită, nu numai pentru îmbelșugata lui dărnicie, revărsată asupra celor ce osteneau să lumineze poporul prin cartea bisericească îndrumându-l pe căile virtuților creștine, dar mai ales pentru pilduitoarea statornicie de care a dat dovadă în cele mai cumplite clipe ale vieții sale, pecetluind cu suprema jertfă, cu însuș scump sângele său, cu al ginerelui și cu al fiilor săi, credința neclintită în Evanghelia Mântuitorului nostru Isus Hristos.

Constantin era nepotul lui Preda Vornicul și fiul postelnicului Papa din Brâncoveni[1]), care a fost ucis la 1655, când s'au

---

[1]) cf. N. Iorga, *Constantin Vodă Brâncoveanu. Viața și Domnia lui.* Vălenii de Munte 1914; Idem *Documente privitoare la Constantin Vodă Brâncoveanu, la domnia și sfârșitul lui.* București 1901; Idem, *Valoarea politică a lui Constantin Brâncoveanu.* Vălenii de Munte 1914; I. Lupaș, *Documente istorice privitoare la moșiile brâncovenești din Transilvania și Oltenia.* Cluj 1933; N. Popescu, *Viața și faptele Domnului Țării Românești Constantin Brâncoveanu* în *Biblioteca Steaua* nr. 43. București 1915; Otto Bruner, *Oesterreich und die Walachei während des Türkenkrieges von 1683—1699* în *Mitteilungen des Oesterreichischen Instituts für Geschichtsforschung.* Viena 1930. Delchiaro, *Revoluțiile Valahiei* (traducere românească după originalul italian de S. Cristian) Iași 1929.

www.dacoromanica.ro

răsculat seimenii împotriva lui Constantin Şerban-Vodă. La moartea năprasnică a tatălui său, Constantin rămase, ca orfan nevârstnic, în grija maicei sale Stanca, sora lui Şerban-Vodă-Cantacuzino. Doi fraţi ai săi, Matei şi Barbu, au răposat şi ei înainte de vreme sporind întristarea jalnicei lor maice, care şi-a dat cu atât mai mult silinţa să împărtăşească unicului său fiu, Constantin, o creştere cât mai aleasă obicinuindu-l din anii copilăriei să iubească podoaba casei Domnului şi să nu dea uitării cuvântul Psalmistului: „Dumnezeu ocroteşte orfanii şi văduvele".

Fiind iubitor de învăţătură, impunător la înfăţişare şi chibzuit la minte, Constantin a urcat repede treptele slujbelor celor mai înalte. La 1681 era la Constantinopol în calitate de împuternicit al unchiului său Şerban-Vodă stând de vorbă în numele acestuia cu potrivnicii lui Mihail Apafi, principele Transilvaniei: cu Ladislau Csàki şi Cristofor Pasko. Amândoi aceştia întăreau cu iscăliturile lor (la 21 August 1681) făgăduinţa că, îndată ce vor izbuti să răstoarne guvernul tiranic al lui Apafi", vor face ca „religiunea ortodoxă, numită îndeobşte *legea românească* să fie restabilită" în cuprinsul Transilvaniei „în vechea ei libertate, cu ceremoniile cele obicinuite din vechime" şi se vor strădui să reaşeze pe *Mitropolitul Sava Brancovici* — „cu toată cinstea şi autoritatea în dregătoria sa de mai de mult".[1])

Însurându-se cu Maria sau Marica, nepoata lui Antonie Vodă din Popeşti, familia lui a fost binecuvântată din belşug cu darul pruncilor, născându-i credincioasa Doamnă nu mai puţin decât 11 odrasle: patru feciori şi şapte fete. Destulă greutate la casa omului — s'ar zice în zilele noastre — un număr aşa mare de copii! Dar pe vremea aceea era bucurie desăvârşită la casa lui Constantin Brâncoveanu de câte ori sporea numărul fiilor şi al fiicelor sale. Căci — slavă Domnului — avea cu ce-i creşte şi cu ce-i înzestra pe toţi. Dela vecinii săi înaintaşi i-au rămas moşii

[1]) cf. I. Lupaş, *Lecturi din Izvoarele Istoriei Române*, 1928, pp. 192—193.

www.dacoromanica.ro

întinse nu numai în cuprinsul Ţării Româneşti, ci şi în părţile Transilvaniei. Iar nepoata lui Antonie Vodă, când s'a măritat, nu a intrat nici ea cu mâna goală în noua căsnicie.

Este deci uşor de înţeles că la sfârşitul lunei Octomvrie din anul 1688, când i s'a îmbiat, după moartea lui Şerban Cantacuzino, scaunul de Domn al Ţării Româneşti, Constantin Brâncoveanu spunea boierilor că nu-i trebue Domnie, deoarece este ca un Domn la casa lui... Rugămintea stăruitoare a boierilor i-a învins însă împotrivirea dela început, înduplecându-l să primească tronul, ca să nu ajungă Ţara pe mâna unor domni „răi sau nebuni".[2]).

Aşa s'a început domnia lui Constantin Brâncoveanu (1688—1714), — una din cele mai îndelungate şi mai rodnice domnii din câte se află pomenite în istoria Ţării Româneşti: mai îndelungată decât a străbunicului său Matei Basarab, care domnise în acelaş veac al XVII-lea timp de 22 de ani (1632—1654). Ca şi acesta, a. râvnit să fie mai mult un Domn al păcii decât al războaielor. Cu iscusinţă deosebită a ştiut să-şi apere ţara şi tronul impu-

---

[1]) O amănunţită povestire se găseşte în cronica contemporanului Radu Popescu *(Magazin Istoric pentru Dacia* vol. V, pp. 94—99), despre frământările prin cari trecuse Ţara Românească în preajma alegerii lui Constantin Brâncoveanu fiind „ocolită de ostaşi şi primejdii", iar văduva răposatului Şerban-Vodă Cantacuzino „ruga pe unii-alţii şi încă... le-au dat bani să stea, de nu se poate într'alt chip, şi cu arma, să puie pe fiul său Iordache Domn. Dar norocul nu i-a slujit aşa cum vrea ea, ci toţi cu un cuvânt au zis, că Iordache este mic şi nu va putea să chivernisească Ţara în atâtea răsmeriţe ce se află oştiri nemţeşti cu Turcii, ci om de vârstă să punem care să poată păzi şi îndrepta pe noi şi pe săraci. Şi aleseră pe Constantin Logofătul Brâncoveanul să fie Domn, şi se ridicară cu toţii iarăş din Curtea domnească şi merseră la Mitropolie unde este obiceiul a se pune Domn, şi îndată ce au sosit acolo, au strâns oştile şi au trimis un boier de au chemat pe Constantin Logofătul Brâncoveanul dela Curte... şi îndatăce sosi acolo, ziseră cu toţii: Logofete, noi cu toţii poftim să ne fii Domn. El zise: Dar ce aş vrea eu cu Domnia? de vreme ce ca un Domn sânt la casa mea, nu-mi trebueşte să fiu. Iară ei ziseră: Ne rugăm, nu lăsa ţara să între alţi oameni sau răi sau nebuni, să o strice, ci fii! Şi-l luară de mâni şi-l împingeau de spate... şi intrară în biserică de au cetit molitvele de Domnie şi au mers de i-au sărutat mâna, zicându-i: *Mulţi ani!*"

www.dacoromanica.ro

nându-și voința și revărsându-și dărnicia nu numai în cuprinsul moșiei strămoșești, ci până la mari depărtări dincolo de granițele Țării. Un cronicar din vremea aceea (Radu Popescu) după ce arată în cronica sa, că a reușit Constantin Brâncoveanu să scoată dela Sultanul Ahmet hatișerif ca „să fie Domn până la sfârșitul vieții lui", găsește următoarele cuvinte spre a-i lăuda norocul: „acest Domn în toate a avut noroc, bogat, frumos la chip, la stat, vorba lui frumoasă, cu minte mare, rude multe, fii, fete din destul, gineri, nurori așijderea, cinste mare și în boeria lui și în domnia ce a domnit, nici o lipsă nu a avut. Și acest Domn ar fi putut să zică cuvintele lui Solomon, că orice i-a poftit inima, lui nu i-a lipsit. Acestea și ca acestea văzând înaintea ochilor lui, numai se veselea".[1]).

Din prisosința averilor sale parte moștenite, parte agonisite „în sudoarea feții", a picurat Constantin Brâncoveanu fără preget ajutorul de trebuință nu numai bisericilor din cuprinsul Țării Românești, ci și celor de peste hotare.

În cuprinsul Țării Românești a restaurat vestitele mănăstiri dela Tismana, Cozia, Bistrița, Brâncoveni, Strehaia, Gura Motrului și a clădit din nou o mulțime de biserici impunătoare, păstrate până în timpul de față ca tot atâtea dovezi despre starea înfloritoare,[2]) în care ajunsese până la sfârșitul veacului al XVII-lea arta arhitecturii a sculpturii și picturii bisericești la Români. Între ele cea mai înzestrată cu felurite podoabe a rămas biserica mănăstirii Hurez, clădită de meșterul Manea, cu cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu care a ținut să înalțe acest semn de închinare și mulțumită lui Dumnezeu că l-a ajutat să alunge din Țară oștile austriace, cari pătrunseseră la sfârșitul anului 1689 până în capitală. Târnosirea acestei frumoase biserici, cu hramul Sf. Constantin și Elena, s'a făcut la 8 Septemvrie (Sf. Maria Mi-

[1]) *Magazin Istoric pentru Dacia.* București 1847, Vol. V, p. 170.

[2]) cf. Virgil Drăghiceanu; *Locașurile Voevodului Constantin Brâncoveanu; ochire arheologică.* București 1914.

www.dacoromanica.ro

că) 1692 de către mitropolitul Teodosie Veştemeanul, împreună cu mare somor de arhierei şi preoţi fiind de faţă şi ctitorul Brâncoveanu.[1]).

În Transilvania a restaurat biserica ortodoxă din Ocna Sibiului, care fusese clădită de Mihai Viteazul, a zidit biserica din Făgăraş, trecută mai târziu fără nici un temeiu de drept în folosinţa vlădicului greco-catolic Ion Patachi, precum şi cea dela mănăstirea Sâmbăta de sus, unde avea un domeniu moştenit dela bunicul său Preda Vornicul.

Aflând că asupra mitropolitului Atanasie Anghel din Transilvania şi-au întins Iezuiţii mrejile, ca să-l înduplece a se desface din strămoşeştile legături cu biserica neamului şi a se uni cu „legea împăratului" dela Viena, Constantin Brâncoveanu a încercat să-l împiedece a luneca pe povârnişul acesta dăruind prin hrisovul din 25 Mai 1698 însemnate ajutoare băneşti pe seama Mitropoliei, despre care spunea cu drept cuvânt „că se învălueşte ca o corabie în mijlocul valurilor mării, fiind între multe feluri de eretici necredincioşi, şi se năpăstueşte dela dânşii în multe chipuri".[2]). Prin un hrisov deosebit din vara anului 1700 i-a dăruit şi moşia Merişani (jud. Argeş). Dar dupăce Atanasie nu a mai putut fi oprit de pe povârnişul desbinării bisericeşti a Românilor din Transilvania, Mitropolia din Alba Iulia a dispărut par'că ar fi fost înmormântată vreme de un veac şi jumătate. Astfel au rămas neîntrebuinţate daniile milostivului Constantin Brâncoveanu, care n'a încetat nici mai târziu a sprijini şi îmbărbăta pe cei rămaşi statornici în credinţa ortodoxă.[3]) Într'o scrisoare trimisă la 1701 Românilor din Braşov îşi rostea Brâncoveanu convingerea, că cei ce s'au desbinat împreună cu Atanasie de

---

[1]) cf. I. Ionaşcu, *Contribuţii la istoricul mănăstirii Hurez*. Craiova, 1935, pag. 7.

[2]) cf. I. Lupaş, *Documente istorice transilvane*, Cluj, vol. I, p. 461—464.

[3]) cf. Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I-II, Sibiu 1920 şi 1930.

www.dacoromanica.ro

biserica ortodoxă „cu degrabă" se vor căi, fiindcă cei ce-şi „părăsesc legea părinţilor şi poftesc alta, îşi vor lua plata dela dreptul judecător Dumnezeu".[1]).

In timpul domniei lui Brâncoveanu se tipăriau la Bucureşti, la Snagov, la Buzău şi la Râmnic, în mare parte pe cheltuiala lui, cărţile religioase de trebuinţă nu numai pentru Români, ci şi pentru alte popoare ortodoxe din răsăritul Europei. Vestitul predictator şi mitropolit Antim Ivireanul — lăudându-i dărnicia şi însufleţirea creştinească, prin care s'au putut realiza în cursul domniei de peste un sfert de veac, însemnate progrese de ordin artistic şi cultural, resimţite şi dincolo de graniţele Ţării — scrie că această pilduitoare dărnicie a lui Brâncoveanu era ca un „râu cu curgerile da aur, dintru care au curs aceste patru isvoare: ale Românilor, Elinilor, Arabilor şi ale Ivirilor tipare". Pe darnicul stăpânitor îl numeşte acelaş mitropolit Antim „coroana tuturor Domnilor" şi asemănându-l cu împăratul Constantin cel Mare, îi zice: „precum cel întru un nume cu Măria Ta, slăvitul şi de Dumnezeu încununatul, marele şi întocmai cu Apostolii, Constantin întâiul împărat al creştinilor n'a ţinut cu puterea omenească schiptrul împărăţiei, ci numai cu singura nebiruită putere a Împăratului ceresc, într'acelaş chip şi Măria Ta, ca un iubitor de Dumnezeu, nu nădăjdueşti a chivernisi trebile Domniei cu ajutorul şi cu înţelepciunea domnească, ci chemi pururea şi ajutorul cel de sus".[2]).

Domnia şi viaţa lui, atât de bogată în fapte creştineşti, a avut sfârşit năprasnic. În săptămâna patimilor din anul 1714 Sultanul turcesc a dat poruncă să fie ridicat Constantin Vodă Brâncoveanu din scaunul domnesc dela Bucureşti cu întreagă familia şi dus la Constantinopol[3]), unde a fost aruncat în fioroasa

---

[1]) cf. I. Lupaş, *Istoria Românilor pentru cursul superior*, ed. XII. Bucureşti 1937, p. 223.

[2]) cf. I. Lupaş, *Epocele principale în Istoria Românilor*, ed. II. Cluj, 1928, p. 103.

[3]) La 25 Martie 1714 scria Constantin Brâncoveanul Patriarhului Hri-

www.dacoromanica.ro

temniță cu 7 turnuri (Iedikule). După chinuri cumplite a fost ucis aci împreună cu fiii și cu ginerele său în ziua de 15 August 1714, tocmai când împlinea vârsta de 60 de ani. Înainte de a închide ochii, bietul părinte îndurerat fu osândit să vadă, cu nespusă durere de părinte, căzând în țărână capetele iubiților săi fii. Cel mai mic, înspăimântat de priveliștea morții, ar fi fost aplicat să se facă Turc, numai să-și poată mântui viața. Dar tatăl său îi zise: Dacă am pierdut tot ce am avut în lumea aceasta, măcar sufletul să ni-l păstrăm în toată curățenia; mai bine să mori în legea creștină ortodoxă, decât să te faci Turc!

Un martor ocular a scris în aceeaș zi, arătând în chip amănunțit cum s'a petrecut scena fioroasă cu uciderea Brâncovenilor: „Sultanul dădu un firman, ca să-l prindă viu (pe Constantin Brâncoveanu) și să-l aducă la Țarigrad cu toată casa lui. Așa se și făcu fără întârziere și au așteptat multă vreme în Iedi-Kule o moarte grozavă, fiind munciți între timp cu chinuri grele. ca să arate averile lor. În cele din urmă, omorându-i aproape, au izbutit să le afle. *În sfârșit astăzi au fost duși la locul de execuție.* E o piață lângă Serai, în fața Galatei, unde se obicinuește executarea oamenilor de seamă. La margine este o galerie acoperită, în care stă Sultanul să asiste la execuție. În adevăr și cu această ocazie Sultanul Ahmed fu prezent, în jur piața era încinsă de șirurile ienicerilor și o mare mulțime alergase, să vadă sângeroasa pedeapsă. La mijlocul pieții stătea tatăl, mama, fiii, fii-

---

sant Notara despre „această nenorocire și prea mare întristare" ce i s'a întâmplat pe neașteptate. „Ieri la 24 ale acestei luni, viind aici cu firman un oarecare Mustafa-Aga, Hambar Emini, a adus și mazilia noastră și cu poruncă de așa cuprins, ca să ne ducă la Țarigrad cu soția și copiii și ginerii noștri. Această întâmplare firește că e prea plină de jale și de tulburare; dar deoarece cunoaștem că a venit din multele noastre păcate, facă-se voia Lui cea sfântă. Iată că și noi ne gătim și după puține zile plecăm. Și Dumnezeu să ne ajute. Deși toată boierimea noastră strigă și cere, să vie cu noi, totuș nu știm ce va ieși. Și sfintele-ți rugăciuni fie cu noi în toată viața". cf. Hurmuzaki vol. XIV, p. 580—581, și I. Lupaș, *Lecturi din Izvoarele Istoriei Române*, p. 216.

www.dacoromanica.ro

cele, ginerele mareşal (paharnicul *Enache Văcărescu)* — toţi în lacrămi şi băteau inimile tuturor spectatorilor acestui teatru de moarte.

„Primul care-şi pierdu capul sub sabie fu mareşalul, ginerele Domnului, şi în acelaş chip pieriră în sânge trei fii. Mai rămânea al patrulea, un băieţaş de 12 ani, care tremura înspăimântat. Când călăul îl apucă să-l taie ca pe cei dintâi, copilul strigă cât putu: „La vârsta mea pot avea o vină aşa de mare, care să merite o moarte aşa de crudă? Dacă vina e numai a părinţilor mei, de ce mă pedepsiţi pe mine, mare Sultan? Nu eu, ci alţii au fost acei cari m'au adus aci şi cari au fost împotriva ta, eu cu toată vârsta mea copilărească m'am împotrivit. Încearcă, stăpâne! Dă-mi voie să-mi trăesc tinereţa, vei vedea cu câtă credinţă îţi voiu sluji. Dacă pe mine, creştin, mă vei libera cu iertarea ta, mă voiu face musulman, dacă de asta ţine iertarea mea. Prefer să fiu musulman decât să mor nevinovat cu o aşa de grozavă pedeapsă, plătind greşelile strămoşeşti".

„Indată au fost transmise Sultanului aceste cuvinte şi el a trimis vorbă lui Brâncoveanu întrebându-l, dacă îngăduie, ca părinte, fiului său să-şi schimbe legea ca să-şi păstreze viaţa". *Bătrânul a suspinat adânc şi a simţit cu cruzime în inimă această nouă lovitură* a vorbelor prosteşti ale copilului. Deşi *evlavia se lupta în el cu dragostea părintească,* totuşi *evlavia a învins dragostea* şi cu glas limpede a spus: *„Din sângele nostru n'a mai fost nimeni, care să-şi piardă credinţa. Nenorocitul acesta, deşi e fiul meu, dacă şi-a pierdut cinstea prin prostia sa, să-şi plătească capul cu sângele său".* Îndată a fost tăiat şi acela şi la urmă venerabilul bătrân şi-a plecat capul sub sabia călăului. Mama şi fiicele, deşi li se dăruise viaţa, au fost vândute ca roabe. Astfel de siguranţă au creştinii aci, căci o simplă bănuială echivalează cu o crimă făptuită! Nimeni nu mai poate spune că va trăi sigur în Turcia, dacă-şi va plăti haraciul.

„După terminarea acestei scene Grotus (solul suedez) şi-a

www.dacoromanica.ro

îndeplinit solia dată de stăpânul său la Sultan. Mulţi şopteau: de ce audienţa sa a fost fixată în aceeaşi zi cu execuţia? Nu se cuvenea ca oaspeţii străini să fie aduşi să vadă o scenă aşa de înfiorătoare. Ori cum, fie că a fost simplă întâmplare, fie că lucru era întocmit dinadins, se spunea că l-au adus pe Suedez ca să ia aminte: Cine are fericirea să mănânce pânea din mila turcească, trebue să se poarte mai modest în tara lor"...[1])

Cronicarul Radu Popescu înfăţişează ca pe nişte vinovaţi de căpetenie pentru nenorocirea Brâncovenilor pe rudeniile lor apropiate, îndeosebi pe *Constantin Stolnicul Cantacuzino,* tatăl lui Ştefan, „hoţul acela de bătrân" care cunoştea tainele nepotului său Constantin Brâncoveanu, pentrucă i le spunea toate „avându-l nu ca pre un unchiu, ci ca pe un tată". Şi cronicarul oficial Radu Greceanu dela Curtea lui Constantin Brâncoveanu mărturiseşte că l-a auzit pe acesta rostind cuvinte: „Eu tată n'am pomenit de vreme ce am rămas mic de tată, fără cât pe Dumnealui tata Constantin l-am cunoscut părinte în locul tătânemieu". Apare cu atât mai vrednic de osândă faptul ca tocmai acest unchiu, socotit ca un părinte, să fi dat pe mâna Turcilor corespondenţa lui Brâncoveanu cu Nemţii şi cu Ruşii.

După cronica Bălăcenilor, Constantin Brâncoveanu, înainte de a porni pe calea din care pentru el nu mai era întoarcere, şi-a luat rămas bun cerând iertăciuni dela toţi, iar pe urmaşul său Ştefan Cantacuzino, fiul Stolnicului, mustrându-l cu aceste cuvinte: „De ţi-a fost de Domnie, pentruce nu mi-ai spus mie? Şi eu ţi-o aş fi dat cu pace; numai vieţii mele să fii părtinit. Sau de ţi-am făcut vre-o strâmbătate, să-mi fi spus şi de nu ţi-aş fi făcut dreptate, apoi să mă fii pârît. Pentru ce nu ţi-ai adus aminte, cât bine v'am făcut eu vouă Cantacuzinilor? Boerii mari v'am dat şi v'am cinstit ca pe nişte fraţi, iar voi cari aţi mâncat pânea mea, aţi mărit vicleşug asupra mea".

---

[1]) cf. P. P. Panaitescu, *Călători poloni în Ţările Române,* Bucureşti, 1930, p. 144—145.

www.dacoromanica.ro

Către boerii puţini cari îl înconjurau cu inima frântă şi cu amintirea faptelor bune ale Domnului în gând, zicea „Fiţi sănătoşi, toţi boerii Ţării, slujitorii şi toţi oamenii; fii sănătoasă Ţară, că mai mult eu pe voi nu vă voiu mai vedea, că iată am căzut în mânile urîţilor de Dumnezeu Agareni! Iertaţi toţi, iertaţi, ca Dumnezeu să vă ierte! şi de mine încă să fiţi iertaţi! Aduceţi-vă aminte în rugăciunile voastre, că sângele şi neamul vostru şi stăpânul vostru eu am fost..."

Inaintea călăului se înălţau ca o rugăciune din sufletul lui rănit de cele mai adânci dureri omeneşti, aceste sfaturi viteze şi sfinte: „Fiii mei, fiii mei! Iată toate avuţiile şi orice alta am pierdut. Să nu ne pierdem încai sufletele! Staţi tare, bărbăteşte, dragii mei, şi nu băgaţi seamă de moarte. Priviţi la Christos Mântuitorul nostru, câte au răbdat pentru noi şi cu ce moarte de ocară au murit. Credeţi tare în aceasta şi nu vă mişcaţi din credinţa pravoslavnică pentru viaţa şi lumea aceasta! Aduceţi-vă aminte de Sf. Pavel, ce zice: că nici sabie, nici îmbulzeală, nici moarte, nici alta orice nu-l va despărţi de Christos; că nu sânt vrednice muncile şi nevoile aceste de aci spre mărirea ceeace o va da Christos. Acuma dară, o dulcii mei fii, *cu sângele nostru să spălăm păcatele noastre!*"

Dulce graiu avea logofătul fără nume, care ştia să spuie atât de duios durerea altuia".[1]).

Mustrarea adresată lui Ştefan-Vodă-Cantacuzino din textul cronicii a pătruns şi în versificaţia de mai târziu ca d. e. în nişte *„Stihuri pentru peirea lui Constantin Vodă-Brâncoveanu"*, în cari se spune că înainte de plecarea lui Constantin, boerii ducându-se la el, să-şi ia rămas bun, —

„cu plecăciune se închina
Şi mâna că-i săruta
Constantin Vodă le grăia

[1]) cf. N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul XVIII.* Vol. I, p. 207—208.

www.dacoromanica.ro

Pe Ştefan Vodă îl mustra:
Dacă ţi-a fost de domnie
Cum de nu mi-ai spus mie
Eu să-ţi fi dăruit,
Cu pace să fi domnit.
De Dumnezeu nu te-ai temut
Tiranilor ne-ai vândut.
Să ştii că n'a zăbovi
Dumnezeu îţi va plăti.
Ştefan Vodă se jura
Şi tare se blestema:
Să ştii Doamne adevărat,
Că nu sânt amestecat
Măcar în ştire de-mi va fi,
Dumnezeu îmi va plăti.
Şi mă rog cu plecăciune
Ca să aibu ertăciune.
Atunci Constandin Vodă se închina
Ziua bună că-şi lua,
Iar Turcii tare-l grăbea
Pe Constandin Vodă să-l ia
Şi-l pripiră de-l gătiră
Şi cu toţii îl porniră.
Când pe poartă că eşia,
Toată Ţara se strângea
Cu glas mare că plângea:
Domnul să se milostivească
Cu pace să te păzească.[1])

Pe la începutul veacului al XIX-lea, se împlinea o sută de-ani dela mucenicia Brâncovenilor, preotul *Pavel Popovici din Diosig (jud. Bihor)* scria în caetul său de versuri religioase, o

[1]) cf. revista „*Apostolul*" din Bucureşti, 1934, pp. 196—198.

www.dacoromanica.ro

sumă de stihuri elegiace, cari par a fi fost cântate prin bisericile românești dela granița nord-vestică în amintirea Domnului-mucenic, a cărui soartă e asemănată cu a lui Iosif cel vândut de frații săi:

O pizma câtu-i de mare
Și cât (ă) face stricare
Plângi neam românesc!

Dintru început Ea domnește
Și pe cei buni pustiește
Plângi neam românesc!

Că cum pre Iosif de demult
Ca să nu-l vază mai mult
Plângi neam românesc!

L-au vândut din pizmuire
Frații lui din urgisire
Plângi neam românesc!

Așa pre acest Domn mare
Pizma-l trase la pierzare
Plângi neam românesc!

Boerii rău sfătuiră
Și Turcilor îl pârâră
Plângi neam românesc!)

In chip năprasnic s'a sfârșit deci Constantin Brâncoveanu, după o domnie de 25 ani și 5 luni. Cu el împreună au pierit ca niște mucenici ai credinței creștine și fiii și ginerele său, învrednicindu-se și ei de cununa muceniciei. Trupurile lor au fost a-

[1]) cf. *Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj*, Vol. V, p 461—462.

www.dacoromanica.ro

runcate în Mare, de unde le-au pescuit niște pescari creștini, iar văduva lui Brâncoveanu, Doamna Maria a purtat de grije să fie așezate mai târziu, spre odihna de veci, în pământul patriei străbune, în biserica Sf. Gheorghe Nou din București. De teama Turcilor neîndrăsnind să așeze, după vechea datină, o lespede cu inscripție la mormântul acesta, Doamna Maria a pus la altar o candelă de argint, cu o samă de cuvinte duiosae săpate mărunt: „Această candelă ce s'a dat la Sf. Gheorghe Nou, *luminează* unde odihnesc *oasele* fericitului Domn *Constantin Brâncoveanul Basarab Voevod* și este făcută de *Doamna Măriei Sale Maria*, care și Măria Sa *nădăjdueşte în Domnul*, iarăș *aicea să i se odihnească oasele*. Iulie 21 zile 7228 (1720)".[1])

Ea s'a îngrijit apoi de creșterea unicului nepot rămas în viață, Constantin, și a intervenit de repetate ori la Curtea din Viena, stăruind să nu fie asupriți Românii din Transilvania, cari s'au împotrivit ispitelor iezuite și au rămas neclintiți în strămoșeasca lor credință ortodoxă.

La 21 Mai 1934 osemintele lui Constantin Brâncoveanu, desgropate din locul, unde le înmormântase văduva Doamna Maria, au fost așezate iarăș în aceeaș biserică din capitala Țării, în cadrele unei impunătoare procesiuni religioase, la care au participat mulțime mare de preoți și creștini mireni, reprezentanți ai tuturor așezămintelor de cultură, urmând cuvântul de chemare al Patriarhului Miron Cristea „spre a pune în evidență tăria credinței și căldura patriotismului acestui mare Domnitor, a cărui viață și domnie este împletită cu cele mai frumoase acte de virtute creștină, de pietate și dărnicie, nu numai pentru neamul românesc și biserica străbună, ci și pentru întreaga creștinătate din vremea lui".[2])

---

[1]) cf. I. Lupaș, *Istoria Românilor, pentru cursul superior.* Ed. XII, București, 1937, p. 207.

[2]) cf. revista *„Apostolul"* din București, 1934, p. 107.

www.dacoromanica.ro

DOCUMENTE ISTORICE PRIVITOARE LA MOȘIILE BRÂNCOVENEȘTI DIN TRANSILVANIA ȘI OLTENIA

I.

In Arhiva Muzeului Brukenthal din Sibiu se păstrează un mănunchiu de documente istorice, purtând inscripția: *„Akten zum Process Dobosi (Erben) Bassaraba von Brankovan, 1760—1803"* (= Acte privitoare la procesul succesorilor lui Dobosi cu Basarabă Brâncoveanu 1760—1803). Afară de actele procesului amintit, cari ajung până la anul 1772, se mai găsesc, la sfârșit, două acte privitoare la alte chestiuni și anume un raport din 1803 despre felul, cum a fost reîntrodus Principele Brâncoveneau în posesiunea moșiei Sâmbăta de sus, în urma unui proces cu creditorii săi din familia Marcu, și traducerea germană a actului grecesc de donațiune, făcut de Grigorie Brâncoveanu la 1823, când a dăruit moșiile dela Sâmbăta de sus și Poiana Mărului pe seama bisericii Sf. Treime și a școalei grecești din Brașov.[1])

Înfățișând cuprinsul acestor acte de netăgăduit interes istoric, am crezut că e bine să fie precedat și de diplomele emanate, la 1654, dela văduva Susana Lorántfi și dela fiul său, Principele Gheorghe Rákoczy al II-lea, diplome al căror text se păstrează în Arhiva centrală din Budapesta în *Liber Regius* al Transilvaniei[2]), de unde am procurat o copie, precum și de actele din

— Comunicare făcută în ședința Academiei Române la 26 Maiu 1930.

[1]) Brukenthalsches Hausarchiv F .G. 7. I. a.

[2]) Volum XXVI, pag. 361—3. cf. Lupaș, *Documente istorice transilvane.* Vol. I, p. 259—261.

www.dacoromanica.ro

1713—14, de cele din 1722—24 cu consemnarea moşiilor brâncoveneşti din Oltenia, consemnare făcută la Craiova (14 Aprilie 1722) de inspectorul cameral Procop[1]), şi de cele din 1744—61 cu o cerere adresată de Principele Constantin Brâncoveanu din Bucureşti la 29 Maiu 1761 către Episcopul Anton Bajtay, preşedintele guvernului transilvan, pentru a restitui Românilor ortodocşi biserica clădită la Făgăraş[2]) de bunicul său, fostul Domn al Ţării Româneşti, cu învoirea Principelui Mihail Apafi.

Astfel actele, ce urmează, se împart în următoarele 5 grupuri: I. cele din 1654; II. cele din 1713—14; III. cele din 1722—24; IV. cele din 1744—61 şi V. cele din 1760—1823.

II.

Cele din 1654 dau lămuriri privitoare la felul, cum a pus *Preda Vornicul* din Brâncoveni, bunicul lui Constantin Brâncoveanul, stăpânire asupra moşiei Sâmbăta de sus, care nu i-a fost cedată de Mihail Apafi la 1678, cum s'a afirmat, nici zălogită de Gheorghe Rákoczi la 1653 pentru suma de 1800 fiorini, cum s'a crezut până acum[3]).

Adevărul este, că văduva lui Gheorghe Rákoczi I., Susana Lorántfi, i-a zălogit lui Preda-Vornicul pentru suma de 2500 fiorini ungureşti moşia aceasta, care fusese mai înainte în posesiunea lui Ştefan Sulyok de Sopor, fost sfetnic şi vistier al Principelui Gheorghe Rákoczi II. In diploma semnată de Susana Lorántfi la Făgăraş, în ziua de 12 Martie 1654, e motivată această zălogire, pe lângă suma menţionată, de o parte prin serviciile credincioase prestate de Preda-Vornicul atât bărbatului cât şi fiului ei, de alta prin intervenţia făcută în scopul acesta de însuşi Principele Matei Basarab — „accedente etiam Illus-

[1]) Copie păstrată în Arhiva fostului regiment austriac din Sibiu.

[2]) Originalul se păstrează în Arhiva fostului guvern transilvan, XX. B. fasc. I. Lit. B. Nr. 2.

[3]) Augustin Bunea, *Episcopii Petru P. Aron şi Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902, pag. 335.

www.dacoromanica.ro

trissimi Domini Principis Matthaei Bazarabii, Regni Valachiae Transalpinae Vaivodae ac haeredis perpetui, propterea facta intercessione".

Intervenția lui Matei Basarab pentru Preda-Vornicul e explicabilă, dacă ținem seamă de faptul că mama acestuia din urmă era fiica unei surori a lui Matei[1]). Domnul Țării Românești se putea deci simți îndemnat să pună, chiar la sfârșitul vieții și al domniei, un cuvânt pe lângă văduva fostului său aliat Gheorghe Rákoczi I în favoarea unui *strănepot de soră*. Fiul lui Preda-Vornicul a fost Papa Postelnicul, însurat cu Stanca, fiica postelnicului Constantin Cantacuzino. Papa Postelnicul, tatăl lui Constantin Brâncoveanul, a fost ucis în răscoala seimenilor (1655) lângă Dealul Mitropoliei, unde tatăl său Preda îi ridicase o cruce de lemn, care la 1712 a fost înlocuită cu alta de piatră, așezată de nepotul său Constantin și care se poate vedea și în zilele noastre având următoarea inscripție[2]): „Această cruce iaste ridicată în slava Domnului Christos de Constandin Brâncoveanul Basarab, feciorul luminatului Domn Constandin Basarab Voevod, în locul altei cruci ce era de lemn, care era ridicată de Preda biv vel vornic Brâncoveanul în pomenire pentru fiiu-său Papa Postelnicul, părintele mai sus pomenitului Domn, că într'acesta loc au pierit, în zilele lui Constandin Vodă Șerban, ce au fost Domn în urma lui Matei Vodă, când s'au ridicat dărăbanții asupra Domnului și a boierilor țării la leat 7153 (1655) și stricându-se crucea de lemn, s'au ridicat aceasta de piatră la Iulie 20, leat 7221 (1712).

La 1658 a fost ucis și Preda-Vornicul de către Mihnea-Radu rămânând creșterea nepoților săi Barbu și Constantin în grija văduvei lor mame Stanca și a bunicei lor, jupâneasa Păuna a Predei velvornic Brâncoveanu. Moșia Sâmbăta de sus, zălogită

---

[1]) N. Iorga, *Viața și domnia lui Constantin Vodă-Brâncoveanu*, București, 1914, pag. 8.

[2]) Idem, ibidem, pag. 12—14—22.

www.dacoromanica.ro

de Susana Lorántfi pe seama lui Preda Vornicul la 12 Martie 1654 şi confirmată de Gheorghe Rákoczi II, la 28 Maiu acelaş an, a rămas în stăpânirea Brâncovenilor, dela cari nu s'a mai gândit s'o răscumpere nici unul dintre principii transilvani din veacul al XVII-lea. Ea putea fi deci considerată de Constantin Brâncoveanul ca o moştenire strămoşească, la care s'au alăturat succesiv şi alte sate româneşti ca: Sâmbăta de jos, Berivoiul şi Poiana Mărului[1]). In testamentul său dela 13 August 1708, făcea Constantin Brâncoveanul următoarele dispoziţiuni cu privire la împărţirea acestor sate între fiii săi: „Satul *Sâmbăta de sus*, care este de *moşie*, cu iobagii, cu casele, cu morile, cu munţii să-l împarţă în patru părţi frăţeşti. Satul *Sâmbăta de jos*, care l-am cumpărat dela *Banfi Ghiorghie Gubernatorul*, în galbeni de aur ungureşti 1000, să-l ţiie iar câte 4 fraţi; însă tocmeala ne ieste ca, când ar da banii ce scriu mai sus, să şi-l ia iar înapoi. Deci când s'ar întâmpla vre-odată, ca să dea banii, să-şi ia satul, banii să-i împartă în patru părţi, să-şi ia fieştecare partea pe zloţi 250. Satul *Poiana Mărului*, care l-am cumpărat dela *Nalaţi* şi dela *Secheli*, în lei 3500 care fac cara groşi 3000, să-l împarţă iar în patru frăţeşte. Insă acest sat s'au cumpărat stătător, dela *Nalaţi* i dela *Secheli*, iar numai Impărăţia cu Crăiia, când va vrea să întoarcă banii, îl va lua şi atuncea banii iar să îi împarţă frăţeşte. Io Constandin Voevod"[2]).

III.

Grupul al doilea cuprinde 7 acte din anii 1713—14, dintre cari unul privitor la agentul diplomatic al lui Constantin Brâncoveanu, Teodor Ladislau Dindar, altul relativ la planul de fortificaţie, elaborat de locotenent-colonelul Morandi Visconti pentru

---

[1]) Ştefan Meteş, *Moşiile Domnilor şi boierilor din Ţările Române în Ardeal şi Ungaria*, Arad, 1925, pag. 82—83.

[2]) Ştefan D. Grecianu, *Viaţa lui Constantin Vodă-Brâncoveanu de Radu vel logofăt Grecianu, cu note şi anexe.* Bucureşti 1906, pag. 277—278.

www.dacoromanica.ro

Alba-Iulia, și cinci acte în care se arată intervențiile făcute la Curtea din Viena și măsurile luate de aceasta, spre a i se încuviința lui Brâncoveanu dreptul să cumpere imobile în cuprinsul Transilvaniei. Această încuviințare i-o acordă împăratul Carol al VI-lea la 24 Maiu 1713 cu oarecare sfială, impunând consilierilor săi transilvani, să execute ordinul împărătesc cu toată discrețiunea cuvenită, raportând la Viena, din caz în caz, înainte de încheierea contractului, spre a obține aprobarea prealabilă.

Pe lângă dorința de a pătrunde pe cale pacinică în teritoriul Transilvaniei, Brâncoveanu mai fusese îndemnat să stăruie pentru a obține dela Curtea împărătească din Viena o astfel de încuviințare principiară și de resistența, ce întâmpinase din partea Magistratului brașovean cu prilejul cumpărării unor case în acest oraș. Anume la 1700 cumpărase o casă în Șcheii Brașovului și alta în Brașovul vechiu dela „jupân Nica Vameșul". Continuând și anul următor cu asemenea cumpărături, a întâmpinat împotrivire din partea Magistratului brașovean, care nu voia să încuviințeze actele de cumpărare. Atunci Brâncoveanul opri transportul vinului cumpărat de Brașoveni și amenință a nu mai permite oierilor din Transilvania să-și ducă turmele la pășune în cuprinsul Țării Românești. Magistratul brașovean, speriat de aceste măsuri, a cedat. Cazul s'a repetat și cu prilejul altor cumpărături (1708 și 1709) ceeace a îndemnat pe Constantin Brâncoveanu să facă prin agentul său Dindar menționata intervenție la însăși Curtea împărătească din Viena[1]). Inainte de a fi pornit pe calea Vienei, scrisese la 6 Decemvrie 1708 Magistratului din Brașov: „de vreme ce am cunoscut, că ați fi tânjind și ați fi bănuind, căci le-am cumpărat și ați pus în socoteală, ca să nu ne îngăduiți? Care lucru n'am fi gândit nici decum, ci încă socotiam, de vor avea unii opreală a cumpăra, iară pentru noi necum să ziceți ceva, ci încă să vă fie D-Voastră cu părere

[1]) I. Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, ed. II, București 1938, pag. 187—8.

www.dacoromanica.ro

bună. Mai vârtos că de am cumpărat acele case, nu ştiu să vă fi făcut D-Voastră nici o păgubire, că noi în casele acelea nu doară că vom să punem să se vânză au niscai vinuri au să se lucreze alte meşteşuguri, că din mila lui Dumnezeu cu acea hrană nu ne hrănim, fără cât având prin multe locuri case, ne-au poftit inima ca să avem şi acolea nişte căscioare, să se afle şi câte odată să fie şi pentru odihna oamenilor noştri, ce trimitem cu trebi şi s'ar fi căzut nici decât despre partea D-Voastră bănueli să nu auzim pentru aceasta; că ce mare lucru este? Mai vârtos, că noi pe D-Voastră în multă dragoste vă avem... şi oamenii D-Voastră orice le-ar trebui şi ar pofti din ţara noastră a cumpă ra, au vii, au case, au niscai bucate, neopriţi sânt, dar D-Voastră pe noi a ne opri şi a nu ne îngădui să ţinem acele case, din ce pogoară şi ce este pricina, poftim pe D-Voastră un răspuns să avem"[1]).

IV.

Cele 6 acte din anii 1722—24 cuprind informaţiuni preţioase cu privire la situaţia moşiilor brâncoveneşti din Oltenia, care se afla atunci sub administraţie austriacă. Dar importanţa lor sporeşte şi prin faptul că înfăţişează o parte din sbuciumările sufleteşti, prin care au trecut Românii făgărăşeni în primele decenii ale veacului al XVIII-lea, mai ales în urma raptului bisericii clădite de Constantin Brâncoveanu pentru creştinii ortodocşi din acel oraş. Văduva acestuia, după uciderea soţului şi a fiilor săi (15. VIII. 1714), numai la 1716 a fost îngăduită a se întoarce la Bucureşti, unde a dăruit pentru altarul bisericii Sf. Gheorghe cel Nou (21 Iulie 1720) o candelă, care să lumineze locul de odihnă al osemintelor „fericitului Domn Constantin Brâncoveanu Basarab Voevod" exprimând în slovele inscripţiei (descoperite de d. Virgil Drăghiceanu) speranţa că şi oasele ei vor odihni în acelaş loc.

---

[1]) N. Iorga, *Braşovul şi Românii*, Bucureşti, 1905, pag. 256—7.

www.dacoromanica.ro

Până a se învrednici să aibă și ea parte de această odihnă, fu nevoită să lupte cu numeroase greutăți și amărăciuni. Pe medicul Gheorghe Trapezuntius îl trimise la Veneția în 1717 să ridice banii depuși acolo în păstrare de către răposatul ei soț. In vara aceluiaș an scria Doama Marica judelui brașovean pentru plata datoriilor arătând că trece „prin amară viață" și la primejdia, în care a ajuns, i s'ar părea că primește *în dar* banii dela datornicii ei[1]).

Prin acelaș Trapezuntius a făcut intervențiuni stăruitoare la Curtea din Viena atât pentru recuperarea moșiilor brâncovenești din Oltenia, ajunsă sub administrația austriacă, precum și pentru biserica și credincioșii ortodocși din Făgăraș.

Din consemnarea, făcută la 14 Aprilie 1722 de către ispectorul cameral austriac Procop din Craiova, se pot culege informațiuni cu privire la situația satelor și moșiilor brâncovenești din Oltenia. Iată anume cum le înfățișează pe cele din județele Romanați, Jiul de jos, Jiul de sus și Mehedinți.

ROMANAȚI:

Brâncovenii (Brakovan) este un târg considerabil, bine populat, are câteva vii; tot aici aparține și teritoriul *Jăgălia* (Su Gallia).

Criva de sus e un sat mare și bine populat, îl stăpânește încă până acum d. locotenent-colonel *Bivoda*[2]) cu învoirea răposatului d. general *Steinville*.

Criva de jos aparține, după informațiunile primite, prin drept de moștenire (atavitico) boerului Golescu[3]).

---

[1]) *Idem, ibidem*, pag. 263.

[2]) Numele adevărat al acestui locotenent-colonel era *Ștefan Dettine*, el fusese încredințat cu conducerea chestiunilor militare din Oltenia; cf. Alexandru A. Vasilescu, *Oltenia sub Austriaci 1716—1739*. București, 1929, p. 103, n. 3.

[3]) Relativ la aceste posesiuni luase Constantin Brâncoveanu prin testamentul său dela 1708 dispoziția să fie „partea fiului său Constandin" —

www.dacoromanica.ro

Cocorăşti, un sat binişor populat, pe care însă până acum l-a stăpânit boerul *Vintilă,* totuşi s'a primit informaţiunea dela un prietin al acestui Vintilă—vechiul proprietar—că satul a fost cumpărat de Principele Constantin Brâncoveanul cu 1200 taleri; acest Vintilă e mort şi acum îl stăpânesc urmaşii lui.

Cepari[1]*)* e aproape de *Cocorăşti,* dar aparţine numai jumătate familiei Brâncoveanu.

Brăneţi, un sat bine populat, pe care-l stăpâneşte încă şi acum un oarecare căpitan *Oros Gabor* cu învoirea pomenitului d. *general Steinville.*

Prăşcovul (Briscovul) nu e încă populat, totuş sunt lucrate de străini câteva ogoare, după care *fiscul* primeşte zeciuiala.

Blaj (Plas) un sat populat, are şi două vii[2]).

Câmpeni (Kimpeni) odinioară sat frumos, acum însă abia locuit de 6 familii, până acum l-a stăpânit un oarecare căpitan *Raniti,* care l-a cedat însă *fiscului.*

Drăghiceni (Degriczen) cu totul pustiu.

Frăsinet, un sat populat, are şi o vie şi două aşa numite heleştee (Paluden).

Debuleni, un sat populat, pe care cu învoirea adeseori pomenitului general Steinville îl luase în stăpânire un oarecare plutonier, dar l-a cedat de mai înainte *fiscului.*

Vlăduleni şi Osica sunt două *teritorii* aşezate lângă olaltă, dintre cari cel din urmă are câţiva locuitori.

„Den *Brâncoveni* şi cu alte moşii, hotare ce ţin de *Brâncoveni, Jăgălia, Criva de jos* jumătate, *Criva de sus toată,* şi alte hotare până în Olt; să ţie a patra parte şi cu via den deal jumătate şi cu rumânii ce i se vor veni iar a patra parte, afară din case, iar case să-şi facă în Brâncoveni, unde va vrea în sat". Cf. Ştefan Grecianu, *o. c.,* pag. 271.

[1]) „den *Cocorăşti* şi cu moşia *Ceparului,* ce am cumpărat, să ţie a patra parte şi din rumâni iar a patra parte şi cu viile ce se zic din *dealul lui Coman*". Ibidem.

[2]) „Satul *Blajul* cu viile, cu morile peste tot" e trecut în testamentul dela 1708 ca „partea fiiu-mieu Ştefan Brâncoveanul". Şt. Grecianu, pag. 273

www.dacoromanica.ro

JIUL DE JOS:

Stoienești e un sat binișor populat, aproape de râul *Olt.*

Betejani (Beteczan) e un sat bine îngrijit, așezat lângă Dunăre; l-a stăpânit până acum boierul *Grigoraşcu,* fost membru al deputațiunii[1]) cu toate că — după cum s'a constatat — e dintre cele mai vechi moșii ale familiei Brâncoveanu.

Băileşti, odinioară un sat mare, acum însă cu totul pustiu; dela foștii lui locuitori s'a primit informația, că în cea ma mare parte s'au așezat în satul *Lipov,* aparținând călugărului *Dosofteiu Brăiloiul,* fost membru al deputației.

Hrastul, un sat poulat, lângă Dunăre.

MEHEDINȚI:

Corlatele, un teritoriu pustiu.

JIUL DE JOS:

Ghidici, populat bine, situat lângă Dunăre.

Urzica, nelocuit.

Ştubele, tot așa.

MEHEDINȚI:

Bărboiul, foarte aproape de satul *Gogoş;* amândouă stăpânite până în timpul de față de boierul *Golescul,* cu toate că — după informațiile primite — această parte e proprietatea familiei Brâncoveanu.

JIUL DE SUS:

Stănceşti, un sat mare, bine populat, aproape de munți, are o vie[2]).

---

[1]) E vorba de *Grigorie Vlasto,* ales la *28 Sept. 1719* de boerii olteni, împreună cu Staicu Bengescu, călugărul Dosoftei Brăiloiu și Const. Strâmbeanu în delegația provizorie, chemată să cârmuească Oltenia sub *președinția lui Gheorghe Cantacuzino.* Cf. C. Giurescu, *Material pentru Istoria Olteniei supt Austriaci,* I, p. 361.

[2]) In testamentul dela 1708 la „partea fiiu-mieu Constandin Brâncoveanu" se precizează „den satul *Stănceştii* și cu alte moșii, sate împrejurul

www.dacoromanica.ro

Zvorsca (Suorzica), despre aceasta nu ştie da nimeni vre-o informaţiune, că se găseşte oare de partea împricinatului.

ROMANAŢI:

Islaz, un sat binişor populat, lângă Dunăre.

JIUL DE JOS:

Comoşteni, un sat mare, frumos populat, pe care-l stăpâneşte până acum d. locotenent-colonel *Bivodă*[1]).

Radeştiţa, un sat populat, pe care îl stăpâneşte şi acum un oarecare *căpitan moscovit,* cu *învoirea* des pomenitului general *Steinville.*

Nedeia (Nedage), e un *teritor* pustiu, aproape de satul *Marmurile,* care aparţine însă boierului *Golescu.*

Măceşelul (Marescellul), un *teritor* pustiu.

Marmurile, aparţine boierului *Golescu,* cum s'a arătat mai sus.

MEHEDINŢI:

Hălmăgelul şi *Aninii* este încă cu totul pustiu.

Gogoş, aparţine lui *Golescu.*

JIUL DE SUS:

Aninişul, e lângă *Stăncești,* un sat populat.

MEHEDINŢI:

Şuşiţa, e un teritor pustiu.

Ruptura, la fel.

Porumbeni (Porumpreni), despre aceasta nu ştie spune nimic[2]).

---

lui, a treia parte; şi rumânii şi munţii tot a treia parte", cf. Ştefan Grecianu, o. c., pag. 272.

[1]) In testamentul citat satul acesta e amintit la „partea fiiu-mieu Ştefan Brâncoveanu" astfel: „Satul Comoşteni jumătate i cu rumânii jumătate şi viile iar jumătate şi morile". Ibidem, pag. 273.

[2]) In testamentul dela 1708 se spune la „partea fiiu-mieu Radului

www.dacoromanica.ro

Drincea, e deasemenea fără locuitori, dar are o vie frumoasă, care deocamdată nu poate fi cultivată.

Sopotul, e cu totul pustiu.

ROMANAŢI:

Citățenii (Czitien), un sat locuit, aşezat lângă Olt, are o vie[1]).

Scărişoara numită şi *Preajba dela Scărişoara* (sonst *Breasba della Skerisora* genannt), e locuită întrucâtva, dar via de aci este necultivată.

In afară de *specificaţiunea* aceasta, s'au mai găsit după cercetări, încă următoarele locuri aparţinând acestei familii:

ROMANAŢI:

Părdeşti (Perdèst), un *teritor* pustiu[2]).

Svorsca, deasemenea.

JIUL DE JOS:

Drăgeştii (Dreczen), la fel.

MEHEDINŢI:

Băltenii (Balten), aparţine o parte mănăstirii *Motru*[1]), care *pretinde* acum *titlulo donationis* şi ceealaltă parte, cu toate că era proprietatea acestei familii.

Brâncoveanul" relativ la acest sat că „moşia *Porumbenii* toată cu casele i pivniţa de piatră i viile" formează moştenirea acestui fiu al Brâncoveanului. Ibidem, pag. 275.

[1]) In testamentul citat la „partea fiiu-mieu lui Mateiu Brâncoveanul" se spune „Satul *Citățenii* cu rumânii *în judeţul Muscelului* şi cu munţii, cum s'au cumpărat". Ibidem, pag. 277.

[2]) Tot la partea lui Mateiu e trecută în testament „moşia dela *Slăvileşti i Părdeşti,* amândouă hotarele peste tot, precum arată zapisele de cumpărătoare şi cu jumătate de moşie den *Coteana*". Ibidem, pag. 276.

[3]) In testament e amintit la partea lui Radu „satul *Băltenii* cu rumânii toată partea noastră", iar o notiţă adaosă mai târziu cu alt condeiu şi altă cerneală spune: „l-am dat *mănăstirii Motrul*". Ibidem, pag. 275.

www.dacoromanica.ro

ROMANAŢI:

Bârza (Brza), un sat locuit, în care este o moară cu 3 roţi[1]), jumătate din sat şi o roată de moară aparţine unui boier cu acelaş nume *Brzuze;* restul e proprietatea familiei Brâncoveanu, dar se află încă în deplină stăpânire a numitului boier.

MEHEDINŢI:

Valea Aninilor, un *teritor* pustiu.

Craiova, 14 Aprilie 1722.

AUGUST ERNST PROKOP,
Inspector Cameral.

Rezultă din această specificaţiune, că numărul moşiilor brâncoveneşti la 1722 se micşorase în câtva faţă de cele indicate în testamentul lui Constantin dela 1708, iar după sguduitoarea tragedie dela 1714 unele au fost luate în stăpânire de alţi proprietari, pe drept sau pe nedrept, precum şi de câţiva ofiţeri, cărora generalul Steinville, după trecerea Olteniei sub administraţie austriacă, le-a permis pur şi simplu să se instaleze în satele cu venituri mai bune ale familiei Brâncoveanu.

Intervenţia Doamnei văduve Maria determină Curtea din Viena a dispune pregătirea acestei specificaţiuni a moşiilor brâncoveneşti şi a comunica, prin consiliul de răsboiu, *la 2 Febr. 1723,* generalului comandant din Transilvania Königsegg, care era totodată şi director superior *(Oberdirector)* al Olteniei, că moşiile ocupate pe nedrept de particulari să fie restituite şi date în administraţia Inspectoratului cameral austriac din Craiova, iar cei ce pretind a fi înzestraţi cu drepturi de proprietate asupra vreuneia din ele, să fie îndrumaţi a produce dovezi.

Nu au rămas fără rezultat nici intervenţiunile făcute la Viena în interesul Românilor ortodocşi din Făgăraş, unde epis-

[1]) In testament la partea lui Constantin amintită „jumătate de moşie din *Bărza* şi cu morile den Olteţ". Ibidem, pag. 272.

www.dacoromanica.ro

copul Pataki și-a permis a pune cu forța stăpânire asupra bisericii brâncovenești. In adresa din *29 Aprilie 1724* Consiliul de războiu exprimă față de generalul comandant Königsegg desaprobarea sa atât pentru răpirea acestei biserici, cât și pentru atitudinea intolerantă și violentă a episcopului Pataki, pe care-l îndrumă a se abține în viitor dela astfel de *acte violente* și a respecta liberul exercițiu religionar al „șismaticilor".

Se pare că avertismentul acesta n'a avut rezultatul dorit. Consiliul de războiu se vede îndemnat în curând a scrie din nou *(24 Maiu 1724)* despre purtarea plină de animositate și violență a episcopului Pataki (Herrn Bischofen *Pataki* hievon bezaigte animose et violente Aufführung wider die zu Fogaras stehenden *Schismaticos)*, îndrumându-l pe Königsegg, să nu mai permită lui Pataki nici o necuviință și violență asupra Românilor ortodocși, ci să-l sfătuiască a căuta să îndemne poporul în mod cuviincios, prin predici, exemple și alte bune oficii — la unirea cu biserica Romei („das von den Herrn Feldmarschallen dem erwähnten Herrn Bischofen keine *Ohngebühr* weder *Gewaltsamkeit* verstattet, sondern er vielmehr angeleitet werde *das Volk praedicatione, exemplo et aliis bonis officiis ad unionem manierlich anzufrischen und zu bewegen")*. Comparând cuprinsul acestor acte oficiale cu informațiunile din cronica lui Radu Tempea[1]), rezultă că tot ce relatează acesta despre lupta Brașovenilor și a Făgărășenilor contra episcopului Pataki, se poate verifica și prin alte dovezi

[1]) Cf. Cronica lui Radu Tempea despre intervenția Brașovenilor la Viena prin negustorul Cristof Voicu, care „jurând pre Sf. evanghelie în sfântul oltariu, precum va căuta cu toată osârdiia de lucrurile legii și nu va sminti ceva, și precum că și cheltuiala, ce i se dă va cheltui cu dreptate, și vicleșug nu va face", a purces la „Beci" (Viena) în 21 Februarie 1724. Brașovenii s'au văzut nevoiți a face cheltuiala aceasta cu trimiterea lui Voicu la Viena, după ce delegații lor, cari au intervenit pe lângă episcopul Pataki la Făgăraș „ca să vază, ce va mai zice, da-ne-va pace în lege, cum ne-au dat vlădica Atanasie. Atunci au răspuns, că de i-am umplea o casă cu galbeni, *pace nu ne va da până la moarte, că așa iaste jurat papei*". Cf. Sterie Stinghe, *Istoria besericei Șcheilor Brașovului. (Manuscript dela Radu Tempea)*. Brașov, 1899, pag. 67—70.

www.dacoromanica.ro

contemporane. Astfel valoarea acestei cronici, ca isvor istoric pentru întâia jumătate a veacului al XVIII-lea, sporeşte considerabil.

V.

Dintre actele anilor 1744—61 primele patru dau informaţiuni privitoare la moştenirea orfanului Janson, fiul unei nepoate a lui Brâncoveanu, Elisabeta Rosetti, măritată cu un locotenent austriac Janson. Rămas orfan de amândoi părinţii[1]), de soarta şi educaţia lui se interesează — precum rezultă din cuprinsul acestor acte — atât bunicul său, contele Nicolae Rosetti, cât şi cumnatul acestuia, Principele Constantin Brâncoveanu. Iar al cincilea act din grupul acesta este adresa aceluiaş Constantin Brâncoveanul, nepotul de fiu al Domnului asasinat la 1714 şi care la 20 August 1752 era „vel logofăt"[2]). Cu toate că se ştia despre existenţa acestei adrese din cuprinsul notiţelor culese din corespondenţa episcopului Dionisie Novacovici, textul ei nu era până acum cunoscut în întregime. E o dovadă că acest „vel logofăt" n'a dat uitării ctitoria bunicului său şi, îndată ce a aflat de dispoziţia împărătească din Viena relativă la misiunea generalului Buccow în Transilvania, nu a întârziat a face intervenţiuni stăruitoare pentru a se retroceda biserica brâncovenească populaţiei ortodoxe, pe seama căreia fusese „ridicată din temelie şi zidită —cum arată inscripţia — la anul dela spăsania lumii 1697", în al 10-lea an de domnie a lui „Io Constandin B. Basarab voevod, domnul şi oblăduitor a toatei Ţării Româneşti".

VI.

In sfârşit, dosarul actelor privitoare la procesul îndelungat al succesorilor lui Samuil Doboş cu Niculae şi Emanuil Brâncoveanul aduce o sumă de informaţiuni nouă cu privire nu numai

[1]) Const. Giurescu şi N. Dobrescu, *Documente şi regeste privitoare la Constantin Brâncoveanu*, Bucureşti, 1907, pag. 388.

[2]) Ştefan D. Grecianu, *o. c.*, pag. 349.

www.dacoromanica.ro

la soarta acestor moșii brâncovenești, ci și la practicile și procedeele juridice, obișnuite în Transilvania veacului al XVIII-lea. Din acest punct de vedere ele constitue o prețioasă contribuțiune la istoria dreptului transilvan. Iar de altă parte ne oferă prilej să cunoaștem și activitatea unui bancher ardelean din veacul al XVIII-lea.

Inainte de a reda pe scurt momentele principale din cuprinsul acestor acte, este însă necesar să cunoaștem, cine a fost Samuil Doboși, ce rol a avut în viața Transilvaniei și a Țării Românești din veacul al XVIII-lea și în ce împrejurări au ajuns succesorii lui în proces cu urmașii lui Constantin Brâncoveanu. In scopul acesta ne poate servi câteva deslușiri întroducerea studiului apărut la 1914 în limba germană, relativ la organizarea institutelor de credit ale Sașilor ardeleni[1]).

Iată ce se poate găsi în această întroducere cu privire la cel mai vechiu bancher cunoscut până acum în viața financiară a Transilvaniei:

„Samuil Doboși s'a născut în Germania și în etate de 26 ani a venit la Sibiu, unde în anul 1721 a fost primit ca membru în Asociația Comercială (Handelssozietät). La început și-a deschis o magazie de mărfuri, care în scurt timp s'a desvoltat înfloritor. Pe lângă aceasta începu, încă de pe la 1730, a se îndeletnici și cu întinse afaceri de bancă. Acestea din urmă erau o consecință firească a afacerilor sale comerciale, conduse în stil mare. Fiind Transilvania izolată de centrul lumii comerciale, de cele mai multe ori Doboși nu putea să se îngrijească personal de aprovizionarea cu marfă la locul de producțiune, ci trebuia să încredințeze adeseori această grije comercianților, cu cari se afla în raporturi de afaceri comerciale. Drept contraserviciu trebuia să primească însărcinarea din partea lor de a se îngriji de în-

[1]) Robert Rösler, *Die Kreditorganisation der Sachsen in Siebenbürgen*, lucrare scrisă cu prilejul „Expoziției internaționale pentru industria cărții și pentru grafică", organizată la Lipsca (Internationale Ausstellung für Buchgewerbe und Graphik, Leipzig, 1914), pag. 7—9.

www.dacoromanica.ro

casarea poliţelor şi în general să reprezinte interesele amicilor săi de afaceri comerciale. Cu timpul această ramură a afacerilor sale luă astfel de proporţii, încât de dragul ei sacrifică cu totul afacerile comerciale în anul 1746, funcţionând dela această dată înainte ca un bancher, concentrându-şi atenţiunea întreagă asupra afacerilor cambiale, de unde şi derivă numele german în uz atunci pentru bănci; „Wechselgeschäft".

Contra garanţii ipotecare şi amanete, împrumuta Doboşi bani pe cambii pe lângă o dobândă de 6%, etalonul ce era pe atunci normat în mod legal. Clientela sa se recruta dintre cetăţenii oraşului, dintre ofiţeri, dintre nobilii maghiari şi Principii Munteniei şi dintre persoane juridice, precum era oraşul Sibiu, Braşov, comuna Sălişte, Administraţia financiară, ş. a.

Afacerile sale bancare nu s'au mărginit însă numai la împrumuturi de bani. Cu mult mai importante erau relaţiile bancare, pe cari le întreţinea cu o mulţime de firme din străinătate, mai ales din Germania. Ramura de incasso a băncii sale nu era restrânsă numai la piaţa Sibiului, ci trece şi dincolo de graniţele Transilvaniei până la Bucureşti. Ia anul 1750 de ex., a preluat spre încasare o poliţă trasată asupra Prinţului Ghica la Bucureşti în valoare de 3.000 ducaţi adecă 12.300 fl. şi emisă de firma Fr. Hübsch din Constantinopol.

In legătură strânsă cu acest incasso era remiterea sumelor mai mari, în care scop primea însărcinări atât dela particulari cât şi dela case comerciale şi dela instituţiuni de stat. Pentru sumele preluate în acest scop, garanta Doboşi cu întreaga sa avere. Drept despăgubire pentru munca sa şi ca premiu pentru risc, Doboşi socotea o provizie de 2%, uneori chiar şi de 5%. Remiterea se făcea prin scrisori cambiale sau prin cambii asupra firmelor mari din Viena, Breslau sau Leipzig. Ordinele de plată pentru ţările, unde nu avea corespondenţi direcţi, le executa prin intermediul firmelor din Viena sau Leipzig. De exemplu, încasarea unei sume de 84 L. sterl., pretensiunea Colegiului din Aiud

www.dacoromanica.ro

asupra firmei de Neusville et Schuhmann din Londra, o executase astfel, că a vândut în Leipzig polița emisă asupra firmei, avizând firma să o plătească la prezentare.

Din cauza insuficienței mijloacelor de comunicație din Transilvania și fiind avizat mai ales la comercianți călători, nu era posibil ca orice remitere să fie acoperită imediat cu suma necesară. Din cauza aceasta, menținea un deposit la casele principale, cu cari era în legătură. De exemplu la 31 Decemvrie 1751 avea la firma Küner et Co. Viena, un deposit de fl. 24.782. Aceasta ne poate da o idee despre virimentul important, pe care îl făcea și despre proporțiile considerabile, ce luase întreprinderea sa.

Decontarea acestor depuneri în cont curent se făcea de obiceiu la câte o jumătate de an, cu care ocasiune firmele își bonificau reciproc dobânzile de 5%.

In anul 1759 simțind Doboși că i se apropie sfârșitul, s'a decis să-și facă testamentul. Averea sa, conform bilanțului, era de 192.982 fiorini, în care sumă se cuprindeau imobilele sale și prețioasele juvaeruri familiare.

Bani gata avea 33.798 fl. Debitorii se compuneau astfel: în cărțile secrete 13.997 fl., în registrele comerciale 38.000 fl., și debitori diverși 17.187 fl.

In luna Mai a anului 1759 a murit fără moștenitor de viță bărbătească. Văduva sa a condus afacerea mai departe încă timp de 32 de ani".

Prin testamentul său a dăruit Doboși suma de 6000 fl. pe seama gimnaziului săsesc din Sibiu[1]), pentru o fundațiune, din veniturile căreia să poată primi masă gratuită 12 studenți (=togati).

VII.

După încheierea socotelilor cu urmașii lui Doboși, Constantin Brâncoveanu recunoaște la 22 Febr. 1760 că i-a rămas dator

[1]) Emil Sigerus, *Vom alten Hermannstadt*, III, 1928, pag. 95.

www.dacoromanica.ro

cu suma de 7725 fiorini şi 50 cr. (cruceri), pentru care se obligă a-i plăti o dobândă de 6%, dându-i şi ipotecă asupra moşiilor sale dela Sâmbăta de sus, Berivoi şi Poiana Mărului (praedicta mea bona nobilitaria in praelibato principatu districtuque existentia).

Obligaţia o dă ginerilor decedatului Doboşi: lui Ioan Schunn şi Carol de Sachsenfels, învoindu-se ca în caz de neplată ei să-şi poată satisface pretensiunile din moşiile acestea, în baza unei preţuiri comune şi cu excluderea oricărui remediu juridic (juxta communem aestimationem et exclusis omnibus juridicis remediis satisfaciendi... plenariam habeant facultatem).

Au trecut însă mai bine de 6 ani, fără ca ei să fi primit ceva din suma menţionată sau din interesele anuale. Solicitările orale şi în scris, de sigur, nu vor fi lipsit, cu toate că textul lor nu-l cunoaştem; în dosar nu s'au păstrat. Cunoaştem însă răspunsul, pe care l-a trimis Principele Nicolae Brâncoveanu din Bucureşti la 30 Martie 1766. El recunoaşte fără înconjur, că numiţii creditori erau în drept să facă „acest fel de lamentationes", îi asigură că toate vinurile ce a trimis în Transilvania şi „alţi bani ce se vor mai aduna" ar fi dispus a se da „în socoteala" lor şi a soacrei lor pentru achitarea datoriei. Deşi „s'a cam făcut zăbavă", să fie liniştiţi, că nu vor păgubi nimic, ci „cu ajutorul lui Dumnezeu atât capitalul, cât şi interesul tot pe încet se va plăti" astfel încât vor fi „cu toţii mulţumiţi şi prieteşugul între noi va fi totdeauna nestrămutat".

De acelaş lucru îi asigură şi prin scrisoarea latinească dela 21 Decemvrie 1766, pentru ca în 27 Februarie anul următor să le ceară din nou amânarea până după Paşti, când vor fi deplin satisfăcuţi (statim post imminentia Festa Paschalia . . . integre erunt contenti).

Cu toate că la 8 Iunie acelaş an îi avizează prin o scrisoare, în limba italiană, trimisă din Bucureşti, că a însărcinat pe provizorul Gheorghe Fusta, să achite datoria cât mai în grabă, plata

www.dacoromanica.ro

întârzia mereu. Deaceea în numele creditorilor, la 4 Febr. 1768, Ștefan Kàszoni și Ștefan Fogarași confirmă înaintea tablei continue din Făgăraș, că în numele familiei Doboși au avizat pe provizorul Fusta, să comunice Principilor Brâncoveanu hotărârea de a-i da în judecată, dacă nu-și achită datoria. Această amenințare pare a fi impresionat neplăcut pe Principele Brâncoveanu, în numele căruia intervine plenipotențiarul său Ernest Sigismund Schmid la guvernul transilvan rugându-l să împiedece pe succesorii lui Doboși a grăbi cu execuția asupra moșiilor brâncovenești. Intervenția nu e lipsită de rezultat, întrucât guvernul transilvan scrie la 29 Febr. 1768 acestora, să dea o amânare de 3 luni de zile, deoarece Principele amintit merită oarecare considerație (ex certa consideratione memoratum Principem aliquali saltem reflexione dignum esse censeat Gubernium).

La 19 Mai 1768 răspunde Principele Emanuel Brâncoveanu, afirmând că nu ar fi știut nimic de această datorie a răposatului său părinte, deoarece frate-său purtând trebile casei, el până acum nu s'a amestecat, dar acum „fiindcă ne-am căsătorit și noi din vrerea lui Dumnezeu, vom să ne luăm partea noastră pe jumătate din toate, după cum ne-au orânduit taica". Să nu fie deci mâhniți, căci vor achita ca să păstreze „dragostea, care au avut casa noastră cu Dumnealui răposatul socru Dumniavoastre, *Sinior Doboși,* fiindcă noi totdeauna avem trebuință de prieteni". Mai cere însă „îngăduială până la Septemvrie".

Termenul de 3 luni trecând fără nici un rezultat, creditorii se văd nevoiți să arate, la începutul anului 1769, guvernului transilvan, că Principii Nicolae și Emanuel Brâncoveanu procedează ca niște ingrați, nu numai că nu vor să achite datoria rămasă după tatăl lor Constantin, dar caută chiar s'o tragă la îndoială. Ei cer deci voie, să-și poată asigura pretensiunile prin execuție asupra moșiei Berivoii-Mari.

Nici anul 1769, nici următorul nu contribue la vre-o accelerare a procesului. De aceea vedem guvernul transilvan trimițând

www.dacoromanica.ro

la 13 Iulie 1770, de sigur în urma vre-unei intervenţiuni repetate, două adrese: una către succesorii lui Constantin Brâncoveneau, sfătuindu-i să aplaneze fără sgomot şi fără risipă de cheltueli diferendul; alta cătră urmaşii lui Doboşi, pe cari îi îndrumă să purceadă amical în cauza Brâncovenilor, iar tabla regească să judece extraserial, dar potrivit cu prevederile legii (extraserialiter asummat decisionemque ad dictamen legum ab aequo fiendam admaturet).

La 29 Septembrie 1770 intervine şi secretarul consiliului de răsboiu din Viena, Lichtensteiner, întrebând guvernul transilvan, dacă e adevărat că familia Brâncovenilor posedă în Transilvania oarecari bunuri imobiliare şi cu ce drept? Ce valoare au? Ce capital mai are această familie aci sau aiurea?

Din acelaş an datează un memoriu al succesorilor lui Doboşi, arătând originea datoriei brâncoveneşti şi peripeţiile procesului. Până la 1762 interesele au fost plătite de plenipotenţiarul Schmidt la ordinul lui Constantin Brâncoveanu, despre care spune memoriul că era un caracter eminent, distins mai ales prin onestitate şi echitate, om îndeobşte lăudat şi iubit (der wegen seinem vortrefflichen Charakter, welchen besonders Redlichkeit und Billigkeit erhoben, durchgängig belobt und beliebte Fürst Constantin). Dar după moartea acestuia, întâmplată în vara anului 1762, fiii săi Nicolae şi Emanuel, cu toate că au promis de repetate ori achitarea datoriei, nu s'a ales nimic din promisiunile lor (so blieb es doch nur bey denen leeren Worten). Creditorii au fost impresionaţi foarte neplăcut, când s'a prezenta la Sibiu provizorul, în preajma Crăciunului, şi le-a citit câteva rânduri dintr'o scrisoare a Principelui Nicolae Brâncoveanu, care spune despre frate-său Emanuel, că e om foarte ciudat, nu vrea să recunoască proveniența datoriei dela decedatul său părinte, ci pretinde să i se producă dovezi (obligaţia şi socoteala) căci altfel nu va mai plăti nici un ban. Creditorii în speranţa că nu vor fi lăsaţi pradă capriciilor acestor debitori, cer să fie spri-

www.dacoromanica.ro

jiniți ca niște cetățeni și membri ai erarului-viu regesc (als Kays-Königl. Unterthanen und Teile des Vivi Aerarii Regii).

In sfârșit la 19 Noemvrie 1770 însuși guvernul transilvan autorizează pe văduva Agneta Doboși n. Seeberg (generosa Agnetha nata a Seeberg, generosi ac circumspecti quondam Samuelis Dobosi, Majestatis Nostrae commercialis consiliarii et civis Cibiniensis relicta vidua) și pe ginerii săi Ioan Schunn, vicenotar în Sibiu, și Carol de Sachsenfels, jude ordinar în Tălmaciu și castelan la Turnu Roșu, să-și ia apărători în procesul contra Principilor Nicolae și Emanuel Brâncoveanu.

La 1 Iunie 1771 se dă ordin să participe cei interesați la execuția cerută asupra moșiilor brâncovenești dela Sâmbăta de sus, Berivoii-Mari și Poiana Mărului (convocatorium vicinorum ad executionem). Cu 4 zile mai târziu Nicolae Brâncoveanu scrie din Brașov văduvei Agneta Doboși, rugând-o să amâne execuția căci el va merge în curând la Sibiu și va achita datoria. In aceeaș zi familia Doboși e avizată de către Samuil Pongrácz, unul dintre executori, că cercetând în Brașov pe Principii Brâncoveanu, Emanuel aruncă vina neachitării datoriei asupra lui Nicolae, iar acesta când i-a comunicat că va face fără întârziere execuția la Sâmbăta, înspăimântat grozav a rostit cuvintele: „dară apoi că jupâneasa mea-i acolo" — și a promis să plece a doua zi la Sibiu să achite. Dacă-și împlinește promisiunea aceasta, Pongràcz cere să fie încunoștiințat la timp, spre a putea opri execuția.

In ziua de 11 Iunie, când s'a început execuția, potrivit cu sentința tablei judecătorești, datoria era indicată în suma de 10.833 fl. 24 cr., partea creditorilor Schunn și Sacsenfels, iar partea soacrei lor văd. Agneta Doboși cu 11.966 fl. 40 cr.

Dar Brâncovenii au atacat în apel sentința de execuție; pentru împiedecarea ei au fost trimiși canceliști la fața locului. Creditorii roagă guvernul transilvan, să ordone revocarea lor. Guvernul însă nu le încuviințează cererea motivând că remediul

www.dacoromanica.ro

juridic numit „inhibitio" (apel) este admis atât prin textul legii, cât şi prin obiceiu (lex et consuetudo non impedit usum inhibitionis).

Atunci creditorii comunică guvernului, că nu vor respecta „inhibiţia" făcută de Brâncovenii debitori contra execuţiei în mod ilegal şi nu vor părăsi moşiile cuprinse pe calea legii decât după ce ei îşi vor fi plătit datoria.

Printr'un raport scris în Sâmbăta de sus la 25 Iunie 1771 Samuil Pongrácz şi Iosif Ruttkai arată, că execuţia asupra moşiilor brâncoveneşti s'a făcut în zilele dela 11—25 Iunie 1771 în prezenţa unui număr de 51 de martori săteni megieşi precum şi cu asistenţa câtorva boeri (6) chemaţi să apere pe executori de eventuale insulte şi atacuri din partea iobagilor. Din acelaş sat raportează la 26 Iunie Pongrácz, că după ce a terminat cu execuţia la Sâmbăta de sus, de unde Principesa Brâncoveanu a plecat la Braşov, el va continua a doua zi la Berivoi şi la Poiana Mărului. Iar delegaţii cancelariei regeşti provinciale din Transilvania, Gavril Mesko şi Iosif Bodházi raportează tot atunci, că la 26 Iunie 1771 au comunicat în Sibiu, în casa baronului Lambert Beniamin de Möringer, Principelui Emanuel Brâncoveanu întreg cuprinsul instrucţiei regeşti în cauza procesului cu succesorii lui Samuil Doboşi.

Samuil Pongrácz raportează lui Schunn, că la Berivoi a fost atacat de oamenii lui Brâncoveanu şi de iobagii, cari dând năvală asupra lui cu chiotul: *„haide pe el feciori!"* — au stricat poarta şi au rupt scândurile, ameninţându-l cu moartea pe el şi pe servitorul lui.

Principii Nicolae şi Emanuel Brâncoveanu apelează fără întârziere la intervenţia guvernului transilvan, spre a li se elibera moşiile de sub execuţie. Guvernul scrie creditorilor îndrumându-i a se conforma dispoziţiilor legale. Dar aceştia se împotrivesc declarând că nu vor părăsi moşiile brâncoveneşti decât după ce debitorii îşi vor fi achitat datoria. Iar după ce dela Berivoi oame-

www.dacoromanica.ro

nii lor au fost alungaţi, cer să fie reîntroduşi cu ajutorul forţei militare.

La 3 Iulie 1771, intervine un ordin al guvernului transilvan către delegaţii judiciari Samuil Pongrácz şi Iosif Ruttkai, îndrumându-i să facă din nou actele relative la execuţia săvârşită, fără deplina respectare a formalităţilor juridice, pe moşiile Principilor Nicolae şi Emanuel Brâncoveanu, în urma pretensiunilor văduvei Agneta Doboşi n. Seeberg.

In sfârşit la 8 Iulie neguţătorul Dumitru Marcu scrie din Braşov lui Schunn şi lui Sachsenfels, că nădăjdueşte să poată îndupleca pe Principii Brâncoveanu să achite datoria de 20.000 fl. Cu 3 zile mai târziu le scrie din acelaş loc, sfătuindu-i să-şi dea învoiala a se împăca cu debitorii şi a reduce datoria la 20.000 fl. lângă care spera să mai poată obţine dela Brâncoveni şi vre-o 3—400 vedre de vin (Drey oder 400 Eimer Wein hoffe mit guter Sicherheit von ihnen Fürsten noch zu erhalten).

VIII.

Aplanarea diferendului a mai întârziat însă, după cum apare dintr'un nou memoriu (nedatat) al creditorilor, cari arată guvernului transilvan ce motive i-au determinat să nu respecte ordinul de evacuare a moşiilor brâncoveneşti cuprinse cu execuţie. Cu toate că Principii au apelat la guvern, cerându-i intervenţia, ei (creditorii) ştiu că aceasta nu e în drept să împiedece procedura legală a justiţiei. La începutul anului 1772 însă împăcarea a reuşit. Creditorii trebue să-şi fi primit banii după îndelungate stăruinţi şi repetate solicitări. Aceasta rezultă din faptul că la 22 Martie 1772 ei au plătit lui Dumitru Marcu un onorar de 60 ducaţi pentru serviciile prestate în chestia aplanării diferendului lor cu Principii Nicolae şi Emanuel Brâncoveanu. In locul acestora a plătit însuşi D. Marcu datoria şi moşiile au rămas zălogite lui. Din sentinţa adusă de Domnul Ţării Româneşti, Alexandru

www.dacoromanica.ro

Constantin Moruzi[1]) la 20 Februarie 1794 se vede că Dumtiru Marcu a trimis pe frate-său Ioan şi pe ginere-său Gheorghe Duncheru cu jalbă asupra boerilor vel vist. Nicolae şi velvornic Manolache Brâncoveanu „pentru socoteala şi izbrănirea datoriei, ce are la dumnealor cu amanet moşiile dumnealor ce le au ocolo în Ardeal". Cauza a fost cercetată şi judecată de vel-spătar Vă·cărescu ş vel-vornic Moruzi, împreună cu Senior Marchelius, agentul Austriei, dar făcând Brâncovenii „apelaţie, ca să iasă înaintea Domniei, spre a-şi arăta dreptăţile", s'au înfăţişat înaintea Domnului „unde viind faţă şi dumnealui Sinior Marchelius", Nicolae a dovedit că era aplicat să plătească dela începutul anului 1776 ca „să-şi dezlogească moşiile", iar Manolache răspunse cam la fel ca în scrisoarea adresată succesorilor lui Doboşi „că aşezământul, ce a făcut fratele dumnealui nu-i este ştiut, nici că i s'a arătat, ca să-l vadă, iar cu toate acestea judecata din partea sa după rânduiala cea dreaptă nu-l poate sili, când pentru partea dumnealui de moşie va voi a şi le dezlogi cu plata banilor datornicului său, fiind stăpân pe al său, rămâne la a dumnealui voinţă". Se arată că mai înainte chemase Dumitru Marcu pe Brâncoveni în judecată „acolo la *tabla Făgăraşului* prezentând socoteala datoriei, după a căruia cerere *tabla Făgăraşului* au înştiinţat la *gubernia Sibiului*", iar aceasta a scris prin agenţie la Domnia Ţării Româneşti, boerii Brâncoveni însă „n'au răspuns banii" şi nu s'au înfăţişat la judecată, fiindcă nu e obiceiul într'aceste două ţări vecine „a merge pârâţii după pârîş". De altă parte „nici Domnul şi stăpânitorul locului după împărăteştile pravile româneşti (!) (în loc de: *romane!)* cari şi aici şi acolo se păzesc urmând, n'au găsit cu cale a le da voie să meargă dummialor de aici acolo după pârîş". Concluzia, la care s'a ajuns în 1794, era „să stea amândouă părţile acum în socoteală, prin şti-

[1]) V. A. Urechia, *Documente inedite din Domnia lui Alexandru Constantin Moruzi, 1793—1796,* în An. Soc. Rom. M. S. T. Seria II, T. XV. pag. 562 sq.

www.dacoromanica.ro

rea agenţiei" spre a stabili suma datoriei, pentru care se va da „la agenţie chezaş vrednic pe bani, şi îndată să trimiţă dumnealui Vornicul (Manolache) omul dumnealui cu vechilii dimpreună ca să-i facă *teslim*[1]) partea moşiilor dumnealui, să şi le aibe slobode şi numai decât după *telismatul* moşiilor să numere *peşin*[2]) chezaşul banii aici la agenţie[3]).

Diferendul între creditorul Marcu şi Brâncoveni mai continuă până la sfârşitul anului 1802 şi începutul anului următor când, datoria achitându-se, Principele Emanuel Brâncoveanu a fost introdus din nou în posesiunea moşiei dela Sâmbăta de sus, cum arată conceptul unui raport oficial redactat în această chestiune probabil la 1803. După intrarea din nou în posesiunea moşiei dela Sâmbăta de sus, Emanuel Brâncoveanu ajunge în proces cu locuitorii comunei învecinate Drăguş pentru o pădure. La 6 August 1808 roagă pe secretarul guvernului transilvan din Cluj, Ladislau Csedő, să-i trimită o copie a decisiunii, ce se va lua în acest proces arătând totodată că Saşii îl pismuesc necontenit şi cerându-i intervenţia pe lângă „Excelenţa Sa" guvernatorul Transilvaniei, contele Gheorghe Bánffy, ca acesta să nu mai dea ascultare calomniilor săseşti. De încheiere exprimă speranţa, că va avea plăcerea să-l vadă în persoană, dacă îi va permite vremea, să meargă în Transilvania pentru terminarea proceselor sale[4]).

IX.

Cu 15 ani mai târziu, în Aprilie 1823, Principele Grigorie Brâncoveanu dărui moşiile dela Sâmbăta de sus şi dela Poiana

---

[1]) Cuvânt turcesc: *să-i dea în stăpânire.*

[2]) Cuvânt turcesc: *bani gata.*

[3]) Ibidem, pag. 567.

[4]) *Ţara Bârsei*, Braşov, 1929, pag. 322: „Weil die Sachsen allzuviel Neid gegen mich zu zeigen nicht aufhören, bitte auch Sie Seiner Excellence vorzubringen um nicht weiters den Verläumdungen der Sachsen Gehör geben zu wollen. Zur Endigung meiner Processe, wenn es die Witterung erlauben wird, so werde ich das. Vergnügen haben Sie persönlich zu sehen".

www.dacoromanica.ro

Mărului pe seama bisericii şi a şcoalei greceşti din Braşov motivându-şi donaţiunea cu împrejurarea, că în această biserică se află mormântul decedatului său părinte *Emanuel* şi al surorii sale *Elena*, precum şi al iubitei sale mame *Zoiţa*, care se refugiase la Braşov, ne mai putând suporta „tristele evenimente aduse asupra patriei de nişte rebeli străini" (über das Vaterland durch die fremden Rebellen gekommenen traurigen Ereignisse nicht ertragen könnend — spune copia germană a originalului grecesc). Donatorul însuş a vieţuit 6 ani în cetatea Braşovului „în linişte şi consideraţiune" („in Ruhe und Nachsicht").

Moşiile vor trece, după moartea lui şi a soţiei sale, în stăpânirea bisericii, slujitorii căreia se obligă a îndeplini următoarele condiţiuni:

1. Jumătate din veniturile anuale vor fi destinate pentru rugăciuni de pomenire şi fapte de milostenie creştinească; în fiecare an se va prăsnui, cu fastul obicinuit, un parastas împărţindu-se lumânări de ceară şi plătindu-se Arhimandritului dela biserica grecească 100 fl. valută vieneză, celor dela biserica cea mare din Şchei (biserica Sf. Nicolae) 100 fl. renani, celor dela biserica mică din Şchei 50 fl. şi din Braşovul-vechiu deasemenea 50 fl., pentru ca în toate Sâmbetele de peste an să pomenească în rugăciunile lor numele răposaţilor, rugându-se pentru mântuirea lor. Iar milostenia să fie împărţită între săracii oraşului, în proporţie cu lipsurile şi necazurile fiecăruia.

2. Cealaltă jumătate a veniturilor o destinează donatorul pentru mărirea şcoalei, la care conducătorii bisericii să fie obligaţi a angaja dascăli greci pentru obicinuitele învăţături gramaticale şi filosofice, precum şi un dascăl special pentru limba germană, ca să poată primi instrucţie gratuită atât copiii Braşovenilor, cât şi ai străinilor de aceeaş sau de altă religie. Aceleiaş şcoli dăruieşte Grigorie Brâncoveanu şi biblioteca sa, constând din cărţi greceşti, latine, franceze, italiene şi germane. Dispune însă, ca ele să fie păstrate la şcoală şi să nu fie îngăduit a le

www.dacoromanica.ro

da în afară de școală împrumut nici dascălilor, nici elevilor, ci să fie folosite și cetite *numai* în școală.

3. Bisericile ortodoxe aflătoare în cele 2 sate să fie ținute totdeauna în bună ordine, făcându-li-se reparațiile necesare, ca să nu se ruineze; numele donatorilor să fie pomenit la toate liturghiile.

4. Preoții acestor biserici să nu fie obligați nicodată a plăti dijmă, ci scutiți de această sarcină să se roage neîncetat pentru rege, pentru donatori, pentru locuitorii satelor și pentru toți creștinii evlavioși.

5. Deoarece locuitorii din Poiana Mărului, din cauza așezării muntoase a acestui sat, duc totdeauna lipsă de hrană, donatorul dispune ca ei să fie scutiți pentru totdeauna de dijma din porumb (cucuruz), dar preoților să le dea ce li se cuvine după obiceiurile și legile țării.

6. Conducătorii companiei și grecești și epitropii bisericii Sf. Treimi din Brașov vor griji de o cât mai dreaptă și mai bună chivernisire a celor două moșii, îndeplinind toate dispozițiile donatorilor și păstrându-le nevătămate, ca să nu fie trași la răspundere în fața scaunului de judecată a Atotputernicului.

7. Pentru întărirea acestei donațiuni vor îngriji epitropii să obțină atât dela Magistratul Brașovului, cât și dela M. Sa chesaro-crăiască aprobarea obicinuită.

Actul de donațiune împreună cu documentele, obligațiile și alte scrisori privitoare la cele două moșii se vor păstra în grija pomenitei biserici și trebue să fie introduse în condica ei.

Conducătorii bisericii grecești din Brașov nu chivernisiră însă donațiunea aceasta spre mulțumirea familiei Brâncoveanu. Deaceea între anii 1858—1868 unul dintre succesorii donatorului dela 1823: Bibescu-Brâncoveanu o reclamă pentru Români, dar fără succes. Iar când ceru Consistorul ortodox din Sibiu epitropilor greci să prezinte socotelile spre revizuire, aceștia se împotriviră sub cuvânt că nu ar avea Consistorul drept de amestec în

www.dacoromanica.ro

chestiunile lor autonome[1]). Din cauza acestei împotriviri Mitropolitul Şaguna a pus biserica grecească din Braşov sub interdict canonic la 21 Martie 1868. Conflictul dintre Greci şi Români a dăinuit până la 1868, când justiţia ungară a dat câştig de cauză celor dintâi, eximându-i bisericeşte de sub jurisdicţia ierarhiei române şi supunându-i arbitrar episcopului sârbesc din Buda.

Aşa s'a sfârşit îndelungatul proces al urmaşilor lui Constantin Brâncoveanu pentru satele din sudul Transilvaniei, ajunse în stăpânirea familiei lor în veacul al XVII-lea, într'un timp când legăturile acestui Principat cu Ţările Române erau aşa de strânse, fiind şi soarta lor politică aproape identică, îndrumată în ultima instanţă de către aceiaşi factori al Porţii otomane din Constantinopol.

X.

Tendinţa Brâncovenilor de a stăpâni sate şi moşii în Transilvania, de a clădi castele, biserici şi mănăstiri în cuprinsul acestei ţări, de a cumpăra şi stăpâni case în cetatea Braşovului, arată că politica lor, îndeosebi a Domnului cu sfârşit aşa de năprasnic, Constantin Brâncoveanu — era în stare să înţeleagă importanţa Principatului Transilvan pentru viitoarea desvoltare a „toată Ţara Românească". Dacă împrejurările nu i-au permis să repete încercarea gloriosului său înaintaş dela 1600, a lui Mihai Viteazul, care izbuti cu ascuţişul sabiei să-şi mute scaunul Domniei din Bucureşti la Alba-Iulia, în schimb iscusinţa şi prevederea l-a ajutat să încerce o penetraţiune pacifică lentă în re-

[1]) Ioan Puşcariu, *Notiţe despre întâmplările contemporane*, Sibiu, 1913, pag. 144—145. O copie germană a actului de donaţiune redactat grecește de Grigorie Brâncoveanu e publicată şi în cartea răposatului protopop *Bartolomeiu Baiulescu.* Monografia comunei bisericeşti gr. or. rom. a Sf. Adormiri la cetatea Braşovului, Braşov 1898, pag. 107—110. Cf. şi *Telegraful Român* din Sibiu nr. 33—34 din 23 Aprilie 1932: *„Sf. biserică din Braşov Cetate cu hramul Sfintei Treimi"*, unde se arată, cum au evoluat relaţiunile de jurisdicţie canonică a Mitropoliei ortodoxe române din Transilvania asupra acestei biserici până la *Protocolul din 11 August 1931*, încheiat de N. Iorga cu Venizelos, ministrul preşedinte al Greciei.

www.dacoromanica.ro

gîunile transilvane, a căror populație românească a putut găsi în cunoscuta dărnicie a Brâncoveanului isvor de înviorare, de ocrotire a așezămintelor sale religioase și de întărire a legăturilor sufletești cu frații din Sudul Carpaților.

E explicabilă împotrivirea Sașilor brașoveni față de tendințele lui Constantin de a cumpăra și stăpâni imobile în orașul de sub Tâmpa. Exclusivismul lor tradițional s'a afirmat cu tenacitate și aci și la Sibiu, unde episcopul Inochentie Micu Klein primind dela baroneasa Ana Maria de Hochberg în dar un imobil (1734—7), Sașii s'au alarmat de groază, că prin această modestă posesiune valahă li s'ar putea știrbi *puritatea națională* și n'au lipsit a opune vlădicului resistență continuă, până când acesta s'a văzut constrâns în cele din urmă să-și vândă imobilul cu suma de 200 fl.[1]).

Cazuri de intoleranță orășenească față de elementul rural românesc au fost multe și în alte regiuni transilvane. La Turda d. e. „congregația întregii universități a nobililor" a decis, la 19 Iulie 1711, ca în timp de 8 zile să fie alungați Românii, din casele și de pe moșiile nobililor, iar cei ce nu-i vor alunga, să fie pedepsiți „iremissibilter" cu câte 15 fl. Această decisiune a fost reînnoită la sfârșitul anului 1712 în formă și mai drastică „pentru alungarea și *extirparea* Valahilor din orașul Turda"[2]).

Iar la Cluj, după ce obținură Românii ortodocși dela cancelaria curții din Viena permisiunea de a-și clădi, în afară de zidurile orașului, o modestă casă de rugăciuni, în ședința dela 5 August 1790 consiliul orașului protestă solemn contra zidirii declarând că nu va îngădui niciodată, sub nici o condiție, clă-

[1]) I. Lupaș, *Sibiul ca centru al vieții românești din Ardeal*, cf. *Anuarul Inst. de Ist. Naț.* Cluj, vol. V, p. 52.

[2]) Orbán Balázs, *Torda város és környéke*, Budapest, 1889, pag. 271: „az oláhoknak városunkból való kihajtàsa és kiirtása iránt közakaratból megegyezénk, hogy kiüzettessenek és lakások városunkban ne patiáltassék" (= pentru alungarea și extirparea Valahilor din orașul nostru ne-am învoit cu unanimitate, ca să fie alungați și așezarea lor în orașul nostru să nu mai fie tolerată).

www.dacoromanica.ro

direa unei biserici româneşti pe teritoriul Clujului. Impotriva acestui protest, bisericuţa ortodoxă a putut fi zidită totuş la 1795 în marginea oraşului, unde se află şi în timpul de faţă. Iar cu 5 ani mai târziu era terminată şi biserica lui Bob, zidită în interiorul oraşului[1]).

Unde s'a putut înălţa în oraşele transilvane, cârmuite de elemente germane sau maghiare, o biserică şi o cruce românească, era dovadă că ofensiva populaţiei rurale din satele învecinate a început a deveni victorioasă, isbutind să înlăture măcar în parte piedecile seculare, ce întâmpinase în drumul ei spre oraş.

Dar ceeace apare mai anevoe de justificat în cuprinsul documentelor, pe cari am avut onoare să Vi le prezint, Domnilor colegi, în cadrele acestei comunicări, este actul grecesc al banului Grigorie Brâncoveanul, care la 1823 dăruind bisericii şi şcolei din Braşov cele 2 moşii dela Sâmbăta de sus şi dela Poiana Mărului, insistă numai pentru dascăli de limba greceaască şi dascăl de limba germană, dând cu totul uitării silinţele Românilor braşoveni de a-şi desvolta vechia lor şcoală completând-o până la Liceul, care urma să-şi deschidă larg porţile, cu un sfert de veac mai târziu, pregătind triumful limbei şi al culturii noastre în vechia cetate de progres românesc a diaconului Coresi, a luminatului protopop Mihai, care a reuşit să clădească la 1597 şcoala de piatră de lângă biserica Sf. Nicolae, a cronicarului-protopop Vasile şi-a luptătorilor fără preget Radu Tempea şi Ioan Popasu.

Dela actul de donaţiune al lui Grigorie Brâncoveanul a trebuit să mai treacă un secol, până când dreptatea imanentă a istoriei, aşezând Transilvania în cadrele României întregite, a dat şi sătenilor din Sâmbăta de sus şi celor din Poiana Mărului putinţa de a intra, prin aplicarea reformei agrare, în stăpânirea deplină a moşiilor chivernisite mai înainte de epitropii bisericii greceşti din Braşov.

---

[1]) I. Lupaş, *Cum a pornit Clujul pe calea naţionalizării?* în revista *Societatea de mâine*, Cluj, 1924, pag. 105 şi urm.

www.dacoromanica.ro

DOCTORUL IOAN PIUARIU-MOLNAR

— VIAŢA ŞI OPERA LUI —

1749—1815

Interesanta personalitate a poliistorului cărturar român din veacul al XVIII-lea nu era cunoscută, până bine de curând, decât cu numele maghiarizat de *Molnar*, la care se mai adăugase şi predicatul german *von Müllersheim*. Strămoşescul *Piuariu* a ieşit la iveală, cu certitudine de neînlăturat, numai după ce au putut fi descoperite, în Arhiva cancelariei dela Curtea din Viena, două scrisori dela începutul anului 1761: una scrisă de bunicii săi Ioan şi Dobra, iar cealaltă de maică-sa Patrasia Piuariu. Inainte cu 12 ani am publicat scrisorile acestea[1]). Pentru frumuseţa cuprinsului, vom stărui şi cu acest prilej asupra uneia din ele.

In aceeaşi Arhivă am putut descoperi şi alte acte oficiale, cari întregesc informaţiile de ordin biografic, cunoscute până acum în legătură cu neastâmpărul creator al acestui cărturar de vrednică putere de iniţiativă şi de muncă. Ceea ce trezise încă din veacul trecut interesul cercetărilor pentru el, a fost mai ales rara şi atât de timpuria lui îndrăsneală de a fi încercat, încă dela 1789, să înfiinţeze pentru Românii din Transilvania o gazetă care să pătrundă până în lumea satelor, spre a lumina poporul, prin mijlocirea preoţilor cunoscători şi tălmăcitori de slovă românească.

Comunicare făcută în *Şedinţa Academiei Române dela 3 Martie 1939.*

[1]) I. Lupaş, *Părinţii şi bunicii scriitorului ardelean Ioan Piuariu-Molnar* în *Studii, conf. şi comunicări istorice* vol. I. p. 275.

www.dacoromanica.ro

Un cercetător maghiar, istoricul Alexe Iakab, în monografia privitoare la istoria literaturii ziaristice din Transilvania până la 1848[1]), a încercat să aşeze începutul ziaristicei transilvane către sfârşitul veacului XVI, când apăruse la Nürnberg o gazetă germană cu titlul *Siebenbürgische Zeitung*, publicată în anul 1598 de către oamenii împăratului Rudolf II cu scopul să vestească lumii, cum a trecut ţara Transilvaniei, împreună cu toate comorile ei, în stăpânirea împăratului creştin, după ce nestatornicul principe Sigismund Báthory se învoise a i-o ceda în schimbul ducatelor Oppeln şi Ratibor din Silezia, pentru a se căi mai târziu, — cum scria cronicarul contemporan — „că-şi dete ţara pe c cetate"[2]).

Nu este însă potrivit a stărui asupra acestor apariţiuni întâmplătoare şi izolate, fiindcă le lipseşte o notă esenţială a ziaristicei: *periodicitatea.*

Deaceea începuturile presei periodice transilvane nu trebue căutate la 1598, ci în timpuri mai apropiate de zilele noastre. Ele se ivesc în penultimul deceniu al veacului XVIII, în timpul domniei scurte, dar fecunde a împăratului Iosif II, a cărui pasiune excepţională pentru precipitate reforme sociale, economice, culturale, religioase şi politice a dat popoarelor din cuprinsul imperiului habsburgic puternice îmboldiri spre progres, în toate domeniile vieţii publice. El a asigurat la 11 Iunie 1781 *libertatea tiparului*, încuviinţând chiar şi criticile îndreptate contra principelui şi ordonând ca tipăriturilor de afişe, ziare şi rugăciuni să li se aplice formula *„imprimatur"* după o simplă cercetare sumară[3]).

In cursul domniei lui Iosif II şi chiar din îndemnul său împărătesc încep să apară la Sibiu, în 1783, cel dintâi ziar

---

[1]) Jakab Elek, *Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig. (Istoria literaturii ziaristice transilvane până la 1848).* Budapest 1832, p. 4.

[2]) I. Lupaş, *Istoria Unirii Românilor*, ed. II-a, 1938, p. 124.

[3]) E. V. Zenker, *Geschichte der Wiener Journalistik von den Anfängen bis zum Jahre 1848.* Wien u. Leipzig 1892 p. 62—63.

www.dacoromanica.ro

transilvan în limba germană: *Seibenbürger Zeitung* cu spulimentul *Intelligenzblatt* (Foaie pentru intelectuali). La sfârşitul aceluiaşi deceniu a făcut şi vestitul „profesor şi doftor de tămăduirea ochilor": *Ioan Piuariu-Molnar* încercări pentru publicarea unui ziar săptămânal pe seama poporului român din Transilvania cu titlul *„Foaie română pentru econom"* (Wallachische Zeitung für den Landmann).

II.

Inainte de a cunoaşte soarta acestei prime încercări de gazetărie românească, să vedem, cine era iniţiatorul ei? Doctorul Ioan Piuariu-Molnar era fiul protopopului *Ioan Piuariu* şi al soţiei sale *Patrasia* din comuna Sadu, locul de naştere al lui Inochentie şi Samuil Micu-Klein .Participând tatăl său cu mult curaj la lupta înverşunată, ce s'a deslănţuit în satele româneşti din Transilvania pentru apărarea ortodoxiei primejduite şi, prin aceasta, pentru salvarea unităţii sufleteşti a tuturor Românilor, a ajuns în conflict cu episcopul din Blaj, Petru Pavel Aron, care în chip de pedeapsă, fiindcă Ioan fusese hirotonisit preot la Mitropolia din Bucureşti, l-a tuns în 1758. De aceea i s'a dat porecla de *„Popa Tunsu"*[1]).

Această măsură nu l-a descurajat însă nicidecum în lupta sa, iar pe credincioşii bisericii ortodoxe din Transilvania i-a îndemnat să ţină şi mai mult la el. Activitatea lui de predicator şi apărător al ortodoxiei nu se mărginea numai la regiunea Sibiului, ci pătrundea şi în părţile Clujului chemând pe Români la un sobor, în comuna Frata, pe ziua de 17 Iulie 1760, precum şi în Câmpia Mureşului, unde a fost deţinut în satul Pogăceaua pe la sfârşitul lui Iulie acelaş an, bătut şi maltratat cumplit, spânzurat timp de patru ceasuri cu capul în jos, transportat apoi legat în lanţuri pe la Târgul-Mureş, de aci la Cluj, Oradea Mare, Do-

[1]) Augustin Bunea, *Episcopii Petru P. Aron şi Dionisie Novacovici, Blaj* 1902 p. 183 II, pp. 166—168.

www.dacoromanica.ro

briţin, Raab şi în sfârşit la Viena, unde a sosit abia pe la începutul lui Septemvrie 1760[1]). Suferinţele şi le-a descris el însuşi într'o scrisoare trimisă credincioşilor săi şi membrilor familiei sale din Sadu, scrisoare păstrată numai într'o traducere germană. Ajuns la Viena, deşi ţinut la început în „casemată" a fost totuş tratat mai omeneşte luându-i-se cătuşele, care îi pricinuiseră multe dureri, dându-i-se haine de corp şi de pat, mâncare „domnească", chiar şi „vin bun". Aceasta îl îndemnă să laude milostivirea crăesei Maria Teresia spunând că „pierdut a fost şi s'a aflat" sfătuindu-şi părinţii, soţia şi copiii să schimbe haina mohorîtă a întristării cu cea albă a bucuriei şi variind cuvintele Evangheliei: „fericit pântecele care m'a purtat şi sânul ce am supt". Bătrânilor săi părinţi le scria să îngrijească „ziua şi noaptea" de preoteasa Patrasia şi de copiii săi, îngenunchind să roage pe Dumnezeu să-i ajute să se întoarcă, în curând, acasă şi să-i găsească pe toţi în bună sănătate[2]).

Arestarea şi calvarul lui Ioan Piuariu a produs multă amărăciune între Românii ortodocşi din Transilvania. Călugărul Sofronie, conducătorul revoluţiei religioase-româneşti din acei ani, scrisese îndată generalului-comandant Buccow să intervină pentru liberarea lui, căci *altfel nu va fi pace în ţară.* Guvernul transilvan raporta la 19 August 1760 Cancelariei aulice din Viena că ţara aceasta *într'o clipă poate fi aprinsă şi prefăcută în cenuşă*[3]). In aceeaşi lună cereau Românii din domeniul Zlatnei liberarea necondiţionată a popii Ion din Sadu[4]). Tot asemenea solicita liberarea lui şi a tovarăşilor săi arestaţi din aceleaşi mo-

---

1) S. Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal în sec. XVIII.* Cf. şi P. Maior, *Istoria bisericii Românilor.* Buda 1813 p. 111—113 şi Petru Bod, *Brevis Historia Valachorum Transylvaniam incolentium* cap. V: *De strepitu Valachorum in Transylvania Sofroniano.*

2) S. Dragomir, *o. c., p.* 394—396.

3) *Ibidem,* pag. 209: „ezen haza csaknem egy szempillantásban tüzbe borul és hamuvá leszen".

4) *Ibidem,* pp. 211—212.

www.dacoromanica.ro

tive, sinodul ţinut la Alba Iulia în 9 Martie 1761, sub conducerea călugărului Sofronie[1]) cerând în punctul 2 al hotărîrilor sale să fie liberaţi cei întemniţaţi *„pentru ţară şi lege"*, nu se ştie unde *(propter regnum et legem, nescitur ubi?)* anume: Oprea Miclăuş din Sălişte, popa Măcenic din Sibiel, popa Ioan din Galeş şi popa Ioan din Sadu.

Din timpul arestării lui Piuariu la Viena, s'au păstrat în Arhiva cancelariei de curte, în traducere latinească, două scrisori: una din 21 Februarie 1761 dela părinţii săi Ioan şi Dobra Piuariu, cealaltă din 23 Februarie acelaşi an dela soţia sa preuteasa Patrasia Piuariu. Textul original românesc nu s'a păstrat, el fiind înmânat celui arestat, numai după ce organele poliţiei austriace s'au convins din traducerea latină, că scrisorile nu cuprindeau nimic subversiv. Din aceste scrisori putem cunoaşte numele exact al părinţilor protopopului Piuariu-Molnar, precum şi pe al fratelui său, care *nu era Ioan,* cum afirmase din greşală Petru Maior, ci *Oprea.*

A doua scrisoare, în care se amestecă vorbele bătrânilor socri Ioan şi Dobra cu ale nurorii lor, ne înfăţişează scena duioasă, cu preoteasa *Patrasia Piuariu* îngenunchiată împreună cu amândoi copilaşii săi înaintea icoanei, cerând ajutor ceresc pentru bărbatul ei prigonit şi dând mulţumită lui Dumnezeu, că în cele din urmă, după atâtea luni de chinuitoare nesiguranţă, a putut primi ştirea îmbucurătoare, că tatăl copiilor ei era încă în viaţă, în depărtata cetate împărătească a Vienei.

III.

Unul dintre cei doi copilaşi avea atunci vârsta de 12 ani, putea deci să înţeleagă şi să împărtăşească sbuciumările sufleteşti, prin care trecuse maică-sa împreună cu toţi membrii familiei Piuariu din Sadu.

---

[1]) *Ibidem*, pp. 222—3.

[1]) Vezi şi traducerea română şi textul latin al acestor scrisori, reprodus în *Studii, conferinţe şi comunicări istorice* vol. I. p. 275—278.

www.dacoromanica.ro

Acest copil născut la 1749[1]) era Ioan Piuariu, menit să devină către sfârşitul veacului al XVIII-lea cunoscutul doctor şi profesor de oculistică la Universitatea[2]) din Cluj, iniţiatorul celei dintâi gazete româneşti, urmărind cu viu interes toate momentele de ordin politic, bisericesc, şcolar cultural şi economic din viaţa de atunci a neamului său, împodobindu-se şi cu titlul de nobil „von Müllersheim", după ce numele românesc al familiei fusese maghiarizat, probabil cu prilejul trecerii sale prin şcoala din Cluj, în acela de Molnar.

Studiile şi le-a început la Sibiiu, spre a le continua apoi la Cluj şi a le termina la Viena, specializându-se în oftalmologie. După terminarea studiilor superioare a fost numit mai întâi *medic la regimentul românesc de grăniţeri din Banat,* unde s'a interesat şi de instrucţia poporală, îndeplinind şi funcţiunea de învăţător. Acest interes pentru cauzele şcolare româneşti nu-l va părăsi nici mai târziu. *La 1777 fu numit medic oculist în Transilvania,* după cum rezultă din adresa Cancelariei aulice din Viena, care înainta la 2 Aprilie 1787 împăratului Iosif II o propunere pentru sporirea lefii oculistului Ioan Molnár la suma de 500 fiorini anual, stăruind, şi pentru lichidarea unei remuneraţiuni speciale de 200 fl. pe anul 1786. In motivare arată Cancelaria că I. M. fusese numit *înainte cu 10 ani* în postul de oculist, după ce făcuse studii frumoase — mit besonderer Geschicklichkeit, — *luându-şi diploma la facultatea de medicină din Viena.* La început i s'a dat leafă de 250 fl. cu condiţia să trateze gratuit pe bolnavii săraci şi lipsiţi, ceea ce el a şi împlinit. Mai mult chiar: să-

[1]) In *Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde* 1903, pag. 218 e indicat anul *1709* ca data naşterii lui Ioan Molnar, în schimb în acelaşi *Archiv* din 1876 pag. 64 găsim indicaţiunea corectă *(1749)* împreună cu preciziunea că I. M. s'a născut în comuna Sadu şi era de legea grecească (ortodoxă). Evident că data *1709* trebue considerată ca o simplă greşeală *de tipar.*

[2]) Când s'a înfiinţat, la 1775, se numea *„Universitas"*, în timpul lui Iosif II i s'a zis *„Lyceum Regium Academicum"*, apoi în zilele lui Francisc I, numai *„Lyceum Regium"*.

www.dacoromanica.ro

racilor veniţi la el, să-şi tămăduiască boala de ochi, le-a dat uneori şi locuinţă şi întreţinere gratuită. De aceea s'a simţit împăratul Iosif îndemnat, încă dela 1783, să-i încuviinţeze, pe lângă leafa de 250 fl., o remuneraţie specială de 200 fl. anual. Acum propunea Cancelaria să-i fie sporită leafa la 500 fl. spre a-i înteţi râvna de a salva cât mai mulţi cerşetori orbi, dând astfel Statului „contribuenţi şi apărători". Impăratul Iosif aprobă propunerea ţinând seamă de încrederea ce au oamenii de rând în oculistul Molnár — *in Rücksicht des Vertrauens, das der gemeine Mann auf ihn gesetzt haben mag*"[1]). După ce s'a aşezat la Sibiiu ca „oculist al Principatului Transilvaniei", Piuariu a adresat guvernului un memoriu (22. V. 1782) cerând să fie sporit numărul şcoalelor poporale — „triviale" — româneşti şi să se numească un director pentru supravegherea şi îndrumarea lor. Amintea şi de experienţele sale didactice arătând că, deşi n'a avut niciodată mai mulţi şcolari decât *100*, a întâmpinat totuşi dificultăţi pedagogice, cari nu pot fi evitate mai ales când în multe sate există peste 200 şcolari, pe cari nu-i poate instrui un singur dascăl. De aceea se simţea *îndemnat să propună, ca şi în Transilvania să fie sporit numărul şcolilor româneşti, precum e în Banat, unde tineretul are destule şcoli*[2]).

La 1783 (5 Octomvrie), deci în vârstă de 34 ani, în calitate de „doctor ophtalmiae", s'a cununat cu o văduvă evanghelică-luterană din Sibiu, cu *Ana Regina* născută *Sebastian*. Din această căsătorie i s'a născut un fiu, *Iosif* şi o fiică *Ioana Regina*, care nu a trăit însă decât un an[3]).

La sfârşitul anului următor (1784) a primit din partea gu-

---

[1]) Arhiva canc. aulice transilvane Nr. 4.287 din 1787.

[2]) I. Lupaş, *Contribuţiuni la istoria Românilor ardeleni dela 1780—1792*, în „Analele Academiei Rom.". Bucureşti, 1915. M. S. I., vol. 37, pag. 57—8.

[3]) Idem, *Câteva date biografice relative la Doctorul Ioan Molnar-Piuariu din Sadu* în Anuarul Inst. de Ist. Naţ. Cluj, vol. I, pag. 342.

www.dacoromanica.ro

vernatorului transilvan Samuil Brukenthal[1]) misiunea dificilă de a încerca să potolească răscoala țăranilor din Munții Apuseni, cari aprinseseră pârjolul răsmiriței înfricoșate în Zarandul de sub comanda lui Gheorghe Crișan. Fratele guvernatorului, Mihail Brukenthal, îl laudă pe M. scriind că s'ar fi achitat cu destoinicie de însărcinarea aceasta, izbutind a salva din primejdia morții vreo 22 persoane și împrumutând unui nobil (Alex. Ribiczei), pe care cei răzvrătiți îl despoiaseră de haine, o cămașă dintr'ale sale. Piuariu-Molnár a luat apoi parte activă și la mișcarea constituțională-politică a Românilor transilvani din anii 1790—92, fiind printre cei ce au colaborat la pregătirea importantului memoriu înaintat împăratului Leopold II, la tipărirea și la răspândirea lui. La 8 Iulie 1791 scria Aron Pop din Viena lui Ignatie Darabant la Orade: „Doctor Molnár a făcut rânduială, ca lucrul neamului să se tipărească, așa dar se roagă dimpreună cu mine, ca să te milostivești cât mai curând a trimite un exemplar[2]).

IV.

Faima lui de medic vestit și conștiincios trebue să fi trecut repede dincolo de granițele Transilvaniei. S'a păstrat în arhiva bibliotecii Brukenthal din Sibiiu scrisoarea unui Feldmarschal-Lieutenant, contele Petru de Gourcy, care rugase pe guvernatorul Brukenthal, să permită oculistului Molnár a călători la Viena, ca să-l opereze de albeață la amândoi ochii („beyde Augen am Staar operieren zu lassen"[3]).

---

[1]) Pentru relațiile lui Molnar cu membrii familiei Brukenthal și cu contele Bánffy, guvernatorul de mai târziu al Transilvaniei, vezi Ilarie Chendi, *Inceputurile ziaristicei noastre.* Orăștie, 1900, pp. 13—15.

[2]) Zenovie Pâclișanu, *Luptele Românilor, etc.*, pp. 42—43. Memoriul a fost publicat de Molnar cu titlul: *Repraesentatio et humillimae preces Universae in Transilvania Valachicae Nationis.* Martio 1791. Jassy. N. Densușianu afirmă că indicațiunea locului e *fictivă, deoarece* broșura s'ar fi tipărit *la Pesta.*

[3]) I. Lupaș, *Informații privitoare la activitatea doctorului I. M. Piuaria* în *Anuarul Inst. de Ist. Naț.* Cluj, vol. III, pag. 568. Vezi și contribuția prof. V. Bologa în volumul omagial I. Lupaș, București 1941.

www.dacoromanica.ro

Această bună reputaţie i-a deschis apoi calea spre catedra de oculistică dela Cluj.

Cancelaria aulică ungaro-transilvană, de acord cu guvernul transilvan, făcea la 30 Octomvrie 1790 propunerea să ţină oculistul Molnár la Academia din Cluj în fiecare an câte un *curs de oftalmologie timp de trei luni* şi să fie considerat ca profesor al acestei Academii. Molnár însuşi călătorise la Viena spre a lua contact cu membrii Cancelariei aulice, care a putut fi înduplecată să dea încuviinţare propunerii ce-i înaintase guvernul din Cluj în cuprinsul următoarelor puncte: 1. Să fie îndrumaţi auditorii cursului de anatomie şi chirurgie dela Academia clujană să asculte şi cursul de oftalmologie, fiind acesta necesar chirurgilor, cari vor urma să fie numiţi în circumscripţii şi în oraşe; 2. Să fie obligaţi la aceasta nu numai auditorii ordinari ai chirurgiei, ci şi toţi cei lipsiţi de certificat academic despre audierea vreunui curs de oftalmologie şi cari vor trebui chemaţi, de alfel, să urmeze câte un curs semestrial de medicină veterinară şi de ghinecologie; 3. Cursul de oftalmologie să fie ţinut în semestrul de vară, dela Paşti până la sfârşitul anului academic; în lunile Iunie, Iulie şi August s'ar putea împărtăşi auditorilor şi lecţiuni despre tămăduirea ochilor, ca să se pregătească la sfârşitul anului pentru examenul al cărui termen va trebui publicat, să-l ştie ţara; 4. Ţinând seamă de observaţiunea întemeiată a lui Molnár, că ceea ce i s'a pus la dispoziţie din „fondul de studii" nu ar fi de ajuns pentru acoperirea cheltuelilor mai mari, guvernul recomanda să i se mai dea, pe lângă leafa anuală de 450 fl., pentru cheltueli extraordinare numai 150 fl. anual, întru cât el avea drept să meargă pentru exercitarea profesiunii şi în alte ţări, unde era bine plătit — şi, în sfârşit, 5. Microscoape şi alte aparate, pentru trebuinţele Academiei, să fie cumpărate din „fondul de studii", iar oculistul Molnár să fie admis între membrii Academiei dându-i-se *titlul de profesor*. Toate aceste propuneri fiind înaintate din partea Cancelariei aulice cu raport favorabil,

www.dacoromanica.ro

Leopold II nu a întârziat a-l numi pe Molnár profesor la Academia din Cluj în ziua de 21 Ianuarie 1791.

La 12 Aprilie acelaşi an cerea voie M. să poată călători la Viena spre a opera pe generalul Lasgallner, care orbise de amândoi ochii. Cu acest prilej spunea că speră să-şi poată procura, pentru suma de vreo sută fiorini, cele mai bune aparate dela măeştrii pe care-i cunoaşte. Astfel va aduce cu sine din Viena aparatele, în lipsa cărora nu-şi poate împlini mandatul de profesor. Spera să se întoarcă până la începutul lunei Iulie, când îşi va începe la Liceul crăesc din Cluj cursul regulat. Cererea i-o trimite guvernatorul Bánffy — 16 Aprilie 1791 — la Cancelaria Curţii din Viena. Dar numai în Noemvrie 1791 şi-a inaugurat Molnár cursurile prin o lecţie de deschidere scrisă şi rostită în limba latină. Lecţia inaugurală a fost mai târziu (1793) tipărită cu titlul:

Paraenesis ad auditores chyrurgiae in lyceo regio academico Claudiopolitano habita a Ioanne Molnar de Müllersheim de morbis et medicina oculorum professore publico, quum primum sua collegia ordiretur anno MDCCXCI. Mense Novembri — Claudiopoli 1793. Typis Martini Hochmeister[1]).

Această *Paraenesis* este, după cunoştinţele istorice-literare din timpul de faţă, cea dintâi lecţie inaugurală ţinută şi publicată de un învăţat medic român, care a izbutit să pătrundă în învăţământul superior al altui neam. Un specialist în istoria medicinii — d-l prof. Valeriu Bologa dela Universitatea din Cluj — o consideră drept „prima lucrare ştiinţifică scrisă de un Român în domeniul medicinei"[2]). Cuprinsul ei este destul de instructiv, ca să merite a fi redat aci măcar în câteva linii sumare. Adresându-se „stimaţilor săi auditori" fiul „Popii Tunsu" din Sadu demonstra în această lecţiune inaugurală importanţa şi

[1]) Cf. Anuarul Inst. de Ist. Naţ. Cluj. III, p. 570.

[2]) Dr. Valeriu Bologa, *Ioan Molnar-Piuariu, primul medic titrat român, ca autor medical.* Cluj 1929, pag. 12.

www.dacoromanica.ro

necesitatea deosebită a oftalmologiei. Fiind organul vederii — spunea el — atât de important între părţile corpului, şi ca frumuseţe şi ca fineţe, este necesar să i se dea o atenţiune specială. Aceasta l-a îndemnat a se îndeletnici în mod stăruitor cu *studiul boalelor de ochi.*

Exprimă apoi împăratului Leopold II recunoştinţă pentru înalta şi milostiva dispoziţie, prin care a instituit la Cluj *catedra de oftalmologie* în folosul studenţilor, cari fuseseră nevoiţi mai înainte să cerceteze Universitatea din Viena pentru studii de specializare în această materie. Guvernul Transilvaniei având cunoştinţă, că dela 1786 înainte foarte mulţi oameni săraci şi-au recâştigat vederea prin arta oculistului Molnár, l-a invitat la Cluj şi l-a numit profesor la catedra aceasta nou creată. De încheiere asigură profesorul Molnár pe auditori, că le va împărtăşi în mod sincer şi din toată inima cunoştinţele, pe care le-a putut culege din cărţile celor mai vestiţi medici, precum şi din propria sa experienţă de mulţi ani, condamnând deprinderile doctorilor „şarlatani şi vagabonzi", obişnuiţi a se lăuda că ar putea vindeca toate boalele de ochi cu un simplu balsam sau cu oarecare alifie[1])

V.

Intre data rostirii şi a tipăririi acestei lecţii academice s'a mai ivit pentru oculistul Molnár-Piuariu un moment destul de important spre a nu putea fi trecut cu vederea într'o încercare de

---

1) Andrei Veress, *Ceva despre viaţa şi activitatea doctorului Ioan Molnár-Piuariu şi a fiului său* în *Anuarul Inst. de Ist. Naţională.* Cluj, vol. III, pp. 569—572: „Ea ubique auxilia enumerabo, quae a celeberrimis medicis adhibita fuisse leguntur, *meaque etiam addam, quae multorum annorum usu mihi comprobata sunt* omnia vobis aperte proferam, neque ipsa mea infortunia silentio praeteribo, nam et nocentia nos instruunt, arcana remedia non habeo, sed agystris et vagabondis relinquo, qui unico colyrio, balsamo aut unguento omnes oculorum morbos se curare posse jactitant. Risum merentur haec praejudicia, atque tristis non raro exitus illorum noxam demonstravit" (p. 570 n. 1).

www.dacoromanica.ro

biografie a lui. Primejdiosul mandat, pe care îl îndeplinise la sfârşitul anului 1784, când a fost trimis în Zarand să stea de vorbă cu cetele răsvrătiţilor lui Crişan şi Horia, ştiind că s'ar fi putut întâmpla să-l plătească chiar cu vieaţa sa, a crezut că ar fi motiv destul de serios pentru a îndrăsni să ceară, în chip de răsplată, să fie ridicat la rangul de nobil. In cererea sa din Mai 1785, după ce îşi înşira meritele, ţinea să arate că, acordându-i-se titlul de nobil, *„fondul contribuţional"* nu ar fi păgubit nicidecum, deoarece el este locuitor cu posesiune în pământul crăesc — fundus regius — unde toţi locuitorii fără deosebire şi fără nicio consideraţie la condiţia lor personală, trebue să plătească dările şi contribuţiile către Stat. Dimpotrivă, dacă i se va încuviinţa lui distincţia cerută, vor fi încurajaţi încă mulţi alţii să nu se sperie de nicio primejdie şi să-şi dovedească alipirea credincioasă către Principele ţării, chiar cu preţul jertfirii propriilor interese.

Cererea nu i-a fost nici aprobată, nici respinsă, ci amânată până la altă ocazie, când se vor face propuneri şi pentru nobilitarea câtorva Saşi. Dar Piuariu-Molnár nu era omul obişnuit să se împace cu amânări prea îndelungate. Şi-a repetat cererea pentru a dobândi titlul de nobil cu predicatul de *Müllersheim* (în care s'ar putea întrezări traducerea germană a strămoşescului *Piuariu).*

Pe lângă satisfacerea unei vanităţi, explicabile într'o societate aristocratică feudală ca cea din Cluj şi din Viena, în care a isbutit să pătrundă fiul atât de sbuciumatului „Popa Tunsu" din Sadu, va fi intervenit şi un motiv de ordin general-românesc îndemnând pe oculistul Molnár să stărue de repetate ori pentru dobândirea acestui titlu de nobil. Din propria s'a experienţă ştia, cât de anevoie poate să străbată fiul unui preot „şişmatic" până la înaltele trepte din cetatea împărătească, unde se spunea, în ultimă instanţă, cuvântul hotărîtor cu privire la numeroase chestiuni politice, culturale şi economice de netăgăduită impor-

www.dacoromanica.ro

tanță pentru poporul român din Transilvania. El va fi nădăjduit că, în posesiunea și cu ajutorul unui asemenea titlu, va reuși să deschidă mai multe uși, zăvorîte de obiceiu altor muritori, contribuind astfel ca intervențiile lui în interesul cauzei naționale să nu rămână prea adeseori zadarnice.

Intemeiat deci pe merite personale, în deobște apreciate, nu s'a sfiit să ceară din nou, pentru sine și pentru un nepot al său, cu numele Petru, titlul de nobil. Noua petiție a lui Molnár fu trimisă guvernului din Cluj, care la 17 Iunie 1791 cerea Magistratului din Sibiu informațiunile de trebuință. Referentul sas, în mâna căruia încăpuse adresa guvernului și cererea lui Molnár, pare să fi fost om cu nestăpânite porniri ostile elementului românesc. S'a simțit deci îndemnat să prezinte în ședința Magistratului un referat de următorul cuprins:

a) Adevărat că Molnár a luat parte la potolirea tumultului-valah din 1784, dar de aci nu urmează că ar trebui distins cu titlul de nobil. Au mai luat parte și alții, fără să fi cerut însă vreo distincție pentru aceasta;

b) Magistratul sibian nu cunoaște alte merite ale lui M. în afară de acela de a fi doctor de ochi, pentru care însă îl plătesc pacienții;

c) Magistratul știe că, luând oculistul M. în căsătorie pe fiica unui cetățean („Bürger") din Sibiu, prin dreptul soției sale — „jus uxorium" — a ajuns în posesiunea unei case în acest oraș, dar în sensul rescriptului restituțional dat de împăratul Iosif II la 28 Ianuarie 1790, toate lucrurile au fost reașezate în starea dela începutul domniei acestui împărat (1780), când niciun Român „neunit" (ortodox) nu putea să aibă vreun drept de proprietate în pământul crăesc[1]).

---

[1]) In dem Jahr 1780 abre kein nichtunirter Wallache hat in *Fundo Regio* ein Eigentums-Recht gehabt, sondern lediglich nach den Landesgesetzen als ein Ansasse betrachtet und behandelt worden" (actul cu N. 1575 din 1791 în *Arhiva naț.-săsească* din Sibiu).

www.dacoromanica.ro

d) Nu pot fi nobilitaţi decât *fiii uneia din cele trei naţiuni şi patru religiuni recepte,* în sensul vechiului drept public al Transilvaniei, dar şi ei numai întru cât ar fi împodobiţi cu cele 30 de virtuţi şi merite stabilite în resoluţia împărătesei regine Maria Teresia din 20 Iulie 1742 punct 22[1]).

Intemeiat pe asemenea consideraţiuni propunea referentul ca Magistratul sibian să protesteze contra nobilitării nu numai în numele său, ci şi în numele întregii Universităţi săseşti, înaintând în cale legală un protest cât mai energic în chestiunea aceasta[2]).

Propunerea impetuosului referent nu a fost însă primită, ci Magistratul sibian — ceva mai înzestrat măcar cu dibăcia de a păstra aparenţele obiectivităţii, precum şi măsura bunului simţ în cântărirea împrejurărilor locale şi a valorii omului — a ţinut să trimită Guvernului, la 1 Octomvrie 1791, următorul răspuns: „In sensul graţiosului decret guv. din 17 Aprilie a. c. s'a milostivit In (altul) Guvern Regesc a ne comunica alăturata petiţie a oculistului Ioan Molnár, spre a i se da lui şi nepotului său de frate, Petru, litere armale pentru dobândirea stării nobilitare cu predicatul de Müllersheim şi pe lângă scutire de taxă, ordonând să informăm exact In(altul) Guvern despre meritele, calităţile şi celelalte daruri sufleteşti, necesare pentru dobândirea

---

[1]) In cuprinsul referatului e reprodus textul acestui punct 22 din resoluţia dela 20 Iulie 1742: „Ex iis qui pro armalibus seu nobilitaribus litteris supplicant, *triginta virtutibus ac meritis* praepollentes, juxta Cancellariae nostrae aulicae Transilvanicae et praedictorum Deputatorum vestrorum delectum, ex speciali recommendatione et hos ea etiam ratione, quod in Transilvania Hungaricae et Siculicae nationum nobilis, nisi subditos, qui loco suo contribuant, congruo numero habeat, ipsemet (secus ac in Hungaria) onus contributionis supportare debeat, *in natione vero Saxonica honoris saltem gratia habetur nobilitatio, nullusque per eam a quibusvis oneribus eximatur;* supplicata gratia benigne consolendos duximus" *(Ibidem).*

[2]) Wogegen denn auch der Magistrat in seinem eigenen und in der gesammten sächsischen Nations-Universität Namen, förmlichst protestiere u. die diesfällige Protestation via legali zu ihrer Sicherstellung gehorsamst anverlange.

www.dacoromanica.ro

nobilitării, atât cu privire la petiționar, cât și mai ales la nepotul său. Pentru îndeplinirea acestei porunci milostive am aflat a relata cu cea mai mare supunere, că despre meritele deosebite pe cari își întemeiază petiționarul cererea, Magistratul *nu are nicio cunoștință*, dar nu *poate retăcea faptul* că el este în adevăr *deprins în arta tămăduirii ochilor* și că a *dat multe și însemnate dovezi ale experienței și artei sale în privința aceasta.* Relativ la calitățile petiționarului știm că își trage originea din comuna Sadu, scaunul Sibiului, și din națiunea valahă; în puterea dreptului soției sale are aici în Sibiu o casă și câteva locuri extravilane, dar dreptul de cetățean încă nu l-a dobândit până acum din motiv că nu-și trage originea din neamul săsesc sau german. De altfel are *calități sufletești remarcabile*, este *bărbat bun și onest* și, după cât am înțeles, *pe oamenii apăsați de mizerie și de sărăcie are obiceiul a-i sprijini mai de mutle ori cu ajutorul și binefacerile sale.* In sfârșit, în ce privește pe nepotul de frate al petiționarului, acela fiindu-ne cu totul necunoscut, stărue împotriva lui presupunerea că va fi cu atât mai puțin împodobit cu calitățile necesare pentru dobândirea nobilitării, cu cât în caz că el s'ar distinge între conlocuitorii săi în privința moravurilor și a științei, de mult ar fi trebuit să fi fost observat și cunoscut de noi; dar în timpul de față ne este cu totul necunoscut. Intr'aceea socotim totuși că trebue să încredințăm grației și clemenței M. Sale Sacratissime, dacă se va milostivi să-i împodobească cu nobilitarea, deoarece numai M. Sale Regești îi revine dreptul și putința să ridice la starea nobilitară pe aceia, pe cari după ascultarea credincioaselor sale „staturi" îi va socoti vrednici de prerogativa aceasta".

In temeiul acestui referat al Magistratului sibian și mai mult însă în virtutea deosebitelor merite — apreciate la Viena cu mai multă bunăvoință decât la Sibiu — în ziua de *21 Martie 1792* i s'a încuviințat doctorului Ioan Molnár titlul de nobil cu predicatul de *Müllersheim*, fără obligația de a plăti taxa obișnuită.

www.dacoromanica.ro

Era tocmai momentul, când lupta pentru revendicarea drepturilor naţionale-politice pe seama Românilor din Transilvania se desfăşura cu sporită înteţire prin numeroase memorii înaintate Curţii din Viena. Luminatul doctor şi profesor, care era fiul prigonitului *„Popa Tunsu"*, nu a lipsit a da întreg sprijinul său valoros, ca să poată fi susţinută cu deplină demnitate această luptă naţională-politică[1]).

In registrele, câte s'au păstrat până în timpul de faţă în arhiva liceului piarist din Cluj, l-am aflat pe profesorul Ioan Molnár semnând astfel: „Ioannes Molnár de Müllersheim m. p. professor publicus ordinarius de morbis occulorum". Numărul studenţilor lui era destul de redus; în anul şcolar 1798—1799 avea numai 6, dintre care 4 urmau cursul anului I, iar ceilalţi pe al anului II[2]). Cu un an mai târziu, în tabloul din 1799—1800 numai 4 inşi sunt arătaţi cu numele:

1. Iosif Fricz, German din Mediaş de 23 ani ev.-luteran, clasificat cu nota „1-us 1-ae classis".

2. Francisc Mizler, German din Tg.-Mureş, de 24 ani, catolic, clasificat „2-us 1-ae classis".

3. Ioan Musca, Român din Tg.-Mureş, de 24 ani, catolic, clasificat „3-us 1-ae classis" şi

4. Petru Sofalvi, Ungur din Abrud, de 30 ani, reformat, clasificat „4-tus 1-ae classis". (Informatio de Chirurgiae Priva-

---

[1]) I. Lupaş, *Cum a obţinut doctorul Ioan Piuariu (Molnar) titlul de nobil la anul 1792?* în revista *Transilvania* din Sibiu, 1920, pp. 63—66.

[2]) Alex. Lenghel, *Un autograf original al Doctorului Ioan Molnar-Piuariu* în revista *Clujul Medical* an. IX. 1928, p. 340—342, unde s'a publicat şi rezultatul expertizelor grafologice, cari îl prezintă pe M. ca pe un „cap deductiv, analizând uşor, clar şi logic, care ştie să urmărească firul ideilor până la sfârşit", având „creerul în muncă continuă... neplăcându-i să lenevească"... fiind „constant şi sever atât faţă de sine, cât şi faţă de alţii"... A suferit mult în viaţă, fiind adeseori aproape de desnădejde, dar a învins prin voinţa-i puternică. A fost rezervat şi puţin comunicativ. A fost o fire nobilă... conştient de sine, a ştiut să păstreze o distanţă între el şi cei ce-l înconjurau făcându-se respectat. Om cu multă practică, iar în viaţa familiară bărbat ideal. Acestea sunt conclusiile grafologilor".

www.dacoromanica.ro

tistis Ungaris et Germanis pro semestri primo Anni 1799—1800). La anul 1812 (deci după 21 de ani de activitate didactică) când se mai poate găsi numele lui Molnár semnat în listele profesorilor din Cluj, mai avea numai *doi studenți extraordinari*"[1]). Dl prof. V. Bologa examinând *Terminologia medicală românească a Doctorului I. Piuariu-Molnár*, constată că el ca „fiu de preot ortodox, a scris în limba frumoasă a ținuturilor mărginene. Sibiul ortodox l-a ferit de tendințele de latinizare ale Blajului. Deși avea cea mai mare stimă pentru corifeii de pe Târnave—nu odată și-a exprimat admirația pentru ei — s'a ferit de tendințele lor extreme, iar simțul lui fin pentru limbă l-a păzit de străinisme. Trebue remarcat acest lucru mai ales când știm, că M. vorbea bine latinește, nemțește ungurește și, probabil, și franțuzește. Față de neologisme e foarte rezervat; unde poate, caută echivalentul popular. *Graiul lui e graiul poporului din sudul Transilvaniei îmbogățit cu elemente culte alese cu bun simț. Scrisul lui e îngrijit și relativ elegant; uneori miezos ca al cronicarilor* ... Majoritatea termenilor dați (de M.) sânt și azi folosiți în limbajul curent din Transilvania. Mulți din ei sânt atât de pregnanți și românești, încât ar merita să fie introduși în terminologia noastră științifică modernă"[2]).

VI.

Dar pe lângă activitatea sa ca medic practic și pe lângă aceea desfășurată în calitate de profesor la catedra din Cluj, Ioan Piuariu avea un interes multilateral și pentru alte domenii de viață și activitate românească nepierzând niciun prilej fără a fi încercat să contribue prin scrisul său la progresul neamului, din care făcea parte.

La 1785 a publicat în Viena cartea intitulată *„Economia*

---

[1]) V. Bologa, *o. c.*, p. 6.

[2]) *Daccromania, Buletinul „Muzeului Limbei Române"*. Cluj, vol. IV (1927) p. 382—393.

www.dacoromanica.ro

stupilor, acum întâiu izvodită şi dată de *Ioan Molnar, Doftorul de ochi în marele Prinţipat al Ardealului*", dedicând-o guvernatorului Samuil Brukenthal[1]). In prefaţă arată lămurit felul său de procedare la întocmirea acestei cărţi: „... Toate aceste învăţături, care le-am adunat având câteodată răgaz de trebile slujbei mele, iubitorul meu, primeşte-le şi le cugetă cu deadinsul, şi unde s'ar întâmpla să nu înţelegi bine, întreabă-te cu alţii, că precum nu e totdeauna cu putinţă a călători pretutindenea fără de povăţuire, aşa şi învăţătura aceasta nu o am putut scrie în limba noastră, cât să o înţeleagă toţi în toate laturile. Că pe unele locuri se usăbeşte vorba, pentru lipsa şi scăderea cuvintelor în limba românească şi mi-au căutat să mă ajutoresc cu cuvinte împrumutate dintr'alte limbi. Iară de te vei folosi ceva cu această învăţătură, aceasta va fi bucuria mea".

La 1808 a tipărit în Sibiu ediţia a doua a acestei scrieri, cu titlul „Povăţuire către sporirea stupilor".

La 1788 a publicat tot în Viena *Deutsch-walachische Sprachlehre*, dedicată contelui Gheorghe Bánffi[2]), guvernatorul Tran-

[1]) La început citează ca motto din Pildele lui Solomon (VI. 9): Mergi la albină şi vei cunoaşte cât este de lucrătoare şi ce agoniseală cuvioasă face, a căreia ostenele împăraţii şi proştii le aduc spre sănătate, iubită fiind de toţi şi pentru înţelepciunea cinstindu-o o au luat înainte". Iar dedicaţia e redactată aşa: Exelenţii Sale Prea luminatului Domn Samoil Liber Baron de *Brukenthal* al Impărăteştii Crăeşti Măriri, al Statului din lăuntru sfetnic, a luminatului cin al Sfântului Ştefan Craiul apostolicesc Comendator; prin *Mare Prinţipatul Ardealului* şi Părţilor lui împreunate *Gubernator crăesc* şi a înălţatului crăesc *Gubernium* întâi exarh: iproci — Domnului Părintelui Patriei, Apărătoriului Binelui de Obşte, a ştiinţelor Patronului şi al mieu făcătoriului de bine".

[2]) „Dem Hochwohlgeöornen Herrn Grafen *Georg Banffi von Losonz*, Seiner Kaiserl. Majestät geheimen wirklichen Dienst-Kammerer, des S. Stephans Ordens Commandeur und Königl. Gubernator des Grossfürstenthums Siebenbürgen, Meinem gnädigsten Gönner". Ediţia a II-a „Zweyte vermehrte und verbesserte Auflage" — s'a tipărit în Sibiu la 1810, cu aceeaşi dedicaţie, iar a 3-a tot aci la 1823, fără nicio dedicaţie. La 1822 a apărut în tipografia lui Hochmeister în Sibiu şi *Un vocabular nemţesc şi românesc* — Wörterbüchlein-Deutsch u. Walachisches — cf. Bibliografia Rom. Veche, vol. III, pp. 401—402.

www.dacoromanica.ro

silvaniei. Această gramatică are la bază aceeaşi împărţire ca şi *Elementa linguae daco-romanae*, publicată de Clain-Şincai înainte cu 8 ani (Vindobonae 1780). Piuariu se mângăia cu speranţa că „oricât de imperfectă şi plină de lacune" ar fi încercarea lui, ea va aduce totuşi folos, deoarece o asemenea carte lipsea mai înainte atât omului practic, cât şi cercetătorului limbei. In Transilvania, Bucovina, Banat, în parte chiar şi în Ungaria era necesară cunoştinţa limbei române, fiind aceasta *limba părţii covârşitoare a locuitorilor*[1]). Pe cât de puţină osteneală trebue de e. Ungurilor şi Nemţilor spre a-şi însuşi numai prin exerciţiu cunoştinţa acestei limbi, pe atât de rară este o vorbire gramaticală corectă a ei tocmai din cauza lipsei unei îndrumări corespunzătoare[2]).

Cu 10 ani mai târziu publică Piuariu în capitala Ungariei o

---

[1]) „In Siebenbürgen, Bukowina, Banat, und auch zum Theil in Ungarn, fordern die Geschäfte nothwendig die Kenntniss einer Sprache, die die Sprache beinahe des grössten Haufens ist", prefaţă, pag. 4.

[2]) Intre manuscrisele originale — „Eredeti Kéziratok" Nr. 763—ale Arhivelor Statului din Pesta se află şi un mss latinesc al lui *Dimitrie Ierkovits* „Regii in Magno Principatu Transilvaniae Translatoris" care în cuvântul *Ad Lectorem* înfăţişează tendinţele de progres cultural din timpul Episcopului Gherasim *Adamovici* în aceste cuvinte: „. . . viam ad felicitatem etiam Sctissimus Dominus *Gerasimus Adamovits Episcopus orthodoxus in Transilvania* (qui forte plus omnibus caeteris Episcopis orthodoxis ex Transilvania pro perfectione nationis Valachicae die noctuque docendo adlaborat omnimode) acce·erat et satagit stabilire, alta voce omnes acclamando: audite, qui habetis aures, quod felicitas vestra mea sit, et mea vestra, neque de adversis a verbo meo repetet rationes Deus a me, dico enim, egredimini et passum facite jam semel, dum adhoc teneri estis, ad studia et subjicite vos mandatis Domini Dei et servorum ejus, quia in hoc reperietis lumen temporaneum et aetrnum. Satis et supra vires adnittitur Dnus *Demetrius Eustatievits* et Dnus *Sinkai* tamquam praepositi his scholis Directores et soliciti sunt excitare et bene educare pueros Valachicos" . . . D-nus *Molnàr medicus* praeter fatigium professionis etiam edidit *aliquam Grammaticam Valachicam pulcherrimam*, quemandmodum et alia opera de oeconomia apium" . . . Haberem etiam ego quaepiam scripta moralia seu doctrinam de bonis moribus, ast videns, quod neque haec, quae a celebrioribus et eruditioribus, quam ego, composita et impressa opera fructum et honorem coram natione nostra habeant, non audeo typo mandare". Ad. nr. Gub. 6803/1795.

www.dacoromanica.ro

carte de „*Retorică adecă învăţătura şi întocmirea frumoasei cuvântări.* Acum întâiu izvodită pe limba românească. Impodobită şi întemeiată cu pildele vechilor filosofi şi dascăli bisericeşti. In Buda, S'au tipărit în Crăiasca Tip. Orientalicească a Universităţii Peştii 1798". In prefaţa pe care o scrisese Piuariu în „cetatea Sibiiului" la 13 Iulie 1797, spune că prin cartea aceasta a urmărit scopul să pună înaintea tuturor „învăţătura graiului frumos şi a vorbei împodobite, ce se iveşte acum întâia dată în limba românească — " socotind-o ca un „odor purtător de folos părţii politiceşti şi propovăduitorilor cuvântului lui Dumnezeu, ca să fie *puternici în cuvântare.* Incă şi scolasticilor învăţaţi le este de lipsă, că prin canoanele ei trag inimile tinerilor spre îndreptare; măcar de ar fi şi tari la inimă, o moaie şi cu osârdie o dumereşte să-şi plângă faptele greşalelor sale cele neîncuviinţate, şi-l deşteaptă să se prefacă într'un om nou şi bine plăcut lui Dumnezeu. Că ce poate să fie mai de folos decât aceasta? Deci, iubiţilor, deprindeţi-vă întru învăţăturile ei şi sporiţi în mergerea înainte spre lauda părintelui în ceriuri şi a creşterii binelui de obşte".

Cu doi ani mai târziu a publicat în aceeaşi tipografie o „*Istorie Universală adică de obşte.* Care cuprinde în sine întâmplările veacurilor vechi întocmită prin *Signior Milot* commembru Academiei frâncesti din Lion. Iară acum întâiadată tălmăcită în limba românească. Tomul întâi. In Buda. S'a tipărit în Crăiasca Tip. Orientalicească a Univ. Peştii. 1800"[1]) Tălmăcirea e precedată de următoarea

„Cuvântare înainte.

Toată starea omenească ajungând la vârsta priceperii, stăpâneşte un îndemn firesc, a cerca înştiinţare de lucruri, care s'au

[1]) Un început de *Istorie universală* apăruse cu doi ani înainte, la 1798, în tipografia lui Petru Bart din Sibiiu cu titlul *Inceputuri temeinice ale Istorii de obşte. Istorii vechi. Partea dintâiu.* E probabil să fi avut şi la tipă-

www.dacoromanica.ro

întâmplat în veacurile trecute ale vremurilor. Insaş Administraţia politicească şi a clirosului scot din izvorul istorii cei adevărate slăvite rândueli spre chivernisirea omenească.

Ramurile negoţitoriei înfloresc prin mijlocirile ei; prin îndemnul acestei ştiinţe călătoresc negoţitorii pre luciu Mării, şi se întorc încărcaţi de visteriile bunătăţilor negoţitoreşti, ca albinele îngreuiate de nectarul florilor. Incă şi darurile meşteşugurilor, care aduc hrană vieţii omeneşti, ar fi în scutecele zătignirei apestind, dară deşteptându-le ştiinţa istorească, s'au poliit şi se poliesc până în ziua de astăzi.

Toţi cei ce aruncă ochii cu inimi simţitoare în istorii, văd între veacurile liniştite şi ale păcii nişte vremi împletite cu întâmplări triste varvareşti, se spăimântă de strâjnicia mişelelor timpuri varvare; încă şi părinţii cu inimi înţelenite de îndărătnicii se închipuesc în orăşeni cuvioşi.

Fiii urmează glasului ascultării, es pildă creştinătăţii şi cresc în supunerea legii lui Dumnezeu şi a Stăpânirei.

Cu un cuvânt istoria descopere şi învaţă, după mărturisirea lui Ţiţeron, chipul a vieţui drept şi bine-plăcut tuturor.

Spre acest sfârşit au ridicat Infantul Don Ferdinand, Arhiducul în Parma, scaunul învăţăturii istoriceşti, şcoala adevărului, a simţirei şi a înţelepciunii, după ce au văzut Innălţia Sa istoria acestui hronograf Milot eşită în tipariu; toţi ceice o cetesc, o aşează pe culmea pomenirei şi a laudei.

Această istorie se iveşte acum şi în limba românească, urmând la tălmăcirea ei, dinadins a-i da înţelesul cel încuviinţat. cu care au însufleţit şi istoricul Milot orighinalul său. La aşezarea acestei istorii am împrumutat şi cuvinte dela maica noastră limba latinească, că în unele părţi şi ţinuturi sânt lăcuitorii deprinşi cu ele, iar pe alte locuri nu sânt obişnuite; pentru aceea

---

rirea acestei cărţi vreun rol eruditul Piuariu-Molnar. Un exemplar necomplet al acestor *Inceputuri* se păstrează în Bibilioteca Universităţii din Cluj în colecţia Gheorghe Sion.

www.dacoromanica.ro

le-am tâlcuit cu cuvinte de obşte înţelegătoare, ca să răspunză folosului şi binelui preste-tot mai cu sporiu.

Scrisă în *cetatea Sibiiului* în Iulie 1800.

Ioan Molnár de Millershaim, Profesor public în Academia Clujului şi Doctor de ochi în marele Prinţipat al Ardealului".

Spre a cunoaşte felul în care se pricepea Molnár să prindă în slove neperitoare graiul românesc dela sfârşitul veacului al XVIII-lea, fie-mi îngăduit a da aci un model din traducerea lui, anume câteva rânduri privitoare la „nemitărnicia lui Pericles":

„Plutarh laudă desinteresirea lui, trezvia lui şi economisirea căsii lui. Aceste înţelepciuni sânt de laudă foarte mare, dară acestea tot nu-l îndreptează (justifică) pre dânsul în rândul ocârmuirii politiceşti, care-l avea el în deprindere. Nu-i de a tăgădui adevărul, că partea care o dobândise el dela părinţi, nu o au înmulţit cu nici un dinariu. Acum-dară cum să tâlcuim noi cele ce scrie acest istoric despre el? El, istoricul, adeverează că înţelegând Pericles de gâlceava, care se ridicase asupra lui, se făgăduise norodului, că va întoarce cheltuelile acelor zidiri, însă subt această tocmeală, ca să poarte acelea numai numele lui scris pe dânsele. De ar fi fost cu putinţă, aceasta tot nu ar fi voit să îngăduiască deşarta mândrie a Atinenilor. Se striga, cum că el îi Domn de tot şi Stăpân vistierii"[1]).

VII.

Nu este deci de mirare, că un om cu astfel de preocupări statornice de a contribui la progresul naţiunii române în atâtea domenii de activitate, să fi încercat a deschide pe seama acestei

[1]) *Istoria Universală adecă de obşte*, Buda 1800. Tomul întâi, p. 349—350. Exemplarul din Biblioteca Academiei Române fusese pe la 1826 proprietatea lui N. Bălăşescu: „Nicolai Bálásescu m. p. Phil. Historiae Univresalis auditoris, 1826".

www.dacoromanica.ro

națiuni și posibilitatea de a se lumina cu ajutorul gazetelor. Cunoștința de carte era însă pe atunci puțin răspândită între fiii neamului românesc. Școalele sătești mai vechi, despre existența cărora avem câteva mărturisiri istorice din veacurile XVI[1]) și XVII, se aflau în stare primitivă și abia se simțeau rezultatele muncii, desfășurate în cuprinsul lor, în câteva centre culturale mai însemnate din regiunea sudică a Transilvaniei și din Banat. Iar școalele grănițerești înființate în jumătatea a doua a veacului XVIII, deși organizate ceva mai bine și supuse unui control mai serios, nu isbutiseră încă să dea un contingent numeros de țărani români știutori de carte.

Dându-și seama de neajunsul acesta, Ioan Piuariu-Molnár contemplase astfel publicarea ziarului românesc, ca prin mijlocirea preoților, ca îndrumători firești ai poporului, să poată ajunge în fiecare Duminecă la cunoștința țăranilor lucrurile vrednice de știut și sfaturile bune de urmat, pe care el avea de gând să le împărtășească tuturor cu ajutorul unui modest ziar popular[2]).

Este totuș demn de reținut faptul, că cea dintâi încercare de ziaristică românească a izvorât din dorința de a pătrunde numaidecât în masele populare, spre a le da educație *morală* și îndrumare *economică* sănătoasă. Un scop educativ, în sens moral, religios și național-economic, urmărea deci înainte de toate învățatul fiu al protopopului Ioan Piuariu din Sadu, neobositul oculist și profesor, care încă din timpul studiilor sale superioare la Viena dăduse dovezi de interes multilateral pentru orice lucru,

---

[1]) N. Sulică, *Cea mai veche școală românească*, în volumul omagial *Constantin Kiriței*, București, 1937, p. 757.

[2]) Ziare pentru intelectuali, tipărite în limbi străine, începură a pătrunde încă de mai înainte în straturile conducătoare ale societății românești. Astfel citim în „Condica de porunci, corespondențe, judecăți și cheltueli a lui Constantin Mavrocordat" următoarea însemnare adresată starostelui din Cernăuți la 6 Mai 1742: *Gazeturile ce au trimis dela nișteDomni leșești sunt vechi, nu-s de nici o treabă, nici trebue Mării Sale gazeturi dela Domnii acei leșești, că Măria Sa are de unde lua gazeturi; și s'au trimis înapoi*". N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. VI, pag. 360.

www.dacoromanica.ro

cu ajutorul căruia ar fi putut să îndrume spre mai bine traiul poporului său, accelerându-i progresul în toate domeniile vieţii.

Cu toate că permisiunea cerută dela înaltele locuri de conducere ale Monarhiei austriace pentru tipărirea ziarului proiectat, i s'a încuviinţat în *Septemvrie 1789*, ziarul nu a putut să apară, probabil din cauza lipsei de mijloace pecuniare pentru acoperirea cheltuelilor de tipar şi expediţie. Cererea ca expediţia ziarului să se poată face în mod gratuit, i-a fost refuzată.

Aceasta nu l-a descurajat însă pe străduinicul doctor şi profesor. După cum afirmase Gheorghe Bariţiu, ziarul românesc ar fi apărut totuşi la 1791. Un exemplar s'ar fi păstrat până la 1852 în biserica românească din Ocna Sibiului. Bariţiu nu a indicat însă nici titlul, nici cuprinsul acestui ziar, care a rămas astfel până în timpul de faţă cu totul necunoscut, ceea ce face să fie primită cu rezervă afirmaţiunea lui.

Cu doi ani mai târziu Piuariu a încercat din nou acelaşi lucru, dar neisbutind să-l ducă la îndeplinire în Transilvania, din cauza piedecilor, pe cari oficialităţile administrative poliţieneşti i le îngrămădiseră în cale îndată ce luminatul Iosif II a închis ochii pe veci în luna Februarie a anului 1790, — a plecat la Viena, unde s'a întovărăşit cu Bănăţeanul *Paul Iorgovici*, spre a publica împreună un ziar românesc. Afirmativ ar fi şi apărut ziarul acesta, din care au pătruns câteva exemplare până la episcopul Gherasim Adamovici în Sibiiu. Dar îndată ce a prins de veste guvernatorul Transilvaniei, contele Gheorghe Bánffi, a intervenit la Curtea din Viena, cerând să se interzică lui Piuariu şi Iorgovici publicarea ziarului românesc pentru motivul că „prea periculoaselei idei de libertate ale Francezilor" *(perniciossima Gallicanae licentiae principia)* se propagă cu mare iuţeală şi pot pricinui *„sguduirea liniştei publice"*[1]).

Intervenţia lui Bánffi a zădărnicit deci şi la 1794 continua-

[1]) I. Lupaş, *Cea mai veche revistă literară românească* în *Anuarul Inst. de Ist. Cluj* vol. I. p. 121.

www.dacoromanica.ro

rea muncii începute la Viena de către ardeleanul Ioan Piuariu împreună cu bănăţeanul Paul Iorgovici.

Cel dintâi se va fi resemnat anevoie. De aceea îl vedem cheltuindu-şi energia prin izvodirea şi publicarea unor cărţi aşa de felurite şi îndepărtate de specialitatea sa ştiinţifică. Interesul lui multilateral pentru cele mai felurite probleme nu a slăbit nici o clipă, îndemnându-l să sprijinească deopotrivă orice întreprindere folositoare neamului său, dela cartea cuprinzătoare de sfaturi pentru îngrijirea stupilor, până la memoriul politic postulând drepturi naţionale, până la traducerea istoriei universale şi la tipărirea Evangheliilor din cari făgăduia la sfârşitul vieţii să trimită episcopului Iosif al Argeşului 30 de bucăţi, spre a le împărţi *în dar* pe la biserici...[1]).

VIII.

Legăturile cu satul natal a înţeles a le cultiva cu asiduitate, clădindu-şi aci chiar o piuă a sa proprie (actul oficial o numeşte: fabrică de lână). Impotriva lui se ridică însă breasla săsească privilegiată care, pretinzând că are privilegiu exclusiv — ausschiessendes Privilegium — pentru asemenea întreprindere industrială în valea râului Sadu, cere stăruitor, la 1800 şi la 1802, autorităţilor în drept, să interzică oculistului Molnár orice ştirbire a pomenitului privilegiu. Din Viena fu trimisă această cerere guvernului transilvan, să culeagă informaţiuni şi să-şi dea părerea în timp de 8 săptămâni. In şedinţa sa ţinută în Cluj la 31 Augus 1802, guvernul examinând chestiunea, inclina să sprijinească pe Molnár. Cancelaria Curţii din Viena cere însă noi informaţiuni la 28 Octomvrie 1802 stăruind să fie întrebată şi Universitatea săsească, dacă în cuprinsul „pământului crăesc" breslele îşi exercită meseria cu totala excludere a nebreslaşilor, ori

[1]) N. Iorga, *Contribuţii la istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea şi a IXIX-lea.* An Ac. Rom. M. S. L. tom. XXVIII (1905—6) p. 228.

www.dacoromanica.ro

şi acestora li se îngădue meseria, unde nu se împotrivesc statutele breslei? Nu e cunoscută hotărîrea definitivă, ce se va fi luat la Viena în chestiunea aceasta. Se vede însă că oculistul Molnár nu s'a dat învins nici în lupta aceasta încordată cu Saşii privilegiaţi. Cu nouă ani mai târziu, în Aprilie 1811, el solicita Cancelariei din Viena încuviinţarea unui *privilegiu exclusiv* pentru fabrica de tors lână, ce intenţiona să întemeieze în Sadu (Bittschrift um Bewilligung eines *Privilegii Exclusivi* für die in Zoodt nächst Hermannstadt zu errichtende Schafwollen - Gespünst - *Fabrik).* Constatându-se că întreprinderea lui Molnár merită consideraţie şi încurajare (Molnars Unternehmung *in Siebenbürgen* Rücksicht und Aufmunterung verdiene), Cancelaria exprimă părerea să fie îndrumat guvernul Transilvaniei a înlătura, după putinţă, piedecile din calea acestei întreprinderi şi a-i înlesni propăşirea. Împăratul Francisc I lua act, la 30 Aprilie 1811, de această opinie a Cancelariei de Curte. Impărţindu-şi timpul între catedra din Cluj şi lucrările sale din Sibiiu precum şi în necontenitele lupte cu breslaşii din Cisnădie, Sibiu şi Braşov, Ioan Piuariu-Molnár îşi continuă fecunda şi variata muncă până la *16 Martie 1815,* când moartea îi curmă firul vieţii, în vârstă de 66 ani. El fu înmormântat lângă biserica ortodoxă-română din Sibiiu (Suburbiul iosefin) îndeplinindu-i slujba prohodului Arhimandritul Ilie Popovici împreună cu preoţii Bucur şi Gheorghe Bobeş. Soţia sa Regina îl precedase pe calea veciniciei înainte cu 4 ani, decedând la 1 Iunie 1811 în vârstă de 63 ani, din cauza unei boale de piept[1]).

* * *

Astfel se înfăţişează vieaţa şi activitatea învăţatului oculist şi profesor dela înalta şcoală din Cluj.

Deschizător de drumuri în mai multe ramuri ale scrisului românesc, poliistor cu interes uimitor de treaz pentru tot ce ar fi

[1]) Cf. *An. Inst. de Ist. Naţ.,* Cluj, vol. I. p. 342.

www.dacoromanica.ro

putut să contribue la promovarea năzuinţelor spre lumină ale neamului său, luptător în domeniul vieţii politice, economice şi culturale-ştiinţifice, oculist cu bună reputaţie chiar în afară de graniţele ţării sale de naştere, cel dintâi profesor şi autor al unei lecţiuni inaugurale rostite în limba latină dela înălţimea unei catedre academice, izvoditor al atâtor cărţi folositoare, doctor cu milă pentru bolnavii săraci, pe cari înţelegea să-i vindece şi să-i îngrijească gratuit, deci „doctor fără de arginţi", — Ioan Piuariu-Molnar trebue considerat ca un demn *înainte mergător* al selectului nostru corp medical şi ca un distins membru al şcoalei transilvane, prin care s'a plămădit aluatul cel nou pentru renaşterea literaturii şi culturii române în cursul veacului al XIX-lea.

Oricâte relaţiuni sociale, durabile şi folositoare, a reuşit *fiul Popii Tunsu* din Sadu să înfiripeze cu domnii dela Viena, dela Sibiu şi dela Cluj, în tot cursul sbuciumatei şi laborioasei sale vieţi nu a dat niciodată uitării interesele neamului, din care a odrăslit, nici pe ale satului, din care a plecat.

www.dacoromanica.ro

SCRIERILE ISTORICE ALE LUI PETRU MAIOR

I.

Ca valoare ştiinţifică şi naţională partea cea mai însemnată din activitatea literară a lui Petru Maior o formează scrierile sale istorice. Atât „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia" (1812), cât şi „Istoria bisericii Românilor" (1813) ni-l înfăţişează pe protopopul Maior ca pe un scriitor preocupat în mod statornic de problemele istoriografiei române din timpul său şi ca pe unul, care era stăpânit de iubirea adevărului atât de mult, încât începând a scrie istoria neamului său şi a bisericii străbune, ia ca punct de mânecare aceste cuvinte caracteristice: „cu anevoie iaste a nu grăi adevărul" ... Decât iubirea de adevăr, un singur sentiment era mai puternic în sufletul lui Maior: iubirea de neam, care l-a stăpânit în mod covârşitor în toate actele vieţii sale, deci şi în scrisul său.

El însuş mărturiseşte „dorul cel nestâmpărat" care l-a avut din tinereţe pentru istoria Românilor, îndemnându-l „a culege ori unde afla vr'o hârtiuţă" cu însemnări istorice şi a o păstra ca pe „un lucru sfinţit". Dar împrejurările traiului său abia la bătrâneţe i-au îngăduit răgazul şi liniştea necesară spre a valorifica, în cărţi durabile, cunoştinţele câştigate şi rezultatele stăruitoarelor sale cercetări istorice. Anii cei petrecuţi în Roma (1774—79) îi închinase studiilor filosofice şi teologice, apoi un an la Viena s'a îndeletnicit cu studiul dreptului canonic, timp de

— Conferinţă rostită în Aula Universităţii din Cluj.

www.dacoromanica.ro

4 ani ca profesor în Blaj (1780—84) a împărtășit elevilor săi cunoștințe de logică, metafisică și drept natural „cu atâta nevoință", încât la bătrânețe se mângâia văzând că dintre acești elevi au răsărit bărbați în stare să facă cinste Românilor. Iar, după ce a ajuns la Reghin ca paroh și protopop (1784), atâtea îndatoriri grele îl chemau să-și cheltuiască toată puterea de muncă scriind predici, îndemnând preoții să cuvânteze, alergând însuș din sat în sat, umblând vara pe câmp și prin păduri, adunând pruncii cari pășteau vitele, ca pe toți să-i învețe, să-i lumineze, să-i facă mai buni creștini, fiindcă — după cum mărturisește însuș într'un „Răspuns", pe care l-a dat cârtitorilor săi — „nu numai s'a răcit dragostea, ci cu totul era înghețată și inima lor ca stâlpul, întru carele se prefăcù muierea lui Lot pentru neascultare".

De aceea cu drept cuvânt se tângueşte Maior în prefața Istoriei bisericești, că împrejurările traiului său din tinerețe l-au împiedecat a munci în ogorul istoriografiei române, pentru care simția în sufletul său o adevărată chemare și un dor neastâmpărat". „Mă durea inima — scrie Maior — că mai toate neamurile cele câtuș de cât polite începutul, creșterea, schimbările și celelalte ale bisericilor sale prin necurmata nevoință a celor învățați ai săi le au scoase dintru întunerec la lumină, și prin dărnicia celor avuți date la tipariu; iară biserica Românilor... este lipsită de această prea aleasă înfrumusețare. Eu în tinerețe, care sunt de lipsă spre a ceti și scrie mult, am fost așezat la loc ca acela, unde tocma de m'ar fi suferit slujba parohiei și împrejurările deregătoriei protopopești a ceti cărți străine, din care să pot culege ceva cunoștințe spre treaba istoriei bisericei Românilor, — nu se aflau biblioteci. Acum la aceste bătrânețe, *din mila împărăției,* sânt în stare ca aceea, unde biblioteci sânt bogate. Drept aceea încât mă lasă lucrurile deregătoriei mele și schimbarea sănătății, care adeseori mă zăhăește întru această climă, bucuros cetesc cărțile acele, care nu am avut norocire în tinerețe a le căpăta".

www.dacoromanica.ro

Pe Maior nu-l preocupă precizarea amănuntelor sau succesiunea cronologică a evenimentelor în aceeaş măsură ca pe Samuil Micu ori pe Gheorghe Şincai, a cărui năzuinţă era să adune în cronica sa tot ce-i puteau oferi izvoarele istorice cunoscute până atunci, relativ la istoria poporului nostru şi „a mai multor neamuri" învecinate cu dânsul. Strâmtorat de timp şi împiedecat de împrejurări, Maior se văzu constrâns la bătrâneţe să renunţe la gândul de „a ţese întreagă istoria Românilor" şi să se mulţămească a da, după un plan preconceput, numai o expunere istorică despre „începutul lor în Dacia, ca văzând Romanii din ce viţă strălucită sânt prăsiţi, toţi să se îndemne strămoşilor săi întru omenie şi în bună cuviinţă a le urma . . . şi pe sine întru toate puterile sufletului cu nevoinţă să se deplinească (perfecţioneze), cât, precum dela buna maică firea au împărtăşit talent bun, aşa toţi să se facă cetăţeni patriei folositori". Aşadar' un scop practic, acela al educaţiei creştineşti — patriotice, povăţuia în primul rând condeiul protopopului Petru Maior la scrierea „Istoriei pentru începutul Românilor în Dacia". Dar scopul acesta ştia, că nu-l va putea atinge, decât răsfrângând părerile istoricilor străini, care se obicinuiseră din vechime „a vomi cu condeiul asupra Românilor . . ., a împrumuta unii dela alţii defăimările — precum măgar pe măgar scarpină", — a micşora pe Români şi „cu volnicie a-i batjocori".

Cu aceeaş revoltă sufletească prinse deci Maior condeiul spre a răsfrânge batjocurile şi defăimările scriitorilor duşmani neamului nostru, care îl îndemnase şi pe Miron Costin în veacul al XVII-lea să se războiască împotriva continuatorilor lui Ureche şi ceva mai târziu, în acelaş veac, pe Constantin Stolnicul Cantacuzino să biciuiască pe scriitorii „străini şi voitori de rău", cari făcând amintire despre ţara noastră „nu adevărul scriu, ci-i micşorează lucrurile şi pe lăcuitorii ei rău defaimă şi multe hule le găsesc . . . pentrucă în ştepenea, ce astăzi se află . . ., în care ticăloasă şi jalnică este, cine cum îi este voia, poate şi zice-

www.dacoromanica.ro

şi scrie, căci că nu este nimeni, nici cu condeiul nici cu palma a-i sta împotrivă şi a-i răspunde"[1]).

Dupăcum nu au rămas datori cu răspunsul nici scriitorii moldoveni, nici cei munteni dela sfârşitul veacului XVII, tot astfel aveau să se achite şi scriitorii din şcoala istorică şi filologică-transilvană în mod strălucit de datoria lor de a spulbera ţesătura de neadevăruri şi defăimări iscodite de către scriitorii străini. Evident, că în această năzuinţă a lor iubirea de neam i-a împins uneori la afirmaţiuni exagerate, cari nu puteau resista în faţa criticei ştiinţifice, chemate să cerceteze adevărul cu cea mai deplină imparţialitate.

Dar şi prin exagerările şi greşelile lor au devenit folositori aceşti scriitori transilvani, întrucât au contribuit la trezirea simţului de mândrie şi demnitate naţională în sufletul unui popor nedreptăţit, desconsiderat şi deprins, în urma suferinţelor se culare, să rabde în tăcere toate umilirile şi defăimările, cari i se aruncau în faţă astfel, încât adeseori se îndeplinea cu poporul român cuvântul Psalmistului, tradus de vestitul mitropolit Dosofteiu al Moldovei în versuri ca acestea:

„Obrazul ni roşu de-atâta ocară
Ce ne arde'n faţă din zori până'n seară„...

Dupăce s'a văzut însă, că şi între fiii poporului român se găsesc oameni învăţaţi, cari îndrăznesc să răsfrângă născocirile clevetitorilor străini, simţul de încredere în puterile proprii a contribuit la reculegerea şi înălţarea sufletească a celor adânciţi în trecut prea mult în noianul tuturor umilinţelor.

Arme de luptă triumfătoare erau în mâna scriitorilor transilvani: şi istoria, prin care se sileau să dovedească originea strălucită a neamului românesc şi filologia, cu ajutorul căreia au reuşit să lămurească latinitatea, atât de mult şi de nedrept contestată, a limbei române.

---

[1]) N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, Bucureşti 1901, p. 69.

www.dacoromanica.ro

II.

Cel mai tipic reprezentant al şcoalei transilvane dela începutul veacului al XIX-lea a fost protopopul Petru Maior, advocatul intrepid al descendenţei pur romane, al continuităţii („zăbovirii") fireşti a limbei române din graiul latin rustic. Scrierile lui, cari pot fi considerate ca puncte de culminaţiune în timpul celei dintâi înfloriri a şcoalei transilvane, constituiau în momentul apariţiei lor o pledoarie deplin reuşită a cauzei naţionale româneşti.

Adevărat, că ideile pentru care s'a dat lupta cu atâta înverşunată stăruinţă, nu erau nouă în literatura română. Şi descendenţa romană şi exagerarea cu puritatea sângelui roman şi latinitatea limbei române fuseseră accentuate în chip lămurit de către scriitorii moldoveni şi munteni ai veacului al XVII-lea Chiar şi stăruinţa de a întroduce alfabetul latin în locul celui chirilic a avut un precedent în veacul al XVI-lea: cu 210 ani înainte de apariţia gramaticei lui Micu-Şincai la Viena (1780) s'a tipărit, — în timpul episcopului Pavel din Turdaş (1569—1576) — o Psaltire românească cu litere latine şi, în veacul al XVII-lea, un *Catechism* — cel tipărit la 1648 cu cheltuiala principelui de mai târziu Acaţiu Barcsai. Nou era însă felul de luptă ofensivă neînduplecată *împotriva oricui* ar fi rostit un cuvânt de micşorare a virtuţilor neamului nostru. Nou era avântul iresistibil al acestor fii de preoţi şi de ţărani. Nouă era îndrăzneala lor de a trage numaidecât toate concluziunile de ordin practic, politic-social, din concepţiile lor ştiinţifice privitoare la originea neamului şi a limbei române, coborându-le din înălţimea senină şi rece a teoriilor în arena luptelor de revendicare a drepturilor naţionale-politice.

Aceste concluziuni erau de natură să surpe întreg sistemul constituţional-politic al Transilvaniei, unde se formase în cursul veacului al XV-lea o coaliţie a naţiilor privilegiate, monopolizând toate drepturile şi osândind la robie vecinică (mera et perpetua servitute) pe autohtonii acestei ţări. Şcoala istorică tran-

www.dacoromanica.ro

silvană a reuşit să strecoare surprinzător de repede în sufletul Românilor luminaţi convingerea, că stăpânitorii de pe atunci ai Transilvaniei nu era decât nişte usurpatori vremelnici şi că, mai curând sau mai târziu, dreptatea causei naţionale româneşti va triumfa, restituind poporul autohton în vechia şi deplina stăpânire a pământului său strămoşesc.

Când postulatele politice ale Românilor au fost formulate în acest sens şi înaintate dietei din Cluj, toţi privilegiaţii Transilvaniei s'au cutremurat de spaimă. Contemporanul sas, care ne-a lăsat o amănunţită descriere a şedinţei din 21 Iunie 1791, ne asigură că toţi cei prezenţi în dietă au fost cuprinşi de consternare, că s'a auzit în acel moment clopotul anunţând isbucnirea unui incendiu într'o mahala a Clujului, că deputaţii au voit să alerge să vadă, unde arde, însă baronul Wesselényi le-a spus, să rămână, căci în dieta ţării s'a aprins *un foc destul de mare*[1]) prin această petiţie a Românilor. In clipa aceea Wesselényi a avut cu siguranţă o presimţire sinistră: dangătul clopotului a pătruns în urechile lui ca un cântec de prohodire a vechilor şi nedreptelor privilegii transilvane, iar în ţesătura memoriului scris într'un ton energic, hotărît şi plin de conştiinţa demnităţii naţionale, în care erau înfăţişate postulatele politice ale Românilor, a întrezărit scânteia, din care avea să se aprindă în cursul veacului al XIX-lea acel „foc destul de mare", menit să curăţe constituţia Transilvaniei de „cele 7 păcate" (3 naţiuni şi 4 religii privilegiate) şi să reîntroneze dreptatea istorică imanentă pe pământul Daciei superioare, de unde fusese isgonită în mod volnic, dar fără a i se fi putut stârpi cu desăvârşire sămânţa.

[1]) „Sowohl während der Verlesung der Rescripte als auch dieser Bittschrift war eine allgemeine Stille und *eine grosse Bestürzung in allen Gesichtern zu lesen;* inzwischen hatte man die Glocke gestürmt und die Stände wollten das Landhaus verlassen, als man die Nachricht brachte, dass in der Vorstadt Feuer ausgebrochen sey, worauf die Stände sitzen blieben und *baron Wesselényi* machte noch die Bemerkung, man sollte nicht davon lauffen, denn im Landhause seye grosses Feuer genug" (cf. I. Lupaş, *Contribuţiuni la istoria Românilor ardeleni dela 1780—1792,* în Analele Acad. Române F. S. I. Bucureşti 1915, p. 701).

www.dacoromanica.ro

Efectul ideilor răspândite cu atâta stăruinţă şi entusiasm de către şcoala istorică transilvană a fost ca al apelor, cari pătrund pe neobservate sub scoarţa pământului, scobind cu timpul întinderi mari de loc şi producând *cutremurul de surpături.* Un astfel de cutremur s'a produs în zilele noastre surpându-se în adânc scoarţa vieţii politice transilvane, suprafaţa aparenţelor înşelătoare, cari nu s'au putut sprijini niciodată pe straturile adânci şi sănătoase ale populaţiunii autohtone, dupăcum nădăjduim că se va putea sprijini în mod folositor şi durabil o stăpânire românească înţeleaptă.

Armele ştiinţifice pentru începutul acestei lupte naţionale-politice le-au dat Samuil Micu, Gheorghe Şincai, Petru Maior şi, în parte, vestitul poliistor al şcoalei istorice transilvane, oculistul Ioan Piuariu-Molnàr, care aprecia atât de mult efectul educativ al scrierilor istorice, încât în prefaţa *Istoriei universale,* traduse şi publicate de dânsul la 1800, scria că „scaunul învăţăturii istoriceşti este şcoala adevărului, a simţirii şi a înţelepciunii".

III.

Petru Maior a fost încâtva mai norocos decât tovarăşii săi de luptă şi de principii. Câtă vreme din scrierile istorice ale lui Samuil Micu şi din cronica lui Şincai n'a apărut, până au fost autorii în viaţă, decât o parte cu totul redusă, cartea de căpetenie a lui Maior: „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia" s'a răspândit destul de repede nu numai la Românii din Transilvania, ci şi la cei din Principate. Când îşi scria Petru Maior testamentul (la sfârşitul anului 1820 sau la începutul anului 1821)[1]), numai 365 exemplare mai erau nevândute. Dar până la 1834 s'au desfăcut şi aceste exemplare. Iordache Mălinescu „secretariul Arhivei Statului a Principatului Moldovei" s'a sim-

[1]) Cipariu, *Archivu,* p. 390—3.

www.dacoromanica.ro

ţit atunci îndemnat să publice o nouă ediţie a acestei cărţi, motivând în modul următor importanţa şi necesitatea ei: „Dela eşirea acestei Istorie, Românul, carele mai nainte zăcea aruncat în adâncul întunerecului, a învăţat a-şi cunoaşte trupina şi fiinţa sa; s'a deşteptat într'însul iubirea de naţie şi de patrie; s'a desvălit dragostea către compatrioţi şi către stăpânire; cu un cuvânt această Istorie este, care a dat laudă şi mărire şi a urzit epoca naţiei româneşti. Autorul ei se vede a fi fost într'adevăr ales de Pronia Dumnezeească, spre scoaterea naţiei sale din cumplitul întunerec; acest bărbat a fost credincioasă slugă Domnului său, n'a îngropat talantul cel dat lui, ci înzecit l-a întors. Vrednicia acestei Istorie se poate încă şi de acolo preţui, că totuş întru atât s'au apucat, îndată după eşirea ei din tipariu, încât acum cu anevoe se poate găsi, şi se simte pipăit lipsa şi trebuinţa ei". La această a doua ediţie sunt alăturate şi polemiile purtate de Maior cu recensentul din Viena, slavistul Kopitar în limba latină şi pe cari le-a „tălmăcit româneşte" Damaschin Bojâncă „iurisconsultul Prinţipatului Moldaviei". In sfârşit această carte a apărut din iniţiativa societăţii studenţeşti „Petru Maior" din Budapesta şi în a treia ediţie (1883)—un noroc, de care puţine cărţi de ştiinţă s'au împărtăşit până acum în literatura noastră istorică.

IV.

Iată, cum se înfăţişează originea şi trecutul mai îndepărtat al poporului român în lumina concepţiei istorice a lui Petru Maior:

„Românii nu numai cei dincoace de Dunăre, ci şi cei dincolo sânt *Români adevăraţi din Romani adevăraţi*". Spre a dovedi aceasta, Maior scrie despre războaiele lui Traian contra Dacilor ca despre nişte războaie de exterminare, riscând afirmaţiunea că, îndată după cucerirea Daciei, Romanii ar fi trimis „în toate părţile turme de ostaşi asupra rămăşiţelor Dacilor, ca cu

www.dacoromanica.ro

totul să concenească și să șteargă de pe fața pământului sămânța dăcească". Prin analogii istorice caută să arate, că Romanii aveau datina de a stârpi „pe potrivnicii cei neodihniți". Așa au făcut cu Cartagina, cu Corintul, cu Ierusalimul „cât nu rămase piatră pe piatră, după cum prorocise Christos (Luca, c. 19, stih 44)".

Polemizând cu Cristian Engel, care pismuind „strălucita viță a Românilor" susținea că noi am fi niște „corcituri din bărbați romani și din mueri dace", — Maior afirmă că „nici mueri, nici prunci nu au mai rămas în Dacia". Romanii colonizați de Traian în Dacia erau oameni însurați. Cine crede că ei s'ar fi amestecat cu femeile Dacilor, nu știe ce este căsătornica societate". Simțind însuș, că argumentarea aceasta nu este suficientă, cearcă s'o întărească prin una culeasă din experiențele sale duhovnicești și care nu era mai puțin fragilă: până în ziua de azi foarte rar se întâmplă, ca un „Român să-și ia muere de altă limbă. Ba și când își mărturisesc păcatele, după legea creștinească, . . .de s'a întâmplat să cadă în păcat trupesc cu vr'o muere de alt neam, ca o stare împrejur *prea grea* anume spun, că muerea aceea nu e *Română*" (17). Iată dar că „pânză de paianjen țesu Dumnealui Engel atunci când puse acel răsuflat ipotis, ca . . . să scoată din cremene apă". Maior nu se poate destul mira „cum Engel și-a putut năluci, acei Romani de Traian trimiși în Dacia să fi avut lipsă de mestecare cu muerile dace". Argumentarea aceasta forțată o încheie totuș cu o mică concesiune: „tocmai de s'ar fi și căsătorit sau mestecat unii dintr'ânșii cu mueri dace, totuș Romani ar fi rămas, iară nu alt neam s'ar fi făcut cu aceia".

Spre concesiunea aceasta l-a determinat faptul, că în limba română, pe lângă mulțimea cuvintelor de origine latină, sunt și cuvinte de proveniență străină. Dar pentru aceasta se mângâie numai decât constatând că „precum limba cea românească fu supusă *acestei nenorociri*, așa și surorile ei limbi, adecă cea italie-

www.dacoromanica.ro

nească, cea francească şi spaniolească, din însoţirea cu năvălitoarele varvare ginte nu mai puţină schimbare avură a suferi care într'un chip, care într'alt chip după osebirea gintelor,de care fură năpădite".

In legătură cu părăsirea Daciei de către împăratul Aurelian, dă Petru Maior o amănunţită descriere a împrejurărilor din sudul şi din nordul Dunării polemizând iarăş cu Engel şi arătând, că cea mai mare parte a populaţiunii romane a trebuit să rămână în Dacia Traiană, fiindcă era cu *neputinţă* „a face să iasă atâta mulţime de ţărani romani din Dacia, unde erau înrădăcinaţi cu lăcaşul", stăpâneau această „ţară desfătată" şi „ţineau grasele sale moşii" (38). Popoarele năvălitoare, neobişnuite cu viaţa aşezată, nu se puteau lipsi de munca acestor ţărani, dela care primiau cele necesare pentru hrană. De aceea chiar „de le-ar fi făcut Aurelian Romanilor de o parte cale, ca să iasă din Dacia, i-ar fi împiedecat Goţii de celelalte părţi, cât ieşirea tuturor Romanilor din Dacia nu s'ar fi putut împlini". De unde resultă că partea cea mai mare a Romanilor a rămas aci şi n'a trecut în sudul Dunării, unde primejdiile erau şi mai mari, locurile de adăpost şi mai puţine decât la nord.

Deşi aceste argumente logice sunt destul de plausibile, Maior símte că este dator să aducă şi dovezi istorice. Spicueşte deci din cronicarul Turoczi (I. c. 17) o informaţie, care spune, că de groaza Hunilor au fugit toţi locuitorii Panoniei, numai Românii au rămas de bună voie în Panonia („solis Valachis... sponte in Panonia remanentibus"). — Este interesant şi acceptabil felul cum tălmăceşte Maior apropierea dintre Români şi popoarele barbare, câte au trecut pe aici în epoca năvălirilor. Ei au avut prilej, în timpurile viforoase, a se cunoaşte şi a se chema „pe nume unii pe alţii". Românii lucrau pământul şi o parte din roadă o dădeau pentru hrana barbarilor; nu erau deci adăpostiţi numai în munţi, ci locuiau şi la şes. Apoi „fiind oameni vânoşi şi inimoşi", *adeseori îşi vor fi împrumutat armele cu ale*

www.dacoromanica.ro

barbarilor (42). Prin o comparație de proveniență rustică cearcă Maior să facă și mai plausibil traiul Românilor împreună cu neamurile năvălitoare scriind: „Au nu și tâlharii pre aceia, la care de multe ori au a se abate în drumurile sale, de sunt primiți cu arătare de dragoste și cu mâncare, îi cruță și sunt bucuroși să nu fugă dinaintea lor?".

Dar întreagă această argumentare simțea că ar putea fi răsturnată de ceea ce a scris Flavius Vopiscus în biografia împăratului Aurelian, precizând că acesta a părăsit Dacia Traiană *după ce* ridicase de acolo armata și pe provinciali („Daciam a Traiano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit..."). Aici face Maior o pătrunzătoare critică de izvoare și de texte, arătând cum fusese Vopiscus îndemnat de Iulius Tiberanius, o rudenie a lui Aurelian, să scrie biografia acestuia, căci chiar de va minți, strălucit tovarăși va avea în minciună: pe Livius, Sallustius, Tacitus ș. a. Concluzia lui Maior este că Vopiscus nu merită crezământ, fiind „om ca acela, căruia nu-i era greață a minți" (49).

Dar nu se poate mulțămi numai cu această constatare. Cercetând textul lui Vopiscus și la alți autori, află că în cartea lui Laurentius Toppeltinus (Origines et occasus Transilvanorum, c. 6) este reprodus astfel: „Dacian i i i sublato exercitu, provincialibus reliquit", ceea ce însemnează că împăratul Aurelian, retregându-și armata în sudul Dunării, a lăsat Dacia în grija provincialilor (locuitorilor). Particula *et* care „nu știu — zice Petru Maior — din greșeală au din răutate fu vârîtă, schimbă tot înțelesul" (p. 51). Chiar admițând, că a scos Aurelian din Dacia și pe provinciali, sub aceștia nu pot fi înțeleși la nici un caz țăranii, ci dregătorii și servitorii lor, eventual și unii dintre coloniștii mai recenți, neînrădăcinați încă de ajuns în pământul Daciei Traiane.

După ce desleagă Maior, în modul arătat mai sus, cele două probleme importante: a descendenței pur romane și a continui-

www.dacoromanica.ro

tăţii neîntrerupte, schiţează întâmplările Romanilor din Dacia Traiană din zilele lui Aurelian până la întrarea Ungurilor în Panonia. Arată că succesorul lui Aurelian, împăratul Probus, a aşezat în Tracia 100,000 Bastarni — gintă tracică! — şi aceştia au trăit după legile Romanilor. Iar împăratul Constantin cel Mare a învins pe Goţi (323), cari atunci au început a se creştina. Vorbind despre Huni, reproduce descrierea retorului Priscus, care arată ce glume se făceau la curtea lui Atila în diferite limbi „cât toţi crepau de râs", numai Atila stătea încruntat. Intre limbile diferite e amintită şi limba *„ausonică"*. despre care Maior afirmă, că nu putea fi alta decât cea românească. In această afirmaţiune a sa se sprijină şi pe părerea unui scriitor ungur: „per Ausoniorum linguam intelligo Valachicam, quasi corruptam Latinam" (Otrococius, Origines Hungarorum, p. IV, p. 4).

După cum spune Paulus Diaconus (De gestis Longobardorum, lib. 2, c. 7), în primăvara anului 568 au trecut Longobarzii, sub conducerea lui Alboin, din Panonia în Italia, iar locul lor l-au ocupat Avarii, cari au ieşit din Dacia. Astfel, dela sfârşitul veacului al VI-lea până la venirea Ungurilor (sfârşitul veacului IX) „Românii au avut pace adâncă pretutindenea şi au putut trăi în libertate („volnicie"). Dar Engel se îndoeşte că Românii „întru atâta spurc de ginte păgâne, umblătoare în sus şi în jos, să fi stat ca ginte osebită, să nu se fi mestecat cu altă gintă prin căsătorii". Engel afirmă un lucru nou, pe care ar fi dator să-l dovedească, iar nu să aştepte dovezi dela alţii. Deşi nu este dator, Maior răspunde totuş accentuând din nou „că Romanii sau Românii, peste tot grăind, pururea până astăzi s'au îngreţoşat a se căsători cu mueri de alt neam" ... Apoi face următoarea analogie: „Au împărăţesc acum Românii în Dacia supt stăpânirea Austriei? şi totuşi mai mulţi ostaşi sunt în Dacia dintre Români decât dintre alte ginte sub steagurile bunului împărat al Austriei. Aşa este a crede că se făcea şi în vremile varvarilor".

Scriind despre „descălecarea Ungurilor în Ardeal", mai întâi

www.dacoromanica.ro

examinează valoarea singurului izvor istoric unguresc mai bogat în informaţiuni privitoare la acest eveniment: cronica Notarului anonim al Regelui Bela. Despre acest scriitor constată că „atâta fu îmbătat de dragostea Ungurilor, cât fără cumpăt măreşte laudele lor şi micşorează virtutea altor neamuri . . . fieştecarele poate vedea că după *canoanele critice* întru acelea ce scrie Notarul, spre mare lauda Ungurilor sau spre micşorarea altor neamuri, nu poate să i se creadă" (p. 85).

In deosebi era supărat Maior că acest Notar anonim vrea să-i înfăţişeze pe Români ca pe cei mai „apuşi" oameni din lume („viliores homines totius mundi"). Il combate însă cu propriile cuvinte ale Notarului, care în alt loc spune că lupta între Gelu şi Tuhutum a fost înverşunată (pugnatum est inter eos acriter). „Poate şi aceea a adaus ura Notarului asupra Românilor, că el era episcop papistăşesc în Ardeal şi Românii erau de legea grecească, precum şi astăzi sunt" (97). Greşeşte deci Engel, când în temeiul informaţiilor lui Anonymus, — pe care îl consideră vrednic de credinţă în tot ce priveşte descălecarea Ungurilor (85 n.) — afirmă despre Gelu, că a fost „om becisnic". Maior întreabă: oare e lucru cuviincios „să se zică om becisnic" celce şi-a apărat ţara până la ultima picătură de sânge şi a căzut ca un erou „acoperit de săgeţile Ungurilor"? „Oştindu-se vitejeşte căzu Gelu"[1]).

In legătură cu aceasta face Maior o lungă digresiune (de 20 pagini) vorbind despre „bărbăţia Românilor" şi citând o serie întreagă de dovezi istorice despre eroismul lor în lupte. Arată că în lupta dela Posada (1330) Ungurii au fost învinşi de oamenii lui Basarab Voevod, tot astfel Românii au învins şi pe Ludovic cel Mare şi pe Sigismund. In focul discuţiei lunecă Maior la o exagerare prea evidentă, făcându-l şi pe Miron Cos-

[1]) Maior bănueşte şi nu fără temeiu, că în afară de Gelu a mai fost în Transilvania „anume între munţii cei de cătră Ţara muntenească, vre-un crăişor, ai cărui supuşi erau Români" (p. 158).

www.dacoromanica.ro

tin părtaş, fără nici o vină, la greşala sa. „Ce să zic de Ştefan cel Mare, Voda din Moldova, carele când avu războiul cel dintâi cu Turcii, cum scrie Miron Logofătul, o sută de mii de Turci într'o zi cu ostaşii săi omoria. Acesta fiind Domnul Românilor în Moldova 40 de ani, pe toţi câţi se sculară asupra lui, pe Turci, pe Leşi şi pe alţii i-au bătut, până pe urmă muri acasă de podagră (pag. 105—106). Român a fost şi voevodul Ardealului şi guvernatorul Ungariei Ioan Corvinul de Huniad „de a căruia bărbăţie şi viteze fapte toată lumea s'a mirat". Maior se războeşte cu scriitori străini, cari cearcă „să răpească Românilor, pe un aşa om minunat", afirmând că ar fi născut „din pat nelegiuit" ca fiu al unei Românce şi al împăratului Sigismund. Citând pe Gheorghe Pray, arată însă că Sigismund s'a născut aproape în acelaş timp cu Ioan Corvinul. Nu putea deci să-i fie tată. Iar fabula cu inelul o reduce la adevărata ei valoare spunând că nu are nici un temeiu istoric, în afară de „semnul de nemeşug" al familiei Huniadeştilor.

Cu Tuhutum nu s'au putut strecura mulţi Unguri în Transilvania, fiindcă Arpad avea trebuinţă de ei în luptele contra lui Menmarot, Zalan şi Glad. Căzând Gelu în luptă, Românii l-au ales de bună voie (dextram dantes) pe Tuhutum, despre care nu se îndoeşte Maior că „a ştiut limba românească, deoarece locuise în Moldova între Români" (125). Dar şi după această alegere „Românii au ţinut împărăţia sa în Ardeal până la a XI-a sută dela Hristos şi înainte de a XI-a sută nu este a crede că au fost Unguri locuitori în Ardeal" (124). Nu corăspunde adevărului ceeace afirmă Engel, că regele Ştefan I al Ungurilor ar fi prigonit pe Români, fiindcă erau de legea grecească. Doar însuşi Ştefan a fost de lege grecească sau cel puţin sprijinitor al acestei legi. Dovadă mănăstirea grecească, pe care el o înfiinţase la Veszprém „pentru spăşenia sufletului său". Prigonirile religioase au început târziu, după anul 1054. Iar „Ştefan, Craiul Ungurilor, întru nimica nu a smintit credinţele Românilor nici în Ardeal, nici aiurea". Tot astfel combate Maior şi pe *Eder*, care afirmase

www.dacoromanica.ro

că Românii nu ar fi fost admişi să participe la dietele transilvane. Adevărul e că nobilii români totdeauna au fost chemaţi. Aici se avântă Maior la următoarea exagerațiune de colorit patriotic-unguresc, explicabil încâtva prin situaţia sa oficială în capitala Ungariei: „Neamul românesc, precum niciodată nu a pătimit nici o nedreptate de către neamul unguresc, aşa cu acelaş mărit neam unguresc trebue pururea adâncă pace, după constituţia patriei, cu cucerie să ţină şi în linişte, dela care atârnă fericirea, să custe, supunându-se fieştecarele cu credincioasă ascultare domnilor şi mai marilor săi" (pag. 141). Este evidentă contrazicerea între această afirmaţiune şi între cele povestite de Maior cu prilejul luptelor dintre Români şi Unguri.

Numele lui Menmarot, conducătorul Crişanei, Anonymus îl derivase prin o etimologizare naivă dela ungurescul mén (armăsar). Maior îl înfăţişează însă în formă latinească: „Mauritius Minor", iar despre supuşii lui: Cazarii, afirmă că ar fi fost o colonie romană adusă din „Cosani" (Calabria). Din „Cosani" a resultat numirea de Cozari, fiind „domestic lucru Românilor a schimba pe *n* al cuvintelor latineşti sau italieneşti în *r* şi pe *ş* în *z*". Ostaşii lui Menmorut împiedecară pe Unguri a trece Crişul, „e... semn — zice Maior — măcar o tace Notarul (anonim) că a fost bătălie cumplită acolo la Criş între Unguri şi între urmaşii lui Menmorut şi că bine pişcaţi de ostaşii lui Menmorut se întoarse de acolo Ungurii". Dar în războiul al doilea, care a durat 12 zile, Ungurii au învins după ce le veniră şi Secuii toţi în ajutor. Menmorut a avut o fată, pe care o luă fiul lui Arpad, Zoltan, de soţie şi astfel Românii se încuscriseră cu Ungurii Aci admite Maior un amestec sau o încuscrire cu elemente străine, câtă vreme în alte cazuri combătuse cu străşnicie orice amestec. Cu moartea lui Menmorut Românii, „văzură sfârşitul împărăţiei sale cei dela Criş".

Tot astfel fu învins Glad „cel din Vidin a Dakiei Ripense", însă succesul lui de mai târziu, Ohtum, „principele Banatului",

www.dacoromanica.ro

era tot Român, căci până în veacul XI „au împărăţit Românii în Banat".

Fiindcă în lupta contra Românilor dela Criş sunt amintiţi de Anonymus Secuii, Maior examinează şi părerile privitoare la originea lor. Afirmaţiunea cronicarului Turóczi, că ei ar fi descendenţi ai celor 3000 de Huni rămaşi în Panonia, o consideră neacceptabilă din motiv că toate neamurile Europei erau întărâtate asupra Hunilor, încât dacă ar fi rămas aci aşa de puţini, i-ar fi *„dumicat pe toţi"*. Engel „mult asudă, ca să arate cumcă Secuii sunt Unguri. Dar e nestatornică gâcitura lui (160—1). „Rumegând bine" cele scrise la Anonymus, Maior ajunge la concluzia că Secuii „au fost înşişi Slavii cei dintru împărăţia lui Gelu, Domnul Vlahilor". Că şi-au însuşit mai târziu limba ungurească, nu e mirare; Petru Catantsich spune doar că limba Ungurilor constă aproape $^1/_3$ din cuvinte slave („idioma Hungarorum tertia pene sui parte Slavicis constat vocabulis").

Cercetând apoi originea Saşilor transilvani Maior arată că atât fabula cu şoarecii din oraşul Hamlensilor[1]) şi cu pruncii aduşi de Satana pe supt pământ, cum şi părerea lui Toppeltin că Saşii ar fi strănepoţii Dacilor — sunt „rîsuri". Ei au venit în veacul XII din Flandra (de aci numirea populară: floandră de Sas). Cei dela Bistriţa sunt de altă origine, au venit din Scepus şi numai într'un târziu se împreunară cu ceilalţi Saşi transilvani (168—9).

Despre Pecenegi şi Cumani afirmă Petru Maior, cu multă certitudine, că erau şi ei Români. Explicaţia forţată, prin o greşeală de transcriere, care în loc de Rumani ar fi dat Kumani şi etimologizarea exagerată a tuturor numirilor de căpetenii ale Pecenegilor, amintiţi de împăratul bizantin Constantin Porfirogenitul în scrierea sa „De administrando imperio",—este desigur

---

1) cf. Schullerus, *Zur Literatur der Ham. Rattenfänger Sage in Korrespondenzblatt* din Sibiu 1895—96 şi Idem, *Der historische Kern der Hameler Rattenfänger Sage* Ibidem 1896 p. 74.

www.dacoromanica.ro

partea cea mai slabă şi mai criticabilă din această carte a lui Maior (203—4 şi 208). Adevărat, că şi pentru aceste afirmaţiuni ale sale caută să aducă, pe lângă dovezile filologice de valoare atât de problematică, şi unele dovezi istorice din scriitorii bizantini. Astfel citează pe Ana Comnena care spune că Cumanii aveau conducători români („Comani ducibus usi Blachis" 208). Regele Cumanilor, sub conducerea căruia s'au aşezat ei în Ungaria înainte de năvălirea Tatarilor, purta în adevăr numele de Cuthen (Cutean), — nume cu suntet atât de românesc. Deci „apă cu ciuru cară Prai" când se sileşte a dovedi că Cumanii ar fi fost Unguri.

Ajungând la fabula lui Sulzer, care susţine că Români ar fi venit numai în veacul XIII din sudul Dunării, Maior îl înfăţişează pe acesta ca pe un om ignorant „cuprins de prejudecăţi... şi fără putere spre adeverirea celor ce şi-au băgat odată în cap şi spre a-şi răsfuga patima sa"... Multe din cele ce a scris el despre limba românească „dela muerea sa—o Sască, născută în Braşov—le-a împrumutat (247). Sulzer îşi sprijinea teoria pe diplomele regilor Ungariei, cari fac relativ târziu amintire de Românii transilvani. Maior invocă însă mărturia lui Engel, care arată „că acel maghicesc înţeles, cumcă Românii se socotesc întru acele diplome *ca venetici*, măcar cât le vei ceti şi proceti, nici cum nu se află" (248). Iar faţă de obiecţiunea lui Carol Eder că, dacă ar fi fost Românii în Transilvania înainte de pătrunderea Ungurilor şi de aşezarea Saşilor, limba română ar trebui să fie „încuscrită" cu limba acestor popoare, Maior răspunde că „limba ungurească fiind limbă de Asia, nici cum nu se loveşte cu limba cea românească, care e limbă de Europa şi *soră decât toate mai aproape* limbei cei italieneşti, care e cea mai dulce între toate limbile Europei"... Tot astfel susţine Maior, că nici un sunet nu este „urechilor Românului aşa aspru şi neplăcut precum limba cea săsească din Transilvania" (250—51).

Românilor din sudul Dunării încă le dă Maior deosebită atenţiune exprimând părerea că „şi preavestitul împărat Iusti-

www.dacoromanica.ro

nian dela Ţarigrad dintre Românii cei preste Dunăre au fost, născut în Dacia Mediteranea" (261). Cu ajutorul informaţiilor culese dela scriitorul bizantin Nichita Akominatos (Honiates) dă o amănunţită descriere a luptelor, pe cari le-au purtat Românii din Sudul Dunării, sub conducerea fraţilor Petru şi Asan, contra împăratului Isac Angelos, care se căsătorise cu fiica de 10 ani a regelui ungar Bela III. Stăruind asupra imperiului româno-bulgar, dă seria conducătorilor acestui imperiu, înfăţişează lupta lor contra Latinilor din Constantinopol în oasele cărora „mare frică băgară" şi termină cu invasia Turcilor, cari „năvălind la anul 1453 cu putere mare, stricară împărăţia aceasta, precum şi a Grecilor şi ale altora".

Când era „să scape cartea de sub teasc", Maior a crezut că e potrivit să mai adauge două disertaţii: una despre începutul limbei româneşti, iar ceealaltă despre literatura cea veche a Românilor. Totodată anunţă că are de gând şi „istoria bisericească a Românilor a o aduna din risipiri" (325).

V.

Această promisiune şi-o îndeplini Maior curând. La 1813 era tipărită şi Istoria bisericească, pe care o scrise „cu ajutorul nopţilor celor lungi" foarte repede: *în 11 săptămâni.* El însuşi a putut să-şi dea seama că într'un timp atât de scurt era greu să scrie o lucrare deplin reuşită. De aceea accentuează în prefaţă că „a purces pe o cale necum de alţii bătută, ci până acum nici ispitită de cineva" şi în timpul cel scurt cât a lucrat la această istorie, nu poate zice „că o a iscusit, ci că o a grămădit". E mulţumit însă de a fi putut arunca măcar sămânţa făcând ceva gătire, ca altul mai harnic „carele s'ar apuca mai de cu bună vreme a vârstei sale a face un lucru aşa frumos, precum este Istoria bisericei Românilor, să nu se ostenească a căuta şi acelea, pe care el le-a însemnat sau le-a descris în cartea aceasta". O seamă de documente sunt aci pentru întâia dată

www.dacoromanica.ro

reproduse în întregime şi tălmăcite de Petru Maior cu multă pătrundere. Cartea este desmembrată în două părţi, tratând cea dintâi despre creştinarea Românilor, iar a doua despre ierarhia lor.

Maior nu se îndoeşte, cum că „foarte de mult şi mai de la începutul propoveduirei evangheliei lui Christos prin apostoli făcută e primită între Români credinţa cea creştinească: că nici un scriitor nu se află, carele să fi însemnat începutul întoarcerei Românilor la credinţa lui Christos". Scriitorul bisericesc Tertulian spune lămurit că pe la sfârşitul veacului II Dacii erau creştini. Engel trage însă la îndoială afirmaţiunea lui Tertulian, la ceeace răspunde Maior, că severitatea caracterului acestui scriitor bisericesc „nu ne sufere să avem prepus" că el ar fi minţit. Chiar admiţând, că Tertulian ar fi „dat ceva loc ritoriceştilor figurii" — când aminteşte de Daci creştini într'o carte îndreptată contra Jidovilor, dacă nu ar fi spus adevărul, aceştia l-ar fi putut face numai decât de minciună „nici nu ar fi aşteptat ca după atâtea veacuri Engel să le apere causa lor" (p.8).

Popoarele barbare nu au împiedecat „slujbele lui Christos, fiind grija lor numai să răpească averea noroadelor". Relativ la Huni aduce mărturia scriitorului *Orosius*, care afirmă că o parte din ei se creştinaseră şi învăţau psaltirea (Huni discunt psalterium). Intemeiat pe această informaţie nesigură, alt istoric transilvan din veacul XVIII, Iosif Benkö, scrie că episcopia de Milcov, a Cumanilor, ar fi fost înfiinţată la sfârşitul veacului IV de Sf. Nichita din Remesiana „pentru Hunii cei de curând întorşi la credinţa lui Christos". Maior crede însă că episcopia aceasta a fost înfiinţată pentru Românii din nordul Dunării, căci Hunii încreştinaţi n'au fost în Dacia veche, ci dincolo de Dunăre. în imperiul roman. De altă parte trage la îndoială că Sf. Nichita ar fi contribuit la creştinarea Românilor din sudul Dunării, fiind mai aplicat a crede „că Românii cei de peste Dunăre... toţi înainte de apostolia Sf. Nichita au fost creştini". Analizând elogiile episcopului Paulinus din Nola către Nichita, Maior con-

www.dacoromanica.ro

clude că Românii din amândouă Daciile (Ripensis și Mediterranea) erau creștini de mai nainte; numai așa se poate admite că alergau („et Getæ *currunt* et uterque Dacus") spre Nichita, ca fiii spre un părinte „ca să audă învățătura lui, precum și astăzi creștinii bucuroși aud învățăturile cele pentru mântuirea sufletului" (p. 113—14).

Terminând cu analiza celor mai vechi urme istorice despre începuturile creștinismului la Romani, Maior constată că „biserica Românilor totdeauna a fost de legea grecească", fiind supusă Patriarhului din Constantinopol. „Nice nu se arată nicăiri urmă, de unde măcar cât de mică gâcitură să se poată stoarce că doară biserica Românilor cândva a fost de legea lătinească" (p. 25). Maior arată că s'au făcut încercări în veacul XIV, atât în Muntenia cât și în Moldova, pentru introducerea legii latinești. Dar rezultatele au fost slabe, ca și ale papei Inocențiu III la începutul veacului XIII față de Românii din sudul Dunării, deoarece nici preoții, nici arhiereii nu știau latinește, iar „mulțimei care legea o măsură cu vechimea și cu îmbătrânitele obiceiuri, foarte îi erau neplăcute" încercările de a introduce vre-o schimbare în legea grecească. Despre Vlaicu Vodă spune Maior, că prin silința lui nu s'a făcut „nici o adaugere cătră unirea catolicească", iar „să fi avut ceva plecare Alexandru Bojorad (!) Vodă spre unire cu biserica Romei, nu se poate crede, deoarece cronica Ungurilor îl numește „șismatic". De unde este a crede, că Doamna Clara, văduva lui Alexandru Bojorad, *după* moartea bărbatului ei s'a făcut unită" (56). In Moldova a fost unirea ceva mai cu spor, înființându-se episcopia la Siret și mai multe parohii catolice „închegate din Secuii, cari în deosebite vremi au fugit acolo din Ardeal".

Românii din Transilvania au fost toți de legea grecească. Acestei legi aparțineau și Secuii, cu deosebirea însă că ei erau uniți cu biserica Romei. Dar în veacul XVII preoții lor erau însurați și Secuii țineau postul de Mercurea atât de mult, încât un preot al lor a predicat zadarnic contra acestui obiceiu, argumen-

www.dacoromanica.ro

tând că şi sfinţitul papa mâncă Mercurea carne. Atunci un Secuiu bătrân ar fi răspuns: „elég nagy disznó ö Keme is, ha eszik" (69).

Epoca reformaţiunii o înfăţişează Maior în colori cam întunecate, spunând că din porunca principelui Ràkoczi s'a tipărit „un catehism foarte blestemat în limba românească". In polemiile purtate cu Kopitar exclamă însă: „Vecinică mulţămire lui Gheorghe Ràkoczi I, cel ce a scos cu tărie limba slovenească din bisericile Românilor, poruncind ca să fie de-apururea surghiunită!" (Reflexii, p. 34).

In punctul acesta cercetările mai recente au dovedit că limba slavonă a fost izgonită din biserica transilvană cu cel puţin 70 de ani înainte de apariţia catehismului calvin tipărit din porunca lui Ràkoczi şi anume: prin hotărîrea unanimă a sinodului ţinut la Aiud în 1569 sub conducerea episcopului Pavel din Turdaş. Vorbeşte apoi M. despre încercările făcute în Transilvania pentru unirea cu biserica Romei, exprimând părerea, că toţi Românii transilvani s'ar fi unit—părere, pe care cercetările ulterioare o clătinară apoi cu desăvârşire. De altfel, însuşi Maior arată că „nu puţini erau între Români, cari aveau greaţă de făcuta unire cu biserica Romei", temându-se că strămoşeasca lege şi tocmeală bisericească, de care până astăzi foarte sunt alipiţi cu inima Românii, aşa încât şi de umbră în treaba aceasta încă se sparie, se va schimba în lege şi în tocmeală lătinească sau popistăşească".—Scrie cu simpatie despre episcopul *Inochentie Micu*, care „a fulgerat afurisanie" asupra teologului iezuit,—şi adauge: „Nu e de mirare că teologii s'au ispitit a schimba tocmelele Românilor şi a le face lătineşti"... din care pricină nu numai puţin rod a putut aduce propoveduirea uniţilor bărbaţi spre întărirea unirei, ci pe urmă partea cea mai mare a Românilor cu totul se lăsară de unire" (pg. 102). Episcopul Petru Paul Aron este înfăţişat în colori mai întunecate. Tot astfel Atanasie Rednic, despre care spune că era „om închis, netocmit spre a îmblânzi şi atrage norodul către sine; pe neuniţi cu cătane în silia să se adune a auzi propoveduirea lui...". Dimpotrivă episcopul

www.dacoromanica.ro

Grigorie Maior era „om din fire tocmit a trage pe toţi, cum trage magnetul fierul către sine" (116) şi în alt loc: „era tot afară de scaun, pururea umbla prin ţară, ca să unească oamenii" (228).

Partea întâia o termină Maior arătând câteva din nedreptăţile şi asupririle, pe cari le îndurau Românii, cari n'au voit să primească „unirea". Dar constată cu satisfacţie că „fără osebire se ispovedesc uniţii mireni la preoţii neuniţi şi neuniţii la preoţii uniţi; ba şi înşişi preoţii fac aceeaş. Pre multe locuri nici nu mai auzi acum vorbă de unire şi de neunire". Acelaş lucru îl confirmă şi mai târziu accentuând că legea grecească şi „uniţii întreagă întreguţă o ţin... nici la aceea n'au fost niciodată siliţi, ca să adauge la simbolul credinţei: *şi dela fiul purcede*, nici să pomenească pe Papa la liturghie; ci fieşte carele preot singur pe arhiereul Eparhiei, întru care este, îl pomeneşte" (p. 141).

In partea a doua (Despre ierarhia Românilor) cercetează mai întâi împrejurările istorice, în cari s'au înfiinţat vechile episcopii românesti din Muntenia, Moldova şi Transilvania. Insistă spre a dovedi cu o serie întreagă de date istorice vechimea arhiepiscopiei şi mitropoliei Românilor din Transilvania. In deosebi interpretarea (p. 155—6) pe care o dă actelor istorice din 1479 şi 1494 resistă, în mare parte, şi hipercriticismului modern, care adeseori răstoarnă adevăruri vechi, fără îndreptăţire suficientă şi fără a putea pune altceva în loc.

Tot atât de valoroase sunt şi cele *12 capitole*, în cari Maior vorbeşte despre episcopiile Românilor din sudul Dunării, arătând, în lumina concepţiei sale istorice panromâneşti, că episcopiile din Abrittus, Novae, Nicopolis, Odessus, Appiaria, Comea, Durostorum, Marcianopolis şi în genere toate episcopiile creştine din Dacia cea de mijloc au fost ale Românilor. La fiecare episcopie dă şi câte o serie de nume a episcopilor, câţi se puteau afla în izvoarele cunoscute pe atunci. Observăm că aceste serii de episcopi puţin au sporit prin cercetările ulterioare.

Despre Iustiniana Prima scrie Maior că deoarece „lăcuitorii

www.dacoromanica.ro

Daciei de mijloc au fost Români, ba şi însuşi Iustinian împărat[1]), începătorul exarhiei acesteia a fost Român,—nu poate fi îndoială, că şi exarhia aceasta a fost românească... anume pentru Românii cei dincolo de Dunăre făcută" (187). Tot astfel românească a fost şi primaţia sau patriarhia din Târnova, înfiinţată pe timpul lui Ioanichie, împăratul Bulgarilor şi Românilor. Jurisdicţia acestui patriarh târnovean nu s'a extins nici odată şi asupra Românilor din nordul Dunării. Vrednicia cea mare şi puterea lui s'a sfârşit, după ce se stinse împărăţia Bulgariei şi Vlahia fu împărţită între mulţi principi.

VI.

Terminând cu această expunere, revine din nou asupra stărilor bisericeşti din timpul episcopului Ioan Bob, cu care avea multe de răfuit protopopul Petru Maior. Deaceea anunţase în prefaţa cărţii că, deşi „de obşte obiceiu este istoricilor a nu scrie faptele cele scălciate ale celor puternici până sânt în viaţă aceştia, pentru ca să nu fie surupaţi întru nenorocire de puterea lor,—eu totuşi pentru *dragostea adevărului*, cu care îmi este învăpăiată inima, mai bucuros am fost să sufăr primejdia, de va fi aşa voia Celui înalt, decât să las sau a se înşela cei viitori cu strălucirile cele nălucite, sau a nu şti causa schimbărilor celor în veacul meu întâmplate, căci fiind cunoscută causa acelora, mai lesne apoi la vremea sa se vor putea aduce iarăşi la statul lor cel dintâi cele acum rău strămutate; şi gata sânt, de voiu fi poftit spre aceea, deosebit a le adeveri".

Despre Bob spune că, îndată ce a urcat scaunul episcopesc din Blaj „se umplu curtea vlădicească de rudele lui". Protopopul Alexandru Fiscuti l-a făcut atent, că prin aceasta o să provoace nemulţumirea clerului. Dar Bob a răspuns: *„fumigo clerum"*. Invinuirile, pe cari i le aducea Maior lui Bob, erau mai ales acestea: nerespectarea vechilor rânduieli constituţionale bisericeşti, tendinţa spre absolutism, prigonirea oamenilor învăţaţi

[1]) Ioan I. Rusu, *Originea împăratului Iustinian*, în vol. omagial I. Lupaş. Bucureşti, 1941.

www.dacoromanica.ro

şi lăcomia de bani „Ce gând au avut să facă cu banii, nu ştiu, că aceea nu pot să zic de dânsul, că doar acea fire şi acea alipire către bani a avut, cât precum scrie Svetonius despre Caligula, în pielea goală, pentru desfătare, să se fi tăvălit pe grămezile cele de bani" (234).

Evident, că episcopul Bob, care fusese atacat şi în „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia", nu privia bucuros răspândirea cărţilor lui Maior între preoţii de sub conducerea sa. A intervenit chiar la guvern, ca să fie oprită desfacerea acestor cărţi. Cea dintâi n'a putut s'o împiedece; a doua însă, Istoria bisericească, a căzut victimă pornirii de răsbunare din partea lui Bob, neputând să vadă lumina zilei decât târziu, după moartea lui Maior, trecând astfel şi peste termenul stabilit de Horaţiu pentru autorii de versuri: „nonum prematur in annum".

Deşi cartea începuse Maior a o tipări la 1813, la moartea lui, întâmplată în 1821, încă nu era terminată, guvernul interzicând autorului continuarea şi tipărirea ei. După moartea autorului 1000 de exemplare au fost aduse la Cluj. La 15 Noemvrie 1825 episcopul Bob făcu din nou arătare, că Istoria bisericească a lui Maior s'ar fi tipărit cu ocolirea censurei. De crăiescul guvern atârnă—zicea Bob—ca această carte, care dela 1813 stă pitulată şi e plină de calomnii urîte, să fie scoasă la iveală ori să fie arsă? Episcopul nădăjduia, că tot ceeace a scris autorul rău despre el, publicul care-l cunoaşte, va considera ca defăimare vicleană. In cele din urmă un exemplar s'a trimis spre cercetare protopopului gr. catolic din Cluj, Teodor Báldi. Acesta raportează, la 28 Maiu 1826, că n'a aflat în cartea lui Maior nimic împotriva religiei, a Statului sau a tronului, ci în afară de atacurile contra lui Bob cartea e vrednică de laudă; înţelepciunea comisiei de censurare va putea să judece urmările, ce le-ar avea răspândirea unei cărţi, care atacă onoarea unui om atât de mare. La 1828, deci după 15 ani dela tipărirea cărţii, încă nu era o decisiune limpede privitoare la vânzarea ei[1]).

[1]) Jakab Elek, *Kolozsvár Története*, vol. III, Budapest 1883, p. 815—816.

www.dacoromanica.ro

In schimb „Istoria pentru începutul Românilor în Dacia" se răspândise, cum s'a arătat mai sus, destul de repede. Tinerii români, cari studiau la şcoalele înalte din Cluj, aveau pe la 1830 în Dr. Simion Ramonţiai un mecenat atât de darnic şi milostiv, care se îngrijia să-i ajute nu numai cu bani pentru hrana trupească, ci şi cu cărţi pentru cea sufletească. Bariţiu spune că acest binefăcător al tinerimii le dăruise şi Istoria lui Petru Maior şi celelalte scrieri ale lui. Atunci el s'a apucat s'o traducă în limba maghiară, iar tinerii „ceilalţi se înferbântau de cele ce li se descoperia din acea carte ca dintr'un oracol despre originea şi trecutul naţiunei române"[2]).

Iată soartea, importanţa, tendinţa şi cuprinsul scrierilor istorice ale lui Petru Maior.

Autorul lor—prigonit de ai săi, în deosebi de episcopul Bob care nu-l înţelegea, — a pribegit spre capitala Ungariei şi s'a stins între streini. E dureros, că nu i se cunoaşte nici mormântul, spre a i se aşeza o cruce şi a i se aprinde o candelă de recunoştinţă creştinească şi naţională măcar acum, când se împlinesc 100 de ani dela moartea lui şi toate patimile, cari l-au isgonit din Transilvania spre capitala Ungariei, au amuţit. Dar prin paginile luminoase, muncite strădalnic şi scrise viguros, va trăi în analele literaturii române şi va străluci neîncetat numele *protopopului Petru Maior.*

[2]) Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei,* vol. I, Sibiu 1889, pag. 614.

www.dacoromanica.ro

EPISCOPUL VASILE MOGA ŞI PROFESORUL GHEORGHE LAZĂR

Multe sunt cauzele întârzierii şi înapoierii poporului român în privinţa vieţii culturale. Intre acestea nu va fi nici cea din urmă, nici cea mai puţin dureroasă împrejurarea, că prea adeseori cei ce muncesc cu pricepere şi devotament pentru accelerarea progresului cultural, nu întâmpină sprijin de ajuns din partea celor chemaţi şi datori a le înlesni munca, ci se întâmplă să fie uneori prigoniţi şi împinşi spre amarul suferinţelor şi lipsurilor cari istovesc şi cea mai împunătoare putere de muncă culturală. Fenomenul acesta se perpetuează din generaţie în generaţie cu o neînduplecată stăruinţă. Spre a rămâne numai la istoria Transilvaniei, vom aminti că, precum episcopii din Blaj Petru Paul Aron şi Atanasie Rednic au ştiut născoci diferite mijloace spre a amărâ zilele vrednicului Grigorie Maior, precum episcopul Ioan Bob n'a avut linişte până nu a alungat din preajma scaunului său episcopesc pe învăţaţii Samuil Micu, Petru Maior şi Gheorghe Şincai, tot astfel şi episcopul Vasile Moga a cercat cu zor şi a reuşit să înlăture pe Gheorghe Lazăr dela catedra Seminarului din Sibiu.

Despre relaţiile dintre aceşti doi vom înfăţişa, în cele următoare, câteva amănunte menite să lămurească motivele cari au îndemnat, au silit chiar pe Gheorghe Lazăr, să plece în „Ţară"...

După moartea episcopului Gherasim Adamovici, întâmplată

Studiu întemeiat pe documente inedite şi prezentat Academiei Române în Şedinţa dela 27 Maiu 1915.

www.dacoromanica.ro

în Dumineca Floriilor din 1796, biserica ortodoxă română din Transilvania a fost lăsată timp de 15 ani numai sub conducerea unor vicari ca Ioan Popovici din Hondol și Nicolae Huțovici din Hunedoara. Clerul a cerut în repetate rânduri voie să-și aleagă un episcop, care să fie Român de sânge și de origine transilvană. Numiții vicari n'au lipsit a înainta și ei la Curtea din Viena cereri stăruitoare, ca în chip de răsplată pentru serviciile ce au adus bisericii și patriei, să fie ridicați la treapta episcopească. Dintre episcopii și preoții sârbești din părțile bănățene iarăș s au ivit câțiva inși doritori să urce scaunul vacant al Episcopiei Transilvane. Dorința acestora se împiedecă însă de atitudinea guvernatorului Gheorghe Bànffy, care crezând că acțiunea politică națională a Românilor din 1790—92 ar fi fost direct influențată de Sârbi, ceruse încă din primăvara anului 1792, ca episcopul Gherasim Adamovici, unul din conducătorii acelei mișcări politice, să fie îndepărtat din Transilvania. Păstorirea episcopiei să nu mai fie încredințată în viitor arhiereilor sârbi, ci numai unor arhierei de naționalitate română și născuți în Transilvania, cari să nu mai îndrăsnească a cere pe seama Românilor transilvani drepturi egale cu ale Sârbilor din Banat.

Astfel, după repetate și stăruitoare rugăminți, a urmat resoluția împărătească din 25 Maiu 1809, prin care se da voie clerului transilvan să-și aleagă din *sânul său* („ex ipsius gremio") un bărbat activ potrivit pentru treapta episcopească, cunoscător al limbilor cari se vorbesc în Transilvania și în special al limbii române, precum și al drepturilor, legilor și obiceiurilor ce au diferitele neamuri locuitoare în acest Principat.

Mitropolitul sârbesc Ștefan Stratimirovici dăduse încă din 1791 ajutor la studii unui tânăr român din Făgăraș, Nicolae Ioanovici, care după terminarea studiilor se călugărise luându-și numele Nestor. Protopopul Brașovului Gheorghe Haines, dimpreună cu mai mulți preoți roagă la 1802 pe Mitropolitul Stratimirovici, să mijlocească a li se da Românilor ortodocși din Tran-

www.dacoromanica.ro

silvania un episcop din neamul lor, anume *Nestor Ioanovici*, singurul vrednic de darul arhieriei[1]).

Stratimirovici a şi intervenit în interesul lui Nestor, dar fără rezultat. Pe când pomeniţii vicari se sfârşiau de dorul episcopiei, iar Nestor Ioanovici îşi făcea cu rezultate frumoase anii de ucenicie călugărească, fiul preotului Ioan Moga din Sebeşul săsesc, Vasile se sfinţia preot la episcopia Aradului, în anul 1798, în vârstă de 24 ani, după ce trecuse prin şcoalele din Sebeşul-săsesc şi Alba-Iulia şi studiase timp de un an filosofia în Cluj.[2]) Ca preot este lăudat din partea panegiristului său, Ioan Panovici, că „după cuvântul Sfântului Apostol Pavel şi după pilda lui, însuşi lucra cu palmele sale în rând cu poporenii săi şi cu aceea arăta că nu numai are sarcini grele să le pună pe umărul poporenilor săi, ci le era pildă, făcând toate ce-i sfătuia pe ei să facă, pentru aceea i-a şi rămas monument neuitat în inimile locuitorilor de acolo". Acelaş panegirist mai relevează cu laudă şi *smerenia* lui Vasile Moga, „cuvintele dulci şi mângăioase cu cari stâmpăra necazurile şi scârba tuturor celor asupriţi de strâmbătatea vremurilor"[3]).

Dar ori cât de blând şi smerit era Vasile Moga, dela o vreme începu să-l ispitească şi pe el gândul şi pofta măririi. Simţind prea înguste graniţele parohiei, pe care o păstoria, şi crezând că într'o slujbă mai înaltă ar putea să aducă mai mult folos bisericii, în ara anului 1805 adresă guvernului transilvan rugarea să i se dea o slujbă la Consistorul din Sibiiu. Intrebat din partea Consistorului, ce fel de servicii crede că ar putea în-

---

[1]) Cf. I. Lupaş, *Câteva ştiri despre Nestor Ioanovici, fost episcop al Aradului (1829)*, în *Tribuna* din Arad 19 Decemvrie 1911.

[2]) Cf. I. Lupaş. *Câteva informaţiuni privitoare la Vasile Moga şi Gheorghe Lazăr ca studenţi în Cluj*, în *Anuarul Inst. de Ist. Naţ.* vol II. p. 377 şi Sebastian Stanca, *Viaţa şi activitatea episcopului Vasile Moga 1774, 1845 Cluj 1939*. Din cuprinsul acestei biografii apare personalitatea Episcopului Moga într'o lumină mai favorabilă decât aceea, în care se obişnuise mai înainte istoriografia română să-l înfăţişeze.

[3]) Cf. *Telegraful Român* din 25 Decemvrie 1909.

www.dacoromanica.ro

deplini, Vasile Moga declară în scrisoarea sa din 4 Septemvrie 1805, că după ce s'a silit să înveţe limbile obişnuite în Transilvania, socoteşte că ar putea să facă bune servicii clerului ca asesor referent şi arhivar al Consistorului, mulţumindu-se cu o leafă anuală de 200 fl., care să i se plătească din „fondul sidoxial". Preşedintele de pe atunci al Consistorului, Nicolae Huţovici nu se va fi temut că în declaraţia modestă a tânărului „paroh dela Sassebeş" se ascunde un rival atât de primejdios pentru dânsul. A trimis deci guvernului această declaraţie, cu propunerea ca Vasile Moga să fie numit asesor şi arhivar cu leafă anuală de 150 fl. Totuşi numirea cerută n'a urmat şi tânărul preot a continuat îngrijirea parohiei, mai îndeplinind şi funcţia de capelan protopopesc pe lângă fratele său Zaharia, până în toamna anului 1810, când s'a ţinut la Turda sinodul electoral.

Alegerea de Episcop din 1810 era aşteptată cu nerăbdare din partea tuturor Românilor, cari după 112 ani de suferinţe şi lupte grele, câte s'au descărcat asupra lor, în lipsa unei ierarhii naţionale, se vedeau acum apropiaţi de îndeplinirea vechilor şi neîntreruptelor rugăminţi de a-şi avea iarăşi o căpetenie bisericească din sângele lor.

Dintr'o epistolă a lui Petru Maior către Moise Nicoară (Bucureşti 7 Octomvrie 1810) aflăm că în preajma sinodului electoral din 1 Octomvrie 1810 s'au ţesut multe intrigi („nefarii") şi că episcopul Ioan Bob din Blaj „foarte părtinia pe Moga, încât de episcopie". Petru Maior spera însă, că va reuşi Nestor Ioanovici.[1])

Sinodul electoral din Turda l-a prezidat, în calitate de comisar, consilierul guvernului transilvan, Românul Ştefan Costea, unul dintre acei puţini Români, cari au reuşit să străbată încă din timpul împăratului Iosif II în funcţiunile mai înalte ale ţării:

[1]) Epistola lui Petru Maior e publicată în *Convorbiri literare* din 1910, nrii 3 şi 5: „Socotesc că va fi Făgărăşanul (Ioanovici) quarele e mai vrednic şi destoinic, que io încă fore a pârtâsiire queva de acolo afară de bucurie din fericire poporului mie neexmentit următoare, tare oftes".

www.dacoromanica.ro

la 1784 era secretar la guvern [1]), iar în 1791 în calitate de consilier intim al aceluiaş guvern a ajuns şi membru al „deputaţiei publico-politice", aleasă de dieta din Cluj. Simţind şi el însemnătatea cea mare, bisericească şi naţională, a acestui act electoral, n'a lipsit a îndemna prin cuvântul său pe toţi cei chemaţi să voteze în acel sinod, să cearnă bine „după cunoştinţa sufletului" însuşirile şi vrednicia candidaţilor, să pună „în laturi dragostea sau urîcioasa pizmă" şi să aleagă un astfel de om, care „şi clerului şi norodului în faptele cele bune şi evlavie să poată fi spre creştere", să fie „drept la inimă, depărtat de tot prepusul interesaţiei şi a trăsurilor şi numai spre mişcarea înainte a binelui de obşte dat". Căci dacă vor alege bărbat vrednic, întreg clerul se va simţi fericit, iar de va ajunge episcop un om slab, grea răspundere îi va apăsa pentru urmările acestei alegeri.

Aceste sfaturi binevoitoare au fost însă asemenea glasului ce strigă în pustie. Căci alegătorii s'au lăsat şi atunci conduşi mai mult de interese particulare şi de intrigi—cum se întâmplă prea adeseori, — iar consideraţiunile superioare cari ţinteau „numai spre mişcarea înainte a binelui de obşte", le-au pierdut din vedere. S'a întâmplat deci exact ca şi cu prilejul alegerii lui Şaguna în acelaş loc, în toamna anului 1847: cel considerat din partea oamenilor pricepuţi ca cel mai vrednic şi mai destoinic, Nestor Ioanovici, a întrunit numărul cel mai mic de voturi (16), iar cel împodobit cu mai puţină vrednicie şi mai puţin destoinic, Huţovici a primit cele mai multe voturi (47). Intre ei a reuşit la locul al doilea un om incolor, tânărul preot din Sebeş, Vasile Moga, cu 36 voturi. Impăratul, firește, îşi rezervase dreptul, să numească dintre trei candidaţi pe care va afla de cuviinţă. Mitropolitul sârbesc Ştefan Stratimirovici şi protopopul Gheorghe Haines se grăbiră a interveni din nou în interesul lui Nestor Ioanovici.

[1]) N. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horia*, pag. 192, nota 1.

www.dacoromanica.ro

Dar fără rezultat, căci împăratul acceptând propunerea guvernatorului transilvan, care sprijinia cu suspectă stăruință pe Moga, în 21 Decemvrie 1810 numi pe acesta episcop al Românilor, în scaunul vacant dela 1796, impunându-i, prin instrucția de 19 puncte, dată în aceeaș zi, condiții destul de grele[1]). Să aibă totdeauna înaintea ochilor — i se spunea lui Vasile Moga în punctul 2 al acestei instrucții, — că această numire a lui ca episcop este numai un semn al grației chesaro-crăești („nominationem hanc merae gratiae nostrae Caesareo-Regiae esse symbolum"). De aceea să nu se împotrivească nicidecum proselitismului religios, menit a spori numărul uniților și să nu încerce, nici în ascuns nici pe față, a-i îndemna pe aceștia să părăsească unirea („ne unitae religionis incremento et propagationi quovis modo adversetur, tanto minus unitos ad defectionem ab unione seu clam seu palam solicitare aut pellicere praesumat", p. 7). Să nu uite că clerul „neunit" este numai *tolerat* în Transilvania și să știe că privilegiile Sârbilor din Ungaria nu se pot extinde și asupra Românilor din Transilvania (p. 8). Să nu permită călugărilor din Moldova și din Țara-Românească a umbla prin satele din Transilvania (p. 4). Să nu sporească fără trebuință numărul preoților (p. 17). Să nu sfințească preoți de aceia cari nu știu ceti și scrie, nu cunosc catechismul și cele 5 specii ale aritmeticei. Candidații de preoți să aibă și oarecare cunoștință de limba maghiară, care le este foarte necesară (p. 18). Locul reședinței episcopești să fie acolo unde e și reședința guvernului (punct 10), deci în Cluj. Acest din urmă punct s'a modificat însă curând, încă înainte de a fi urcat V. Moga scaunul de episcop, dându-i-se voie și lui să-și țină reședința în Sibiiu, unde fuseseră instalați și sălășluiți și antecesorii săi sârbi: Ghedeon Nichitici și Gherasim Adamovici. Instalarea episcopului Vasile Moga s'a

[1]) Cf. Iohann Hintz, *Geschichte des Bisthums der griechisch nicht unierten Glaubensgenossen in Siebenbürgen.* Hermannstadt 1850, pag. 116—121.

www.dacoromanica.ro

făcut însă în Cluj, la ziua sfinţilor apostoli Petru şi Pavel, 29 Iunie 1811, după ce în 18 Aprilie se călugărise în mânăstirea Cruşedol, păstrându-şi în călugărie numele de botez Vasile, iar în 23 Aprilie fusese sfinţit ca episcop, în biserica din Carloviţ, din partea mitropolitului Ştefan Stratimirovici cu asistenţa episcopilor Ghedeon Petrovici din Neoplanta şi Iosif Putnic din Pacraţi.

Cu prilejul instalării sale a rostit episcopul Vasilie Moga două cuvântări.

In una a vorbit despre pronia şi purtarea de grije a Tatălui ceresc care „fiind peste mintea omenească cea putrezitoare" împarte neamului omenesc multe feluri de bunătăţi „cu oareşcare minunată desfacere", căci „adunând Mântuitorul biserica sa prin credincioşii, robii şi slugile cuvântului, au voit ca aceea să rămână adunată şi înmulţită întru numele lui până la sfârşitul lumii. Pentru aceea au şi pus într'însa multe feluri de rânduieli despre povăţuire şi îndreptare, după cum povesteşte Învăţătorul Limbilor:

„Christos a dat Bisericii pe unii apostoli, pe unii proroci, pe unii propovăduitori, pe unii păstori şi învăţători către săvârşirea sfintelor în lucrul slujirii, întru zidirea trupului Christos". Incheind făgăduieşte că „păşind la scaunul îndreptării cei duhovniceşti a Eparhiei acesteia cei de Dumnezeu păzite" se va sili după puterea şi tăria sa „spre lucrătoare ostenire a datoriei sale" şi roagă pe milostivul Dumnezeu să-i dea „inimă cu înţelegere şi cu înţelepciune, ca să înveţe şi să îndrepteze oamenii săi în credinţă şi în faptele cele bune cu cuvântul şi cu pilda". Interesantă este în deosebi cuvântarea a doua, în care-şi mărturiseşte neliniştea sufletească, ce i-o pricinueşte conştiinţa puterilor sale smerite şi insuficiente pentru o chemare atât de grea ca cea episcopească. „De voiu socoti—zice Moga—vrednicia şi mărimea păstoriceştii aceştii dregătorii, care se pune pe umerii mei, de voiu cugeta la datoriile cele grele ale darului episcopesc, de voiu privi statul acestei eparhii, care acum peste 15 ani este

www.dacoromanica.ro

văduvită, și de voiu gândi cât sunt de tare îndatorat, ca să răspunz revărsatei spre mine mili împărătești, cunoscutului Excelenței Voastre (guv. G. Bánffy) și înaltului crăesc Gubernium patroținium și așteptării iubitului cler, *stau încremenit și mă cutremur* strigând, cine sunt eu, Doamne, ca să mă pui pe mine peste moștenirea ta? De acestea dară gânduri sie-și împotrivitoare fiind eu împresurat și *bucuria cu supărare așa întru mine luptându-se,* cu totul aș slăbi din inimă, dacă mai întâiu Pronia cea dumnezeească nu m'ar ridica întru acea nădejde, că după cum a binevoit a face aceasta cu mine, va binevoi și puterea, vârtutea și înțelepciune la plinirea datoriei mele trebuincioase a-mi da, dacă mai încolo în neodihna aceasta a inimii mele nu m'ar liniști și părintească Exțelenții Voastre și a înaltului crăesc Gubernium spre mine aplecare și bunăvoință, care până acum *peste vrednicia mea* am simțit și dela care nu în zadar îmi făgăduesc, precum totdeauna nevoințele și strădaniile mele vor fi bine primite și vor lua sfârșitul cel dorit, dacă mai pe urmă n'ar înmulți liniștea inimii mele și aceea, căci sunt deplin încredințat, precum... vrednicile acelea fețe consistorialicești, cari în așa delungată vreme a văduviei scaunului episcopesc greutatea ocârmuirii până în ziua de astăzi cu râvnă și cu laudă au purtat-o, mie încă pentru mișcarea înainte a binelui de obște și a fericirii clerumului cu îndoită râvnă și strădanie îmi vor fi întru trebuinciosul ajutor"... Astfel nădejdea în Dumnezeu, încrederea în puternicul sprijin al guvernatorului Bánffy și în ajutorul asesorilor consistoriali contribuiră a micșora în sufletul episcopului Moga întristarea și grija care-l neliniștea în ziua instalării sale ca episcop și n'a încetat a-l frământa și mai târziu, până la sfârșitul vieții și carierii sale vlădicești.

II.

In acelaș an, când s'a întâmplat instalarea lui Vasile Moga ca episcop, fu instituit și Gheorghe Lazăr ca profesor al candi-

www.dacoromanica.ro

daţilor de preoţie, obligaţi să urmeze câte un curs de jumătate de an în Seminarul din Sibiiu.

Luminatul şi eruditul profesor era deci aşezat acum în imediata apropiere, sub directa supraveghere şi conducere a smeritului episcop Vasile Moga. Nu se putea o nepotrivealã mai evidentă decât între aceşti doi oameni. Chiar dela cea dintâi întâlnire, şi fără să rostească vreun cuvânt de nemulţumire unul împotriva altuia, trebue să-şi fi luat începutul neînţelegerile dintre dânşii. Intr'un singur punct se vor fi simţit poate prea aproape unul de altul. Deosebirea de etate între dânşii era foarte mică: la 1811 episcopul Moga era de 37 de ani, iar Gheorghe Lazăr de 32.

Incolo, în toate se deosebeau. Pe când cel dintâiu era om cu puţină învăţătură din cărţi—doar nici nu avuse prilej să înveţe teologia în mod sistematic, iar din filosofie abia apucase a gusta ceva timp de un an de zile, cât a stat în Cluj[1]),—al doilea era un învăţat, cum puţini avuseră până atunci Românii din Transilvania: după ce trecuse prin şcolile foarte bune ale Sibiiului, a urmat apoi în Cluj filosofia şi dreptul, iar teologia la Universitatea din Viena. Dar episcopul Moga cunoştea limba latină, ca să poată înţelege ceeace învăţase de altfel şi din experienţele propriei sale vieţi: *quam parva sapientia regitur mundus...* El ştia că învăţătura prea multă poate deveni adeseori o povară, o piedecă pentru cel ce e chemat a munci într'un mediu cu preocupări *culturale* disparente şi care e mulţumit dacă-şi poate purta greutăţile traiului de pe o zi pe alta. Iar din adevărurile Sf. Scripturi cunoştea înţelepciunea Eclesiastului, care spune (IX, 11) că sub soare „nu este alergătura celor sprinteni, nici răsboiul celor tari, nici pânea celor înţelepţi, nici avuţiile celor bogaţi, nici harul celor ştiutori, că *vremea şi întâmplarea va întâmpina pe toţi.*"

[1]) Cf. Dr. Avram Sădean, *Date nouă despre Gheorghe Lazăr*, Arad, 1914, pag. 31.

www.dacoromanica.ro

Gheorghe Lazăr, dimpotrivă, după ce timp de *19 ani*[1]) s'a deprins cu tot soiul de învățături, îndrăgind știința și pregătindu-se cu înflăcărată râvnă, să pună toate rezultatele silințelor sale din tinereță în serviciul neamului, din care s'a ridicat, simția întreg adevărul dictonului latin: *Scientia potestas.* El prețuia puterea științei și a învățăturii mai presus de alte puteri lumești și credea cu tărie neșovăitoare în biruința luminii, care va trebui să fie odată desăvârșită, spărgând valurile și zăgazurile întunerecului.

Episcopul Moga era omul smereniei, prudent, șovăitor, sfios, conștient de „subțirica" sa putere și supus fără murmur „înălțatului gubernium și tisturilor dela slăvita varmeghie". Iar profesorul și „teologul" Gheorghe Lazăr, ca om deprins a se prețui pe sine, ca să-l poată prețui și alții, ca un învățat care-și aducea mai bine decât oricine aminte, câte osteneli, ce luptă și câtă încordare i-au cerut îndelungații ani de studiu, avea în plină măsură conștiința demnității și a valorii sale personale ca factor ce nădăjduia să devină, în orice împrejurări, folositor bisericii și neamului. Această conștiință a demnității personale nu-l părăsia pe învățatul fiu al plugarului din Avrig nici în fața celor mai mari domni din Viena. Cetim cu netăgăduită plăcere observarea ministrului Atzél din Viena, care la începutul anului 1811 raportând împăratului Francisc II despre educația și pregătirea temeinică a lui Gheorghe Lazăr—traducător de cărți pentru instruirea preoțimii și a poporului—scria între altele și aceste cuvinte de laudă: „Din convorbirea mea cu el (cu Gh. Lazăr) m'am putut convinge că se dedică științelor și și-a câștigat o frumoasă educație și în privința aceasta *ține foarte mult la sine*"[2]).

Din toate acestea rezultă, că între episcopul Moga și profesorul Lazăr, nu s'a putut sălășlui bună înțelegerea și dragostea, cari să le facă posibil a munci împreună spre binele bisericii

[1]) *Idem, ibidem,* pag. 19.
[2]) Idem, ibidem, pag. 22.

www.dacoromanica.ro

şi al poporului, ci s'au ivit neînţelegeri cari aveau să deschidă cu timpul o adevărată prăpastie între ei. „Ştiinţa semeţeşte, iară dragostea zideşte"—scrie apostolul Pavel (I. Corint. VIII, 1).

Poate şi mai mult decât în deosebirile înfăţişate mai sus, trebue căutată cauza neînţelegerilor dintre Moga şi Lazăr în împrejurarea că acesta fusese trimis pentru studii înalte la Viena anume cu planul de a i se încredinţa cu vremea conducerea episcopiei transilvane. Ştiind el acest lucru, în vlădica Vasile Moga va fi văzut un usurpator al scaunului episcopesc, care socotia că dânsului i s'ar fi cuvenit, pe bună dreptate. Iar Moga dându-şi seama că valoarea sa personală se întunecă binişor, când luminează în imediata sa apropiere mintea strălucită a profesorului Lazăr, va fi manifestat aversiune faţă de el, încercând să-l îndepărteze din preajma sa.

Chiar din cel dintâiu an de profesorat al lui Gheorghe Lazăr încep contra dânsului arătările episcopului Moga către guvernul transilvan.

Nici un prilej nu trece, fără ca oamenii lui Moga să nu caute a-l exploata contra lui Lazăr. Astfel în *Decemvrie 1811* episcopul Moga face guvernului din Cluj arătare, că Gheorghe Lazăr a plecat la Braşov, fără să-şi fi cerut dela Episcop, ca superiorul său, voie pentru această călătorie. Guvernul îndrumă în 9 Ianuarie 1812 pe primarul din Braşov, Francisc Klompe, să caute pe Gheorghe Lazăr şi, aflânu-l, să-i ceară declaraţie în scris, justificând această călătorie, apoi să-l trimită „sub paza cinstită" a unui comisar provincial înapoi la Sibiiu.

In 20 Iulie 1812, guvernul îndrumă pe Gheorghe Lazăr să recunoască autoritatea episcopului Moga, să-i dea acestuia ascultarea cuvenită, să-şi vază de slujba sa de profesor şi să primească hirotonirea dela acest Episecop („sacrosque ordines per Episcopum eidem conferendos suscipiat"...), căci altfel nu numai îşi va pierde salarul, ci va fi silit să restitue întreagă suma, primită din fondul sidoxial ca ajutor în cursul studiilor sale.

Faţă de învinuirile ce i se aduceau din partea episcopului

www.dacoromanica.ro

Moga şi a guvernului transilvan, Gheorghe Lazăr se justifică, arătând că în cursul anului 1811 nici n'a avut din ce să trăiască, deoarece din 15 Martie până la 1 Noemvrie 1811 şi-a primit salarul în valoarea simplă a biletelor de bancă („in simplo solum schaedarum bancalium valore"). Spre a înţelege seriozitatea acestui motiv, care-i făcuse lui Gheorghe Lazăr traiul cu neputinţă în Sibiiu, trebue să ştim că în urma cheltuelilor şi datoriilor mari, pricinuite de războaiele Monarhiei habsburgice contra lui Napoleon, tocmai în anul 1811 ministrul de finanţe Wallis s'a văzut silit să enunţe bancrotul financiar, reducând valoarea bancnetelor la $^1/_5$ a valorii nominale[1].) Ajunseseră atât de rari banii de argint şi de aur, încât pentru 100 fl. argint se plătiau 1.000 fl. în bancnote sau şi mai mult.

Astfel Gheorghe Lazăr, a cărui leafă lunară era de 25 fl., primindu-i aceştia în valoarea simplă redusă la $^1/_5$-a a boncnotelor, căpăta de fapt numai *5 fl. pe lună*. Şi dintr'o asemenea leafă derizorie cum să fi putut trăi în timpul acela, când scumpetea era enormă?

Guvernul a înţeles că Gheorghe Lazăr avea dreptate în acest punct. De aceea a dispus imediat, să i se plătească leafa de profesor, începând cu ziua de 16 Martie 1811, în valoarea încincită a bancnotelor („in quintuplo schaedarum bancalium valoare"), adică în loc de 25 fl., lunar 125 fl., în bancnote. A hotărît însă că pe timpul, cât a stat în Braşov fără ştirea Episcopului, nu i se cuvine leafă.

III.

Ca profesor era îndatorat Gheorghe Lazăr să ţină în fiecare zi câte 6 ore de prelegere cu elevii săi, deprinzându-i şi în cântarea bisericească şi în tipic. Dar, fiindcă Lazăr nu era cântăreţ[2]),

[1]) Cf. I. Lupaş, *Patenta împărătească din 1811 pentru asanarea situaţiei financiare în Imperiul habsburgic, la sfârşitul războaielor napolioniene* în *Aanalele Academiei de Inalte Studii Comerciale din Cluj*, vol. I, 1939—1940.

[2]) *„Mit der Kunst des Singens, die doch bei uns eine Hauptobliengenheit eines Geistlichen ist, nicht begabet war"* scrie Moise Fulea la 21 Oct. 1849, cf. *Anuarul Seminarului Andreian"* din Sibiu 1909, pag. 30.

www.dacoromanica.ro

episcopul Moga încredinţase pe directorul şcoalelor naţionale, Moise Fulea, bărbatul nepoatei sale Anghelina, să instrueze pe „bogoslovi" în cântare şi tipic. Pe lângă numărul mare al orelor de prelegere, Gheorghe Lazăr desvoltă totuş o intensivă activitate literară-pedagogică.

La sfârşitul anului 1814 înaintează guvernului spre censurare şi tipărire manuscrisul unui tratat de teologie. Era probabil traducerea pe care o avea gata încă din 1811, după *ieromonahul Platon: Teologia creştină (Ieromonach Platons Christiche Theologie)*. Recensentul guvernului, protopopul gr.-catolic din Cluj Ioan Lemeni, căruia i s'a trimis spre censurare lucrarea lui Lazăr, nu se ştie ce fel de raport va fi înaintat în această chestiune. Despre episcopul Moga ştim însă că nu a scăpat nici de data aceasta prilejul de a zădărnici planul lui G. Lazăr. Prin actul său din 30 Iunie 1815 înduplecă guvernul, să nu tipărească traducerea prezentată de Lazăr, din motiv că ar fi în ea multe greşeli de cuvinte, neadmise de învăţătura bisericii noastre. In lipsa altor argumente „adrem", vlădica Moga nu stă la îndoială a-şi împăna raportul către guvern şi cu un argument surprinzător ca acesta: „Românii austriaci—scrie Moga—pentru cari se lucrează această carte şi cari de altfel nu trebue să fie supuşi *moscoviţi*, nu se cuvine să înveţe doctrina pe care părintele Platon a împărtăşit-o Ţarului rusesc Paul, ci numai ceeace au învăţat Christos şi apostolii". Sfătueşte deci guvernul să tipărească altă traducere, făcută din iniţiativa Consistorului episcopesc din Sibiiu şi al cărui manuscris ar fi fost gata în vara acelui an.

In 11 Martie 1815 prezentă Lazăr alt manuscris, un *Compendiu din Geografia Transilvaniei*, despre care acelaş recensent al guvernului înaintează raport favorabil, arătând cuprinsul cărţii în care se dau şi note istorice privitoare la trecutul Transilvaniei, până la 1765 când o ridicase Maria Terezia la treapta de Mare Principat. Asupra părţilor economice — spune Lemeni — că ar fi trebuit să insiste Lazăr ceva mai mult, dar îşi expri-

www.dacoromanica.ro

mă speranţa că va face acest lucru, când va tipări altă carte de trebuinţă pentru şcoalele naţionale.

Guvernul trimite episcopului Vasile Moga această recensiune favorabilă cu îndrumarea să introducă manualul în şcoalele româneşti, dacă află de bine. Nu se ştie să fi emanat dela episcopul Moga vreo dispoziţie în acest sens. Dar, cunoscând sentimentele şi pornirile lui faţă de harnicul şi neastâmpăratul Gheorghe Lazăr, este probabil că va fi stăruit ca şi manuscrisul de Geografie să împărtăşească aceeaşi soartă ca şi cel de Teologie.

In 18 Aprilie 1815 înaintează Gheorghe Lazăr guvernului spre tipărire al 3-lea manuscris: *o gramatică româno-germană.* Indemnul de a pregăti acest manual îl va fi dat lui Lazăr circulara episcopească din 14 Iunie 1813, prin care se impunea candidaţilor de preoţi, „să ştie şi limba nemţească şi alte limbi, ca făcându-se preot, să poată fi notăraşul satului"[1]). Din hârtia, adresată guvernului în chestia gramaticei româno-germane, se vede că în timpul cât a lucrat Lazăr la această carte, era cam bolnăvicios, putând să lucreze numai întru cât i-au permis celelalte ocupaţiuni publice ale lui şi debilitatea corpului („ in quantum ceterae meae publicae ocupationes debilitasque corporis admiserunt...").

Guvernul transmite şi acest manuscris episcopului Moga, cu observarea de a-l îndruma pe Lazăr, ca în viitor asemenea manuscrise să nu le înainteze *direct guvernului,* ci prin mijlocirea episcopului său.

Deci toate încercările lui Gheorghe Lazăr de a contribui cu munca sa pricepută la sporirea literaturii didactice şi prin aceasta, la îmbunătăţirea învăţământului românesc în Transilvania, au rămas zadarnice, după cum fără rezultat a rămas şi cererea lui (din 1815) de a fi numit asesor consistorial.

Atitudinea consecvent ostilă a episcopului Moga faţă de Gheorghe Lazăr se mai explică şi prin următoarea împreju-

[1]) Dr. Il. Puşcariu, *Documente pentru limbă şi istorie,* tom. I, pag. 181.

www.dacoromanica.ro

rare: în 1812 reuşi episcopul să trimită la Universitatea din Viena pe nepotul său Ioan Moga dimpreună cu alţi 2 tineri: Luca Pop şi Moise Fulea, obţinându-le burse (stipendii) din fondul sidoxial, cu condiţia ca ei să-şi legitimeze în fiecare semestru progresul în studii înaintea Cancelariei de curte, care va raporta apoi Impăratului la sfârşitul fiecărui an şcolar. Dintre aceşti tineri pe Moise Fulea l-a numit episcopul Moga în 1813 director al şcoalelor populare în locul lui Gheorghe Haines, care murise lăsându-şi preoteasa văduvă în neagră mizerie. Iar Luca Pop a decedat în 1814. A mai rămas deci nepotul episcopului, *Ioan Moga zis Teologul,* pentru care trebuia un loc la Seminar. Şi episcopul Vasilie va fi socotit că acest loc nu se poate deschide nepotului său decât înlăturând pe Gheorghe Lazăr.

IV.

Prilejul pentru înscenarea unui proces disciplinar contra lui Gheorghe Lazăr îl oferi candidatul de preoţie *Ioan Fechetici,* pe care episcopul Moga, potrivit obiceiului său voia să-l hirotonească preot înainte de a fi isprăvit cursul de 6 luni. Acest „diac" Fechetici era probabil un fiu sau nepot al „popii Crăciun Fechetici ot Şoimuş namesnic protopopiatului de sus al Cetăţii de Baltă", care namesnic a însemnat „la anul 1812 Aprilie 5 zile" că a cetit întreaga carte întitulată *Piatra smintelii* şi *„ar fi scris şi mai mult, dară se recea mămăliga").* Era deci înrudit de aproape cu un reprezentant tipic al epocei lui Moga, cu unul pe care îl preocupa mămăliga caldă mai mult decât scrisul şi învăţătura. Astfel nu era decât natural ca „diacul" Fechetici să-şi piardă răbdarea de a osteni timp de 6 luni cu învăţătura teologică şi să grăbească a ajunge cât mai curând preot.

Dar profesorul Gheorghe Lazăr s'a împotrivit, cum se împotrivia în toate cazurile, când vedea că vlădica nu stă la în-

[1]) Cf. Puşcariu, *o. c.,* tom. II, pag. 382.

www.dacoromanica.ro

doială a hirotoni ca preoţi oameni lipsiţi de pregătirea trebuincioasă — „buşteni întunecaţi" şi „vite necuvântătoare"[1]) cum îi numia Lazăr în nepotolita sa pornire de revoltă şi mâhnire sufletească.

Diacul Fechetici, ştiindu-se sprijinit de episcopul Moga, a început a se purta necuviincios cu profesorul său răspândind despre el minciuni pe la curtea vlădicească.

Pentru aceasta şi pentrucă întârzia dela prelegeri l-a mustrat Lazăr în ziua 19/31 Iulie 1814, când s'a desfăşurat între profesor şi elev o tristă scenă, descrisă de cel dintâiu în următorul mod[2]): „Am chemat pe zisul Ioan Fechetici deosebi în casă (fiind ceilalţi diaci în curte) ca să-l dojenesc şi înfruntându-l pentru ce socoteşte aşa într'un nimica vorbele mele şi mă poartă în gură dintr'un loc într'altul; căruia i-am şi zis acestea: mă! pentru ce porţi minciuni din şcoală afară şi faci pe Domnul Vlădică supărat asupra mea? la care cu răstire mi-au răspuns: eu nu port minciuni şi n'ai de a-mi porunci, că am eu alţii mai mari care-mi poruncesc; de care ruşinându-mă şi mâhnindu-mă, i-am zis: cum îndrăsneşti a grăi aşa înaintea unui mai mare, iară el de loc s'a ridicat asupra-mi la o mână de om slab ce sunt şi m'a izbit (vrând pe semne ca să mă arunce pe fereastră afară în curte) iar eu sprijinindu-mă cu mânile am dat cu capul de dunga ferestrii şi l-am crăpat, de m'au umplut sângele cum se vede până astăzi, că de ruşine nici celorlalţi dieci n'am îndrăsnit a spune, temându-mă să nu-mi facă şi ei aşa văzând îndrăsneala acestuia, nici din casă afară n'am putut ieşi, după care văzându-mă cu capul spart, am început a striga: Vezi ce ai făcut! ce ai făcut? şi temându-mă (văzând că cu mai mare năvălire de izbire se porneşte asupra mea şi vrea într'adins să mă arunce pe fereastră sau almintrilea să-mi primejduiască din îndemnul cuiva

[1]) Dr. A. Sădean, *o. c.*, pag. 32.

[2]) Vezi *Species facti* prezentată de G. Lazăr episcopului Moga în 2 August 1814.

www.dacoromanica.ro

viaţa, silit am fost ca să mă apăr de primejdia neaşteptată) am luat băţul de trestie şi în cât am putut ca un slab ce sânt pe lângă dânsul a mă apăra, strigând din gura mare: ce ai făcut? mişelule! şi aşa au plecat fuga din casă afară; însă eu am rămas cu pecetea dela ucenic până astăzi în frunte.

„După aceea venind azi după amiazi şi zicând să se roage de iertare, apoi sare dintre ascultarea învăţăturii mele, dacă m'au vătămat în loc ca să mă asculte, înaintea tuturor diecilor. nefăcând nimica au luat fuga pe uşe afară, ce va fi minţit şi cine îl îndeamnă a purta vorbe şi minciuni despre mine, nu ştiu, fără văz că eu, de voiu grăi oarecăruia ceva spre folosul bun de obşte şi al său, sânt în primejdie de prăpădirea vieţii".

Dacă ar fi avut episcopul Moga faţă de Gheorghe Lazăr bunăvoinţă măcar numai cât un grăunte de muştar, putea să aplaneze cu uşurinţă acest incident penibil. Dar el a început însuş o cercetare lungă şi lată, ascultând o mulţime de elevi, fără ca în acelaş timp să comunice şi profesorului rezultatul cercetării şi să-i dea astfel prilej a se justifica. In cursul procesului disciplinar relaţiile dintre episcop şi profesor se înăspriră tot mai mult. Lazăr fu bănuit şi de complicitate cu Ioan Ştefanovici, — fost preot ortodox, iar după destituirea din această slujbă, cantor unit în Sadu, — care denunţă guvernului pe episcopul Moga pentru mai multe abuzuri.

In cursul cercetării, din care episcopul a ieşit curat, mărturisind asesorii consistoriali în favoarea lui, — Gheorghe Lazăr avu imprudenţa de a se îmbia să dovedească însuş câteva abuzuri ale episcopului său, în chestiuni de hirotonire. Această împrejurare i-a agravat şi mai mult situaţia, care în curând urma să fie cu totul sdruncinată prin faptul că în seara zilei de 9 *Iunie 1815*, într'o grădină publică din Sibiiu Gheorghe Lazăr *„închină un pahar în sănătatea lui Napoleon"*. Auzind de această cutezanţă, directorul poliţiei din Sibiiu Simion Schreiber n'a lipsit a face imediat arătare guvernatorului transilvan, care a

www.dacoromanica.ro

raportat Cancelariei de curte din Viena, cazul cerând pedepsirea lui Gheorghe Lazăr[1].

In temeiul acestor arătări şi a cercetării făcute în urma denunţării lui Ioan Ştefanovici Cancelaria de curte propune la *15 Septemvrie 1815 destituirea profesorului Gheorghe Lazăr*, îndrumarea episcopului Moga de a nu lua cu prilejul hirotonirilor taxe mai mari decât cele stabilite în „Declaratoriul iliric" din 16 Iulie 1779, şi de a nu hirotoni preoţi înainte de terminarea cursului de 6 luni, decât în cazuri de extremă necesitate, dar şi atunci numai pe lângă prealabila învoire a guvernului.

Această sentinţă a Cancelariei de curte obţinu în *22 Octomvrie 1815* aprobarea prea înaltă. In 8 Noemvrie acelaş an Lazăr înaintează guvernului transilvan o amănunţită justificare, arătând cât a avut să sufere din partea episcopului Moga, care nu voia să-i plătească chiria salei de învăţământ, îi reţinea din salar, nu-i respecta nici dreptul de a clasifica progresul elevilor săi în studii şi în purtare, nici nu-l învita la examinarea lor, ci întâlnindu-i pe stradă sau în alte locuri, îi chema la sine şi îi examina în ascuns, fără asistenţa profesorului ori îi hirotonia fără nici un examen. Dacă se întâmpla totuş să participe şi el la examen, episcopul îl despoia de dreptul de vot, când era vorba de clasafacarea candidaţilor şi nu se sfia a spune oricui, că e numai de formă cursul de 6 luni. Se găsiau şi candidaţi de aceia, cari se prezentau cu atestate falşe despre terminarea cursului, date de protopopul Anghel Faurovici din Mohu[2]. Pe asesorii con-

[1]) „*Georgium Lazar* ob *varios excessus* et ex eo, quod idem *Cibinii in horto quodam pro sanitate Napoleonis, Gallorum imperatoris, in societate aliorum ibidem congregatorum biberit, puniendum esse censet Gubernator Regius* (Arhiva canc. aulice trans. No. 2458 din 1715). In ce priveşte „diferitele excese" ale lui Gheorghe Lazăr, această învinovăţire se infirmă prin faptul că la începutul aceluiaş an, în *24 Fevruarie 1815*, atât guvernatorul Gheorghe Banffy, cât şi episcopul Vasile Moga „în conţelegere secretă" îl recomandau pe G. Lazăr ca fiind vrednic să ocupe scaunul *de episcop român în Arad*, ceeace de sigur nu ar fi făcut, dacă Lazăr ar fi fost în adevăr om pornit spre „excese".

[2]) Că această afirmaţiune nu e lipsită de temeiu, se poate vedea şi

www.dacoromanica.ro

sistoriali îi trimitea episcopul la profesorul Lazăr să colporteze diferite svonuri, ca astfel aflând ceva dela el, să-i poată şopti în taină. Lazăr învinueşte pe Moga, că ar fi promis chiar şi bani acelora, cari îi vor întinde curse şi ar fi chemat să mărturisească contra dânsului şi pe membrii familiei G. Bachner, la care locuise Lazăr şi cari îl duşmăniau foarte mult din cauza unor neînţelegeri cu plătirea chiriei. Spune că a suferit atât de mult din partea episcopului, încât s'ar putea asemăna cu mucenicii. Ca să scape de aceste persecuţiuni ale lui Moga, Lazăr a cerut într'un rând să fie mutat la Cluj cu întreg cursul candidaţilor şi pus sub imediatul control al guvernului, ori dacă ar fi lăsat tot în Sibiiu, să fie scos de sub jurisdicţia episcopului şi subordonat direct „inclitului Magistrat". Incheind roagă guvernul să pedepsească pe Ioan Fechetici şi să numească o comisiune nouă pentru cercetarea adevărului, căci altfel dânsul se va vedea silit să-şi caute dreptatea la Curtea din Viena.

Această justificare a lui Lazăr n'a putut să mai schimbe însă hotărârea Cancelariei de curte din 15 Septemvrie 1815. Este deci lucru natural că Gheorghe Lazăr, neputându-se simţi bine sub paza poliţiei din Sibiiu şi rămânând fără funcţie, a trebuit să părăsească Transilvania şi să plece „în Ţară", unde l-au aşteptat iarăş multe suferinţe şi lupte încordate. In 22 Martie 1816 Cancelaria austriacă de curte cere Cancelariei transilvane informaţii despre Gheorghe Lazăr, pe care ar dori să-l numească profesor de religie pentru „tinerimea filosofică din Cernăuţi, fiindcă a înţeles despre el că s'ar distinge „prin sârguinţă, zel şi moralitate". Dar după ce află de procesul disciplinar contra lui Lazăr, renunţă la proiectul acesta.

V.

Episcopul Vasile Moga putea să răsufle uşurat la sfârşitul anului 1815, că a izbutit să scape de Gheorghe Lazăr, care îi

din circulara episcopului Moga No. 788/1815, unde zice: „căci că chilin s'au aflat *atestaturi hameşe*" (Puşcariu, o. c. I. pag. 184).

www.dacoromanica.ro

stătea ca un spine în ochi. In anul următor nu întârzie a aduce dela Universitatea din Viena pe nepotul său Ioan, care a funcţionat timp de 33 de ani ca profesor de teologie la Seminarul din Sibiiu.

Iar Moise Fulea a predat, alături de dânsul, cântările bisericeşti, tipicul, cetirea, scrierea şi elementele aritmetice, timp de 35 de ani, până la 21 Octomvrie 1849. Acum episcopul Vasilie, înconjurat de cei doi nepoţi ai săi, cărora pe lângă funcţiunea de profesor a reuşit să le dea şi administrarea celor mai bune protopopiate şi câte un loc de asesor în consistor,—putea să aibă linişte, purcezând după bun placul său atât în Consistor, cât şi la Seminar. După îndepărtarea lui Lazăr nu întârzie a preface cele două cursuri semestrale de câte 6 luni, în *4 cursuri de câte 3 luni.* Cel puţin aşa rezultă din ordinul episcopesc No. 788/1815, prin care Vasile Moga aduce la cunoştinţa tuturor, că „cursurile s'au ridicat de *4 ori într'un an.* Intâiu la prima de Ianuarie, al doilea la Aprilie dintâi, al treilea întâia zi Iulie, al patrulea la prima Octomvrie"[1]).

Considerând că amândoi profesorii erau şi protopopi şi asesori în Consistor, deci împresuraţi cu multe îndatoriri de administraţie bisericească-şcolară, e uşor de înţeles că la Seminar nu puteau să facă atâta ispravă cât ar fi putut face Gheorghe Lazăr, şi că învăţătura, pe care ei o împărtăşiau candidaţilor de preoţie, nu putea să fie mulţumitoare, nici pentru cerinţele modeste ale acelui timp. Dela o vreme (1829) guvernul a cerut să se ţină examene regulate cu candidaţii, arătându-se sporul fiecăruia. Mai multă atenţiune pare a se fi dat cântării bisericeşti, pe care Moise Fulea o considera ca datoria de căpetenie (Hauptobliegenheit) a proectului. De aceea şi sporul va fi fost mai bun în această privinţă, decât în alte studii. Nemulţumitor era sporul în scrierea cu litere latineşti, ceeace se dovedeşte prin faptul, că guvernul în repetate rânduri a cerut scrierea cu litere latine şi

[1]) Cf. Dr. Il. Puşcariu, o. c., pag. 184.

www.dacoromanica.ro

părăsirea slovelor chirilice. Dar văzând că dispoziţiunile sale nu produc efectul dorit, interzice în mod hotărât (la 1833 şi 1846) de a se mai hirotoni vreun preot care nu ştie scrie cu litere latineşti sau ungureşti[1]). Puţin va fi fost sporul şi în limba germană şi în cea maghiară, a cărei răspândire se impusese episcopului Moga chiar prin instrucţia din 21 Decemvrie 1810. Mai târziu comunică Moga protopopilor un nou ordin al guvernului, în cauza învăţământului limbii maghiare, scriind: „Se face Frăţii Tale cunoscut, precum înălţatul crăesc gubernium... s'au milostivit a porunci, ca de aci înainte să nu se mai trimită sau înălţatului crăesc gubernium sau înălţatului împărat jalbe şi relaţii în limba română, căci această limbă românească nu este ştiută la cele două înalte locuri, ci jalbele şi relaţiile să se lucreze în oarecare limbă, acelor două înalte locuri cunoscută. Iar pentru lesnirea acestui lucru în toate şcoalele româneşti, dar mai vârtos *în şcoala candidaţilor de preoţi cea din Sibiiu să se înveţe limba cea ungurească.* Deci Frăţia Ta vei avea a publica această părintească poruncă subordinaţilor preoţi şi strâns a o păzi; apoi atât presbiterii cât şi Frăţia Ta, când veţi aşterne acestui episcopat vre-o jalbă sau relaţie, ce vine a se trimite la înălţatul gubernium sau la înălţatul împărat, aceeaş jalbă sau relaţie să o scrieţi în oareşcare limbă acestor două înalte locuri ştiută, căci *româneşti nu se va mai primi*"[2]).

Amândoi profesorii aveau prea puţin timp pentru a preda, pe lângă studiile lor, şi limba nemţească ori ungurească. De aceea de vreun rezultat pozitiv al învăţăturii din Seminar, în privinţa aceasta, nu poate fi vorba. Obligaţiile multilaterale ale profesorilor îi sileau adeseori să lipsească din Sibiiu. Mai ales Moise Fulea, în calitate de Director (Inspector) al „şcoalelor naţionalicești" din Transilvania avea datoria să călătorească în

[1]) „Nullus studiosorum usum alphabetorum Latinorum vel Hungarorum non callentium pro sacerdote ordinetur". No. 554/1833.

[2]) Circulara No. 451 din 1829 tipărită la Ilarion Puşcariu, o. c., I, pag. 195.

www.dacoromanica.ro

diferite părţi şi să cerceteze şcoalele, de câte ori cerea trebuinţa. Astfel din ordinul guvernului el a cercetat într'un rând şcoalele din scaunul Mediaşului şi al Sighişorii, primind pentru această osteneală suma de 200 fl. din fondul seminarial[1]). In lipsa lui Moise Fulea, episcopul încredinţa dintre clerici pe câte unul, care ştia cânta bine şi adusese cu sine de acasă cunoştinţa tipicului, să-i înveţe şi pe ceilalţi, după cum se poate vedea aceasta din ceeace spune preotul Nistor Socaciu din Biscaria (comitatul Hunedorii) în autobiografia sa[2]), din care vom reproduce aici câteva părţi, fiind deosebit de caracteristice pentru împrejurările patriarhale din timpul episcopului Vasile Moga.

Părintele Nestor spune că s'a născut din părinţi iobagi. Murind tatăl său, l-a lăsat în grija preotului Mihail Popovici din satul Folt. Lângă acest preot începu tânărul Nistor a face slujbă de cantor şi învăţător. „Slujba de dascăl,—scrie în autobiografia sa—am purtat *3 ierni* şi cea de cantor *6 ani*, sub care curs a dăscăliei şi a cantoriei mult am avut de a răbda, căci Cinstiea Sa, părintele Mihail Popoviciu, dacă m'au cunoscut de supus ascultătoriu, mă silia foarte tare bine şi în slujba bisericii, dară mai tare în celelalte, precum era, căci noaptea trebuia să merg să-i pasc boii şi dimineaţa să absolvăm sfânta liturghie, şi după aceea trebuia să merg la casa proprietarului şi nu numai trebuia ca să-i pasc boii noaptea, ci trebuia ca ziua să merg la lucrurile sale economice, precum era, trebuia să merg în pădure singur cu carul după lemne şi la sapă, secere, coasă şi altele, căci fiind răposatul părintele Mihail Popoviciu om iute la fire, ru-şi putea ţinea slugă tot anul".

In sfârşit a reuşit să obţină dela protopopul Petru Pipoş din Hondol recomandaţie, cu ajutorul căreia a fost primit la cursul

---

[1]) „Directori Scolarum pro suscipienda visitatione scholarum in sedibus Midiensi et Schaesburgensi 200 fl medio decreti Gubernialis dto 16 Sept. 1839 No. 10747 e fundo seminariali assignantur".

[2]) Mss. în Bibl. Academiei Române. No. 672.

www.dacoromanica.ro

de 6 luni în Sibiiu. Aci l-a îndatorat episcopul Vasile Moga să înveţe,seara şi dimineaţa, cântările şi tipicul pe candidaţii de preoţi, cari „nu erau dedaţi cu cântările şi cu tipicul bisericii noastre". Mergând Nistor în vacanţele Paştilor acasă, află că a murit preotul Ioan Precup din satul vecin, Biscaria şi au rămas 6 orfani, între cari cea mai în vârstă era o fată mare cu numele Sofia. Parohianul Solomon Muntean îl îndemnă să se căsătorească cu Sofia şi poporul îl va alege preot în locul răposatului, „că cu toţii s'ar bucura să nu se împrăştie săracii prunci ai răposatului preot". Nistor urmează sfatul lui Solomon Muntean, se duce în ziua de Paşti la biserică în Biscaria, cântă fumos pe placul poporului, prânzeşte la văduva preotească şi face cunoştinţă cu Sofia, pe care o descrie în modul următor:

„Dar eu nimic n'am mâncat,
Fără eu m'am tot uitat
In casă dac'am tunat
La o fată aşa frumoasă
Precum toţi o lăudasă,
Ca bine să chibzuesc
Pot cu dânsa să trăesc?
Insă eu am cugetat
Că voiu fi îndestulat
C'o persoană aşa frumoasă
Dintre altele aleasă,
Nu prea 'naltă, nu prea mică
A fost destul de voinică
La vorbe cu 'nţelepciune
Covârşia pe fiecine
Cu frica lui Dumnezeu
Am fost cunoscut-o eu

. . . . . .
. . . . . .

Cu nespusă bucurie
Am voit-o de soţie
Iară ea atunci mai tare
Cu o bucurie mare
Au zis, că dânsa voeşte
Din inimă mă poftеşte
Să-i fiu soţ cu dreptate
Pân'la timpul cel de moarte
Şi aşa ne-am învoit
Luni, dacă ne-am fost văzut
Şi la popor apriat
Spusu-le-am adevărat
Că dacă dânşii voesc
Şi pe mine mă poftesc,
Atunci m'am făgăduit
Că voiu fi desăvârşit.
Sătenii s'or bucurat
Şi cu toţii or strigat:
Să-ţi ajute Dumnezeu
Să te ferească de rău.
Căci că noi cu mic cu mare
Te poftim fieştecare
Nouă ca să fii preot
In satul nostru de tot
Şi ne bucurăm să fii
Intre ai popii copii
Ca să nu se risipească
Din casa cea preoţească"...

www.dacoromanica.ro

Toate erau deci bine puse la cale. Dar Nistor nu terminase decât abia jumătate din „învăţătura teologhicească" a cursului de 6 luni. Se întoarse iar la Sibiiu, să împlinească şi celelalte 3 luni. Abia trecură însă 2 săptămâni când veni cantorul din Biscaria după el cu zor mare, căci oamenii din sat nu mai puteau aştepta. Atunci Nistor cu toată supunerea şi umilinţa s'a prezentat înaintea episcopului Vasile Moga, rugându-l să-i permită să plece din Seminar şi să meargă ca preot în Biscaria...

„Episcopul Vasilie
Atunci îmi zise mie
Fiule, te'ngăduesc
Şi acum te slobozesc
Să te duci să te'nvoeşti
Numai să nu zăboveşti
Să iei fata cea rămasă
La săraca preuteasă.
. . . . . .
Şi eu i-am descoperit
Căci că ne-am fost învoit
Cu fata care-i rămasă
La săraca preuteasă.
Atunci mă blagoslovi
Şi de loc mă slobozi.
Şi-am plecat din Sibiiu iară
Intr'o Luni de cătră seară
Tocmai în zecile Mai
Oh, amar, oh, necaz vai!"

Din Biscaria s'a dus însoţit de câţiva săteni, la „prota" (protopopul) să-l roage pentru „audienţie:"

Cam pe 'nserat am ajuns
„La prota'n Peştiş ne-am dus
Şi o sumă apriată
Care aicea nu-i scriată
Atuncia cum am ajuns
Joia pe masă i-am pus
De care se bucurase
Dac'o văzu jos pe masă.
Şi 'ntâiu ziua ne numi
Să ştim că Marţi va veni
Poporul să-l adunăm
Cu toţii să-l aşteptăm
Căci atunci va să vie
Candidaţie să ţie
. . . . . .
Poporul s'a adunat
Cu toţi şi din cela sat
Şi matera şi filia
Au fost cu toţii acilea
Solgăbirăul veniră
Şi cu prota se 'ntâlniră
Şi poporul l-au chemat
La biserică în sat".

In timpul lui Moga alegerea de preot o conducea mai mult

www.dacoromanica.ro

„solgabirăul" decât protopopul[1]). In cazul de faţă el se târgueşte cu poporul pentru leafa preotului, întrebând pe săteni, cât vor să-i dea şi cerându-i, că dau prea puţin:

„Cum vreţi voi ca să vă fie
Cineva în preoţie
In cinste să ostenească
In slujba cea preoţească
Şi apoi nu vă ruşinaţi
Ca aşa plată să-i daţi
Popa trebue să trăească,
Dacă vreţi să vă slujească.."

Un bătrân, Gheorghe Măgurean, striga în biserică şi făcea gălăgie, cum se mai obicinueşte şi în zilele noastre cu astfel de prilejuri, sub cuvânt că „plata popii e prea mare".

Acestui cârcotaş solgăbirăul

„Ii zise: tu ce gândeşti
De aşa te 'mpotriveşti
Vreai să-ţi slujească preotul
Doară pe nimic de totul?
Şi către mine se 'ntoarse
„Diece—aşa îmi zise
Dac'aici preot vei fi
Pe acesta, când va muri
Să-l bagi afund în pământ,
Să nu iasă nici decât,
Că acesta s'au luptat
Plata de ţi-au micşorat..."

Aceste părţi interesante din amintita autobiografie, aruncă o vie lumină atât asupra stărilor primitive din Seminar, cât şi asupra peripeţiilor dela alegerile de preoţi cu „suma apriată" pentru protopop, cu intervenţia „solgăbirăului" şi cu împotrivirea gălăgioşilor, cari oricât de mult s'ar face că ţin la biserică şi la preot, foarte anevoe puteau fi înduplecaţi să jertfească ceva pentru asigurarea unei existenţe materiale cinstite pe seama duhovnicilor. Atunci ca şi mai târziu.

Părintele Nistor n'a avut însă noroc cu Sofia cea frumoasă.

[1]) Incă din 20 Iulie 1804 sub No. 5280 luase guvernul transilvan dispoziţia ca la alegerile de preoţi să fie totdeauna şi „solgăbirăul împreună cu notarul locului" de faţă, dânşii să adune voturile împreună cu protopopul, iar după terminarea alegerii să dea un certificat semnat de tustrei şi întărit cu pecetea fiecăruia, acest certificat să-l întărească şi degătoria cercuală; numai după aceasta putând să urmeze aprobarea consistorială şi hirotonirea.

www.dacoromanica.ro

După cinci luni de căsătorie a murit preuteasa Sofia, lăsând în adâncă jale pe părintele Nistor, care „a alcătuit în vers istoria ticăloasă a vieţii sale".

VI.

In împrejurări ca cele schiţate mai sus s'ar fi desfăşurat activitatea culturală a lui Gheorghe Lazăr, dacă el ar fi putut să mai rămână în Transilvania. De sigur nu erau împrejurări proprii a înlesni o muncă culturală, ci mai curând a o stânjeni, cum se întâmplă adeseori şi în zilele noastre. Dar nici „în Ţară" nu a găsit Lazăr împrejurări cu mult mai favorabile curentului de redeşteptare naţională.

Macă nu-şi putuse realiza, la 1810, planul de a se hirotoni din cauza intrigilor mitropolitului sârbesc Ştefan Stratiminovici, care-l socotia „prea învăţat"[1]) şi-l *bănuia* că ar avea de gând să ducă pe toţi Românii din Transilvania cu timpul în staulul „unirii", dacă mai târziu firea sa impulsivă şi intrigile dela curtea vlădicească i-au pricinuit de asemenea mari greutăţi şi neajunsuri, nici după aşezarea în Bucureşti n'a putut fi cărarea vieţii lui Gheorghe Lazăr împodobită cu trandafiri, ci mai mult cu spini.

După cum aflăm din însemnările dascălului de cântări, *Ieromonahul Macarie*, traducătorul şi întocmitorul cântărilor bisericeşti în graiu naţional[2]), curentul de redeşteptare naţională, al cărui înflăcărat propovăduitor era Gheorghe Lazăr, a întâmpinat în Principate mari greutăţi şi mulţi potrivnici. „Când s'au început a se paradosi în Bucureşti ştiinţele filosofiei în *limba noastră*, — scrie ieromonahul Macarie — pre dascăli şi prin divanuri i-au purtat *înrăutăţiţii*, pentru ca să-i împiedice, şi în toate zilele cu cetele se vedea adunându-se şi, întrarmaţi cu

[1]) Dr. A. Sădeanu, o. c., pag. 12—13.

[2]) Nic. M. Popescu, *Viaţa şi activitatea dascălului de cântări, Macarie Ieromonahul*, Bucureşti 1903, pag. 74—75.

www.dacoromanica.ro

limbi pline de otravă, în toate părţile alerga pentru ca să facă priciri şi turburări, umblând în tot chipul, ca şi pre dascăli cu multe supărări să-i împiedice şi pre ucenici să-i slăbească din osârdie. Şi, văzând că cu acestea nu pot întuneca lumina, nu se ruşinau prea înrăutăţiţii de a lipi pe pereţi noaptea stihuri cu lătrări turbate, în care-şi arăta pizma şi toată urîciunea, ce hrăniă asupra neamului"[1]).

Dar în cele din urmă ideea naţională, propoveduită de Gheorghe Lazăr, a rămas totuş biruitoare împotriva tuturor intrigilor şi răutăţilor cari s'au sfărmat de puterea şi de lumina ei. „Şi n'au trecut douăzeci de ani şi toată vieaţa românească a fost prefăcută, şi în Muntena şi în Moldova, prin acţiunea acestui *pribeag sărman, coborît din Ardealul iobagilor. Iată, ce poate face ideea în desvoltarea unui popor*"![2]).

Pentru Românii din Principate trecerea lui Gheorghe Lazăr peste munţi a fost, negreşit, un câştig însemnat; pentru cei din Transilvania însă o dureroasă pierdere. Căci creşterea tinerei generaţiuni de preoţi a fost încredinţată, după cum am văzut, unui om plin de sfială care, deşi avea multă învăţătură, n'a cutezat niciodată să stea cu fruntea ridicată înaintea mai marilor săi şi n'a fost în stare să înalţe sufleteşte pe elevii săi, nici să le îndrume cugetul spre ideal.

Faţă de cuvântul aprins şi puternic al lui Gheorghe Lazăr, faţă de pasiunea lui tinerească, impulsivă şi avântată, formează un contrast atât de izbitor moliciunea senilă şi circumspectă a succesorului său Ioan Moga „Teologul", nepotul episcopului Vasilie.

Dacă lui Gheorghe Lazăr i-ar fi fost dată putinţa să-şi continue tot în Transilvania activitatea începută în anul 1811 şi dacă i-ar fi fost îngăduit din darul Tatălui ceresc un număr mai

---

[1]) N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul XVIII*, vol. II, pag. 527.

[2]) Idem, *Lupta pentru limba românească*, pag. 122.

www.dacoromanica.ro

însemnat de ani, — negreșit că și literatura didactică și starea Seminarului din Sibiiu și cultura preoțimii din Transilvania ar fi putut să aibă altă înfățișare la 1846, *când s'a ivit Andrei Șaguna.*

In fața Universității, în care se frânge pânea științei și a învățăturii românești atâtor mii de studenți entusiasti, „națiunea recunoscătoare" a înălțat, la 1886, mult sbuciumatului Gheorghe Lazăr, ca unui „reîntemeietor al învățământului românesc", monumentul atât de mult grăitor pentru toți cei ce cu înțelegere dreaptă, cu sete de știință, cu râvnă de progres și cu gânduri curate trec pragul acestei școale înalte.

O frumoasă dovadă și aceasta, că orice suferință omenească trebue să aibă o dreaptă răsplată, nu numai în lumea ceealaltă, ci adeseori și în lumea aceasta.

www.dacoromanica.ro

CEA MAI VECHE REVISTĂ LITERARĂ ROMÂNEASCĂ.

Primele încercări de a întemeia un ziar pentru Românii din Transilvania şi Ungaria le-a făcut fiul preotului Ioan Piuariu din Sadu („Popa Tunsu"), vestitul „doftor de legi şi profesor de tămăduirea ochilor": *Ioan Piuariu* (Molnár de Müllersheim), care încercase între anii 1789—1795 în trei rânduri să publice o foaie poporală în limba română. Dar bunele lui intenţiuni au fost zădărnicite de o parte prin vitregia timpurilor grele, de alta prin răutatea cârmuitorilor dela Cluj şi din Viena.

La 1793—1794 *Piuariu* s'a întovărăşit cu Bănăţeanul *Paul Iorgovici* — autorul broşurei „Observaţii de limbă românească", pe atunci revisor al tipografiei ilirice din Viena, — şi a încercat să publice în colaborare cu el un ziar românesc în Viena, spre a-l trimite de acolo în regiunile locuite de Români.

Se răspândise în cercurile guvernului transilvan din Cluj vestea, că ar fi apărut acest ziar şi s'ar fi aflat câteva exemplare la episcopul ortodox Gherasim Adamovici din Sibiiu.

Guvernatorul transilvan, contele Gheorghe Bánffy, interveni atunci la Viena, spre a împiedeca şi zădărnici acţiunea lui Piuariu şi Iorgovici.

„Auzindu-se că proiectatul ziar valah se tipăreşte de cătră un anumit Paul Iorgovici la Viena şi că s'au trimis câteva exemplarea lui Gherasim Adamovici..., guvernul a notificat Cancelariei imperiale starea lucrurilor, făcând în acelaş timp propune-

---

Comunicare cetită în şedinţa publică a Academiei Române la 19 Maiu 1919.

www.dacoromanica.ro

rea *să se interzică profesorului Molnár publicarea ziarului*, căci nu are nici o încuviinţare şi anume din motiv că astăzi, când lucrurile se agravează din zi în zi, *răspândirea de ziare e mai puţin admisibilă decât oricând, căci periculoasele idei de libertate ale Francezilor se propagă cu mare iuţeală*, încât orice apare în ziar, uşor s'ar putea răstălmăci, iar opiniile pot produce sguduirea liniştei publice". Exprima deci guvernatorul Bánffy în raportul său către Cancelaria curţii din Viena (24 Aprilie 1894) părerea că mai multe cause importante fac să fie de dorit mai curând a micşora, decât a spori numărul acestei categorii de ziarişti[1]).

Este în această intervenţie a guvernatorului Bánffy manifestarea cugetării reacţionare, de care era stăpânită întreagă aristocraţia maghiară în aceeaş măsură ca şi purtătorul coroanei habsburgice din acel timp: Francisc II. Dar ea desvăleşte totodată şi conştiinţa neliniştită a cârmuitorilor transilvani, cari se cutremurau de groază, presimţind că ideile de libertate ar putea să pătrundă, cu ajutorul unei modeste gazete româneşti, şi la poporul din Transilvania, surpând pe nesimţite temelia usurpaţiunii lor seculare. Această presimţire sinistră, era deplin motivată.

---

[1]) Ideo Excellentiam Vestram officiosissime requirendam esse duxi, quatenus rem hanc eo agere dignetur, ut non solum praenominato Professori ad Suam M-tem Ssmam eatenus nefors recursuro *petita vulgandorum Novalium Valachicorum licentia simpliciter negetur;* sed etiam mentionato *Pauli Iorgovits impressio ejusdem Novorum*, praesertim si facultatem desuper nondum obtinuisset, *haud admittatur*, admissa vero, si adhuc modus est, *omni ratione et tanto magis impediatur*, cum modernae admodum criticae temporum circumstantiae, rerumque conversiones in diem agravescentes talium Novorum divulgationem, si quando, nunc profecto *vel maxime dissuadeant, ea potissimum etiam ex consideratione*, quod passim et observetur et luculenter comprobetur, *perniciosissima Gallicanae Licentiae principia* incautis legentium animis ex ipsa similium Novorum lectione praecipue *instillari* ac per improbas eorundem narrationes sinistrasque explicationes propagari... ut adeo *sonticis ex causis diminutio potius, quam multiplicatio eiusmodi novalistarum expotanda esset*" (nr. 1981 din 24 Aprilie 1794, în Arhiva concelariei aulice din Viena).

[2]) Cf. şi Jakab Elek, *Az erdélyi hirlapirodalom története 1848-ig* —

www.dacoromanica.ro

Fără resultatul dorit a rămas şi încercarea din *1795*, făcută de „Soţietatea filosofească a Neamului românesc în mare Principatul Ardealului" de a tipări la Sibiiu *„Vestiri filosofeşti şi moraliceşti"*, în care iniţiatorii promiteau că nu vor uita „întâmplările politiceşti adecă ale Epocei aceştia; cu cât mai vârtos întâmplările cele de acum în Theatrumul Războiului, cu osebită lucrare de grijă le vom face cunoscute pre lângă cele *de noi făgăduite* ştiinţe"[1]).

La 1817 un oarecare *Alexie Lazaru* promite a tipări în „crăiască tipografie" a Universităţii din Buda *„novele"* româneşti, când va fi înştiinţat „despre vrerea Românilor în treaba aceasta". Dar vrerea aceasta nu s'a manifestat nici la 1814, nici la 1817, când începuse Zaharia Karkaleki a *aduna bani pentru o gazetă românească*[2]).

Translatorul guvernului galiţian din Lemberg, *Teodor Racoce* a cerut în acelaş timp dela Curtea din Viena permisiunea să publice *„novele sau gazete româneşti"*. *Prin decretul din 25 Februarie 1817* i s'a şi dat din partea Curţii imperiale ceruta „pozvolenie" (învoire). Astfel a putut tipări la 8 Martie 1817 o *„înştiinţare pentru gazetele româneşti"*, arătând însemnătatea ziarelor, prin cari s'a făcut „începutul politicirii" şi s'a răspândit cultura la toate neamurile din Europa. Fiind ziarele „istorie împreună vieţuitoare cu noi", Teodor Racoce afirmă că a sosit timpul, ca şi Românii cari „socotiţi de împreună fac o naţie de mai multe milioane", să aibă un ziar potrivit, prin care „să poată primi toate acele procopsiri, de care au avut parte alte noroade"... Cu ajutorul unor „oameni învăţaţi şi iubitori de

---

(Istoria literaturii ziaristice transilvane până la1848) Budapesta 1882, p. 28. II. Chendi, *Începuturile ziaristicei noastre*, Orăştie 1900, pag. 23 şi I. Lupaş, *Un capitol din istoria ziaristicei româneşti ardelene*, în revista „Transilvania" din Sibiiu (1906).

[1]) N. Hodoş şi Al. Sadi Ionescu, *Publicaţiunile periodice româneşti*, Bucureşti 1913, p. XII.

[2]) *Ibidem*, p. XVII-XVIII.

www.dacoromanica.ro

neam" promite să publice în ziarul proiectat nu numai vestiri despre întâmplările din diferite ţări, ci şi „toate învăţăturile tălmăcite pe românie, începând dela gramatică până la teologie[3]).

Pentru ca aceasta întreprindere („apucare de obşte folositoare") să aibă resultat, Racoce nu întârzie a solicita şi sprijinul Consistorului din Sibiiu, pe care-l roagă să aducă la cunoştinţa „iubitorilor de neam românesc" înştiinţarea despre proiectata gazetă.

Episcopul Vasile Moga, cunoscând însă felul de cugetare al guvernatorului Gheorghe Bánffy, care pretindea ca fără ştirea şi prealabila lui încuviinţare consistoriile să nu facă nici un pas, află de cuvinţă să întrebe guvernul din Cluj, dacă i s'ar putea îngădui să îndeplinească cererea lui Racoce din Lemberg adu când la cunoştinţa credincioşilor din diecesa transilvană intenţiunea acestuia de a tipări ziare în limba română?

Guvernatorul Banffy nu permite însă episcopului Moga să publice în diecesa sa înştinţarea lui Racoce pentru motivul, că preoţii români mai calificaţi, cunoscând limbi străine, pot să cetească — dupăcum şi au obiceiul — ziare străine, iar pentru preoţii mai puţin învăţaţi din anume *„consideraţiuni politice"* nu este consult să cetească ziare, fiindcă s'ar putea întâmpla să interpreteze şi să răspândească în *mod sinistru* lucrurile cetite[1]).

Această atitudine ostilă a guvernatorului transilvan a fost,

---

[1]) „ex considerationibus politicis non omnimode consultum sit, illis legendarum ephemeridum, quas sinistre interpretari et hoc sensu divulgare possent, copiam facere: hinc R. Vestrae in nexu repraesentationis suae sub 4-ta mensis et anni labentium in substrato horsum exaratae hisce hisce rescribi, ut a publicatione nuncii, quoad ephemerides valachicas, quas Theodorus Rakotse in Regno Galliciae edere intendit, accepti, tanto magis supersedeat, quoniam a parte R. Gubernii Galliciensis nulla intuitu harum ephemeridum ad Regium hocce Gubernium pertigerit insinuatio. Claudiopoli 29-a Aprilis 1817 (Arhiva guvernului transilvan, nr. 2743 din 1817), cf. I. Lupaş, *o. c.*, pag. 78.

[3]) „Inştiinţarea" lui Racoce e publicată în întregime în nr. 4 din biblioteca *Semănătorul* (Arad) *„Din trecutul ziaristicei româneşti"* de I. Lupaş — Arad 1916, p. 69—75.

www.dacoromanica.ro

evident, dictată de aceeaş teamă, pe care o exprimase şi la 1793—4 faţă de încercarea lui Piuariu şi Iorgovici.

Ziarul proiectat de Teodor Racoce la 1817 n'a apărut[2]).

In Biblioteca Academiei Române se păstrează însă un volumaş de 195 pagini, tipărit la 1820 în Cernăuţi, cu următorul titlu: *Khrestomatikul românesku* sau adunarea a tot feliul de Istorii şi alte făptorii dipe osebite Limbi pe anul 1820. Partea întâia. S'a tălmăcit de cătră *Teodor Racoci*, K. K. Tălmaciu a Gubernii de Galiţiea. *Cernăuţ*. S'au tipărit şi se află la Petru Ekart Tipograf Kraisului Bucovinei".[1]).

Racoce dă în acest „Crestomatic românesc" diferite mărunţişuri spicuite la întâmplare, fără vre-un sistem şi fără vre-o legătură cu viaţa poporului nostru sau cu trebuinţele lui sufleteşti.

III.

Cu totul altfel se înfăţişează cea dintâi revistă literară românească, apărută la 1821 „la Buda, în crăiasca tipografie". purtând titlul: *„Bibliotecă Românească* întocmită în 12 părţi după numărul celor 12 luni, întâia oară tipărită pentru naţiea românească — prin *Zaharie Karkaleki*, ferlegeru de cărţi a crăeştii şi mai marei tipografii din Buda a Universităţii Ungariei".

Chiar la început publică chipul lui *Romulus*, „strămoşul Românilor". Partea 1-a e închinată „de bun neam născutului şi onoratului Boeriu George Oprian", despre care aflăm, la pagina 170, că este „adevărat patron cultivirii româneşti, căci au binevoit din tot venitul Dumnealui pe an a da *un leu dela sută* pentru tipărirea cărţilor româneşti".

Pe lângă alte povestiri şi anecdote istorice chiar din partea

---

[2]) cf. *Revista Istorică* din 1916, p. 21—2.

[1]) cf. şi I. Nistor, *Un capitol din viaţa culturală a Românilor din Bucovina 1774—1857*, Bucureşti 1915, p. 35—36 şi Sbiera, *Mişcări literare la Românii din Bucovina*, Cernăuţi 1890, pag. 6.

www.dacoromanica.ro

I-a se începe *Istoria Românilor*, a cărei publicare o motivează editorul revistei în modul următor: „De vreme ce dovedit lucru este că Românii sunt viţă de a Romanilor vechi, prea vrednic lucru este, ca Românii să aibă cunoştinţă despre acei preastrăluciţi ai săi strămoşi şi să ştie minunatele lor fapte, începutul şi lăţirea împărăţiei lor. Intru aceasta eu vreau să slujesc neamului meu şi să dau la lumină Istoria Românilor cea veche, pe limba românească, dela facerea Romei. Şi fiindcă Roma e făcută în ţara ce s'au zis Laţium, înainte de a ajunge cu voroava la facerea Romei, voiu să grăesc despre Laţium, întru care voiu urma isvodul Istoriei lui Eutropius cel în Veneţia la anul dela întruparea Domnului Christos 1521 prin Aldus tipărit". Intrerupând în partea primă publicaţia cu sfârşitul vieţii lui Romulus, promite a continua: „De voiu pricepe că Românii nostri au voe, după cum se cade să aibă, şi sunt bucuroşi a ceti Istoria Romanilor celor vechi, strămoşilor săi, voiu mâna înainte această Istorie, arătând cumplitele lor răsboaie şi biruinţe asupra altor neamuri, până ce ajunseră a stăpâni preste toată lumea, şi alte a lor minunate fapte. Fraţilor! Toate neamurile, cât de mici să fie acelea şi apuse, însetează a ceti şi a şti faptele strămoşilor săi, măcar că puţin vestiţi au fost aceia; cu cât mai vârtos se cuvine, ca voi faptele Romanilor celor vechi, a strămoşilor vostri celor străluciţi, să le cetiţi şi să le cunoaşteţi şi împreună să fiţi cu mulţumire asupra acelora cari nu lipsesc a vi le împărtăşi în limba voastră". — Dragostea sa pentru istoria Romanilor şi pentru istoria naţională o accentuează foarte des editorul Karkaleki şi înţelegând valoarea ei educativă caută cu deosebită stăruinţă a o pune în serviciul neamului său. „Cetind istorii — scrie el mai târziu[1]) — spre care dela fire am mare plecare, m'am învins şi m'am încredinţat despre aceea ce încă părinţii mei — fie că ei în ştiinţe nu sânt umblaţi — m'au învăţat, adecă cum că eu sânt *Roman* şi toţi Românii *Romani*. Deci înainte am

[1]) *Biblioteca Românească*, partea IX din 1834, p. 55—56.

www.dacoromanica.ro

început a-mi cerceta naţia mea mai de aproape şi a o asemăna cu altele şi am aflat — vorbind drept — între Români: minţi agere, talenturi ascuţite, însuşiri, cu un cuvânt, întocmite spre orice măestrie".

IV.

Despre acest harnic tipograf şi răspânditor al cărţii româneşti se credea că ar fi fost Macedo-român de origine. Pe la începutul veacului al XIX-lea se afla în capitala Ungariei, unde ar fi venit din *Bressovo* (Sârbia). In matricula bisericii macedo-române din Budapesta se găseşte următoarea însemnare scrisă greceşte: *1812. 16 Septemvrie* s'a cununat *Zaharie Karcalek* din *Bressovo* în I-a căsătorie cu feciorara *Anastasia Pufke*, prin preotul Teodor Gheorghevici". S'a constatat însă că sub forma aceasta *Bressovo* se ascunde însuş oraşul Braşov, de unde rezultă că Zaharie era fiul Transilvaniei[2]).

După ce întrerupse încă din 1821 publicarea revistei, care avea 451 cetitori, la 1825 el tipări în Buda o „*Carte de mână pentru Naţia Românească*", publicând la pagina 104—112 o „*înpentru Naţia Românească*", publicând la pagina 104—112 o „*Inţipaturile Valachiei şi Moldaviei*".

In această înştiinţare vorbeşte în cuvinte însufleţite despre folosul cărţilor şi deplânge faptul că „de mai multe sute de mii de lei au cumpărat Românii cărţi greceşti şi franţuzeşti, dar cărţile româneşti numai unii patrioţi le cumpără. Spune mie: nu este tot fiul cel bun dator a cinsti pe tatăl său; aşa şi *tot Românul este dator a cinsti şi a îmbogăţi limba sa.* Prea vrednicul de pomenire, răposatul *Inăchiţă Văcărescu* începuse prin prealuminata Gramatică Românească, ce tipărise, a lumina nea-

[2]) cf. Aurel A. Mureşianu, *Zaharie Carcalechi„ întemeietorul primei reviste româneşti. Contribuţie cu privire la familia, viaţa şi opera lui,* foileton publicat în *Gazeta Cărţilor* din Ploeşti, redactată de Prof. D. Munteanu—Râmnic; nr-ul din 25 Mai 1934.

www.dacoromanica.ro

mul: ci moartea cea nesăţioasă ne-au răpit pe acest prea vrednic Bărbat, pe carele toţi Evropienii cei învăţaţi îl lăudau şi în veci îl va pomeni: că în toate bibliotecile împărăteşti şi crăeşti se află această Gramatică, ca *un semn de laudă a neamului românesc . . .*"

„Eu — scrie mai departe Carcalechi — încă în anul 1821 începusem a da în tipariu o *Bibliotecă Românească*, ci pentru nenorocirea ce s'au întâmplat în Prinţipatul Valahiei şi al Moldaviei cu neodihna şi fuga, *n'am putut a o tipări;* iară acum supt stăpânirea acestor prea buni Prinţipi şi Domni Stăpânitori, care sânt patrioţi adevăraţi cum şi de mărit neam născuţi boieri şi patrioţi adevăraţi, *nu stau la îndoială că nu va fi această Bibliotecă primită şi preţuită,* fiindcă Crăiasca Tipografie din Buda acum din nou îmbogăţită cu tot felul de litere (slove) româneşti, latineşti, nemţeşti, sloveneşti şi greceşti... cum şi cu *24 de teascuri de tipariu....:* aşa într'o Tipografie ca aceasta, ce lucră pe *toată ziua peste o sută de oameni* şi care are şi crăeşti Ţenzori în toate limbile, cu mare lesnire poate omul orice carte tipări. *Fiind eu cu totul şi în toată viaţa mea hotărât a sluji neamului meu în tipărirea cărţilor,* am hotărât a şi da o *Bibliotecă* în tipariu în forma acestei cărţi[1]), care va fi împărţită în *12 părţi* şi fieşte care parte va fi *de 7 coale* de mare şi cu o icoană. Toate 12 părţi vor fi de 84 de coale, împărţite în *12 materii.* In I-a parte *Istoria pe scurt a Românilor,* năravurile, religia, legile politiceşti, îmbrăcămintea, mâncările, ţeremoniile şi îngropăciunea lor; în a 2-a din *Istoria Ardealului Ţeara Românească şi Moldova;* în a 3-a pentru *Literatura Românească,* arătând care au fost lucrat şi care lucră şi acum pentru Literatura Românească; în a 4-a din *Iconomia de câmp* şi a tot felul de lucruri; în a 5-a pentru *toate minunile* ce s'au întâmplat în lume,

[1]) *Cartea de mână* din 1825 e tipărită în 8^0 mic. Tot asemenea şi *Biblioteca Românească* din 1821, iar dela 1829 înainte revista apăru în 4^0 mare.

www.dacoromanica.ro

dela facerea lumii până acum; în a 6-a din *Istoria lumii;* în a 7-a tot felul de *poveşti;* în a 8-a *istorii minunate;* în a 9-a pentru *creşterea pruncilor;* în a 10-a *fiarele cele sălbatice* şi mai minunate, şi *buruenile* cele folositoare şi *florile* cele minunate; în a 11-a *starea lumii supt câte stăpâniri* stă şi câte *neamuri* şi *religii* sânt în lume; a 12-a *întâmplările Ţării Româneşti* şi a Moldovei, arătând care au fost patrioţii ţării cei adevăraţi. Preţul acestor 12 cărţi în 84 de coale cu 12 icoane legate va fi cu *4 florinţi* şi *48 de craiţari* în *bani de argint... Această Bibliotecă va urma necurmat pe tot anul câte 12 părţi.* Acum nu lipseşte alta decât a binevoi neamul a o primi... şi a face o siguraţie măcar numai de 300 de prenumeranţi, cum făcuse în Moldavia Mărirea Sa *Ioan Alexandru Kalimah* un hrisov, ca să se dea din visteria ţării pe tot anul 600 de lei Grecului, ce tipărea în Viena *(Logios Ermis)*... Toate neamurile Evropei au făcut fundaţii pentru tipărirea cărţilor. Ce bunătate, ce norocire ar fi, de ar da toţi Prea sfinţiţii Episcopi, Arhimadriţi, Egumeni, cum şi măriţii Boiari, fieşte care pe tot anul numai câte 5 lei, ba şi cinstiţii Preoţi, dacă s'ar face o rânduială, câte un leu pentru tipărirea cărţilor româneşti, câte cărţi folositoare s'ar putea tipări neamului, şi dintr'acestea cărţi a se împărţi pruncilor celor săraci, iară celelalte a se vinde cu un cuviincios preţ, ca să poată toţi deobşte cumpăra cărţi şi să avem, ca alte neamuri, biblioteci de cărţi folositoare. Aceasta este bunătatea, ce poate face neamului norocire, ca să trăiască în odihnă, ca să fie creştini buni şi credincioşi supuşi Impăratului şi Domnului Stăpânitoriu; ca ţăranii mai bine să poată lucra pământul şi să fie mai buni şi mai chivernisiţi, ca *să împodobească Patria.* Acum ştiu, că mulţi vor zice, că noi nu avem astădată bani de a da pe cărţi, că am fost în fugă şi în nevoe. Rogu-vă a scoate din cheltuelile cele de prisos, care numai înzadar se fac şi în adevăr va eşi o sumă mare de bani de a se putea tipări pe tot anul mai multe cărţi folositoare.

Rămân preasupus în slujba neamului meu

Zaharia Carcalechi".

www.dacoromanica.ro

Firește, că era cu mult mai ușor a înfiripa un program, decât a traduce în fapte numeroasele puncte, fixate într'însul. Deși Carcalechi era — dupăcum spune însuși — cu totul hotărît a sluji neamului în toată viața sa, se va fi convins curând, că înfăptuirea acestui vast program enciclopedic depășia puterile lui și ale puținilor oameni de carte, pe care ar fi fost în stare să-i câștige ca tovarăși sau colaboratori la întreprinderea sa literară. Este totuși vrednic de relevat faptul, că la fixarea acestui program pentru cea dintâi revistă literară românească s'a ținut seamă de trebuințele tuturor categoriilor de cetitori din orice clasă socială, începând dela principi și vlădici până la țăranii cei „bine chivernisiți". De altă parte din înșirarea punctelor de program rezultă că, deși revista era proiectată să aibă caracter enciclopedic, preocupațiunea de căpetenie a editorului o formau totuș chestiunile istorice și literare, menite a sădi în sufletul cetitorilor simțul mândriei și demnității naționale, precum și dorința vie a unui progres literar și cultural mai învederat.

Dela anunțarea programului până la încercarea de a-l realiza au mai trecut încă *trei ani* de zile.

Censorul cărților românești din tipografia Universității, preotul *Ioan Teodorovici,* dupăce a revăzut în vara anului 1828 materialul, care avea să formeze cuprinsul părții I-a din *Biblioteca Românească,* la 28 August 1828 și-a dat învoirea pentru tipărire.

V.

Astfel apare la începutul anului 1829 întâia parte a revistei *Biblioteca Românească* nu însă în format mic de 80⁰, cum anunțase Carcalechi la 1825, ci în format mare de 4⁰. La început publică editorul o frumoasă dedicație la adresa Mitropolitului *Dionisie Lupu,* pe care îl laudă pentru sentimentele sale naționale, pentru introducerea limbei române în toate bisericile și școalele din Mitropolia Ungrovlahiei, precum și pentru năzuința de a ridica nivelul cultural-moral al preoțimii și al poporului

www.dacoromanica.ro

dreptcredincios. Adresează apoi câteva cuvinte „către cetitori", cărora le spune, între altele, că „nu numai frumos şi desfătat lucru este a ceti cărţi, ci şi de lipsă celui ce nu vrea să rămână întru neştiinţă. Deci, iacă Grecii, ba şi Sârbii bărbăteşte tipăresc cărţi, şi neamul atât cel grecesc precum şi cel sârbesc, nu numai cu bucurie le primesc, ci şi cu mulţămire le cetesc. Singuri noi Românii sântem de această scumpă vistierie mai lipsiţi, măcar că *ne tragem viaţa dela cel mai vestit neam în lume, adecă dela Romani.* Pentru aceea mi s'au învăpăiat inima, a mă apuca cu toate puterile a sluji neamului meu, numai şi numai cu tipărirea cărţilor; şi văzând, că toate neamurile au şi tipăresc biblioteci, m'am învoit cu prea învăţatul şi învăpăiatul de luminarea neamului nostru, *Domnul Damaschin T. Bojâncă* şi cu alţi aleşi scriitori, ca să tipăresc Biblioteca aceasta în 12 părţi"...

Urmează numaidecât *„Prefaţa la istoria Romanilor"* scrisă de *Damaschin Bojâncă* anume pentru „Biblioteca Românească".

Această prefaţă, care arată în mod clar tendinţa de educaţie naţională a Bibliotecii Româneşti, merită reprodusă în întregime:

„Din oara ce s'au desvălit în mine — scrie D. Bojâncă — judecarea, care la privirea spre naţia românească şi cumpănirea stării ei, aţâţă în inima mea un foc neastâmpărat de a cerca viaţa, sângele, mărimea, virtutea şi toate stările împrejur ale neamului meu; s'au desvălit şi cu tari rădăcini s'au întrarmat în pieptul meu şi iubirea, zelul (râvna) şi dreapta dorire de a cerca şi cu sârguinţă a întrebuinţa toate mijloacele, prin care pot folosi şi spori Naţiei şi Patriei. Văzând pe neamul meu lipsit a fi, între altele, de Istoria strămoşilor noştri, a mult vestiţilor Romani, lipsit zic de o vistierie, din care toată lumea cea luminată se adapă şi se vederează, n'am întârziat a tălmăci această prea frumoasă şi mult folositoare ştiinţă, cerând şi cercând toate istoriile vestite, care se află în crăiasca bibliotecă din Pesta, pentruca cu atâta mai luminat să grăesc adevărul. Deci m'am

www.dacoromanica.ro

învoit cu Dumnealui Zaharie Carcalechi, cu a căruia neostenită sârguință pentru bunul neamului se dă Biblioteca Românească la lumină, a o tipări punând în toată partea Bibliotecei la început câte 3 au mai multe coale; ca așa oricine se va prenumera la această Bibliotecă, afară de alte lucruri folositoare, ce se cuprind într'însa, să poată avea și Istoria Romanilor întreagă spre cetire.

Lipsa și folosul Istoriei Romanilor atâta e de mare, cât toate neamurile au preîntors-o pe limba sa; tot omul dară, cel ce are minte sănătoasă, prea lesne poate judeca și înțelege, cu cât mai vârtos se cuvine nouă *Românilor, strănepoților Romanilor*, să avem așa plasă de istorie în limba națională tălmăcită; cu atât mai tare, fiindcă Istoria Romanilor așa e de înzelată și legată cu faptele și întâmplările altor ginte (neamuri), ba a tuturor oamenilor, cât fără cunoștința ei nu se pot deplin și lămurit cunoaște facerile și lucrurile neamurilor celor vechi. Istoria Cartaginenilor, a Perșilor, a Grecilor și a altor oarecând fostelor puternice împărății, va rămânea întunecoasă, de nu se va lumina cu lumina Istoriei Romane. De aci de sine singur se înțelege, cu câtă sârguință, cu câtă sete și cât de timpuriu lipsește a ceti și a învăța Istoria Romanilor, de vrea oricine curat și lămurit să cunoască lucrurile și întâmplările cele minunate din lume.

Afară de Istoria Romanilor n'am cruțat osteneala și alte lucruri folositoare și de lipsă pentru luminarea neamului a alcătui, a tălmăci și prin mijlocirea *Bibliotecii* a le arăta la lumină".

„Eu cea mai mare bucurie și mai hrănitoare mângăiere voiu avea, de va ceti tot cetitoriul Istoria și celelalte materii cu bună luare aminte, și de va întrebuința supta dintr'însele învățătură spre fericirea și folosul neamului românesc, încredințându-se, că atunci va avea deapururea lucrătoriu și spre tot binele rîvnitoriu

pre Autorul
Damaschin T. Bojâncă
Ia „Inalta Tablă Crăiască a Ungariei Jurat Notarius".

www.dacoromanica.ro

Istoria Romanilor o începe Bojâncă cu „Craiul I. Romulus" şi o continuă până la „Octavian ca moştenitor al lui Caesar" (partea V. din Bibl. Rom. anul 1830). De aci înainte *istoria Romanilor* este tălmăcită de *Grigorie Cuciuran din Moldavia*, pe care Carcalechi îl recomandă cetitorilor astfel: „Acest tânăr este fiul Domniei Sale Boierului Ioan Cuciuran din Botoşani, pentru care spre bucuria Patriei, spre lauda Neamului datoriu sânt a face cunoscut patrioţilor talenturile, ce are acest tânăr; în toate învăţăturile este unul din cei întâiu eminenţi şi toate ceasurile, ce are slobode de şcoală, le petrece în citirea şi tălmăcirea cărţilor celor mai alese şi folositoare neamului; spre dovadă vedeţi această istorie de sine singur tălmăcită şi fără nici un ajutor de vre-un Lexicon, ci numai singură experienţa sa şi înferbinţeala sa, ce are spre luminarea neamului l-au povăţuit: cui sântem datori a mulţumi pentru un aşa ales tânăr? Patriei, că scoase astfel de fiu. Vrednicului său de cinste părinte, că s'au îngrijat şi se îngrijeşte pentru creşterea cea bună a fiilor săi şi n'au cruţat nici o cheltuială cu aleşi dascăli a-i învăţa; câtă bucurie şi laudă pricinueşte părintelui său şi familiei? . . . Dea Dumnezeu la toţi tinerii aşa îndrumare spre învăţături şi folosuri patrioticeşti, precum acestuia. Eu acestea nu le *votresc* pentru vre-un interes, ci numai pentru dreptul neamului, căci simţesc de datorinţă de a face cunoscut patriei sale bucuria şi nădejdea, ce poate avea spre tânărul acesta. Purtarea sa cea morală trebue să o adeverim toţi care îl cunoaştem. Izvoditoriul Bibliotecii".

In partea a VI-a şi a VII-a *Istoria Romanilor* e „tradusă" de Constantin Leca pictorul, iar dela partea VIII-a înainte este „lucrată de *D. Ioan Triffu* teolog în al 4-lea an", care în partea a IX-a la pagina 24 dă câteva deslușiri asupra felului său de a lucra, publicând următoarea *„Luare aminte!* Dându-mi-se mie aceasta provincie a lucra Biblioteca Românească, foarte voios am primit-o, ca un lucru foarte plăcut şi mie de mult dorit; nu din ceva privat interes, — mărturie-mi este cunoştinţa sufletului,

www.dacoromanica.ro

ci *numai din acel neastâmpărat amor către Naţia mea,* cu care îmi arde inima din a 15 ani a vieţii mele; drept aceea mă voiu şi sâli a lucra pe plăcerea cititoriului public român: făcând, şi din voinţa preacinstitului D. Zah. Carcalechi, următoarele însemnări:

I. Dela metodul după care fu dată până acum Biblioteca trebue să rătăcim: dând Istoriei Romanilor coale mai multe de trei, ca să poată eşi mai *cumplită;* fiindcă întâmplările mai marilor noştri tocmai dela Traian sânt cele mai interesante pentru noi; aşa dară de lipsă este mai mare lăţime.

II. Eu istoria o lucru din *Isvoare,* adecă din *Autorii* cei *Clasici Romani;* drept aceea, pentru ceice voiesc a avea mai largi cunoaşteri despre lucrurile isvoarelor din care am tras, am voit să pui *note;* însă fiindcă aceste foarte mult loc cuprind, am fost sâlit a le lăsa afară, ci totuş voiu însemna la începutul fieştecărui tractat numele isvoarelor din care am lucrat. Până acum am lucrat din C. C. Tacitus, T. Svetonius, S. A. Victor Eutropius, Iosefus Flavius şi Dio Cassius.

III. Lumina îmi este *adevărul,* îndemnul *amorul,* iară scopul fericirea poporului român. Autorul *Ioan Triffu*".).

Acest Ioan Triffu, după cum se ştie, avea să treacă nu peste mult în Ţara Românească, unde şi-a schimbat numele în *Maiorescu* şi a devenit un factor important în viaţa şcolară, literară şi politică a neamului nostru. Tot astfel trecu ceva mai înainte Damaschin Bojâncă în Moldova, unde i s'a oferit funcţia de rector al Seminarului Veniamin şi mai târziu profesor la Academia Mihăileană.

Pe lângă istoria Romanilor, continuată cu laudabilă stăruinţă şi îngrijire în fiecare parte a „Bibliotecii Româneşti" s'au publicat în coloanele acestei reviste şi numeroase tratate din istoria Principatelor Române, precum: „Viaţa prinţipului Dimitrie

[1]) Cf. şi N. Bănescu şi V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu, scriere comemorativă cu prilejul centenarului naşterii lui,* Bucureşti 1912, pag. 5.

www.dacoromanica.ro

Cantemir" (p. I.), *„Istoria lui Radu Şerban*, prinţipului Ţării Româneşti, carele au domnit dela anul 1602 până la 1610" pe scurt dedusă de *Dam. Bojâncă* (p. II), *„Vestitele fapte şi perirea lui Mihai Viteazul* prinţipului Ţării Româneşti", pe scurt deduse de Dam. Bojâncă (p. III şi IV). *„Dragoş întâiul prinţip al Moldaviei"*, apoi *„Viaţa prinţipului şi eroului Moldaviei Ştefan cel mare"* culeasă de Constantin Leca (în partea a VI-a).

In fruntea fiecărei părţi este reprodus chipul câte unui voevod român, trezind astfel în sufletul cetitorilor un interes mai viu pentru conducătorii din trecut ai poporului nostru. După fiecare chip urmează câte un lung cuvânt de închinare către diferiţi patroni şi mecenaţi ai literaturii şi culturii române. In termini elogioşi preamăreşte Carcalechi pe mitropoliţii Dionisie Lupu şi Veniamin Costachi, pe principii Alexandru Dimitrie Ghica şi Mihail Grigorie Sturza, pe boerii Grigorie Băleanu şi Alexandru Filipescu, iar la începutul părţii a IX-a din 1834 fumul din cădelniţa tămâierilor sale neobosite se îndreaptă spre contele *Ştefan Seceni*, „a mai multor mărite comitaturi în Ungaria asesor şi a prea învăţatei Academiei Ungariei Viţe-president", care probabil îi va fi oferit vre-un ajutor bănesc pentru tipărirea revistei.

VI.

Din toate punctele fixate de Carcalechi în programul publicat la 1825, îndeosebi cele *două* dintâi, — privitoare la istoria Romanilor şi a Principatelor Române — au rămas preocupările de căpetenie ale „Bibliotecii Româneşti" în tot cursul apariţiei sale. Celelalte puncte, din cauza lipsei de colaboratori, de sigur, a fost silit Carcalechi a le lăsa pe planul al doilea sau a le omite cu totul. Punctului privitor la aprecierea literaturii româneşti şi la răspândirea ei cu ajutorul acestei reviste, a căutat să-i dea oarecare atenţiune.

In partea a V-a a „Bibliotecii" la pag. 53—4 se reproduce

www.dacoromanica.ro

din „*Albina Românească*" dela Iaşi (nr. din 13 Iunie 1829), următorul articol[1]) *Despre literatură:* „Productul minţii şi învăţăturilor unei Naţii se numeşte *Literatură* şi părţile ei sunt Poezia, Filosofia, Istoria şi Retorica; aceste învăţături se numesc cu drept încă şi humanitate, căci prin ele omul câştigă cugetări de moral, simţiri delicate... *Literatura tuturor naţiilor s'a început cu poezia*, pentrucă aceasta este fiica simţirei, ce în inima omului mai timpuriu se deşteaptă, decât judecata minţii sale. Aceasta o vedem şi la Români, cari arată mai mare plecare pentru versuri, decât pentru alte compositii (alcătuiri). De însemnat este, că armonia versurilor româneşti se asemănează cu ale poeziei italiene, care şi ître aceasta este cea întâie între cele noue. Intre multe ramuri a poeziei acel carele ţânteşte mai mult către folos, este fabula (basna). Scopul acestei poezii didactice este prin zugrăvele alegorice şi satirice a da învăţătură de moral; acei întâi scriitori de fabule sânt: Locman Indianul, Esop Frigianul, Fedru Latinul şi Lafonten Francezul, iară acum toate naţiile au a lor fabulografi, carii toţi unul dela altul au împrumutat ideile. Asemenea şi D. Aga *Asachi* au făcut în limba românească oarecare cercări, din carele se alcătuise o culegere de fabule, însă focul din 1827 au înghiţit osteneala de 12 ani a alcătuitorului, carele au pierdut în acea zi Manuscrisurile Tragediilor: Alzira, Saul şi una originală numită *Mihail Domnul şi Iroul Românilor, o Istorie a Impărăţiei Romei, Versuri Lirice*, Cursul de Matematică şi o culegere de fabule. Din aceste, pe cât s'au păstrat în ţinerea de minte şi pe aiurea, se vor împărtăşi uneori aice Ecstracturi[2]) ...

Iar la pag. 55—57 publicând versurile întitulate „*Ruinele Târgoiştei* compuse de *Domnul Vasilie Cârlova*", le însoţeşte cu următoarele aprecieri:

[1]) cf. recensia publicată de I. Şiadbei în *Viaţa Românească* din Iaşi 1922, p. 454—5.

[2]) Inceputul îl face imediat reproducând fabula: *Guzganul de cetate şi cel de câmp.*

www.dacoromanica.ro

„Se arată, că vârsta acestui tânăr plin de talent este *de 20 ani* şi că geniul său cel poetic făgăduește mult pentru Limba Românească, cea atâta de frumoasă sub pana lui cea povăţuită de o Muză voitoare de bine acestei adevărate surori a Italianei, Francezei şi Ispaniolei. Imaginaţia şi sentimentul său va da mai multe la lumină".

Planul de a tipări în fiecare lună câte o parte a „Bibliotecii" nu a putut fi dus la îndeplinire. Fiind extensiunea câte unei părţi atât de considerabilă, abia a putut tipări câte două părţi (volume) într'un an, continuând astfel până la 1834.

După bunul obiceiu din vechime, Carcalechi tipăreşte la sfârşitul părţii I, II şi IV numele tuturor abonaţilor (prenumeranţilor) dându-ne astfel posibilitatea de a cunoaşte pe cei ce se interesau în prima jumătate a secolului trecut de soartea literaturei şi ziaristicei româneşti. In *Ţara Românească* avea revista lui Carchalechi la 1829 numai *126* de abonaţi, cari se repartizau astfel: în Bucureşti: 100, în Craiova: 20, în Cerneşti: 5, în Slatina: 1, iar în *Transilvania* şi *Ungaria* avea *318* şi anume în Lugoj: 72, în Arad: 45, în Caransebeş: 40, în Pesta: 38, în Braşov: 30, în Lipova: 30, în Mehadia: 13, în Făget: 11, în Buda: 8, în Orşova: 5, în Verşeţ: 5, în Sibiiu: 4, în Făgăraş: 2, în Haţeg: 6, în Trestia: 2, în Oradea mare: 1, în Cernăuţi: 1, în Uzdin: 1, în Sasreghin: 1, în Ţinţari, Vad, Ohaba câte 1, apoi în centrele mari europene: 7 şi anume: în Viena 5, în Paris 1, în Londra: 1. Laolaltă revista avea cu totul la sfârşitul anului 1829, ca şi la *1821*, considerabilul număr de *451* abonaţi.

VII.

Totuş era de aşteptat, ca Principatele Române să dea un număr mai însemnat de abonaţi pentru o revistă, care împărtăşia de atenţiune deosebită istoria şi viaţa literară a Principatelor.

De această părere era şi tânărul advocat român din Pesta

www.dacoromanica.ro

Emanuil Gozsdu, care fiind totdeauna povăţuit de pornirea nobilă de a sprijini orice întreprindere salutară, n'a întârziat a veni în ajutor şi străduitorului Zaharie Carcalechi, publicând în partea III. (pag. 31—36) a „Bibliotecii Româneşti" un călduros apel către „strălucitii boeri ai Ţării Româneşti şi ai Moldovei", pe care îi roagă, să sprijinească literatura şi să iubească limba naţională.

„Numai acesta e — scrie Gojdu — cel mai de căpetenie al meu scop, iubită Naţie! a aţâţa în voi vrednicilor strănepoţi ai vestiţilor Romani, cari pe ţiitoarele în multe sute de ani ticăloase necazuri iroiceşte le-aţi învins, a deştepta — zic — o îmboldire de bine aducătoare şi un foc sfânt patrioticesc către limba noastră cea mumească! O! dulce nădejde! Aceasta e numai unicul meu scop de căpetenie. Rabdă-mă dară a vieţui cu măreaţa acea laudă şi cu fericita acea mângăere, ca să pot ajunge cu drept doritul scop naţional! — In toate părţile geme sufletul neamului nostru într'un întunerec înfiorător; tristă dormitare sau somn au cutropit înaltele Româneşti talente... Ci numai acum, acum începe groaznica noapte a se despica, înfiorata a oarbei neştiinţe întunecime a se risipi, şi cu sburătoare săgeţi se arată printre raze lucitoare săpatul mormânt al Neamului. — Acolo, acolo în acea groapă, pe care prin negrijirea cultivirei de limba sa şi-au gătit-o, acolo dimpreună cu limba va putrezi sufletul şi estimea (fiinţa) Neamului, dacă acum, când se poate, nu se va încunjura lenevirea.. Voi dreptelor Stâlpări Româneşti, voi adevăraţilor strănepoţi a multvestiţilor Romani aţi înfrânt pe vrăjmaşii, cari vă ameninţau deapururea stingere; aţi învins pe popoarele cele mai varvare; aţi surpat pe de multe veacuri apăsătoarele primejdii; aţi păstrat averile voastre în proprietate nemărginită; totdeauna aţi ţinut în vioroasă floare pe vrednica de dulce pizmuire libertate a persoanelor voastre; aveţi ţări, aveţi două prinţipaturi binecuvântate de Dumnezeu; aveţi din însuş sinul Naţiei voastre două căpetenii stăpânitoare; aveţi Patrii fericite, care cu însuş pământul Hanaan se pot bă-

www.dacoromanica.ro

răbări (asemăna); aveţi o limbă naţională dulce şi prea plăcută, care e cea mai credincioasă şi cea mai de aproape fiică a vechei limbi romane; deci cu înnăscuta voastră generositate veţi învinge şi pe acele greutăţi, care sunt înzelate (împreunate) cu cultivirea limbei voastre, numai să o iubiţi pe dânsa, că cu laptele de Amazon Roman aţi supt-o şi toată picătura de sânge, ce bate în vinele voastre, se trage din marele acel neam, a căruia şi cel mai mic cetăţean cu învăpăiată inimă şi-au jertfit viaţa şi toate averile pentru binele Patriei şi pentru lauda neamului său... se cere, ca voi vrednicilor Patrioţi Boeri! de după credincioasă către dânsa (limba naţională) fiasca iubire, să faceţi o micuţă jertfă, care dulcei voastre mame, adecă Naţiei din marile (voastre) averi a da puteţi; încă şi aceea cu dreptul se poftește, ca arătându-vă fii mulţumitori Naţionalei voastre limbi, cu care toată lumea vă laudă, să ajutaţi scrierea şi tipărirea cărţilor în limba patrioticească, să le cetiţi cu bucurie şi să le faceţi cunoscute dulcei voastre Naţie; pre învăţaţii Neamului să-i patroniţi şi favorisindu-i să-i scutiţi, întinzându-le mână de ajutoriu şi dându-le ocazie (prilej), ca plăcutele a sudorilor sale fructuri, să le dea spre folositoare gustare neamului său.

„Aşa va înflori Naţia noastră, aşa îşi va câştiga loc între celelalte neamuri înfloritoare sau cultivate.

„...Aceasta e cea mai învăpăiată a mea naţională dorire, aceasta cea mai înaltă şi mai apăsătoare a vieţii noastre simţire şi-a tuturor cugetare, şi de voiu putea ajunge aceasta în cât de mică parte, sau încă în atâta, cât prin descoperirea cugetelor mele acestora să pot în unii Patrioţi, mai vârtos în aceia, dela cari nu puţin atârnă viaţa şi înflorirea limbii Naţionale, cât de mică îmboldire şi învăpăiare aţâţa, şi a le deştepta inima spre pornirea către fericirea de obşte, norocos mă voiu ţinea, iară mângăerea mea în lume păreche nu va avea. Pentru *că nu este mai mare mângăere, mai adevărată îndestulare, decât simţirea fericirei şi a mărirei neamului*".

Astfel simţea Emanuil Gojdu încă din tinereţă importanţa

www.dacoromanica.ro

limbei şi literaturei naţionale. In cuvinte atât de pătrunzătoare înţelegea să îndemne boerii din Principate, să se trezească la simţire naţională şi să-şi îndeplinească datoria faţă de cultura neamului. Cuvintele lui, izvorîte din inimă curată şi cuget înalt, n'au răsunat înzadar[1]). La sfârşitul anului 1830 „Biblioteca Românească" avea aproape cu 400 cetitori mai mulţi decât în anul 1821 şi 1829. Nu se ştie cum va fi sporit acest număr în anii următori, precum necunoscute au rămas şi cauzele, cari au făcut să înceteze această revistă, condusă atât de bine şi pornită cu atâta însufleţire.

Probabil, îndepărtarea lui Bojâncă şi a lui Triffu-Maiorescu[2]), cari erau stâlpii de căpetenie între colaboratorii acestei reviste, şi trecerea lor peste munţi, unde i-au aşteptat alte îndatoriri, va fi fost un motiv serios pentru încetarea acestei publicaţiuni folositoare tocmai într'un timp, când părea să promită mai mult.

Aşa, cum se înfăţişează „Biblioteca Românească" din anii 1821 şi 1829—1834, este — mulţumită îndeosebi colaborării entusiaste a lui Damaschin Bojâncă, Ioan Triffu-Maiorescu şi

---

[1]) Ca dovadă grăitoare despre autoritatea, pe care putea s'o aibă cuvântul tânărului advocat Em. Gozsdu, serveşte elogioasa apreciere scrisă de advocatul român Teodor Serb din Pesta, la 8 Ianuarie 1825, într'o epistolă adresată lui Moise Nicoară, despre „Emanuel Gozsdu, in der Kreutz-Gasse, im Legradischen Haus. Acesta-i Român dela Oradia Mare, bărbat cu bune temeiuri şi cătră Români *tare învăpăiat.* Neunit (ortodox) fiind, asupra unirei, sugrumătoarei Naţiei noastre, — foarte cătrănit. Atâta durere e, că n'are mai bună cunoştinţă a limbii noastre, de vreme ce-i mare poet şi frumoase lucruri în limba ungurească face. S'au trudit el şi în limba noastră, dar dedat fiind cu mai avute limbi şi neştiind a multora idei numele, nu poate să se fericească" cf. I. Lupaş, *Emanuil Gozsdu 1802—1870. Originea şi opera sa.* In An. Acad. Rom. M. S. I. Seria III. tom. XXII. p. 7—8.

[2]) Maiorescu trecuse în Ţara Românească, unde ajunse profesor la Cerneţi, iar de aci fu transferat în 1837 la Craiova ca profesor „de stilul scrierii şi istorie, în clas al 3-a şi al 4-a" (cf. N. Bănescu şi V. Mihăilescu *o. c.*, p. 20 şi I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic 1834—48.* Bucureşti 1915, pag. 229), iar Damaschin Bojâncă ajunse la 1834 conducătorul *Seminarului Veniamin,* fondat în Septemvrie 1803 *(ibidem,* pag. 604).

www.dacoromanica.ro

Emanuil Gozsdu, — a contribuţiune de valoare la desvoltarea ziaristicei române din prima jumătate a veacului trecut.

Dupăce vestiţii istorici transilvani dela începutul veacului al XIX-lea s'au stâns între străini, iar operele lor au fost împiedecate, în partea cea mai mare, de a putea străbate în cercurile largi ale Românilor, pentru a căror înălţare morală şi naţională erau menite, modestul editor — tipograf originar din vechiul centru cultural, de strălucită tradiţie, al Braşovului a luat asupra sa sarcina de a răspândi cu ajutorul *„Bibliotecii Româneşti"* cunoştinţele istorice şi amintirile gloriei străbune, căutând să trezească în chipul acesta şi să alimenteze conştiinţa naţională a tuturor „iubitorilor de neamul românesc".

Este deci vrednică de atenţiune opera de educaţie naţională-culturală îndeplinită de editorul şi colaboratorii celei mai vechi reviste literare româneşti în împrejurări puţin prielnice direcţiei naţionale, în serviciul căreia a fost aşezată chiar dela început această revistă.

www.dacoromanica.ro

IOAN MOGA „TEOLOGUL"
1790—1856

Succesorul lui Gheorghe Lazăr la catedra Seminarului din Sibiiu.

După îndepărtarea lui Gheorghe Lazăr dela catedra Seminarului din Sibiiu, episcopul Vasilie Moga s'a grăbit să aducă în locul dânsului pe nepotul său Ioan, care atunci era student în al treilea an la Universitatea din Viena.

Timp de 33 de ani a funcţionat acest Ioan Moga zis „Teologul"[1]) ca profesor al Seminarului din Sibiu, fără să fi lăsat urme pea adânci sau vre-o mai pronunţată dâră de lumină în ogorul culturii româneşti. A aduna date biografice despre o personalitate voit incoloră, despre un om care a căutat să ducă un traiu cât se poate mai discret, năzuind totdeauna a se feri din calea problemelor mari ale vieţii şi a se adăposti într'un ungheţ de obscuritate liniştită — nu este lucru tocmai uşor. Am pornit însă bucuros la săvârşirea acestui lucru dificil, în convingerea că e o datorie a preoţimii noastre culte să cerceteze şi să cunoască chiar şi vieaţa acelora dintre povăţuitorii şi

---

Conferinţă rostită la o întrunire culturală a preoţilor din protopopiatul Sălişte, 1915.

[1]) Această numire nu i s'a dat lui Ioan Moga, nepotul episcopului Vasilie Moga din Transilvania „drept apreciere pentru cunoştinţele sale teologice" cum crede autorul „Monografiei Seminarului Andreian din Sibiu" (1911, pag. 37), ci ca o semnificare a îndeletnicirii sale ca profesor de *teologie*. Dovadă că şi antecesorului său, lui Gheorghe Lazăr i se dă în actele oficiale aproape totdeauna titlul de „Theologus et Professor". El însuş se iscălia astfel, de cele mai multe ori.

www.dacoromanica.ro

înaintașii săi, cari ei înșiși păreau împăcați cu gândul că numele lor nu-i va supraviețui și nu va fi pomenit decât doar în panegiricul preotului, care-i va așeza la odihna de veci, sau într'un eventual necrolog al vre-unei gazete.

Cu oarecare surprindere trebue să constat, că Ioan Moga Teologul, după o activitate de aproape 4 decenii în slujbele cele mai înalte și mai pline de răspundere ale vieței noastre bisericești, n'a avut parte nici măcar de un necrolog cum s'ar fi căzut și cum l-ar fi meritat.

Cu data de 24 Octomvrie 1856, „Telegraful Român" publicase următoarea notiță despre încetarea din viață a lui Ioan Moga: „Miercuri în 24 ale curgătoarei ni se împărtășì trista știre despre grabnica răposare a D-lui protopop și emerit profesor de teologie Ioan Moga, ce se întâmplă în aceeaș zi dimineața[1]) în Sas-Sebeș, unde-și avea răposatul locuința sa. Fie-i țărâna ușoară! Noi așteptăm din partea prietenilor și a cunoscuților răposatului în Domnul părinte protopop o descriere mai de aproape a acestei triste întâmplări, precum și a ceremoniei, cu care i se astrucară rămășițele pământene, pe care apoi nu vom întârzia a o împărtăși publicului cetitor" (pag. 328).

Nici unul dintre prietenii acestui fost profesor, protopop și asesor consistorial nu și-a luat osteneala să răspundă așteptării, care de sigur nu va fi fost numai a redacției „Telegrafului Român", ci și a altora. Ori cât de modestă și taciturnă ar fi fost viața lui, merita totuș să fie măcar printr'un necrolog înfățișată preoțimii de atunci și de mai târziu, doritoare să cunoască felul cum s'ar fi reflectat părțile de lumină și de umbră ale smeritului „Teolog" prin prisma unor contemporani și prieteni, cari ar fi putut eventual să scoată la iveală și însușiri personale intime, despre cari tac atât comunicatele ziarelor, cât și actele de prin arhive.

---

[1]) Nu este deci exactă afirmațiunea, că Ioan Moga ar fi murit la *6 Octomvrie 1859* (cf. *Monografia Seminarului Andreian*, p. 92).

www.dacoromanica.ro

Ioan Moga s'a născut la anul 1790. El a fost fiul protopopului Zaharie Moga din Sebeș-Alba și nepot al episcopului Vasilie Moga care, după cum se știe, înainte de-a ajunge episcop fusese câtva timp capelan protopopesc lângă fratele său Zaharie.

Vasilie Moga, ajuns episcop, a purtat grije de creșterea și îndrumarea nepotului său Ioan. Bazat pe dispoziția decretului împărătesc din 25 Maiu 1809 No. 1301, prin care Consistorul primea îndrumarea să trimită câțiva tineri distinși, cari după terminarea studiilor secundare vor să se dedice carierii preoțești, spre completarea studiilor la Universitatea din Viena[1]), episcopul Vasilie Moga, trimite pe nepotul său Ioan la 1812, în vârstă de 22 de ani, la Universitatea din Viena, să-și continue studiile.

La acest pas îl va fi îndemnat pe episcopul Vasilie, mai ales dorința să aibă un om al său pregătit spre a putea înlocui în timp apropiat pe profesorul Gheorghe Lazăr, cu care nu se putea înțelege din pricină că acesta se amesteca în chestiuni privitoare la hirotonirea preoților și nu se sfia să critice pe arhiereul său, decâteori vedea că sfințește preoți dintre oameni cu pregătire foarte puțină. Pe lângă această împrejurare, și calitățile personale ale tânărului Ioan Moga, vor fi fost hotărîtoare Că episcopul Vasilie ținea mult la acest nepot al său și cerca de timpuriu să-l scoată la iveală pentru slujbe foarte înalte, dovedește în deajuns faptul, că la 24 Februarie 1815, când se căutau Români vrednici să ocupe scaunul episcopiei din Arad, guvernatorul transilvan *Gheorghe Bánffy* propunea Majestății Sale *„în conțelegere secretă cu episcopul Moga,* mai întâiu

[1]) „Benigne indulsit Sua Majestas, ut pro efformandis ad Seminarium requisitis idoneis et capacibus professoribus, aliquot hujus ritus pauperiores bonaeque spei proborum morum ac optimorum talentorum juvenes, qui studia in Gymmnasüs absolverunt, statuique ecclesiastico semet devoverunt, fine obtinendae solidioris eruditionis et ulterioris experientiae *ad Universitatem Viennensem expediantur,* ibidemque sumptibus fundi sydoxialis intertenantur“. (Cf. Revista *„Biserica Ortodoxă Română“* din Octomvrie 1911).

www.dacoromanica.ro

pe *Nicolae Huțovici,* fostul vicar, și pe *Gheorghe Lazăr* —, profesorul candidaților de preoți, — cari fac parte din cler și sunt neînsurați, dintre aceștia cel dintâiu se recomandă mai mult, cestalalt mai puțin în privința cumințeniei firești și a experienței, se impune însă prin cunoștința limbilor și aplicarea științelor". Alături de acești doi mai erau luați în lista candidaților la episcopie *Moise Fulea* „directorul școalelor triviale"; *Ioan Moga „student în al treilea an de teologie la Universitatea din Viena",* precum și preoții militari Anghel Ioanovici și Ignatie Carabeț[1]).

Pe Huțovici și pe Gheorghe Lazăr îi va fi recomandat episcopul Vasilie Moga, cu gândul să scape de ei, să nu-i mai aibă în coastă, iar pe Moise Fulea, care nu era nici măcar preoțit, și pe Ioan Moga, abia un tânăr de 25 de ani, îi scotea la iveală numai cu scop să atragă asupra lor atențiunea binevoitoare a factorilor dela cârma țării. Rămânând însă recomandarea fără nici un efect, episcopul a reușit să scape totuși de Gh. Lazăr pe altă cale, prin proces disciplinar. Astfel până la începutul lui Octomvrie 1815 profesorul Gheorghe Lazăr fu înlăturat dela Seminar,[2]) iar în locul lui fu numit la începutul anului 1816 Ioan Moga, cu o bunișoară leafă de 450 fl. (Gheorghe Lazăr avea leafă numai de 300 fl.) După un an de provizorat fu ales din partea „protopresbiterilor concernenți" cu vot unanim și întărit prin decretul guvernului din 5 Decemvrie 1816 No. 13544 în funcțiunea sa de profesor seminarial.

La 1828 i s'a mai dat, pe lângă slujba de profesor, și cea de asesor consitorial, ca *referent în chestiunile matrimoniale.* Intr'un fel de justificare a sa, din 18 Octomvrie 1845, spune că

[1]) Cf. *Dr. Avram Sădean, „Date nouă despre Gheorghe Lazăr",* Arad, 1914, pag. 28.

[2]) Această măsură a episcopului obțiru și aprobarea prea înaltă („Georgium Lazăr ob varios per eundem commissos excessus a praehabito professoris officio amovendum decrevisset (quemandmodum id Gub. Regium, a Domino Comite Gubernatore Regio uberius intellecturum est...") scrie contele Samuil Teleki din Viena la 27 Oct. 1815 sub Nr. 1850 către Guvernul transilvan.

www.dacoromanica.ro

a purtat slujba asesorilor *„fără fixum“*, ceeace e de crezut, dar referada „în cele matrimoniale" îi aducea probabil, în acele timpuri, un venit destul de mărişor, la care s'au mai adaus şi veniturile protopopeşti, căci la 1830, după moartea protopopului Ilie Popovici, pe lângă cele două slujbe amintite, i s'a mai dat şi protopopiatul I al Sibiiului „nu din favorul episcopului —cum ne asigură dânsul—ci *prin slobodă alegere*".

Ori cât ar fi fost de primitive împrejurările de vieaţă pe atunci şi ori cât de modeste exigenţele elevilor şi ale credincioşilor, era totuş peste putinţă ca *un singur om* să poată îndeplini îndatoririle acestor trei funcţiuni atât de importante. Două din ele, dacă nu toate trei, vor fi rămas adeseori în suferinţă.

Strădania nu-i va fi lipsit, nici priceperea; era însă om cu puţină energie, care nu putea să impună în mod deosebit nici elevilor săi, nici credincioşilor, cu cari avea de lucru în calitate de protopop şi de asesor consistorial.

Ca profesor al candidaţilor de preoţie ţinea câte două cursuri de câte 6 luni pe an, iar alteori, când îi poruncia unchiul său Vasilie, ţinea câte trei cursuri de câte 4 luni, aşa încât obişnuitele luni de vacanţă i se consumau totdeauna în aceste cursuri. Şi, după cum arată el în hârtia adresată episcopului Şaguna la 18 Decemvrie 1848, când îşi cerea pensionarea dela catedră, cei 33 de ani petrecuţi în activitate profesorală neîntreruptă, fără vacanţele anuale de câte două luni, ar fi dat cu totul 38 de ani.

Ca dovezi ale încercărilor lui pe terenul literaturei teologice-didactice au rămas: 1) Manualul tipărit la 1829 cu titlul: *„Invăţătură Theologhicească“*[1]) şi 2) Un manuscris de teo-

[1]) Că acest manual ar fi fost tradus de *Ioan Moga*, nu e tocmai sigur. El cunoştea bine limba germană şi limba latină ca unul care studiase la Viena. Nu există însă dovadă, că ar fi ştiut şi sârbeşte; nici n'a avut când şi de unde să înveţe, deci afirmaţiunea, că *Inv. Teol.* ar fi fost tradusă din *limba sârbească* (Monografia Seminarului pag. 37) se cere dovedită.

Cine este adevăratul traducător al acestei „Invăţături teol.“?- deocam-

www.dacoromanica.ro

logie pastorală, întitulat: *Scurtă îndreptare* pentru preoții neuniți care cugetă a lua pre sine slujba cea „grea a duhovnicii: întocmită de *Ioan Moga*, profesorul candidaților de preoție neuniți" (ad No. gub. 3943/824.) Manuscrisul acesta are în frunte ca motto următorul citat biblic: „Și vă rupeți inimile voastre, iară nu hainele voastre, și vă întoarceți la Domnul Dumnezeul vostru, că milostiv și îndurat este, îndelung răbdător și mult milostiv și-i pare rău de răutăți (Ioil cap. II stih. 13); iar în cuvântul *„către cetitori"* semnat de *Ioan Moga*, *„Theoiogiae Professor"* în Sibiiu, la 2/14 Martie 1824, spune, că această cărticică e întocmită mai ales pentru aceia, cari *„numai au gustat* Theologia în șase luni în școala dogmatico-moralicească din Sibiiu". Ei „vor afla mai pe larg însemnate aici ce sau niciodată sau în șase luni numai pe scrut au auzit despre *pocăință*, când adică li s'au tâlcuit aceea dogmaticește".

Către sfârșit face amintire și de *piedecile*, ce i s'au pus și i se pun „de către *acela însuși*, carele are datoria cea mai mare a purta grije de cultura clerului și ar fi dator a-mi da mână de ajutor în ostenlile pentru folosul clerului puse". Aci pare a fi o aluzie acoperită la adresa episcopului Moga, care se vede că și mai târziu, ca și în timpul lui G. Lazăr, și-a continuat obiceiul

---

dată, în lipsa dovezilor sigure, nu se poate stabili. Atâta se știe, că Gheorghe Lazăr avea tradusă încă din 1811 lucrarea ieromonahului Platon: Teologia creștină (Ieromonah Platons *Christliche Theologie)* pe care o și înaintase în 1814 guvernului spre tipărire. Recensentul guvernului recomandă această traducere ca pe una potrivită pentru clericii neuniți; episcopul Moga însă, spre a zădărnici și în această privință proiectul lui Lazăr, prin actul său din *30 Iunie 1815* înduplecă guvernul să nu tipărească traducerea lui Lazăr, fiindcă nu se cuvine ca Românii austriaci să fie supuși Moscoviți, („Valachi Austriachi, pro quibus hoc opus laboratur, non debent fieri subditi Moscovitici"), ci să tipărească altă traducere, făcută de Consistoriul episcopesc din Sibiu, al cărui manuscript este gata, trebue numai scris în curat („nec aliud circa illud quam purisatio, quae intra mensem ad summum absolvetur restare"). *„Învățătura Teologhicească"* tipărită la 1820, în manuscris era tradusă întreagă la *1815*, când *Ioan Moga* era încă la studii în Viena. Rămâne deci întrebare deschisă, cine a tradus această carte și după care autor străin?

www.dacoromanica.ro

de a sfinți preoți fără pregătire suficientă. La urmă spune profesorul Ioan Moga că „de se va ivi ceva *folos* după această puținică osteneală, acela îi va fi îndemn a face cu ajutorul lui Dumnezeu și mai mult".

Probabil, folosul așteptat nu s'a ivit și astfel nici despre continuarea activității literare-didactice a lui Ioan Moga alte urme nu sunt cunoscute până în timpul de față.

II.

Ca protopop în contactul său cu preoții n'a întâmpinat Ioan Moga dificultăți. Mulți dintre aceștia îi fuseseră elevi și își câștigaseră pregătirea dela dânsul. Iar alții erau atât de cuviincioși, încât nici prin gând nu le trecea, să se împotrivească vreodată protopopului lor, să-l critice ori să caute prilej spre a-l mâhni. Erau cu toții oameni evlavioși, cu încredere în mai marii lor și cu frica lui Dumnezeu, — neatinși încă de boala criticismului desfrânat, care bântue adeseori ca o molimă.

Spre a cunoaște, cam din ce pătură se recrutau preoții rurali în timpul protopopului Ioan Moga, voi cita aici o foarte caracteristică scrisoare a lui, adresată la 31/16 Martie 1834 preotului *Nicolae Moga* din Săliște.

Ea este următoarea:

„Cinstite părinte!

Dascălul din Săliște Nicolae Moga s'au ponosluit la înaltul crăesc gubernium, că i s'ar fi făcut strâmbătate cu aceea, că cecă cu punerea lui la uitare, a unui bărbat învățat și cu meritumuri, s'ar fi înălțat la treapta preoției trei bărbați, dintre care unul este cioban[1]), altul fleșer[2]) și al treilea fierariu, adecă vânzător de fier, cuie și potcoave[3]), și au cerut, ca unul dintru acești trei preoți să se lipsească, ca să poată întra dânsul la preo-

[1]) Oprea Borcea.
[2]) Dumitru Răcuciu.
[3]) Nicolae Moga.

www.dacoromanica.ro

ţie; pentru aceea ca să putem răspunde la î. c. gubrnium cele cuviincioase, precum v'am scris în zilele trecute despre aceasta, aşa scriem Sfinţiei tale şi acum (fiindcă părintele Răcuciu şi-au dat răspunsul) ca negreşit până Marţia viitoare să arăţi încoace, de vreai a te lipsi în hatârul dascălului N. Moga? Pentru că terminul dela î. c. gubernium este pus pe 15 zile să dăm răspuns şi acelea s'au plinit. Sibiiu 31/16 Martie 1834..."

Inaintea unor preoţi, recrutaţi dintre ciobani, fleşeri şi fierari, nu putea să-i fie tocmai greu unui protopop — ori cât de lipsit de energie, dar cu pregătire atât de însemnată pentru timpurile acelea, cum era Ioan Moga, — să-şi susţină autoritatea.

In ce priveşte însă ascultarea, de care se învrednicia cuvântul său protopopesc din partea mulţimii credincioşilor săi din protopopiat, s'au păstrat dovezi că aceasta era destul de puţină şi nemulţumitoare. Cuvântul lui nu avea căldura de trebuinţă să poată topi ghiaţa, ori să alunge răceala şi îndoiala din sufletul poporului, nici puterea convingătoare, nici avântul superior, prin care se poate birui şi cugetul cel mai îndărătnic, înduplecându-l spre fapte de milostenie.

Ca dovadă, lăsăm să urmeze aci o *scrisoare a lui Andreiu Şaguna către Sălişteni.*

Mult iubiţilor mei Creştini Sălişteni!

Precum Sfântul Apostol Pavel scria către obştile creştine şi trimitea la dânşii trimişii săi, vrând a le aduce acelora vre-un lucru bun la cunoştinţă, sau după împrejurări a cere milă şi ajutoriu dela ele, aşa am fost trimis şi eu la voi pe părintele protopopul vostru Ioan Moga, ca să vă aducă vouă la cunoştinţă năzueala mea ce o am pentru sfânta noastră Episcopie, ca apoi să facem nişte încăperi pentru diecii, cari se pregătesc pentru treapta preoţiei, şi totodată v'am rugat prin zisul meu trimis ca să vă îndurați a ajuta aceasta a mea îngrijire pentru binele obştesc al sfintei maicii noastre Biserici.

www.dacoromanica.ro

Părintele protopop s'au dus dela mine cu binecuvântare şi rugare către voi, şi eu eram în nădejdea lui Christos, că turma mea pe carea atâta o iubesc, va şti preţui glasul păstoriului său şi iată iubiţilor, Părintele protopop s'au întors dela voi la mine aducând veste de răceala inimei voastre către mine şi către rugarea mea.

Nu înger de pace, hrănitoriu sufletelor şi trupurilor voastre, v'au spus vouă, ca să ziceţi trimisului meu, că voi din ale voastre nu puteţi da nimica pe seama sfintei Episcopiei noastre, ci diavolul, vrăjmaşul acesta al creştinătăţii şi al sfintei Bisericii lui Christos, vă au dus pe voi în ispita aceasta ucigătoare de suflet şi de trup.

Eu ca unul carele zioa şi noaptea mă rog lui Dumnezeu pentru voi, am vrut prin epistolia aceasta a vă sfătui şi a vă ruga, ca să priveghiaţi cu mintea voastră, ca ceasul morţii să nu vă afle pe voi biruiţi de ispita diavolului, ci să vă afle ca pe nişte biruitori ai ispitei diavoleşti. Pentru aceea deschideţi mânile voastre, arătaţi iubirea voastră către sfânta Episcopie şi Maica tuturor bisericilor din Ardeal, şi înduraţi-vă a da milă şi ajutoriu din cele ce v'au dat Domnul, căci acelea au fost ale Domnului şi El v'au miluit pe voi şi v'au dat din ale sale, însă nu aşa, ca acelea numai pentru voi să le întrebuinţaţi, ci şi pentru aceea, ca din acelea să daţi şi lui, adecă pe seama sfintei Bisericei lui.

Cât e de mare lipsa Episcopiei noastre, se vede de acolo, că am fost silit a lua împrumut din lada alodială a comunităţii voastre 5000 fl. argint.

Al Domniavoastră de tot binele voitoriu Arhiereu[1]).

Sibiiu în 24 Noemvrie 851.

Andreiu

---

[1]) Adresa: Dela Episcopul Diöcesan al Bisericei Răsăritene, Obştei Bisericeşti Dreptcredintioase din Selişte. Exoffo, la Selişte.

Dacă protopopul Moga ar fi fost mai puternic şi mai convingător în

www.dacoromanica.ro

Ca unul care la începutul carierei sale s'a ridicat atât de repede şi a încăput în atâtea funcţiuni însemnate mai mult prin sprijinul unchiului şi protectorului său, decât în urma propriei sale vrednicii, n'a putut rămânea nici Ioan Moga scutit de nemulţumirile şi decepţiunile, cari se revarsă de obiceiu asupra unor ocrotiţi, după ce dispar dintre cei vii protectorii lor. Adeseori chiar şi odiul pentru anumite fapte şi slăbiciuni ale protectorilor se resfrânge asupra ocrotiţilor.

Astfel păţi şi Ioan Moga Teologul, îndată ce somnul de veci s'a pogorît asupra pleoapeor ostenite ale episcopului Vasilie Moga. Fiindcă el alergase îndată pe la Cluj, cercând să-şi asigure sprijinul guvernului transilvan[1]) pentru scaunul episcopesc vacant, şi fiindcă în legătură cu testamentul episcopului Vasilie Moga, s'au ivit unele nedumeriri, Ioan Moga Teologul a fost atacat în „Gazeta Transilvaniei" şi silit a ieşi din rezerva sa cercând să răsfrângă în faţa lumei, învinuirile ce i se aduceau. Reproducem atât corespondenţa din Sibiiu cu atacurile, cât şi desvinovăţirile „Teologului", fiind amândouă de interes pentru biografia acestuia.

---

cuvânt, i-ar fi putut îndupleca pe Sălişteni la daruri destul de însemnate, mai ales că scopul, pentru care li se cereau aceste daruri, era atât de vădit, în cât putea să-l înţeleagă oricare. Săliştenii au şi dovedit mai târziu cu prisosinţă, că pot fi induplecaţi să-şi deschidă pungile şi să dăruiască sume însemnate, dacă li se vorbeşte la inimă. Când a trimis la *1859* Şaguna pe preotul *Nicolae Moga* şi pe ctitorul *Dimitrie Răcuciu* din Sălişte cu o hârtie arhierească la Săliştenii, cari erau pe la turmele lor în *Ţară*, aceşti doi trimişi ai lui Şaguna s'au întors în scurtă vreme cu o sumă de *827* fl. şi *81½* cr., colectată dela oierii şi ciobanii sălişteni. Şaguna a exprimat tuturor dăruitorilor mulţămită prin circulara sa tipărită în 24 Februarie 1860.

[1]) Şi în Arhiva Cancelariei aulice transilvane se păstrează sub No. 7415/845 un referat despre cuprinsul unei petiţii a lui Ion Moga, care cerea ca la viitoarea candidare de episcop să se ţină seamă de meritele lui numeroase, câştigate în cele 3 funcţuni (profesor, protopop şi asesor) recunoscute şi de superiorii săi, documentate şi cu ocazia restaurării episcopatului din Arad.... să se aibă deci în vedere serviciile lui îndelungate, precum şi faptul că este în vârsta cea mai bună, de *55 de ani*. Acest referat a fost prezentat la *27 Noemvrie 1845*. De aci rezultă, că Ion Moga nu s'a născut în 1794, cum se afirmă în *Monografia Seminarului (pag. 91)*, ci în 1790.

www.dacoromanica.ro

„*Sibiiu Duminecă 21 Oct. c. v. 1845.* Astăzi, după ce se săvârşiseră pomenirile şi parastasul de 3 zile obicinuit întru iertarea păcatelor şi odihna vecinică a prea sfinţitului episcop Vasilie Moga, se făcu împărţeală între toate rudeniile mai de aproape şi mai departe, care se aflară venite la înmormântare, de către nepotul Prea sfinţiei sale, *D. teologul Ioan Moga,* pe a cărui pept răposatul şi-au şi dat sufletul şi care avea în mâinile sale toată averea, ce răposatul episcop în 34 ani o adunase.

Această împărţeală se săvârşi în prezenţa D. D. protopopi şi asesori de consistoriu, Ioan Panovici şi Petru Bădilă, ca a unora ce au fost şi mai nainte martori la alcătuirile testamentale ale răposatului.

Rudeniile răposatului episcop, cari primiră după rândul lor prea însemnate şi mari sume de bani gata, scule şi altele, se despărţiră în următoarele zile prea mult mulţămite de înţeleapta măsură, ce se păstră de către numitul teolog între cei ce se împărtăşiră de moştenire.

Luni în 22 Oct. de dimineaţă se grăbi nepotul Prea sfinţitului, teologul Ioan Moga a întreprinde o călătorie către Cluj, cu gătire de a se încredinţa la oarecare din bărbaţii consistoriului ocârmuirea clerului şi până la alegerea şi aşezarea altui episcop, în scaunul văduvit, având unii din ei o doritoare râvnă pentru cler, ca unii ce se socotesc meritaţi în rândul oblăduirii aceluiaş.

Acum domneşte în cler şi în popor de obşte acea opinie, că moştenitorii Prea sfinţitului episcop cu cea dintâi ocazie îşi vor arăta credincioasa iubire către cler prin împărtăşirea testamentelor lăsate de răposatul episcop precum în favorul rudeniilor sale, aşa şi întru al clerului de atâţia ani păstorit.

Clerul şi întreg poporul nu poate pune la uitare, că răposatul păstoriu în toată viaţa deapururea văera din inimă sărăcia clerului său, pentru a căruia pricină nu s'ar putea pune paşi înaintători, — aceea îl îndemna a duce pentru sine o viaţă cu totul simplă şi cu ocazia hirotonirii preoţilor din început primi

www.dacoromanica.ro

dela mulți și peste ștolă, cu titulă și făgăduință de a-și înzestra pe cel mai aproape al său fiu, pe cler; așa dorirea publică, ca să se vază la lumina clerului dispozițiile adevărate de răposatul lăsate, se socotește pe adevăr întemeiată.

Prea sfinția sa încă în viață fiind, au fost binevoit a așeza un capital pentru o fundație, dintru a căruia dobândă era să se ajutoreze tinerii români pășitori la științe mai înalte ce vor cugeta a se așeza la slujbe țivile. Cum se știe la această fundație au ajutorat cu sume frumoase mulți binefăcători, dintre poporanii clerului, de dorit este dară să se vază dela moștenitori o socoteală curată, atât de sumele adunate pentru fundația numiților tineri, cât și de întrebuințarea intereselor dela vremea sa.

Opinia publică își întemeiază credința pe aceea, că Prea sfințitul său păstoriu va fi trăit și murit pentru fiul său, iubitul cler, pentrucă în viață o parte din rudeniile sale, ca să-și câștige mai bună înzestrare, le-au așezat la cele mai bune posturi în cler, și le-au dăruit deodată cu mai multe deregătorii câte pe unul, pentru ca cele ce au adunat dela cler sub vremea păstoriei, iară folosului clerului să le lase.

Credinciosul cler și popor jelește moartea păstorului său, însă așteaptă cu nerăbdare să se și încredințeze, încât au ușurat moștenitorii vaetele și durerea, ce arăta răposatul în toată vieața de soarta sărăciei aceluia. Dea Dumnezeu cel peste tot sfânt, ca poftoritele mărturisiri ale răposatului, că din cele ce adună, voește a înzestra clerul și fondul de Seminariu, să se împlinească și în faptă; căci aceasta se ține de cea mai strânsă datorie a clerului să o poftească.

Mai este de poftit și aceea, ca să se știe, oare în odoarele și veșmintele episcopești de răposații episcopi sârbi în scurte timpuri cât au episcopit, clerului lăsate, de către Prea sfințitul episcop răposat Moga în vreme de 34 ani întrebuințate, ce adăogire s'au făcut? Casele cu nume de Seminariu prin înalta ajutorință monarhială, de cătră cler cumpărate în Sibiiu, precum

www.dacoromanica.ro

şi capela episcopească, în ce stare şi cât de mobilizate se află rămase.

(„Gazeta de Transilvania" 1845. 1 Noemvrie No. 88).

Rectificarea lui Ioan Moga Teologul este următoarea:

Domnule Redactor,

Corespondentul d-tale din Sibiiu dd. 21 Oct. 1845, care s'au primit în Gazeta No. 88 pag. 351 şi 352 arată oare care circumstanţii despre moartea şi împărţirea averilor răposatului episcop Vasilie Moga, şi despre favorizarea neamurilor lui, care nu sunt întru toate în tocmai cu adevărul; aşa fiind că nimeni nu se interesează mai mult pentru altceva, ca pentru numele bun, carele prin stângace descrieri se poate schimonosi, te rog, să binevoeşti a primi spre îndreptarea lucrului următoarele însemnări în Gazeta d-tale:

1. Averile răposatului episcop Vasilie Moga n'au fost niciodată încredinţate mâinilor subscrisului şi aşa subscrisul n'am avut de a împărţi neamurilor răposatului nimic, şi nu mă pricep în ce fel figurează la împărţeala aceasta nălucită D. D. protopopi Panovici şi Bădilă, ca şi *Pilatus în Credo;* răposatul episcop au făcut cu adevărat testament despre cele ce au putut face în favorul clerului, înaintea pomeniţilor D. D. protopopi, şi acest testament s'au şi aşternut la prea înaltele locuri spre milostivă pertractaţie; dar alt testament în favorul neamurilor sale, răposatul n'au făcut, căci neamurilor sale le-au dat, din ce au păstrat, după cum au voit, la fieşte care în mână, şi mai înainte, dară mai vârtos până au fost bolnav, prevăzând că de tămăduire nu mai poate avea nădejde. In mâna subscrisului au fost dat v. m. de către răposatul numai cheltuiala îngropăciunii, şi alte daruri ce au lăsat cunoscuţilor săi, şi acelora pe care şi i-au ţinut de prieteni—şi carii nu sunt de un neam cu dânsul, şi acestea le-au şi administrat subscrisul la locurile sale. Apoi pomeneşte corespondentul de prea însemnate şi mari sume în bani

www.dacoromanica.ro

gata şi scule, care le-aş fi împărţit eu între neamurile răposatului. Aş fi dorit ca corespondentul să fi însemnat cu ţifre aritmeticeşti acestea sume prea însemnate, încă să le ştiu şi eu, dacă nu le-am văzut, de vreme ce, cum mai sus am însemnat, răposatul aşa au împărţit neamurilor, de nu au ştiut stânga ce au făcut dreapta.

Ce pomeneşte corespondentul de călătoria mea la Cluj spre însemnatul acolo sfârşit, este adevărat; însă dacă voia a arăta corespondentul lucrul de toate părţile, precum este, trebuea să arate şi aceea, că nu numai subscrisul, ci încă şi alţi doi bărbaţi din clerul acesta au călătorit, şi cu prilejul acesta şi mai 'nainte tot pentru acest scop, la Cluj, că şi aceia au călătorit cu ştirea corespondentului ca şi subscrisul. Pentru ce într'unele prea mult, într'altele mai puţin decât este adevărul?

2. Moştenitorii răposatului nu pot da înainte alt testament, nici în favoarea clerului, nici în favoarea lor de răposatul rămas, afară de acela, care s'au şi aşternut la prea înaltele locuri, şi la vremea sa poate că se va şi publica; iară dacă ştie corespondentul că este, îl provocăm să-l dea la arătare, şi îi vor fi şi neamurile şi clerul mulţămitori. Un corespondent în foi de obşte, ni s'ar părea, că nu ar trebui să grăiască din ce vorbeşte blogul[1]) pe uliţă, sau numai din imaginaţia sa, mai vârtos în lucruri cari pot întărâta şi povăţui mulţimea spre păreri nedrepte şi pricinuitoare de urgie asupra celor nevinovaţi.

3. Acum în pripă nu am la mână declaraţia răposatului în care arată, cu ce scopos au făcut fundaţia pentru tinerii ce vor învăţa filosofia, însă încât îmi aduc aminte, acea fundaţie s'au făcut nu pentru cei ce cugetă a lua slujbe civile, ci pentru aceia, cari se vor aplica în cler; nici nu putea fi almintrelea, de vreme ce bine ştia răposatul, că Românii cei de legea neunită nu se primesc la slujbe civile.

---

[1]) Vulgul.

www.dacoromanica.ro

4. Acum să vorbim ceva şi despre nepotismul răposatului, cu care curmeziş se vinueşte şi deodată se aruncă şi pe nepoţii cei *praetensive* favorizaţi o umbră grea, care pentrucă nu este dreaptă, nu o putem suferi Nepotismul acesta nu se poate înţelege de alţii, decât de subscrisul şi directorul şcoalelor normalicești Moisi Fulea. Acesta de pre urmă fu adus dela Viena după moartea fostului director Georgie Haines, şi aşezat la direcţia şcoalelor la a. 1813, din pricină, că alt bărbat cunoscătoriu de limbile patriei, atunci nu se afla în cler, care ar fi putut duce slujba aceasta, ce poftea corespondenţii cu jurisdicţiile mireneşti, şi în limbi afară de cea românească.

Acest bărbat atuncia nu era în nici o conexie familiară cu răposatul, plata dânsului era 400 f. W. W. sau aceea la a. 1819 prin alegere fu denumit protopop al doilea al Sibiiului, după moartea protopopului Anghel Faurovici, ne fiind atunci alt bărbat destoinic în sinul protopopiatului aceluia. Acum aici ce nepotism poate vedea omul cel curat?Iară subscrisul fu nu de răposatul, ci prin alegere la anul 1816 aşezat la profesorie cu plată de 450 f. W. W. sau 180 f. C. M. după depărtarea lui Georgie Lazăr, care cum arată archivul şi corespondentul încă bine ştie, au urmat dela prea înaltele locuri pentru ecscesurile dânsului, şi apoi la anul 1830, i s'au dat şi protopopiatul întâilea al Sibiiului, după moartea fostului protopop Ilie Popovici, şi iară nu din favorul răposatului, ci prin slobodă alegere. Corespondentului trebuie să fie cunoscut şi aceea, ca unuia, care lăcueşte în Sibiiu, că răposatul tocma nu a arătat părtinire nici directorului şcoalelor Moisi Fulea, nici subscrisului, de vreme ce archivul episcopesc destul de apriat dovedeşte, că subscrisul a fost înaintat la protopopiat în urma prea înaltelor orândueli şi împotriva voii răposatului, şi acum corespondentul ca şi cum ar fi singur străin în Sibiiu, tocma cu aceea vinovăţeşte pe răposatul, cu ce au arătat acela înaintea lumii că nu este vinovat. Dovedeşte archivul episcopesc şi aceea, că de câte ori au cerut şi directorul şcoalelor şi subscrisul dela prea înaltele locuri plata lor în

www.dacoromanica.ro

bani de argint, după asemănarea celorlalți deregători ai provinției, răposatul episcop totdeauna, ca să cruțe fundul sidoxii, le-au stat împotrivă până la anul 1837, când a sa preosfințită mărire împărătească, ne mai băgând în seamă contrazicerile răposatului, au aplacidat directorului școalelor și subscrisului, plata în argint, însă pentru subscrisul numai redusă la 300 f. C. M. pe an. De unde, cu ce dreptate scrie corespondentul în foi publice, că răposatul ne-au înzestrat cu cele mai bune posturi și deodată cu mai multe dregătorii în cler — judece cetitorul cel neatins de patimi.

Apoi, căci am fost aplicați ca asesori lângă Consistoriu, aceea nu s'au făcut pentru înzestrarea noastră, ci pentru lipsa clerului, de vreme ce atunci când am fost noi întrebuințați ca asesori, nu se afla în cler bărbați cunoscători de limbi, precum aducea trebuința cu sine, nici n'au fost depărtați vreunul din asesorii cei bătrâni numai cu știința din școalele normalicești înzestrați — în favorul nostru dela posturile sale. De unde nu vedem pricina cuvioasă, pentru care suntem numai noi arătați prin articolul acesta ca unii mai bine înzestrați decât alții și decât un protopop al Brașovului. Un protopop al Brașovului, pe lângă parohie grasă, căreia nu este alta asemenea în cler, are și protopopie asemenea importantă, adică două slujbe, ca și noi, și pe acesta și alții asemenea lui nu-i vede corespondentul; ce mai dragă de direptate! ! Au numai eu și Varnava să nu am parte în clerul acesta de aceea ce au alții? Ne vine a întreba cu apostolul Pavel. Dară doară cumva cu asesoria avem mai mult? Vină măcar care aici și poarte slujba asesoriei fără *fixum* ca noi, că bucuros îl vedem.

Este de însemnat și aceea, că răposatul până la anul 1828 au luat plata sa numai în valută, adică în loc de 4000 fl. m. c. numai *1600 m. c.*;... de unde, de sunt adevărate cele ce zice corespodentul pentru luat mai mult în vremile mai dintâi, cetitorul înțelept și neinteresat ușor și le va tâlcui, și luând în socoteală călătoriile cele dese la Viena și la Cluj, care au făcut răpo-

www.dacoromanica.ro

satul, nu în interesul său, ci al clerului, şi alte cheltueli care pentru delicateţa lor nu se pot pomeni aici, cetitorul neinteresat va judeca, de unde a putut lăsa răposatul mai mult decât o sumă aproape de 30.000 fr. de argint pe seama clerului, care au şi lăsat-o. Iară ce se ţine de sumele cele adunate pe seama Seminariului şi a celor ce învaţă, archivul este de faţă, va răspunue, nu se tăinueşte nimic, nici nu s'au tăinuit, că acele sume din vreme în vreme toate s'au trecut în protocoale şi s'au administrat la Cassa provinţiei, le poate vedea şi corespondentul, când va voi. Aşijderea şi ce se ţine de casa Seminariului şi dotaţia capelii; va fi undeva inventariu despre cele rămase, apoi ce este astăzi, e de faţă, se poate vedea şi se pot alătura.

Acum deodată fie destul, de va fi destul şi corespondentului, iară de nu-i va fi destul, iară vom răspunde la cele ce ne va întreba; numai am fi dorit, să fi spus corespondentul răposatului încă până era în vieaţă, ce poftește clerul dela dânsul, dacă s'au simţit chemat la aceasta de sine, sau de au avut de oare unde însărcinarea să-i spue, iară nu acum când nu mai aude, că mi se pare că nu este cu dreptul a vinovăţi pe cel mort, care nu poate răspunde în foi de obşte sau a pofti să răspunză altul în numele mortului, care nu au fost însărcinat să răspunză, şi nu este lucru de laudă a bate cu copitele pe leul cel mort, şi am dori şi aceea ca corespondentul dacă socoteşte, că mai are ceva de a zice în materia aceasta, să-şi însemneze numele cel adevărat în corespondenţiile sale, să ştie publicul, cu cine ne luptăm, că de nu va face aceasta, nici noi nu ne vom ţinea datori a-i mai răspunde, nici a-l căuta cu lumina întru întunerecul lui, în care doară i-ar plăcea a rămânea.

Noi nu am auzit nici un vaet din cler până acum şi nu ne pricepem, cum a putut auzi şi corespondentul în trei zile dela moartea episcopului vaete din tot clerul aşa tare împrăştiat, şi mai înainte de a şti ce au lăsat răposatul şi ce n'au lăsat, apoi să vază este pricină de vaet sau ba? de nu cumva corespondentul şi-au pus mai nainte în gând, ca la toată întâmplarea să se

www.dacoromanica.ro

vaete, și așa să tragă și pe alții la vaete, ori îi va durea ori ba; că dacă este aceasta, atunci nu mai zic nimic, las să judece publicul cititoriu, ce tendință are corespondentul, când suflă așa jalnic în trimbiță-și, pentru nădejdi care doară i-au rămas neîmplinite.

Acum vieața răposatului au trecut în hotarele istoriei și materia acestei istorii este în arhivuri. Nu bărbat ca corespondentul, care vede numai slăbiciunile răposatului, nici bărbat ca mine, care doară văz numai cele bune ale lui, putem scrie istoria răposatului, ci un bărbat limpede de tot felul de patimă, va putea țese istoria lui întocmai cu adevărul. Numai unul ca acela va putea judeca, ce au făcut și ce n'au făcut, ce au putut face și ce n'au putut face răposatul pentru cler și nația sa.

Pentru aceea noi cei neslobozîți de patimi, de acum am trebui să tăcem, ca nu cumva, vrând a descoperi slăbiciunile altora, să dăm de gol ale noastre, să tăcem până ni se vor așeza patimile, și cele *pro* și cele *contra*, apoi atunci se va afla și adevărul, dacă adevărul căutăm.

Sibiu 19 Oct. 1845.

Ioan Moga".

Va recunoaște oricine că răspunsul acesta al teologului Ioan Moga este destul de chibzuit și are părți, în cari îi va da dreptate, oricine cunoaște împrejurările și oamenii de atunci. Dacă el a alergat la Cluj și a înaintat rugare, să fie sprijinit, ca să poată ajunge episcop, și alții au procedat la fel. Popasu din Brașov încă înaintase în acelaș timp o petiție, cerând ca dânsul să fie numit vicar în felul, cum se încredințase administrarea episcopiei la 1796, după moartea episcopului Gherasim Adamovici, vicarului Ioan Popovici, protopop în Hondol.

Doar alergările acestea pe la guvern pentru sprijin nu sunt simptome caracteristice numai epocei lui Vasilie Moga. Ele erau destul de obișnuite și mai nainte și n'au căzut în desuetudine nici până în zilele noastre!

Ce a fost mai trist pentru Ioan Moga, ca și pentru ceilalți

www.dacoromanica.ro

rivali ardeleni ai săi, e faptul că alergările, stăruințele și petițiile lor au rămas zadarnice, cu toate că Ioan Moga a cercat în anul următor, să adaoge la diferitele argumente, cu cari își motivase petițiile sale pentru episcopie, și unul sunător, dăruind suma considerabilă de *1000 fl. M. C. pentru sporirea fondului seminarial din Sibiu)*. Deși pentru acest dar frumos i s'a exprimat „complacentia regia", nici această împrejurare nu l-a putut sălta în scaunul episcopesc, cu toate că la alegere întrunise cele mai multe voturi. Dar și numărul voturilor date pentru Ioan Moga și Moise Fulea își are tâlcul său: vechi relațiuni de rudenie și de prietenie cu mulți dintre protopopii alegători îi vor fi îndemnat pe câțiva dintre aceștia să prefere pe sfiosul și smeritul Ioan Moga Teologul față de energicul și întru vrednicia sa incomparabilul Șaguna, care chiar din momentul ivirii sale în Transilvania păsise cu atâta îndrăsneală și așa de necruțător față de cei neglegenți, încât aceștia vor fi avut motive suficiente să se teamă de o mână tare ca a lui Șaguna. Mai trebue apoi să se țină seamă și de agitația, ce se pornise contra lui Șaguna sub pretext, că ar fi Sârb. Șaguna avea cunoștință de intrigile, ce începuseră a circula împotriva lui. Deaceea scria la 3 Iunie 1847, deci tocmai cu a jumătate de an înainte de alegerea din Turda, către Mitropolitul sârbesc astfel: „Eu am puțină speranță de a fi ales aici, deoarece multe elemente sunt împotriva mea și nici nu pot să cred că se va îngădui bisericii noastre aproape ruina-

[1]) No. 592/846 *„Ioannes Moga* A. Diaconus Tractus Cibiniensis I-i-et ordinarius Professor offert *Mille Florenos* Mon. Conv. in Augmentum Fundi Seminarialis Non Unitorum: Gratioso Decreto Gubli No. 10.985/846 *Complacentia Regia* propter donum praedictum protopraesbyt. *Ioanni Moga notificatur.* (cf. prot. *„Normativa"* la litera S. *Seminarium).* In acelaș an se rugă I. Moga din nou, să fie numit *vicar.* Fără rezultat însă și de astădată. Probabil cu scopul de a crea în opinia publică dispoziție favorabilă pentru candidatura sa, ceru dela locurile mai înalte voie să poată publica *„complacentia regia"* pentru darul său de 1000 fl, în favoarea fondului seminarului, însă Cancelaria aulică sub No. 4441/1846 împiedecă acest lucru. („Altissima resolutio complacentia Ioanni Moga significanda, *ab ejusdem tamen publicatione praescindendum est").*

www.dacoromanica.ro

te, să ajungă în mânile sănătoase ale unui arhiereu conștiincios, ca s'o restaureze din nou"[1]).

Cu voia lui Dumnezeu însă acest lucru s'a îngăduit. Mâna cea sănătoasă și puternică a vrednicului arhiereu Șaguna a luat cârma bisericii transilvane în împrejurările cele mai grele, la începutul anului de vifor și de zguduiri cumplite, 1848, iar nepoții episcopului Vasilie Moga au rămas „întru ale lor" purtând încă puțin timp câte-și trele funcțiile.

La *18 Decemvrie 1848*, Ioan Moga adresează episcopului Șaguna o rugare, cerând intervenția lui spre a putea fi trecut la pensie din funcția de profesor, rămânând însă și mai departe protopop, până când îl vor mai ajuta puterile.[1]) In locul lui fu numit Ioan Hania ca profesor, iar în locul lui Moise Fulea, care-și ceru și el pensionarea dela catedră, la *21 Oct. 1849*, urmă dr. Grigorie Pantazi.

Ca o notă frumoasă în caracterul lui Ioan Moga Teologul, trebue amintit faptul că în activitatea sa ulterioară ca protopop nu lasă niciodată să iasă la iveală mâhnirea lui pentru insuccesul cu episcopia, ci ca un om, care totdeauna s'a știut împăca cu împrejurările, se resemnează și față de persoana și vrednicia lui Șaguna are uneori chiar cuvinte de entusiasm. Spre a dovedi aceasta, se poate cita textul scrisorii lui din 9/21 Februarie 1851 către Șaguna:

„Prea Luminate și Prea Osfințite Doamne Episcope!

In bisericile dela Săliște după provocăciunea Mării tale, pe sama orfanilor și văduvelor Grăniților din Banat în resbel căzuți, s'au adunat numai 8 Rfl. 35 xr. m. c. lângă care am pus dela mine și am plinit *10 Rfl. m. c.* carii îi și aștern Mării tale.

---

[1]) Cf. *„Revista Teologică"* 1914, pag. 278.

[1]) „Clero huic.... ultroquoque serviendi animus non deest, et in qualitate protopresbiteri cum gratioso Superiorum indultu, quoad potero serviam, ast vires jam jam deficiunt..." scrie I. Moga în rugarea sa către Șaguna.

www.dacoromanica.ro

Intre pricinile cele multe, din care s'au strâns aşa puţin, una este aceea, că Sălişteni au de a pune 23 recruţi la ostăşime şi feciorii lor sânt toţi duşi la vitele lor în ţări străine, şi aşa trebue să-şi caute recruţi tot cu bani gata şi la aceasta le trebue lor însăş o însemnată sumă.

D. Lazarovici e tare sârguitoriu pentru adjustaţia Tipografii şi în scurt se va apuca de tipărirea Catechismului.

Cu mare dor dorim să te vedem pre Măria ta în pace şi sănătos iarăşi în mijlocul nostru. — Ni se pare că şi soarele străluceşte mai luminos, când eşti între noi; dară acum sântem ca cei din umbra morţii. Sărutându-ţi dreapta cu adâncă plecăciune rămân,

Al Mării tale prea umilit serv
Ioan Moga m. p.[1])
Protopop 1-lea al Sibiiului.

Sibiiu 21/9 Febr. 851.

Cu doi ani mai târziu Ioan Moga Teologul demisionează şi din funcţiunea de protopop şi se retrage în linişte la Sebeş, unde a mai trăit timp de 3 ani. In locul lui numi Şaguna ca administrator al protopopiatului I al Sibiului, deci al nostru, pe talentatul profesor seminarial şi protosincel, dr. Grigorie Pantazi, care, spre marea pierdere a bisericii noastre şi nespusa durere a lui Şaguna, muri în anul următor, în vârstă de abia 30 de ani.

In şedinţa din 16 Decemvrie 1854, s'au luat dispoziţiile de trebuinţă pentru împlinirea posturilor vacante în urma morţii lui Pantazi şi, după cum cetim în corespondenţa din 28 Decemvrie publicată în „Telegraful Român" „pentru administrarea proto-

---

[1]) Scrisoarea are următoarea adresă în limba germană: „Von 1-ten Hermannstädter Griechisch-Oientalischen Dechanate in Siebenbürgen. An Seine des Hochwürdigsten Diözesan Bischofs der orientalischen Kirche in Siebenbürgen, *Comandeurs* des K. v. Leopold-Ordens Herren *Andreas Schaguna* Hochgeboren. *Kärthner-strasse,* Bürgerspital 1-er Stock ober der Apotheke. *Wien.* Ex. offo.

www.dacoromanica.ro

popiatului I al Sibiului, s'a găsit de cuviinţă a se denumi Ioan Hania, profesor de studiile teologice la Seminar şi asesor consistorial; iar pentru catedra vacantă de studiile teologice la Seminariu, Sava Popoviciu-Barcianu, parohul comunei Răşinari şi asesor consistorial".

Mult lăudatul Pantazi, dacă ar fi avut vieaţă mai lungă, ar fi desvoltat negreşit atât ca administrator al protopopiatului nostru, cât şi ca profesor seminarial o activitate mai însemnată şi mai mănoasă decât a antecesorului său Ioan Moga sau chiar a succesorului Ioan Hania, a cărui activitate ca profesor şi protopop nu se prezintă în condiţiuni mult superioare faţă de cea desfăşurată de nepotul episcopului Vasilie Moga.

Ioan Moga „Teologul", în comparaţie cu contemporanii săi, a fost, fără îndoială, o însemnată faţă bisericească, om cu multă învăţătură înaltă pentru acele timpuri şi cu frumoase cunoştinţe de limbi. Ştia românește, nemţeşte, latineşte şi puţin ungureşte. Era însă lipsit de vre-un deosebit talent creator. N'a fost nici scriitor de samă, nici profesor sau orator vestit, care să încălzească cu puterea cuvântului pe ascultători, să-i înalţe sufleteşte şi să le îndrume cugetul spre ideal.

Faţă de cuvântul aprins şi puternic al lui Gheorghe Lazăr, faţă de pasiunea lui tinerească şi de avântu-i simpatic, irezistibil, formează un contrast izbitor moliciunea senilă şi circumspectă a lui Ioan Moga „Teologul".

Acest contrast confirmă odată mai mult adevărul cunoscutului adagiu că „oamenii mari n'au nici părinţi, nici urmaşi".

www.dacoromanica.ro

VIAŢA UNEI MAME CREDINCIOASE

— *Anastasia, mama lui Andrei Şaguna* —
1785—1836

I.

De câte ori auzim sau cetim despre viaţa şi faptele vreunuĭ bărbat vrednic, totdeauna se iveşte întrebarea: care este isvorul vredniciei lui? Din ce părinţi, din ce familie a răsărit bărbatul acela, ce fel de moştenire sufletească a adus cu sine în lume, ce fel de creştere şi îngrijire i s'a dat, mai ales din partea mamei sale?

E un adevăr vechiu şi lămurit, că toţi oamenii de seamă au avut în copilăria lor parte de cele mai vrednice, mai bune şi mai credincioase mame, cari prin iubire, gata de orice jertfă, prin stăruinţă şi pricepere deosebită, au deschis cărarea spre glorie, au aşezat întâia ramură în cununa cea neveştezită a măririi fiilor lor.

Mamele iubitoare şi înţelepte îşi dau toată silinţa, ca în sufletul copilaşilor, mlădios ca o ceară moale, să sădească din cea mai fragedă vârstă sămânţa aplecărilor bune şi de folos: cuviinţa, ordinea, credinţa, dreptatea şi dragostea creştinească.

Este ştiut, că omul urmează în vârsta bărbăţiei şi la bătrâneţă calea, pe care apucă din tinereţă.

Deaceea mamele vrednice — pe lângă dragostea, ocrotirea şi

Conferinţă rostită în sala festivă a Şcoalei din Săliştе la 15. August 1910.

www.dacoromanica.ro

paza cea neadormită, cu care veghiază ziua şi noaptea la căpătâiul copiilor lor, — pe lângă hrana trupească şi îmbrăcămintea trebuitoare, se îngrijesc să le dea şi hrana sufletească a credinţii şi a luminii, fără de care nici un om nu poate ajunge mare în vieaţa şi prin faptele sale.

Poporul nostru ştiind bine, cât de scumpă şi de hotărîtoare este grija mamei pentru vieaţa ori şi cui, când vrea să laude pe un om vrednic, se mulţumeşte a-i spune în graiul Scripturii: „Fericit pântecele, care te-a purtat şi binecuvântat sânul, ce ai supt". Vrea să zică Românul prin pilduirea aceasta a Evangheliei din ziua de astăzi, că sămânţa cea bună a tuturor pornirilor şi învăţăturilor folositoare se revarsă asupra oamenior vrednici, mai cu seamă, din îngrijirea aleasă a unor mame înţelepte.

Este adevărat, că învăţăturile, pe cari le sădeşte mama în sufletul copilului, sunt cu mult mai trainice, decât cele câştigate prin şcoli. Câtă vreme din acestea din urmă foarte multe se risipesc şi se scutură de pe noi deodată cu pulberea şcoalei, cele dintâi rămân adânc întipărite în mintea noastră şi, fiind împreunate cu amintiri dulci şi curate dela vatra părintească, sămânţa lor niciodată nu poate să dispară cu totul din taina sufletelor noastre.

*

Despre mama unui om mare vrem s'aducem, de astădată, vorba: despre Anastasia Şaguna, care a dat neamului nostru pe unul din cei mai luminaţi povăţuitori, iar bisericei noastre strămoşeşti pe cel mai mare mitropolit al ei: pe *Andrei Şaguna.*

II.

Mulţi Români din Macedonia şi-au părăsit în veacurile trecute vatra părintească din pricina prigonirilor cârmuirii turceşti, care le amăra traiul. Fiind oameni harnici şi pricepuţi, aceşti Români dreptcredincioşi, după ce luau toiagul pribegiei în mână, se aşezau de obiceiu cu familiile lor prin oraşele Ungariei şi

www.dacoromanica.ro

Austriei, purtând negoț întins și ajungând astfel la bună stare materială.

Dar ori unde ar fi fost ei așezați și ori cât de bine le-ar fi mers întreprinderile neguțătoriei, nu-și uitau niciodată de frații lor, pe cari i-au lăsat acasă în suferință, sub ploaia de prigoniri păgânești. Din prisosul agonisitei lor trimeteau ajutoare și acestor oameni năpăstuiți.

Pe de altă parte, cei plecați de-acasă trăiau pretutindeni în cea mai bună înțelegere și dragoste frățească unii cu alții. După ce apucau mai multe familii într'un oraș la oarecare stăricică materială, cel dintâi lucru al lor era, să strângă bani spre a-și zidi o biserică, în care să se poată ruga lui Dumnezeu așa, cum au pomenit din moși-strămoși.

Astfel se așezară și în orașul Mișcolț (în nordul Ungariei, comitatul Borșod) pe la anul 1606 câteva familii de Români macedoneni, cari cu timpul au sporit binișor; pe la anul 1728 erau vre-o 300 de negustori români cu familiile lor. Dupăce biserica, clădită de obștea Românilor macedoneni la începutul așezării lor în Mișcolț, s'a învechit și s'a stricat, ei se pregătiau să-și facă una nouă, mai frumoasă și mai încăpătoare. Înaintară deci o rugăminte către milostivul împărat Iosif al II-lea, care se interesa de Români voind să le facă și lor dreptate. Acest împărat, care a dat voie să-și zidească și Românii drepcredincioși biserici frumoase de piatră, cum au zidit în zilele lui aici în Sălișteː (Biserica cea mare), în Făgăraș, în Oradea Mare și în alte părți, a încuviințat și cererea Românilor ortodocși din Mișcolț. Ei se apucară și zidiră, în timp de vre-o 20 de ani, una din cele mai frumoase biserci ortodoxe-române câte se află în Țara Ungurească. Multă osteneală, mari greutăți și cheltueli se cer la zidirea unei astfel de biserici și în ziua de azi. Dar în vremea veche se cereau și mai multe.

După ce-și văzură bunii credincioși isprăvit odorul lor de biserică, în semn de amintire pentru viitorime săpară pe un perete al ei în slove grecești, rândurile următoare: „Această bise-

www.dacoromanica.ro

rică a sfintei Treimi s'a întemeiat pe timpul puternicului împărat Iosif al II-lea, regele Ungariei, și s'a isprăvit în anul 1806 pe timpul puternicului împărat Francisc al II-lea, regele Ungariei, cu *cheltuiala fraților români din Macedonia*".

Intre acești *frați Români*, cari n'au pregetat a-și deschide punga și a jertfi din avutul lor pentru a înălța un frumos altar de închinare Domnului, se găsește și unul cu numele *Anastasiu Mihail Muciu.*

Acesta e *tatăl Anastasiei* și deci *bunicul Mitropolitului Șaguna.*

III.

Anastasia s'a născut la anul 1785. Părinții ei s'au îngrijit să-i dea o creștere aleasă, în frica lui Dumnezeu, în cinstea și tăria credinței strămoșești. Fata aceasta frumoasă crescu repede, spre bucuria părinților săi, cari aproape pe nesimțite se pomeniră cu fată mare la casă. Câtă grije, câtă zbuciumare, câte nopți nedormite au bieții părinți, când văd, că fetei lor i se apropie timpul de măritat! Numai Dumnezeu știe, ce-i atunci în inima lor. Îi apucă un fel de părere de rău, că odrasla lor s'a ridicat prea repede, ar vrea s'o știe iarăși mică, s'o mai poată ocroti multă vreme pe lângă dânșii, în casa și la masa lor, căci în casă străină nu pot ști, ce soartă o așteaptă.

De asemenea gânduri și îndoieli se nelinișteau în inimile lor și părinții Anastasiei, când ea trecuse de 16 ani și intrase în al 17-lea. Pe la casa lor începură a se ivi peținorii chiar prea de vreme. Pe de o parte bunii părinți n'ar fi fost bucuroși, să-și înstrăineze iubita lor fiică, dar de altă parte se gândiau, că norocul e pleșuv și, dacă nu-l prinzi când ți se dă prilej, se poate întâmpla să-l scapi pentru totdeauna.

Tatăl Anastasiei, Mihail avea un prieten, pe Evreta Șaguna — om de ispravă și negustător fruntaș, pe care credința sa tare și dreaptă îl îndemnase, să dăruiască și el sume frumoase pentru

www.dacoromanica.ro

zidirea bisericii ortodoxe din Mișcolț. Acest Evreta avea un fecior cu numele Naum, care deși tânăr, era văduv căci soția lui cea dintâi Ecaterina Magiaro din Perlepe a murit, după ce îi dăruise un copil, Gheorghe, tatăl lui Constantin Șaguna, decedat în calitate de general în armata română. După împărtășirile acestui general, părintele său Gheorghe făcuse studii de arhitectură; fiind apoi chemat de Teodor Balș în Țară, se căsători la Galați cu Anica Pantazopol Costandache, o nepoată de vară a mamei lui Cuza.

Nădăjduind părinții Anastasiei, că Naum va fi și el, ca tatăl său, om de ispravă, cu frica lui Dumnezeu, cu purtări cuviincioase și cu prindere bună la trebile sale neguțătorești, s'au lăsat înduplecați să-și mărite fata după el. Anastasia ca o fată ascultătoare n'a stat la îndoială, să urmeze sfatul părinților săi. Astfel într'un vechiu „Protocol al Cununaților", păstrat în arhiva bisericii ortodoxe din Mișcolț, se găsește însemnarea în care se spune, că la *„1 Maiu 1802 Naum, fiul lui Evreta Șaguna,* după a treia vestire în biserică, a luat *în a doua căsătorie* de muiere legitimă pe *Anastasia, fiica lui Mihail Muciu* și s'au cununat prin mine *preotul Constantin.* Naș a fost Atanasiu, fiul lui Adam Gherga".

IV.

Nu trecuse tocmai un an, când Anastasia, — deși atât de tânără, abia împlinise 18 ani, — era mamă fericită. Dumnezeu o dăruise cu un fecioraș, căruia în botez i s'a dat numele Evreta[1]) ca să-i facă bunicului o bucurie. După alți trei ani, la

[1]) Născut în 11 Februarie 1803. Atestatul lui de botez, păstrat într'o copie latinească, e de următorul cuprins: Vigore praesentium testor, quod *Evreta,* filius Naum Sagona et Anastasiae legitimae consortis illius, ultriusquae Graeci Ritus Non Uniti, baptizatus sit et myro unctus sit iuxta Canones Sanctae Ecclesiae nostrae orientalis hic Miskoltzini per me Constantinum Vulco anno 1803 mense Februarii 15-a, natus autem 11-a eiusdem mensis (Cuius Patrinus fuit Athanasius, filius Adami Gerga) in nostra

www.dacoromanica.ro

1806, în anul când s'a isprăvit frumoasa biserică din Mişcolţ, familia lui Naum s'a sporit cu o fetiţă, căreia îi puseră numele Ecaterina (născută în 27 August 1806 şi botezată în 2 Septemvrie acelaş an).

Iar sfârşitul anului 1808, pe lângă bucuria pe care o aduce la casa oricărui bun creştin sfânta sărbătoare a „Naşterii Domnului", lor le-a mai adus şi alt dar nespus de mare. Cu cinci zile înainte de Crăciunul românesc Anastasia cea credincioasă şi statornică în legea părinţilor săi, a născut un băiat zdravăn şi frumos, căruia în botez i s'a dat numele Anastasiu, după al mamei sale şi după al bunicului.

In „Protocolul Botezaţilor" din Mişcolţ s'a păstrat despre naşterea acestui minunat copil următoarea însemnare: Anastasiu, fiul lui Naum Evreta Şaguna şi al soţiei sale Aanstasia, s'a născut în 20 Decemvrie şi s'a botezat şi miruit în 28 Decemvrie 1808 prin mine preotul Constantin. Naşul lui a fost Atanasiu, fiul lui Adam Gherga"[1]).

Anastasiu, care era acum al treilea copil la casa lui Naum,

Ecclesia nomine Sanctissimae Trinitatis existente. Hoc his meis testimonialibus litteris, certifico conscientia mea corroboratis subscriptione et usuali sigillio. Signatum Miskoltzini Anno 1820 mensis Februarii 26-a, Parochus Ecclesiae Gr. R. non unitae orientalis Miscoltziensis, Constantinus Vulco m. p. Toate textele documentare, pe cari se întemeiază această expunere, au fost publicate de *Eugen Todoran* în rev. *Transilvania* din Sibiu, 1910, pag. 184—194; 360—372 şi 455—461.

[1]) Iar într'o copie latinească din 1820 s'a păstrat şi mai completă înştiinţare despre naşterea şi botezul lui Anastasiu: „Vigore praesentium testor, quod Anastasius, filius Naum Sagona et Anastasiae legitimae consortis illius, utriusque Graeci Ritus non uniti, natus sit Anno *1808 mensis Dec. 20-a* eiusdem anni et baptizatus et myro unctus iuxta Canones Sanctae Ecclesiae orientalis hic Miskoltzini *per me Constantinum Vulco Anno 1808 mense eodem nempe Decembri 28-a.* Cuius patrinus fuit Athanasisus, filius Adami Gerga, in nostra Ecclesia nomine Sanctissimae Trinitatis existente, ac usque 1816 annum sacram coenam communicavit in eadem Ecclesia nostra, hoc his testimonialibus litteris certifico, conscientia mea corroboratis subscriptione et usuali sigillio. Signatum Miskoltzini Anno 1820 mense Februarii 26-a.Parochus Graeci Ritus n. u. orientalis Miskoltziensis Constantinus Vulco m. p.

www.dacoromanica.ro

a vrut bunul Dumnezeu să fie cu timpul bucuria cea mai aleasă a mamei sale Anastasia și binefăcătorul cel mai mare al poporului român și al bisericii noastre dreptcredincioase.

Lângă leagănul lui au străjuit ursitoare și bune și rele. Acestea din urmă și-au întins mai întâi păinjenișul de iște și mreje lacome asupra lui. Și era cât p'aci să ni-l răpească.

Dela o vreme norocul nu l-a mai ajutat pe Naum Șaguna în întreprinderile sale neguțătorești, cum ajutase pe alți Romni așezați în părțile acestea. Și felul lui de traiu, fără rânduială, va fi fost vina scăpătării lui. Bună starea familiei lui era zdruncinată, când numărul membrilor ei sporise cu al treilea copil — o greutate pentru omul scăpătat, un dar și o binecuvântare cerească pentru o femee credincioasă ca Anastasia. Și mai mult pentru o biserică disprețuită și nedreptățită cum era a noastră, căreia în acest copil i s'a născut un mântuitor.

Anastasia priveghia ziua și noaptea, necruțând nici o osteneală, ca să-și poată crește cât mai bine scumpele-i odrasle. Trebuia să lupte cu multe greutăți. Norocul ei era însă, că vrednicul părinte Anastasiu Mihail, bunicul copilașilor, îi da mână de ajutor, căci dela bărbatul său Naum puțin sprijin mai putea aștepta, după ce acesta sărăcise și scăpătase cu totul.

Și, fiindcă sărăcia și necazurile nu prea sunt buni sfătuitori, adeseori răpun pe cei slabi de înger ori îi îndeamnă la fapte neiertate, așa s'a întâmplat și cu Naum că, pierzându-și tăria sufletească de a mai lupta cu necazurile și speranța de a le putea învinge, a lunecat spre un pas foarte greșit.

Când era copilul Anastasiu de 5 ani, Naum cu gândul de a-și ușura soartea sa și a copiilor săi, se lăsă la tocmeală cu adhiepiscopul romano-catolic din Agria (Eger) *Stefan Fischer*, care-l îndemnă să-și părăsească, pentru anumite foloase materiale, credința strămoșească și să treacă la biserica apuseană-catolică. Naum l-a ascultat. Dar o greșală și un păcat ca acesta era să aibă urmări triste pentru familia întreagă, căci el s'a învoit, ca toți trei copilașii lui să fie socotiți ca credincioși ai

www.dacoromanica.ro

bisericii catolice şi să fie crescuţi, cu cheltuiala Arhiepiscopului din Agria, în această credinţă străină.

Aici începe lupta frumoasă şi înălţătoare a Anastasiei, care nu întârzie să-şi apere copiii, ca o leoaică puii săi, cu toată îndrăsneala şi vitejia. Priveghiază, ca sufletele lor să nu se depărteze nicidecum de credinţa strămoşească, fiind adânc pătrunsă de adevărul, că credinţa cea mai sfântă şi mai curată este aceea, în care s'au închinat şi au răposat părinţii şi strămoşii ei.

Deci Anastasia se împotrivi soţului său Naum cu toată hotărîrea mustrându-l cu asprime pentru târguiala, ce a cercat să facă cu sufletele copiilor săi. Rugă apoi pe tatăl său Anastasiu Mihail, să-i stea în ajutor, ca să poată împiedeca înstrăinarea copiilor săi dela altarul credinţei străbune. Bunicul, om de ispravă şi cu inimă milostivă, a luat copiii la sine, ca să le dea însuş o creştere bună şi îngrijită, cum părintele lor Naum, din pricina sărăciei şi a slăbiciunii sufleteşti, nu mai era în stare a le-o da.

Arhiepiscopul Fischer nu se mulţămeşte însă cu această schimbare a lucrurilor, ci face arătare la „locurile mai înalte". Scrie palatinului (vornicului) ţării despre înţelesul, ce l-a avut cu Naum Şaguna pentru creşterea celor trei copii în legea catolică. Fiindcă împotrivirea mamei şi a bunicului e în stare să zădărnicească acum planul lui de cucerire a acestor suflete tinere, roagă pe palatin, să binevoiască a da poruncă diregătorilor din Mişcolţ, ca cei doi copii mai mărişori ai Anastasiei: Evreta şi Ecaterina să fie luaţi cu sila dela bunicul lor, ca să-i crească Arhiepiscopul catolic cu cheltuiala sa, iar pe cel mai mic, pe Anastasiu, să-l lase deocamdată în grija mamei sale şi a bunicului până la vârsta de şcoală, urmând apoi să fie luat şi el spre a fi crescut în religia catolică.

Palatinul şi sfatul ţării au împlinit rugămintea Arhiepiscopului catolic, dând porunca cerută. Împotriva acestei porunci nedrepte şi nelegiuite bunicul copiilor s'a dus cu jalbă până la

www.dacoromanica.ro

Împăratul. Așa îndepărtate valuri aruncase această chestiune, ca o povestire, că unul din cei trei copilași va avea în viața sa mult de lucru cu Împăratul. In jalba sa spunea Anastasiu Mihail că lui, ca unui bunic i se rupe inima de durere pentru cele ce vede, că se întâmplă cu fiica și cu nepoții săi. Mai departe, arăta că ginerele Șaguna, prin felul său de traiu neregulat, a cheltuit toată zestrea Anastasiei, chiar și darurile ei de mireasă și ajutoarele, ce i le-a mai dat din timp în timp, a început să se poarte aspru și furios cu Anastasia, așa încât aceasta a trebuit să se adăpostească dimpreună cu copiii la casa părinților săi.

Deși îngrijirea acestora l-a costat multe mii, el, adică bunicul, n'a cruțat nici o cheltuială, ca să-i poată crește potrivit cu starea lor, precum i-a și crescut și hrănit până acum. Iar ginerele, după ce a rămas lipsit de mijloacele de traiu, ca să-și verse tot necazul asupra socrului și soției sale, a mijlocit la Archiepiscopul catolic, să li se ia copiii și să fie crescuți în credința catolică. Dar în nici o lege nu este scis, că ar fi datori să urmeze credința tatălui rătăcit, copiii născuți înainte de trecerea tatălui la catolicism. Este chiar împotriva legii firești a-i sili pe copii să-și părăsească credința numai fiindcă tatălui lor rătăcit îi place cutare ori cutare religie. Chiar dacă s'ar face vre-o astfel de lege siluitoare, precum nu este încă, aceea ar privi numai pe copiii, ce se vor naște după trecerea tatălui, iar celor născuți înainte de trecere nu li s'ar putea aplica. Căci din mila lui Dumnezeu și a glorioșilor înaintași ai Împăratului au trecut acele timpuri grele, când libertatea credinții și a cugetării era împiedecată, învinsă și surghiunită. Imprăștiindu-se norii aceia întunecoși, se dă voie liberă oricui să se închine lui Dumnezeu și să creadă, cum îi poruncește inima, mai ales acum după ce pățaniile timpurilor trecute au dovedit, că în chestiuni de credință libertatea, cu cât i se pun mai multe piedeci, cu atât crește mai tare, și în mule țări din Europa siluirea, ce s'a făcut cugetelor, a adus cu sine urmări triste. Bunicul Anasta-

www.dacoromanica.ro

siu Mihail spunea mai departe Împăratului, că îngrijirea Arhiepiscopului catolic pentru aceşti trei copilaşi este de prisos, câtă vreme are cine îngriji de creşterea lor. Iar Anastasia, dacă i s'ar lua copiii cu sila, ar muri de o moarte groaznică, pe care este o datorie creştinească să o împiedece.

După zugrăvirea durerii sale şi a Anastasiei, bunicul îşi încheie jalba cu următoarele cuvinte duioase: „Toate acestea numai părinţii şi le pot închipui şi le pot simţi în adevăr, dar Majestatea Voastră preaslăvită este ca un părinte şi adecă un părinte al tuturor popoarelor rânduite de Dumnezeu sub strălucita cârmuire a Majestăţii Voastre, cel mai bun părinte al lor. De aceea mă mângâie nădejdea cea mai hotărâtă, că Majestatea Voastră veţi asculta părinteşte tânguirea cea dreaptă a unui părinte şi nu veţi îngădui, ca acum la bătrâneţă, dimpreună cu soţia şi cu fiica mea, să ne prăpădim de durerea, ce ne-ar pricinui răpirea copiilor. Întemeiat pe această nădejde, mă închin ocrotirei preaslăvitei Majestăţei Voastre mult milostive, pe mine şi pe nepoţii mei, şi plecându-mi genunchii şi înălţându-mi mânile, iară şi iară rog pe Majestatea Voastră prea slăvită, să se îndure a porunci comitatului Borşod, ca pe copilaşii amintiţi să-i lase sub îngrijirea mea părintească până vor ajunge mai în vârstă, când, dacă le va plăcea, să poată trece la religia catolică fără nici o împotrivire din partea mea, cât şi întreagă familia mea, dar mai ales pe desnădăjduita mamă a copiilor des amintiţi o încredinţez ocrotirii Majestăţii Voastre prea slăvite şi mult milostive şi aşteptând din partea Majestăţii Voastre preaslăvite o hotărîre mângâietoare, cu supunere adâncă, rămân până la moarte al Majestăţii Voastre preaslăvite cel mai umilit şi totdeauna supus: Mihail Muciu, neguţător grecesc adecă gr. oriental sau ortodox, din Mişcolţ. („Viena la 27 Februarie 1815").

Iată, cât de frumos şi cu câtă înţelepciune ştia să vorbească neguţătorul Anastasiu Mihail Muciu din Mişcolţ în jalba către Împăratul, apărând sufletele nepoţilor şi legea strămoşilor.

www.dacoromanica.ro

Așa luminează Dumnezeu mintea și întărește inima tuturor celor ce îndrăsnesc să-și apere credința, în care s'au născut și care trebue să le fie mai scumpă decât viața.

VI.

Deși atât de frumoase și mișcătoare, cuvintele bunicului nu s'au învrednicit de răspunsul mângâietor așteptat dela „prea înaltele locuri". Ci după scurtă vreme s'a dat poruncă în scris (la 3 Martie 1815), ca el să fie silit a-și trimite nepoții să fie crescuți în legea catolică. Porunca a ajuns la dregătoriile comitatului Borșod, dar acestea n'au putut s'o ducă la îndeplinire, căci atât Anastasia cât și Mihail s'au împotrivit pe toate căile.

De aceea arhiepiscopul Fischer trimite în aceeași lună (Martie 1815) palatinului o scrisoare, în care se plânge, că pe copiii convertitului Șaguna i-au ascuns mama și bunicul lor dinaintea preotului catolic din Mișcolț, căruia îi încredințaseră „înaltele porunci", și i-au dus pe furiș în Pesta la negustătorul ortodox Grabovsky.

Acest Atanasie Grabovsky, unchiul Anastasiei, era om cu stare bună: negustător fruntaș cu legături întinse, având o deosebită tragere de inimă pentru toate trebile bisericești-școlare și culturale, din care motiv a fost distins de către Împăratul în semn de recunoștință cu titlul: „nobil de Apadia". El împărțea multe ajutoare celor doritori de învățătură și înaintare. De aceea era numit „patronul Românilor" și învățătorul Ștefan Popovici îl lăuda pentru dărnicia și râvna sa binecuvântată zicându-i:

„Unde pentru neam se cere
Lucrezi fără întârziere".

Căutând Anastasia cu copilașii săi adăpost în casa lui Grabovsky, acestuia i s'a făcut milă de ea, ca de o nepoată năpăstuită și care era în acelaș timp mamă îngrijorată de soartea și sufletul copiilor săi. Aci venise Anastasia cu copiii în Martie 1815.

www.dacoromanica.ro

Astfel, dregătoriile din Mişcolţ nu au fost în stare să ducă la îndeplinire porunca de a lua copiii Anastasiei cu sila, ci se mulţumiră cu o declaraţie din partea bunicului Mihail, care spunea că nu poate să aducă copiii din Pesta, ci dacă e vorba, ca ei să fie crescuţi cu orice preţ în religia catolică, aceasta se poate întâmpla şi în Pesta, unde se găsesc preoţi şi şcoli catolice. Dupăce a sosit această declaraţie la sfatul ţării (Consiliul locţiitor), fu îndrumat (în 30 Ianuarie 1816) Consiliul oraşului Pesta, să cerceteze, care e starea adevărată a lucrurilor. De aci se trimite senatorul Ioan Boráros, care împreună cu preotul şi abatele catolic Pfingstel săvârşesc cercetarea la casa lui Grabovsky. Rezultatul acestei cercetări îl comunică Consiliul în 24 Iunie 1816 palatinului constatând „că copiii se află în Pesta, unde au petrecut cu totul vreo 5 luni de zile, că în două rânduri au mai fost în Mişcolţ şi odată în Viena, că ei cercetează şcoala grecească şi biserica „greco-valahă". Deci cresc în religia ortodoxă, în care s'au născut şi de care tatăl lor numai înainte cu 2 ani s'a desfăcut, îmbrăţişând pe cea catolică. Dar mama copiilor împreună cu toate rudeniile ei se roagă, să fie lăsaţi copiii în grija lor, să înveţe religia, în care s'au născut, până când Împăratul va lua în chestiunea aceasta o hotărîre definitivă.

Încă înainte de această cercetare Anastasia se adresase şi ea cu o rugare către Consiliul orăşenesc din Pesta (24 Martie 1816), lămurind adevărata stare a lucrului şi spunând că, dacă ea a venit cu copiii la Pesta, aceasta n'a făcut-o nicidecum cu intenţia de a zădărnici „poruncile prea înalte", ci numai în convingerea, că creşterea copiilor ei pe ea ca pe o mamă, o priveşte mai deaproape decât pe oricine[1]), şi că are rudenii de sânge, de ajutorul cărora se pot bucura copilaşii ei în aşa măsură, încât stăruinţa Arhiepiscopului catolic se poate socoti, ca

[1]) „Has proles me, matrem, proxime respicere".

www.dacoromanica.ro

fiind cu totul de prisos[1]). De aceea cu toată sinceritatea declară, că copiii ei n'au cercetat până acum în Pesta biserica și școala catolică, nici n'au fost crescuți după principiile religiei catolice. Dar cutează a nădăjdui, că pentru această faptă cu tot dreptul va dobândi iertare, căci ea ca o mamă s'a simțit în mod firesc obligată să încerce toate mijloacele iertate pentru a asigura perseverența copiilor săi în religia, în care s'au născut și astfel a-i păstra lângă sine[2]). De aceea s'a hotărît să meargă împreună cu copiii la Majestatea Sa preaslăvită, spre a îngenunchia înaintea Lui și a-i așterne rugămintea, ca ceeace nu permite asprimea legii, să-i permită îndurarea Lui de principe[3]).

Dar fiindcă sosirea Majestății Sale s'a amânat peste așteptare, nu este vina ei, dacă neputându-și duce la îndeplinire această intențiune de mamă, nici copiii ei n'au putut fi instruiți până acum în principiile religiei catolice. Și acum nu așteaptă nimic mai cu dor, decât ca îndată ce va afla despre sosirea Majestății Sale la Viena, fără amânare să meargă acolo spre a încerca și cel din urmă mijloc[4]).

Dacă cea mai umilită a sa rugare nu s'ar putea împărtăși de mila regească, atunci se declară învoită, să cerceteze copiii ei școala și biserica romano-catolică și să fie instruiți în principiile acestei religii, dar să rămână în grija ei de mamă.

Căci copiii aceștia în afară de educația religioasă mai au trebuință și de alte lucruri, așa în rândul întâi de educația fisică, pe care mai cu samă iubirea de mamă le-o poate da înainte de

---

[1]) „Ut adeo merito superflua censeri debeat harum prolium Suae Excellentiae D-no Archi-Episcopo Agriensi instituenda resignatio".

[2]) „Cum memet naturaliter obligatam esse crederem, *nihil liciti intentatum relinquere*, quo mearum prolium in ea, qua natae sunt, Religione perseverentiam, sicque harum apud me veluti matrem retentionem firmare possim".

[3]) „Ut quod rigor legis vetat, clementia Principis concederet".

[4]) „Et nunc nihil avidus exspecto, quam ut, ubi suam Majestatem Sacratissimam Viennam pertigisse comperero, incunctanter horsum proficiscar, ultimum tentatura remedium".

www.dacoromanica.ro

toate, doar aceasta nu se poate aştepta în asemenea măsură dela nici un institut de educaţie, oricât ar fi de bun. A smulge copiii dela sinul ei de mamă, câtă vreme lucrul acesta nu e absolut necesar, ar fi atât de grozav, încât ea ca o mamă îngrijorată de soarta copiilor săi şi care de altfel n'are în lume altă mângâiere decât pe aceşti copii, ar trebui să se prăpădească sub povara acestei nenorociri[1]).

Nădăjdueşte, deci, că i se va da voie să facă şi această ultimă încercare, căci unei mame, care în această convorbire personală cu Majestatea Sa îşi află unicul şi cel din urmă liman, trebue să-i fie iertat a-şi lua refugiu la cea mai înaltă căpetenie a ţării. Pentru aceasta o va scuza declaraţia, că după această ultimă încercare se va supune neîntârziat poruncilor date în afacera copiilor săi).

VII.

In timpul acestor lupte încordate, pe cari le purta Anastasia cu pilduitor eroism pentru mântuirea sufletească a copiilor săi, Naum cel scăpătat atât în privinţa situaţiei materiale, cât şi a religiei străbune, nu se mai interesa de familia sa. El întrase la armată părăsindu-şi soţia şi copiii şi ne mai purtând grijă de soarta lor.

Dar Anastasia, rămasă acum văduvă, pare să fi fost o femee plină de energie şi virtute creştinească, pe care nici cele mai înalte porunci nu o puteră îndupleca să se deslipească de copilaşii săi iubiţi. Prin stăruinţa ei admirabilă şi cu ajutorul rudeniilor înţelegătoare, a izbutit a se împotrivi la început unor porunci atât de neumane. Iar când nu s'a mai putut nicidecum îm-

---

[1]) „E sinu enim matris proles avellere, dum id spectata religionaria institutione necessarium non est, adeo acerbum foret, ut prolium sollicita mater, omnibus alioquin orbata solatiis sola prolium consolatione relicta, hisce calamitatibus merito succumbere debeam"... *Pesta* 24-a Martii 1816. Humillima ancilla *Anastasia Şaguna nata Mutsu.*

www.dacoromanica.ro

potrivi, a fost totuș atât de iscusită și înțeleaptă, încât prin binefăcătoarea sa grijă de mamă să poată zădărnici toate uneltirile unor neosteniți vânători de suflete. Anastasia a și călătorit în Iunie 1816 la Viena, ca să vorbească cu Împăratul în chestiunea copiilor săi. Dar încercarea ei de a se prezenta în audiență privată la Împăratul, a rămas fără rezultat. Rugămintea ei nu a putut obține rezultatul dorit, fiindcă sfetnicii Împăratului, îi stăteau împotrivă. Astfel din sfatul țării s'a trimis Majestății Sale (la 23 Iulie 1816) în chestiunea aceasta un raport accentuând că împrejurimea, în care trăesc cei trei copii, nu e potrivită pentru înrădăcinarea principiilor catolice în sufletele lor tinere și că din întreagă purtarea Anastasiei se vede, că ea stăruește cu tot dinadinsul, ca copiii ei să rămână în religia, în care s'au născut. Pe de altă parte acești sfetnici temându-se, că chiar dacă li s'ar împărtăși acestor copii acum educație catolică, uneltirile de mai târziu ale mamei și ale bunicului lor vor putea să îi zădărnicească rezultatele, rugau cu supunere pe Majestatea Sa, să respingă cererea Anastasiei, dispunând să fie încredințați cei trei copii Arhiepiscopului catolic din Agria, spre educație și îngrijire pastorală[1]).

In urma acestor informațiuni și stăruințî deosebite, purcese chiar din Sfatul țării, s'a dat din Viena (la 30 August 1816) un nou ordin, prin care Anastasia era îndrumată să-și trimită copiii numai decât în grija arhiepiscopului Fischer, spre a fi crescuți de acesta în credința catolică.

Ce să facă acum biata femee? Sufletul ei de mamă iubitoare și de creștină virtuoasă s'a cutremurat de gândul, că ar fi cu putință, să i se smulgă cu forța cele trei odrasle dela sînul

[1]) „Hinc ne benignae resolutionis Regiae effectus per ulteriores avi et matris prolium technas irritus reddatur, idem hoc regium Locumtenentiale Consilium Majestatem Vestram Sacratissimam demisse exorat, ut quoad effectum b. resolutionis R. procedi possit, recurrente matre a petito sua remota, proles hae petenti Archi-Episcopo Agriensi pro institutione et pastorali cura consignando benigne disponantur".

www.dacoromanica.ro

ei de mamă şi să se pomenească dintr'odată lipsită de copilaşii, cari erau singura mângăiere a văduviei sale. Ca un junghiu al morţii a străbătut prin inima ei gândul acesta.

Primejdia era acum aşa de mare şi aproape inevitabilă. Anastasia se hotărăşte totuş să mai facă o încercare. Dacă nu o poate înlătura cu desăvârşire, cel puţin să caute s'o micşoreze!

La 13 Septemvrie 1816 înaintează către Palatinul ţării o nouă cerere, în care prin cuvinte simple, dar mişcătoare declară, că se va supune ordinului prea înalt şi va pleca cu copiii la Mişcolţ, numai să nu fie despărţită de dânşii[1]).

Spune, că dânsa ca o femee necunoscătoare a legilor, dar mamă iubitoare a copiilor săi[2]), a pus toată stăruinţa şi a încercat toate mijloacele, ca să-şi salveze copiii pentru religia, în care s'au născut. Dar acum, dupăce vede că toate stăruinţele şi încercările ei au rămas zadarnice, iubirea de mamă o îndeamnă să se învoiască la orice, numai să poată rămânea lângă copiii săi, căci altfel ar muri de durerea ce i-ar pricinui înstrăinarea lor[3]). Se mângăie cu nădejdea că Palatinul va fi atât de bun şi milostiv, să înţeleagă durerea ei şi să-i încuviinţeze această rugăminte, aplicând mijloace mai blânde şi respingând pe cele severe, care nu sunt nici în conglăsuire cu legea, nici cu simţul omenesc, nici cu dreptul firii[4]).

Tot atunci au dat şi rudeniile Anastasiei, Gheorghe şi Naum Muciu, o declaraţie de felul acesta, promiţând că nu vor mai

---

[1]) „*Modo eaedm*-sc. proles-*maternae curae, vigilantiae ac sollicitudini subsint*".

[2]) „Infrascripta, iurium ignota, prolium amans mater".

[3]) „Maternus amor cunctis postulatis subscribet, modo retentionem prolium consolidet, ne secus easdem resignare cogere, ad desperationem conijiciar, mortemque obeam funestissimam orbata prolibus, materna sollicitudine egentibus".

[4]) „Quum media duriora, praexistentibus ad consequendum finem lenioribus, rejiciat, nec rigori legis convenientia, nec a humanitate probata, jure naturali amoris materni respectu damnato, quod matris existentiam prolium praesentia requirat"...

www.dacoromanica.ro

cerca să împiedece educația ce era acum definitiv hotărît a se da acestor copii în religia catolică. Ei se obligau totodată, să ajute pe Anastasia cu bani, ca să poată îngriji ea însăși de hrana copiilor, dar pretindeau să nu fie duși copiii la Agria, ci să rămână deocamdată în Pesta.

Sfatul țării (Consiliul locțiitor) hotărăște însă (la 17 Septemvrie 1816), ca ei să nu rămână în Pesta, ci să meargă la Mișcolț sub grija preotului local și sub controlul Archiepiscopului catolic din Agria, dar mama lor să aibă dreptul a îngriji acasă de hrana și trebuințele lor[1]).

Copiii ajung deci toți trei în mrejile catolicismului cuceritor, după cum era dorința arhiepiscopului Fischer, și cum va fi fost, în clipe de sărăcie și de slăbiciune, intențiunea tatălui lor, a nefericitului Naum.

Dar Anastasia ca o mamă înțeleaptă și eroică, a știut să exercite asupra educației copiilor săi, — fiind împreună cu dânșii — o influență statornică și cu mult mai hotărîtoare, decât s'o fi putut altera rezultatul oricăror sforțări și măestrii pedagogice a catolicilor, vestiți de altfel ca foarte iscusiți în materie de proselitism religios. Mitropolitul Șaguna își aducea și la bătrânețe cu drag și cu recunoștință aminte, cum în vârsta copilăriei când cerceta școala catolicilor din Mișcolț, mamă-sa îl învăța acasă rugăciunile sfintei noastre biserici strămoșești, și cum îl trimitea Dumineca și în zile de sărbători cu prescuri la biserica românească, pentru ridicarea căreia au ostenit și au jertfit amândoi bunicii lui, atât Evreta Șaguna cât și Anastasiu Mihail Muciu.

Spiritul de jertfă pentru biserică și neam, care urma să-și atingă culmea în epocala activitate bisericească și națională-politică a Mitropolitului Șaguna, era deci adânc înrădăcinat în

[1]) „Non quidem Pestini, sed Miskoltzini sub cura localis sacerdotis et vigilantia archiepiscopali *catholice quidem omnino educandae, at sub matris domestica alimentatione et provisione relinqui valeant*".

www.dacoromanica.ro

tradiția familiară. Singur Naum a rătăcit dela calea cea bună și plină de virtute a înaintașilor.

Este cu atât mai mare meritul Anastasiei că, în împrejurări așa de grele și neprielnice, a știut să-și apere copiii să nu lunece în păcatul tatălui lor, sădind cu rezultat atât de strălucit, în sufletele lor tinere, credința și virtutea strămoșilor.

VIII.

Rezultatele educației religioase, de care înțelegea Anastasia să facă părtași pe copiii săi, n'au întârziat a se vădi la vreme. Dupăce a îndeplinit băiatul cel mare vârsta legală de 18 ani, a declarat, că dânsul nu vrea să mai rămână credincios al bisericii catolice, ci se întoarce la credința strămoșească, la cea ortodoxă.

În această chestiune s'a trimis o comisiune, care să cerceteze ce motive îndeamnă pe tânărul Evreta Șaguna a părăsi religia catolică, ori nu cumva îl atrage spre acest pas cineva dintre credincioșii bisericii ortodoxe. In raportul său înaintat (la 29 Decemvrie 1821) către Palatinul țării comisiunea constată, că Evreta n'are nici un motiv special de a părăsi credința catolică, ci rămâne în religia mamei sale, în care s'a născut, s'a botezat și a fost instruit. La aceasta îl îndeamnă mai ales *amintirea binefacerilor mamei sale*, cum și împrejurarea, că nu vrea să se lase ademenit a mărturisi credința catolică. Spre credința bisericii răsăritene nu l-a sedus nimenea, ci numai propria lui convingere îl îndeamnă s'o prețuiască pe aceasta în inima sa mai mult[1]).

Intr'o hârtie, scrisă ungurește (la 12 Ianuarie 1822) și adresată Palatinului, Evreta Șaguna declară din nou, că vrea să ră-

[1]) „Perdemisse referimus adolescentem nullo speciali motivo a catholica fide avocari, verum religionem matris, in qua natus, baptizatus et institutus est, *reflexione etiam maternorum beneficiorum amplecti et ideo* professionem fidei catholicae se elicere nolle; ad amplectendam religionem orientalis Ecclesiae per neminem allectum esse, verum *propria convinctione orientalem religionem praeligere in animo constituisse*"".

www.dacoromanica.ro

mână în religia, în care s'a născut căci, deși a fost împărtășit de instrucție catolică, nu simte nici o inclinațiune pentru această religie[1]). Speră, că în viitor va fi cruțat de orice siluire în privința convingerilor sale religioase, și cere protecțiunea Palatinului, ca să poată rămâne și pe mai departe în credința sa strămoșească.

In timpul acesta Evreta era aplicat la neguțătorul sârb Dumitru Diamandy din Buda. Dregătoriile au mai cercat ele să-l sucească și să-l încurce. Dar văzând, că nu mai e nici un chip să-l poată abate dela hotărîrea sa, Sfatul țării într'un raport către Monarh exprimă părerea, că ar fi bine să i se dea lui Evreta libertatea exercițiului religionar[2]). Ceeace s'a și întâmplat la 26 Aprilie 1822.

IX.

La 15 Noemvrie 1823 încearcă și sora lui Evreta, Ecaterina, să se întoarcă la religia ortodoxă. Intr'o petiție adresată din Mișcolț către protopopul catolic de acolo Barkóczy spune, că nu de mult i s'ar fi dat prilej să se mărite după un om cu stare bună, dar acesta aflând despre nesiguranța și încurcăturile, în care a fost ea adusă în urma apostasiei tatălui său Naum, părăsindu-și amorul, s'a retras[3]). Voind ea să rămână în credința, în care s'a născut și apropiindu-se de vârsta obișnuită de 18 ani, roagă protopopul să binevoiască a-i împărtăși instrucția legală de 6 săptămâni. Legile de pe atunci adecă cereau, ca cine vrea să treacă dela religia catolică la alta, să învețe timp de șase săptămâni principiile credinței dela un preot catolic, apoi să se

[1]) „Most is a katholika oktatás után koránt sem érzek hajlandóságot római katholika hit általmenetelére".

[2]) „Eidem liberum religionis exercitium clementer *adplacidandum esse* demisse censeat".

[3]) Állapotomnak velejét megértvén, hogy görög hitem miatt, melyben születtem, sorsomnak kimenetele bizonytalan avagy, hogy e miatt küzködnöm kellene, szeretetétől elállván, magát visszahuzta".

www.dacoromanica.ro

supună unui examen, spre a dovedi, că le cunoaşte pe toate, dar deşi le cunoaşte, nu vrea să le urmeze.

Protopopul încearcă s'o împiedece dela pasul acesta. De aceea se adresează şi ea către Palatinul ţării şi amintind cazul fratelui său Evreta, căruia i s'a îngăduit să rămână în legea strămoşească, nădăjdueşte, că şi ea va putea fi împărtăşită de graţia Majestăţii Sale. De altfel nu tăgădueşte inclinaţiunea inimii sale de a rămânea în credinţa, în care s'a născut. Care va fi rezultatul examenului de 6 săptămâni? Se va vedea la urmă[1]).

Sfatul ţării a înaintat petiţia Ecaterinei la Împăratul cu propunerea, să fie respinsă, căci Ecaterina va împlini vârsta legală de 18 ani numai la 27 August 1824. Din Viena a şi urmat în 23 Ianuarie 1824 o hotărîre în sensul acesta. Cu trei zile mai târziu, vicarul general din Agria se adresează către Palatinul cu o pâră, în care arată, că Anastasia şi rudeniile ei au încercat să seducă pe Ecaterina, contrar declaraţiei lor din 1816[2]). Cere deci, ca aceştia să fie mustraţi; Ecaterina, spre a scăpa de astfel de ademeniri ulterioare, să fie dusă în Agria[3]) Anastasia şi Mihail au fost mustraţi, dar Ecaterina a rămas tot în grija lor.

In 26 August 1824, deci cu o zi înainte de a împlini vârsta de 18 ani. Ecaterina înaintează din nou o cerere către Palatinul ţării sperând că acum, după ce motivul, pentru care a fost respinsă întâia ei rugare a dispărut, i se va îngădui libertatea să-şi mărturisească credinţa aşa, cum o îndeamnă inima, după cea mai intimă convingere a ei[4]).

---

[1]) „Non diffiteor, me hucdum religionem, in qua nata sum, praeligere velle; quid effectus uberior praescripta 6 hebdomadum institutio productura sit? eventus docebit; me tamen, si mentem meam, quoad, quo frater Franciscus gaudet, favoris e clementia Suae Majestatis Sacratissimae participem reddi speiare sustineo".

[2]) „Mater et consanguinei puellae in obversum datarum altissimo loco Reversalium *seductionem eius attentaverunt*".

[3]) „puella uteriori seductioni eripienda *Agriam transponatur*", iar bunicul să fie constrâns a plăti spesele de întreţinere, spre a se da prin aceasta exemplu folositor şi altora („ad salutare aliorum etiam exemplum").

[4]) „Polliceor me *juxta intimam convictionem mentem meam declaturam esse...*".

www.dacoromanica.ro

Această rugare a Ecaterinei fu înaintată (la 31 August 1824) Împăratului cu propunerea de a se încuviința și Ecaterinei instrucția religioasă de șase săptămâni și examenul cerut[1]).

Ecaterina începuse a lua instrucție dela parohul orașului Mișcolț, baronul Barkóczy. Dar acesta după câtva timp pretinde, ca fata să fie luată dela mama ei și dusă la Agria, căci altfel toată instrucția lui va rămâne fără rezultat[2]). Anastasia se împotrivește, scriind (la 27 Martie 1825) Palatinului, că dânsa nu poate să-și lase fata ei *frumoasă* în grija altora, în care nu se poate încrede, deși îi cinstește de altfel[3]). Dar, ca să înlăture orice bănuială, că dânsa ori rudeniile ei ar încerca să abată pe Ecaterina dela religia catolică, are de gând s'o ducă la Pesta într'o mănăstire de călugărițe, să învețe acolo între persoane de sexul ei.

In chipul acesta vrea să fie și mai vădit, că ea, Anastasia, sau rudeniile ei nu încearcă să pună nici o piedecă, nici să restrângă libertatea Ecaterinei[4]).

In sfârșit, la 11 Aprilie 1825, și-a început Ecaterina instrucțiunea de șase săptămani. In ziua primă, dupăce i s'a explicat scopul acestei instrucțiuni, fiind întrebată din ce motiv vrea să-și schimbe religia, Ecaterina a răspuns: „Eu nu vreau să-mi *murdăresc apa sfințită din botez;* m'am născut în legea grecească (adică ortodoxă-răsăriteană) *în aceeaș lege vreau să și mor.* Dacă până acum am fost crescută în religia catolică și am urmat-o, la aceasta m'a silit porunca Principelui; acestei porunci

---

[1]) Siquidem recurrens 18-mum aetatis annum jam compleverit, eandem ad subeundam sex hebdomadalem instructionem clementer admittendam existimari".

[2]) „Sicque ipse institutionis suae fructibus carere debeat".

[3]) „Quod filiam, 18 annos suae aetatis superantem, *formosam,* aliis concredere debeam, a quibus non abstante omni veneratione confidere nequeo".

[4]) „Ut ita tam ego, quam caeteri consanguinei, non obstante religionis difformitate, clare luculentum de eo praebeamus testimonium: *nos nullum prorsus obicem ponere, aut filiae libertatem restringere velle...*".

www.dacoromanica.ro

am fost obligată să mă supun. Acum însă fiind maioră, am scăpat de sub legea aceea și mi s'a dat voie să aleg între cele două religii. Deci eu aleg pe cea grecească, doar numai în privința limbii ne deosebim de cea papistașă.

„După aceea i s'a spus, care este temelia de căpetenie a religiei, adecă Dumnezeu, și dupăce i s'au dat explicații despre ființa și însușirile lui, punându-i-se întrebarea: *„Ce este Dumnezeu?* — Ecaterina a răspuns: „Înțeleg ce este Dumnezeu, dar nu-l pot explica, nici însușirile nu i le pot număra; nici să nu poftească cinstitul Domn (adică preotul examinator), ca eu să le învăț acestea și întreg catechismul din cuvânt în cuvânt, căci de așa ceva nu sunt în stare".

La celelalte întrebări, câte i s'au mai pus — 42 de toate, în fiecare zi câte o întrebare — a răspuns pe scurt sau simplu cu „nu știu"!

După terminarea examenului capelanul din Mișcolț, Gașpar Vezerle, îi dă un certificat (30 Mai 1825) în care arată, că Ecaterina, deși a trecut examenul cerut, a rămas totuș ferm decisă a urma principiile religiei grecești neunite, fiindcă așa îi dictează conștiința și îndemnul lăuntric al inimii sale. Deaceea nu vrea să se abată dela felul de a se închina lui Dumnezeu întocmai ca și strămoșii săi nădăjduind, că fericirea cea veșnică a vieții viitoare o va găsi în religia, în care a fost născută și botezată[1]).

Cu toate că certificatul acesta era favorabil pentru cauza Ecaterinei, vicarul general din Agria, Iosif Nováky, a mai încercat înc'odată, să împiedece trecerea ei în sânul bisericii strămoșești. La 29 Iunie 1825 scrie Palatinului, rugându-l să respingă cererea Ecaterinei, căci aceasta nu are nici un motiv de a părăsi religia catolică, decât doar speranța că, trecând la religia gr.

[1]) „Cum tamen ex *dictamine conscientiae suae, internaque animae persuasione* ad recipienda sacra Graecorum non unitorum, in quorum religione primam lucem intuita, coetuique eorum per sacramentum baptismatis adlecta fecit, ungeretur, firmiter sibi proposuit se *a modo colendi Deum ab avis suis usuato* recedere nolle, aeternamque beatam futuram sortem in ea religione speraturam, in qua nata et baptizata exstitit".

www.dacoromanica.ro

neunită, se va putea mărita mai ușor[1]). Dacă s'ar împlini dorința Ecaterinei, scrie vicarul, această soluție ar fi păgubitoare pentru credința catolică („fidei catholicae preiudiciosa esset"....) Consiliul locțiitor însă nu ține seamă de cererea aceasta a vicarului catolic, ci în raportul său către Rege, la 12 Iulie 1825, face propunerea, să i se încuviințeze și Ecaterinei libertatea exercițiului religios[2]).

Prin decretul din 3 Septemvrie 1825 propunerea aceasta a Consiliului locțiitor a fost confirmată și din partea Regelui.

Așa dar, după lupte și stăruințî îndelungate, Ecaterina este redată acum și ea bisericii ortodoxe și credințîi strămoșești.

Despre soarta ulterioară a vieții sale, în lipsa de documente, nu se mai poate spune nimic sigur. Numele ei dispare din documente, câtă vreme cu fratele ei, Evreta, care ajunge negustor cu stare bună și cu vază în Pesta, ne întâlnim și mai târziu: în 18 Ianuarie 1848, îl găsim ajutorând pe fratele său, atunci vicar în Transilvania, cu suma de 1000 fl., iar într'un manifest din 21 Mai 1848 apare iscălit ca deputat al orașului Pesta. La 1849 însă nu mai trăia nici el, nici Ecaterina.

X.

Copilul cel mai mic, Anastasiu, sortit să devină mai târziu Mitropolitul Andrei, își începuse studiile elementare în școala primară din Mișcolț, urmase apoi tot acolo și cursul secundar în gimnaziul catolic, terminându-l la vârsta de 18 ani cu succes eminent în gimnaziul călugărilor piariști din Pesta. In certificatul de încheiere a studiilor secundare se spune, că Anastasiu Șaguna era, după religie: *romano-catolic*, iar după națiune: *Ungur („Hungarus")*, că a cercetat în mod cuviincios școala și biserica

[1]) „Neque aliud religionem Graeci non uniti ritus amplectendi motivum haberet, quam quod in *hac se facilius sponsum nacturam speret*".

[2]) „Eidem dictae religionis, in qua nata et enutrita fuit, liberum exercitium benigne concedendum esse existimet".

www.dacoromanica.ro

(„cele sfinte"), că a obținut la studiul religei nota eminent, iar la limba maghiară, precum și în litere și științe a fost al 17-lea eminent între 103 colegi ai săi, dintre cari 32 erau eminenți[1]).

Acest rezultat, atât de frumos, era chemat să determine pe cei ce se interesau de soarta excelentului tânăr, îndeosebi pe bunul său protector Atanasie Grabovsky, care-i era acum ca un părinte, să-i dea tot ajutorul de trebuință la continuarea studiilor. Ceea ce s'a și întâmplat. După terminarea studiilor secundare Anastasiu urmează la „Univeersitatea crăiască" din Pesta, timp de trei ani cursul de filosofie și drept, făcând studii serioase, a căror temeinicie se resimte mai târziu adeseori în scrierile lui, ca și în discursurile politice și în diferite acte, chiar și în cele oficiale.

Tocmai la începutul studiilor sale universitare a făcut și el pasul însemnat, pe care-l făcuseră și fratele său Evreta și sora sa Ecaterina. Ca student în filosofie, în anul întâi, la 9 zile după ce a împlinit vârsta legală de 18 ani, a revenit și el în sânul bisericei strămoșești, dând o declarație foarte categorică, în care spunea că, studiind cu succes eminent în gimnaziile catolice din Mișcolț și din Pesta, și îndeletnicindu-se în mod sârguincios cu studiul religiei, cunoaște din fir în păr principiile religiei catolice; cu toate acestea convingerea intimă sau inspirația lui îl îndeamnă, să urmeze sfintele precepte ale bisericii ortodoxe[2]). Aceasta e cea mai fermă hotărîre a lui[3]). Și fiindcă din studiul religiei a obținut nota eminent, cere să fie dispensat de obișnuitul examen de 6 săpătămâni prevăzut în lege, pe care în cazul de față îl socotește de prisos[4]).

[1]) Acest certificat poartă data: Pesthini apud Sch. P. Anno 1826 mensis Decembr-26-a și e semnat de „*Glycerius Aigle*" e Sch., Piis m. p. Director Gymnasii și de *Constantinus Eschner* m. p. e Sch. P. 2-ae Humanitatis Professor et Exortator Gymnasii.

[2]) „Me iuxta intimam meam convinctionem aut influxum *sacra Graeco-orientalis Ecclesiae sequi velle, hisce declaro*".

[3]) „Ut *firmissimi mei propositi clarum praebeatur testimonium*".

[4]) „Et cum in scholis publicis religionis romano-catholicae doctrinam

www.dacoromanica.ro

Această declarație o trimite Palatinului și Consiliului locțiitor al țării însoțită de o petiție, în care pe lângă motivele înșirate mai sus, amintește și împrejurarea, că dânsul a aparținut de fapt bisericei ortodoxe până la vârsta de 8 ani, până la anul 1816[1]).

Consiliul locțiitor a trimis o comisiune de trei, să cerceteze cazul. Această comisiune raportează în 20 Februarie 1827, că înainte de toate au încercat cu tot dinadinsul să-l înduplece pe Anastasiu a rămânea și mai departe în religia romano-catolică. Dar văzând că această stăruință nu are nici un rezultat, l-au luat cu severitate la întrebări („szoros kérdöre vettük") să afle cine sau ce îl îndeamnă a se întoarce la legea gr. neunită, nu cumva oarecari promisiuni sau ademeniri din vre-o parte. Anastasiu a declarat înaintea comisiunii, atât cu graiul cât și în scris, că dânsul nu se crede chemat să judece, dacă religia gr. ortodoxă este mai bună și mai mântuitoare, ori cea catolică, ci el are o singură dorință: *să poată trăi și muri în religia, în care s'a născut*[2]). La această hotărîre nu l-a îndemnat nici un fel de silă sau ademenire sau promisiune din partea rudeniilor[3]). Deaceea roagă pe Majestatea Sa, cu cele mai umilite rugăciuni, să se milostivească a-i îngădui și lui să-și urmeze libertatea conștiinții fără nici o siluire[4]).

---

solerter exceperim calculumque eminentiae emeruerim, praescriptiam secus 6 hebdomadarum institutionem *superfluam esse censendo,* una *me ab hac dispensari orando,* protegi demisse supplico".

Declarația aceasta e datată : *Pesthini 29-a Decembris 1826 și semnată, „Anastasius Șaguna m. p. Philosophiae in Regia Universitate I-um in annum Auditor".*

[1]) „Me *usque annum 1816* in Ecclesia Miskoltziensi graeco-orientali sacram coenam communicavisse".

[2]) Csak egyedül azon kivánság buzditja ötet, hogy *azon vallásban élhessen és halhasson meg, a melyben született".*

[3]) „Quin e parte consanguineorum seu persuasiones, coactiones aut minimus influxus intercessisset, *sed proprio meo motu, ex intima convictione religionem eam, in qua natus et baptizatus sum... sequi desidero".*

[4]) „De genu Suam Majestatem Sacratissimam imis orando precibus, quatenus mihi libertatem conscientiam meam citra coactionem sequendi

www.dacoromanica.ro

Declaraţiile lui Şaguna şi raportul comisiunei de cercetare le înaintează Consiliul locţiitor, la 1 Mai 1827, Regelui cu propunerea ca, fiind Anastasiu Şaguna deplin orientat în principiile şi dogmele credinţei catolice, să i se îngăduie şi lui libertatea exerciţiului religios, precum s'a îngăduit şi fratelui său Evreta, fără a mai pretinde să se supună obişnuitei instrucţii catolice de 6 săptămâni[1]).

Din Viena s'a dat însă ordin *(la 13 Iulie 1827)*, ca înainte de a trece la religia gr. ortodoxă, Anastasiu Şaguna să urmeze obişnuita instrucţie catolică la vestitul orator şi savant Augustin Popol şi despre rezultatul acestei instrucţii să se facă raport la timpul său[2]).

Acest ordin îl comunică (la 8 August 1827) Consiliul locţiitor Senatului universitar şi vicarului general catolic din Agria.

Instrucţia aceasta a început la 5 Noemvrie şi a continuat până la 18 Decemvrie 1827. Ea ar fi trebuit făcută în prezenţa a cel puţin doi martori, dar profesorul Popol spune într'o declaraţie a sa din 23 Decemvrie 1827, că având a face cu un student universitar, n'a aflat de trebuinţă să mai cheme şi martori, ci a considerat cazul acesta ca fiind excepţional. Consiliul universitar aduce această împrejurare şi la cunoştinţa Palatinului prin hârtia sa din 4 Martie 1828[3]).

In certificatul dat de Augustin Popol la *27 Aprilie 1828*, asupra acestui examen, se constată, că Şaguna a ascultat cu

---

clementissime concedere dignaretur. Pesthini 17-a Februarii 1827-a Anastasius Saguna m. p.".

[1]) „A paritate fratris Francisci, *cui absque praevia sex hebdomadarum cath. institutione liberum Religionis exercitium concessum est*".

[2]) „Per constitutum ad universitatem Pesthanam sacrum oratorem Augustinum Popol, virum ab eruditione et discretione commendatum consueta normalis institutio impertiatur et super resultato huius institutionis relatio suo tempore praestetur".

[3]) „Exhortatorem academicum Augustinum Popol ad institutionem sex hebdomadalem *requisitos secus altissimo jussu testes ideo non adhibendos censuisse*, quod in hoc *casu exceptionem subversari praetendat*", semnat rectorul universităţii *Ladislau Wass* m. p. Historiae Ecclesiasticae Professor.

www.dacoromanica.ro

atențiune și cu modestie, cum se cuvine unui student universitar, explicarea întregei doctrine religioase, ceeace însă nu l-a împiedecat să declare la sfârșitul celor 6 săptămâni că dânsul vrea *să rămână statornic în religia mamei sale,* mai ales fiindcă e convins că, rămânând în această religie, care-și trage originea dela Christos, *va dobândi fericirea cea vecinică*[1]).

Pa baza acestui certificat înaintează, la 6 Mai 1828, Consiliul locțiitor raportul său către Rege, propunând ca, precum s'a încuviințat fratelui Evreta și surorei Ecaterina libertatea a se întoarce la religia gr. ortodoxă, tot astfel să i se dea și lui Anastasiu Șaguna voie să-și urmeze propria-i convingere[2]).

Regele a confirmat propunerea aceasta *prin hotărârea din 25 Iulie 1828*[3]), care s'a comunicat la 2 Septemvrie 1828 prin Consiliul locțiitor, Arhiepiscopului catolic din Agria, Consiliului universitar și comitatului Pesta, pentru a înștiința despre ea și pe cel în primul rând interesat, pe eminentul tânăr universitar Anastasiu Șaguna și pe cei mai deaproape ai săi.

XI.

Aici se curmă drama familiară, care sbuciumase atât de mult între anii 1814—1816 inima Anastasiei și o va fi frământat și mai târziu, în toată curgerea celor 12 ani, cât timp și-a știut pe scumpul ei Anastasiu ca fiind, oficial, de altă lege decât dânsa.

Se cuvine subliniat cu toată stăruința meritul deosebit al acestei femei, pe care neamul românesc și sfânta noastră biserică strămoșească va trebui s'o așeze de acum înainte în fruntea

---

[1]) „*Se penes maternam religionem perseverare velle,* cum praesertim censeat se etiam penes hanc, cum pariter a Christo originem trahat, *salutem aeternam consecuturum esse*".

[2]) „Dictae Religionis *exercitium pari benignitae in salvo relinquendum esse censeatur*".

[3]) Semnată de comitele Adam Reviczky și Stefan Géczy.

www.dacoromanica.ro

celor mai luminoase icoane de femei şi mame virtuoase din trecut. Împreună cu a acestora şi amintirea Anastasiei trebue păstrată şi cinstită cu sfinţenie. Căci fără rolul ei de veghe neadormită, fără îngrijirea ei de înger păzitor, e întrebare, dacă biserica română ortodoxă-răsăriteană din Transilvania ar fi putut să aibă între cârmuitorii săi un mitropolit de valoarea lui Şaguna. S'ar fi putut prea lesne, să-l piardă pentru totdeauna, după ce cu sila fusese trecut din anii copilăriei la catolicismul stăpânitor, care timp de mai multe veacuri a luat Românilor ardeleni mulţi bărbaţi de valoare, le-au smuls destule talente, lăsându-i orfani de cei ce prin iscusinţa minţii şi prin mărimea inimii ar fi putut să dea traiului lor chinuit din trecut forma superioară a unei vieţi sufleteşti mai desvoltate.

Ar fi fost pentru catolicism un câştig însemnat de sigur, dar pentru biserica noastră strămoşească o nespusă pierdere, dacă o soartă vitregă ar fi voit să o lipsească de acest mare binefăcător, pe care catolicii voiră să i-l smulgă cu sila în persoana lui Şaguna. Şi, fără el unde ar sta biserica română din Transilvania astăzi? Dacă ar fi lipsit lucrarea mântuitoare a acestui Arhiereu, „puternic în faptă şi în cuvânt", cine ar fi putut să adune „pe cei risipiţi peirei", să-i organizeze şi conducă spre limanul izbăvirii? Anevoie s'ar fi putut găsi altul, în stare să îndeplinească în mod atât de strălucit o misiune istorică, religioasă, culturală şi politică aşa de însemnată şi providenţială, cum a fost a Mitropolitului Şaguna.

Amintirea recunoscătoare va trebui deci să aşeze icoana acestei *mame credincioase şi eroice*, care a fost *Anastasia Şaguna*, alături ori chiar mai presus de a vestitei Doamne Despina, soţia lui Neagoe Basarab. Căci, dacă aceasta a fost creştină bună şi mamă duioasă, tot asemenea era şi Anastasia. Dacă legenda ne spune despre Despina, că sentimentul ei religios era atât de adânc şi puternic, încât a fost în stare a se lipsi de podoabele ei numai ca să facă posibilă punerea sub acoperiş a mânăstirii dela Argeş, în schimb despre Anastasia faptele ei şi

www.dacoromanica.ro

mărturiile istorice ne dau cea mai sigură dovadă, că și-a jertfit toată tihna vieții, și-a pus tot sufletul ca să salveze pe sama bisericei ortodoxe-române pe fiul său, care avea să înceapă și să ducă la bun sfârșit opera de organizare și desrobire a acestei sfinte biserici și a credincioșilor ei, încătușați de veacuri.

XII.

Ziua de 29 Decemvrie 1826, când a declarat Șaguna cu toată hotărârea dorința sa de a se reîntoarce în sânul bisericei strămoșești, este tot atât de memorabilă ca și ziua nașterii lui (20 Decemvrie 1808). Declarația latinească semnată de el în această zi nu are numai o importanță biografică, ci și una religioasă-națională, întru cât printr'însa, după ce în curs de aproape doi ani se împliniră toate formalitățile birocratice, seci și obositoare, autorul este redat, acum definitiv și în mod oficial, bisericei strămoșești, căreia își va închina toată munca vieții și întreg restul zilelor sale.

De acum înainte soarta lui era hotărâtă, schimbându-se spre bine și rămânând statornică în această întorsătură.

Rugăciunile neîntrerupte ale Anastasiei n'au rămas fără ascultare, căci pentru sufletele bune și evlavioase a lăsat Dumnezeu bucuria izbânzii. Țesătura iților și a mrejilor viclene, ce întinseseră din pruncie ursitoarele rele asupra copiilor ei, o vede acum căzând destrămată. In sufletul ei ușurat încep să răsară nădejdi mari, mai ales cu privire la viitorul talentatului său Anastasiu, nădejdi pe cari acesta în laborioasa și strălucita sa carieră de mai târziu nu numai le-a împlinit, ci a și trecut, probabil, departe dincolo de marginile lor. Căci ursitoarele bune, luându-l în paza lor, au început a-i toarce cu iscusință firul vieții. Și l-au tors mereu și cu spor, până când acesta a început a se împleti și înnoda cu firele vieții noastre naționale-bisericești ca un fir al Ariadnei, menit să arate cărările de scăpare, pe cari

www.dacoromanica.ro

înaintând românimea transilvană a izbutit să iasă din labirintul întunecimei şi al sclăviei seculare, îndreptându-şi paşii spre un viitor mai bun, pe care după atâtea veacuri de patimi şi asupriri îl merita acum cu prisosinţă.

Şi purtarea copiilor mai mari, a lui Evreta şi a Ecaterinei, mângâiau în măsură însemnată văduvia Anastasiei. Dar inima ei sălta de bucurie, când vedea din zi în zi deşteptăciunea, cuviinţa, ascultarea şi sporul, ce-l făcea iubitul ei Anastasiu în învăţăturile cele mai înalte şi mai grele.

După terminarea studiilor universitare, în anul 1829, Anastasiu Şaguna, urmându-şi îndemnul inimii, dar de sigur ascultând şi de sfatul mamei sale, a plecat la *Vîrşeţ*, să înveţe teologia, spre a deveni cu vremea slujitorul acelei biserici şi credinţe a lui Christos, pentru care a luptat, cu o îndărătnicie atât de sfântă, statornica sa mamă, Anastasia.

Aci fu primit în casa episcopului Maxim Manuilovici, care era şi el Român de origine şi cu bune sentimente româneşti. Studiile teologice le isprăvi repede şi cu rezultat strălucit. Prin deşteptăciunea şi frumoasele sale cunoştinţe s'a distins atât de mult printre colegii şi chiar profesorii săi, încât îndată ce a isprăvit cursul teologic din Vîrşeţ, Mitropolitul sârbesc de pe atunci, Ştefan Stratimirovici, l-a chemat fără întârziere ca profesor de teologie la Seminarul din Carloviţ, încredinţându-i totodată şi slujba de secretar al său.

Şi din Vîrşeţ, ca şi din Carloviţ scria adeseori bunei sale mame, Anastasia, totdeauna în cuvinte pline de mângăiere, de dragoste şi recunoştinţă fiiască.

Tocmai când era de 25 de ani — vârsta patimilor — s'a hotărît să renunţe la plăcerile ispititoare, pe cari viaţa le îmbie cu prisosinţă mai ales unui tânăr înzestrat cu atât de frumoase însuşiri trupeşti şi sufleteşti, cum era *Anastasiu Şaguna.*

Ca să nu-l poată copleşi valurile lumeşti şi „desmierdările cele grele de purtat", ca să-şi închine toate puterile în slujba cea sfântă a bisericii şi a credinţei strămoşeşti, *la 1 Noemvrie 1833*

www.dacoromanica.ro

a intrat în cinul călugăresc, luându-și în călugărie numele de *Andrei*, adecă „întâi chematul".

In pasul acesta însemnat l-a însoțit, pe lângă binecuvântarea mamei sale, credința puternică într'un ideal religios-național și convingerea, că numai pe această cale, renunțând adecă la plăcerile lumești trecătoare, va putea să îndeplinească chemarea cea sfântă a vieții sale.

De mare însemnătate este și numele, pe care Șaguna și l-a ales în călugărie.

Ceice se hotărăsc a face pasul acesta nu numai de dragul de a fi călugări și a rămânea, între zidurile vreunei mânăstiri, la adăpost de luptele și amărăciunile vieții sbuciumate, ci fiindcă se simt chemați, ca tocmai în haina călugărească, îmbrăcați „cu zeaua dreptății și cu pavăza credinții" — să păsească în arena luptelor aprinse ale neamului și ale bisericii, nu-și vor lua la întâmplare orice nume călugăresc, ci își vor alege unul în legătură cu ținta vieții lor și care să exprime în câtva scopul acestei vieți.

Astfel Șaguna, — care în toate lucrările sale căuta mai ales legătura cu vechimea cea bună și frumoasă a vremilor apostolești — când și-a ales numele Andrei, se va fi gândit la apostolul cu acelaș nume, despre care cărțile cele vechi spun, că ar fi propoveduit el, cel dintâi, cuvântul Evangheliei în aceste părți răsăritene, aflate din timpuri străvechi în stăpânirea înaintașilor noștri.

Și, sburând cu gândul pe aripa frumoaselor sale speranțe, tânărul de 25 de ani va fi întrezărit atunci, ca-ntr'o licărire îndepărtată a viitorului, lumina de vrajă, ce avea să împodobească, odată și odată, în amintirea recunoscătoare a unui întreg popor, acest nume de o îndoită însemnătate: creștinească și românească.

Evlavioasa Anastasia își simția acum inima plină de secerișul celei mai curate bucurii, văzând pe iubitul său fiu, călugărul Andrei închinat cu întreagă ființa și viața sa bisericei strămo-

www.dacoromanica.ro

şeşti, pe sama căreia isbutise a-l salva, prin lupte pe cât de grele pentru ea, pe atât de înălţătoare pentru toţi ceice vor să înţeleagă rostul şi sfinţenia lor.

In vârstă de 51 de ani, cu sufletul împăcat s'a mutat virtuoasa Anastasia la cele veşnice şi a fost înmormântată în ziua de *17 Ianuarie 1836* de vestitul preot *Ioan Teodorovici* în cimitirul „Kerepesi" din Pesta, în cripta familiei Grabovsky de Apadia, unde cu câţiva ani mai târziu se sălăşluiră şi rămăşiţele pământeşti ale lui Evreta şi ale Ecaterinei.

Ca un fiu credincios şi frate iubitor, Episcopul Şaguna aşează, în anul 1849, la mormântul lor o cruce de piatră cu această grăitoare inscripţie:

MULT IUBITEI
SALE MAME
ANASTASIA
PREA PREŢUITULUI SĂU FRATE
VRETA
ŞI DULCEI SALE SURORI
ECATERINA
RIDICĂ MONUMENTUL ACESTA
ANDREIU ŞAGUNA
EPISCOPUL ARDEALULUI
1849

Sălişte, 1910.

www.dacoromanica.ro

AVRAM IANCU

I.

Academia Română a decis în şedinţa plenară din 26 Maiu 1924 să comemoreze în cursul acestei sesiuni generale pe Simion Bărnuţiu, dela moartea căruia s'au împlinit 60 de ani, şi pe Avram Iancu, al cărui centenar se va prăznui anul acesta la Ţebea, la Vidra şi la Câmpeni, în cadrele unor serbări naţionale, demne de amintirea acestui erou popular.

Comemorarea celor ce s'au sacrificat pe altarul iubirii de neam, ca eroi ai credinţei, ai cugetărei sau ai faptei este o datorie, din împlinirea căreia trebue să-şi croiască religia naţională oricare popor conştient de valoarea şi de menirea sa istorică.

Precum viaţa şi *ideile* lui Simion Bărnuţiu, despre care a vorbit deunăzi, dela locul acesta, colegul Gh. Bogdan, tot astfel viaţa şi *faptele* lui Avram Iancu, despre care mi-a revenit mie datoria de a vorbi în şedinţa aceasta, — înfăţişează numeroase dovezi de *caracter* şi *sacrificiu*, oferindu-ne totodată putinţa să pătrundem mai bine spiritul anilor de pregătire şi de lupte grele, în vârtejul cărora s'a lămurit nu numai ideea unităţei şi a independenţei noastre naţionale ci s'a procedat în parte şi la înfăptuirea acestor postulate.

Focul revoluţiei, aprins în suflete, şi-a întins flacările de amândouă laturile Carpaţilor, spre a mistui piedecile îngrămă-

---

Comunicare făcută în şedinţa Academiei Române la 8 Iunie 1924.

www.dacoromanica.ro

dite prin vicisitudini seculare în calea evoluţiei fireşti a unui popor, plămădit din aceleaşi elemente constitutive şi animat de aceleaşi aspiraţii spre unitate şi independenţă naţională.

In cuvântarea, rostită într'o şedinţă a societăţii studenţilor români din Paris în Iulie 1847, Dimitrie Brătianu prevestise apropierea acestui foc curăţitor, prin care România va deveni „o zi farul ce va lumina pasurile viitorului" şi adresase colegilor săi următoarele îndemnuri: „Ca să dobândim şi noi o patrie, trebue să purtăm multă vreme în spinările noastre crucea, ce am călcat-o în picioare; trebue să cădem la pământ, să ne pocăim, să ne rugăm, să plângem, să luptăm, să sângerăm. Să ne grăbim..., căci ceasul României a sunat, ziua încoronării a sosit! Diadema României este isprăvită... Sânt optsprezece veacuri, de când Dumnezeu însuşi lucrează la podoabele ei. Noi nu o putem vedea; de am zări-o numai, feţele noastre ar arde. Briliantele ei lucesc, ard ca ochii lui Dumnezeu; razele soarelui nu sunt decât refluxul razelor ei... Briliantele ei sunt sfinte ca sângele ce a curs pe crucea lui Isus, briliantele ei sunt lacrimile martirilor români. Să ne grăbim, să ne grăbim, fraţii mei, să ne iubim, să ne înfrăţim, să ne românim, ca patria martiriului, patria gloriei să fie şi patria noastră!" [1])

Focul curăţitor al revoluţiei avea să-şi producă în curând efectul asupra Românilor din Nordul ca şi asupra celor din Sudul Carpaţilor. Mişcarea revoluţionară, începută în Moldova cu scopul mărturisit de a asigura „sfânta păzire a Regulamentului organic", a luat în Muntenia caracterul hotărât al realizării de autonomie naţională, pe lângă respectarea vechilor relaţiuni cu Poarta, iar în Transilvania s'a exprimat în forma postulatului relativ la independenţa naţională — politică şi bisericească, sub sceptrul habsburgic, câtă vreme la Românii ungureni şi bănăţeni s'a mărginit a căuta un „modus vivendi" cu elementul

[1]) *Anul 1848 în Principatele Române.* Acte şi documente. t. I. Bucureşti, 1902, p. 65 şi 73.

www.dacoromanica.ro

maghiar dominant. Cu toate că împrejurările politice nu îngăduiau atunci conducătorilor români din diferitele provincii o conlucrare pe față, o unitate formală în acțiunile lor de emancipare națională, — în mod prudent ei au găsit totuși calea, care îi apropia unii de alții, înfrățindu-le cugetele în aceeași hotărâre de luptă pentru izbăvirea poporului român din jugul cârmuirilor străine.

După izbucnirea revoluției franceze în Februarie 1848, când și-au prezentat Românii aflători în Paris felicitările la adresa guvernului provizor, ajutorul de primar din Paris (Buchéz) le-a răspuns: „Noi nu putem pătrunde viitorul, avem însă cuvânt a crede, că acest veac nu se va încheia, până nu se va asigura deplin soarta provinciilor danubiene și transdanubiene și până nu va domni libertatea în țările cari fuseseră leagănul ei primar" [1])

Până la împlinirea acestei prorocii poporul român a trebuit să-și poarte crucea suferințelor în Sudul și în Nordul Carpaților. Intre cei ce-l ajutară s'o poarte cu vrednicie, în vârtejul revoluției din anii 1848—49, a avut un rol de covârșitoare însemnătate Avram Iancu „Regele Munților". Misiunea lui istorică a fost să continue acțiunea războinică, pe care o încercase în Oltenia comandantul pandurilor generalul Gheorghe Magheru, fără a o putea duce la îndeplinire fiind nevoit, din cauza împrejurărilor grele, create Țării prin îndoita ocupație ruso-turcă, să primească sfatul consulului englez și, disolvându-și tabăra, să treacă în Transilvania, unde Sașii nu erau tocmai bucuroși să-l adăpostească temându-se de sentimentele lui „republicane". Aici — alături de Simion Bărnuțiu, apostolul ideii naționale și de Andrei Șaguna, eroul credinței active, alături de strălucita pleiadă a tribunilor gata de orice jertfă pentru neam, — Avram Iancu, eroul spadei, era chemat să dovedească lumii, că popo-

[1]) Gazeta Transilvaniei nr. 34 din 1848, pag. 141.

www.dacoromanica.ro

rul român e în stare nu numai să pretindă libertate naţională, ci să şi lupte eroic pentru dobândirea ei.

II.

Născut în Vidra de sus la anul 1824, ca fiu al ţăranilor fruntaşi Alexadru Iancu şi Maria Gligor[1]), Avram crescuse în atmosfera curată a vieţii din Munţi, unde i se îmbiară din copilărie numeroase prilejuri să cunoască nedreptăţile şi impilările cari apăsau traiul poporului. Tatăl său Alexandru avea o situaţie de conducător al poporului din Vidra de sus. In calitate de gornic al pădurilor (silvanalis gornico) şi de judeţ domnesc (judex dominalis), el se bucura de autoritate nu numai înaintea sătenilor, ci şi înaintea „domnilor" din Zlatna, cari îl cercetau adeseori, îi cereau sfatul în chestiuni mai însemnate şi — după cum mărturiseşte un descendent al familiei Iancu — îl numiau „tată". El dispunea de o avere considerabilă pe acele timpuri şi pentru împrejurările din Munţii apuseni.

In arhiva „Asociaţiunii" din Sibiu s'a păstrat o conscripţie latinească, pregătită în Vidra de sus la 9 Noemvrie 1839 despre întreagă averea lui Alexandru Iancu. De aci se vede, că el avea două case: una „edificată splendid din material de piatră şi lemn şi acoperită frumos cu scânduri[2]), iar alta mai mică clădită din lemn şi acoperită cu scânduri. In aceasta din urmă locuia atunci mama lui Alexandru „Iank Gyorgyásze"[3]), adică soţia lui Gheorghe Iancu. Acesta era deci bunicul eroului Avram Iancu. El venise împreună cu soţia sa Maria din Vidra de jos şi se aşezase în cea de sus, unde prin o gospodărie iscusită şi prevăză-

[1]) Nu *Maria Vila*, cum se afirmă greşit în *Enciclopedia Română vol. II*, pag. 758.

[2]) „Domus e lapideis et ligneis materialibus *splendide aedificata* et scandulis *formose tecta*".

[3]) „Domus altera minor e ligneis materialibus erecta scandulis tecta et per praedicti judicis dominalis Iank Alexandru matrem *Iank Gyorgyásze*, vocatam inhabitata".

www.dacoromanica.ro

toare a reuşit să aştearnă temelie solidă pentru bunăstarea materială a familiei sale.

Astfel din moşiile de 8 jughere şi 1141 stânjini pătraţi de pământ arător şi 18 jughere 1542 stânjini de fânaţ, câte sunt arătate în pomenita conscripţie ca formând proprietatea lui Alexandru Iancu, e probabil că o bună parte o stăpânea acesta ca moştenire părintească, pe care izbutise a o spori şi prin propria sa muncă şi destoinicie.

Gheorghe a mai avut încă doi fii, Ioan şi Avram, care acesta din urmă se distingea prin deşteptăciune în aceeaş măsură ca şi fratele său Alexandru. Deaceea a ajuns el gornic şi judeţ (primar) în comuna Vidra de jos. Fiind ştiutor de carte, el scria petiţiile necesare în trebile comunei şi ale sătenilor, ţinând însă totdeauna seamă de sfaturile fratelui său Alexandru, care se bucura de autoritate mai mare.

Alexandru a avut 2 fii: Ioan născut la 1820 şi Avram la 1824. Ca ţăran cu bună stare materială[1]) şi cu dor de progres, i-a trimis pe amândoi la şcoli mai înalte. Ioan a studiat la Seminarul teologic din Sibiiu pe timpul episcopului Vasilie Moga şi a ajuns preot în satul natal, unde a păstorit până la moartea sa întâmplată la 22 August 1871, iar Avram şi-a început învăţătura la şcoala din Câmpeni, spre a o continua în Zlatna[2]) de

[1]) *Isaia Moldovan*, fratele prefectului Vasile, în amintirile sale, publicate sub titlul *„Din întâmplările vieţei"* (în *Gazeta Transilvaniei* din 1898), spune că fiind în prietenie cu Avram Iancu, mergea *Joia* (în zi de târg) la Târgu-Mureş, unde se afla acesta în 1845. Cu un asemena prilej a cunoscut pe *„tatăl Iancului"* care era un „om frumos, înalt, îmbrăcat în port românesc, cioareci de habă, pieptar cusut *cu fir de aur*, un şerpar ţintuit asemenea ici-colea cu aur, om ca de 50—51 de ani. — „Auzi Avrămuţ", a zis către Iancu — numai azi mai stau, prea mult am zăbovit, am şi eu lucrurile mele pe acasă; dacă mai sunt creditori, să vină să-i plătesc. Veniau creditorii şi toţi *cu galbeni erau plătiţi"*. Tatăl lui Iancu a murit la *3 Octomvrie 1856*, iar mamă-sa la *13 Aprilie 1868*, cf. ziarul *„Turda"* n-rii 7 şi 8 din 18 şi 25 Decemvrie 1921.

[2]) Sunt cunoscute 4 certificate şcolare din timpul, când a cercetat Avram Iancu gimnaziul din Zlatna, anii şcolari 1837—38 până la 1840—41,

www.dacoromanica.ro

unde a trecut apoi la Cluj în vestitul liceu catolic şi în facultatea de drept. Aci s'a făcut încercarea de a-i schimba religia părintească şi naţionalitatea, dar fără nici un rezultat. Deşi numele lui a fost scris în registre — după cum aflăm din notiţele contemporanului Ioan Puşcariu[1]) — ca al unui „catolic", ceeace voia să fie identic cu calitatea de „maghiar", — această mistificare a rămas o simplă amăgire protocolară a profesorilor prea zeloşi în vânătoarea de suflete. Avram Iancu s'a mulţumit însă a primi din şcoala aceasta numai învăţătura solidă şi cunoştinţele felurite, pe care profesorii ei le puteau da. Iar hrana sufletească o căuta în altă parte, în amintirile vieţii curate ţărăneşti din Munţi, în contactul intim, neîntrerupt cu datinele populare şi în societatea studenţească „Aurora", pe care o alcătuise împreună cu colegii săi, preocupaţi de tendinţa de a se pregăti pentru lupta vieţii, prin o educaţie şi îndrumare naţională categorică. Foşti prieteni şi colegi de şcoală ai lui Avram Iancu ne-au transmis amintirea că acest fiu al Munţilor şi viitor erou al libertăţii, deşi avea fire aprigă, se putea stăpâni în toate împrejurările, dar când auzia din gura profesorilor săi cuvinte de batjocură la adresa poporului român, cu greu isbutea să-şi potolească mânia. In asemenea cazuri, Iancu rămânea adânc rănit de dispreţul, pe care dascălii străini se obişnuiseră a-l arunca, fără prea multă cruţare, în obrazul fiilor de preoţi şi de ţărani români.

La înalta şcoală din Cluj şi la „tabla regească" din Târgul-Mureş s'a pregătit Avram Iancu să devină advocat, ca astfel înarmat cu cunoştinţa legilor ungureşti, să poată lupta pentru drepturile neamului său românesc. Şi-a dat însă curând seama, că rămânând în cadrele învechitelor şi nedreptelor dispoziţii ale

---

fiind clasifcat la *diligenţă* cu notele: *„praestans, bona, laudabilis* şi *assidua,* la *purtarea morală* cu: *prima* şi cu *eminens,* la diferitele obiecte de învăţământ de-asemenea cu: *prima* şi în majoritatea cazurilor cu *eminens.*

[1]) I. Puşcariu, *Notiţe despre întâmplările contimporane,* Sibiu 1913, pag. 29—30.

www.dacoromanica.ro

Constituției feudale transilvane, nu-și va putea ajunge scopul. Era sosită vremea, ca drepturile Românilor să fie smulse prin lupte din mâinile usurpatorilor și protivnicilor seculari ai neamului nostru. Lupta pentru drepturi naționale politice nu mai putea fi purtată numai prin petiții și memorii către Împăratul din Viena, cum fusese purtată în cursul veacului al XVIII-lea și la începutul celui următor.

III.

Până la 1848 Românii trăiau în afară de barierele așa numitei „constituții transilvane". In mișcarea lor politică din anii 1790—92 ei ceruseră dreptul de a se organiza într'un congres național, la care să participe deputați aleși din toate clasele sociale, chiar și dintre țărani *(„e plebeio statu eligendis")*[1]). Cererea lor n'a fost însă luată în seamă. Au rămas deci în situația grea de mai înainte, în Transilvania apăsați de cele trei națiuni privilegiate, a căror uniune Barițiu o socotea drept „o conspirațiune permanentă contra națiunei române[2]), iar în Ungaria nedreptățiți de vechia constituție feudală asemănată de contele Ștefan Széchenyi cu un acoperiș, sub care se puteau adăposti numai familiile nobililor, așa numitul „populus werbőczianus". Indată ce constituția Ungariei s'ar fi așezat pe baze democratice mai largi, era clar pentru oricine că țara aceasta nu-și va mai putea păstra caracterul maghiar, ci va trebui să iasă la iveală, că între locuitorii ei se găsesc atâtea entități etnice, diferite prin tradițiile ca și prin aspirațiile lor. De aci graba febrilă a conducătorilor maghiari din epoca reformelor (1825—1848) de a da tuturor popoarelor din cuprinsul Ungariei cel puțin o unitate aparentă, prin impunerea forțată a limbei maghiare, în toate domeniile vieții publice.

---

[1]) Cf. I. Lupaș, *Istoria Românilor*, ediția a XII-a, București, 1937, pag. 247.

[2]) G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, pag. 605.

www.dacoromanica.ro

Agitaţiile lui Ludovic Kossuth pregătiră însă politicei ungureşti două conflicte acute: unul extern, atacând legăturile seculare dintre Austria şi Ungaria, altul intern, provocând susceptibilitatea popoarelor nemaghiare, de ale căror postulate naţionale nu se ţinea seamă. Oricât de mult stăruia contele Széchenyi, propovăduitorul unei evoluţii lente şi circumspecte, să arate prăpastia, spre care împingea ţara direcţia politică a lui Kossuth, desfăşurarea evenimentelor devenise prielnică acestei direcţii. Toate împrejurările păreau a se fi aliat spre a promova scopurile agitatorului Kossuth, pe care — cum observă un publicist maghiar — norocul îl persecuta cu darurile sale ca pe Polikrates[1]).

Propaganda publicistică a lui Kossuth aflase răsunet şi printre aristocraţii maghiari din Transilvania, a căror dorinţă era să se unească „cu fraţii din ţara soră". Ceeace făcea Kossuth în Ungaria, îndeplinea contele Wesselényi în Transilvania, luptând şi el pentru unirea acestei provincii cu Ţara Ungurească, pentru desfiinţarea iobăgiei şi răspândirea limbei maghiare, socotind că aceasta ar putea fi impusă Românilor ca condiţie prealabilă pentru desfiinţarea iobăgiei. Românii răspundeau însă hotărât, că mai bucuros vor să rămână tot iobagi decât să părăsească limba maicei lor[2]).

Aceste frământări politice treziră viu interes în cercurile intelectualilor şi studenţilor români din Braşov, Sibiu, Cluj, Blaj şi Târgu-Mureş, făcând din ei tot atâţia propagandişti însufleţiţi, cari au ştiut să dea ajutor însemnat organizatorilor impunătoarei manifestaţiuni populare, ce urma să se desfăşoare în ziua de 3/15 Mai pe Câmpia Libertăţii.

„De când e ţara Ardealului — scrie Papiu Ilarianu în *Istoria Românilor din Dacia superioară*[3]) — agitaţiune ca aceasta

[1]) Kemény Zsigmond, *A forradalom után.* (După revoluţie). Pest, 1850, pag. 156.

[2]) G. Barițiu, *Părţi alese*, I. pag. 598.

[3]) Vol. II, p. 201—203.

www.dacoromanica.ro

nu s'a făcut, nici mai puternică, nici mai cutezătoare, nici cu mai mult spirit de pace şi libertate. Sălta tot sufletul român de bucurie naţională... atâta era de înaltă însufleţirea naţională a acestui popor asuprit, amărât şi supt de atâtea secole, încât de pe banca solgăbirăului alerga la Blaj, când ştia, că la întoarcerea sa acasă în altă formă vor să-l tirănească aristocraţii, precum s'a şi întâmplat... Printre toate pericolele curgeau mulţimile din toate părţile, din marginile ţării... Veniau ca un torent, căruia intrigile şi terorismul unguresc acum nu numai în deşert se opunea, ci care pe unde trecea, prin sate şi prin oraşe, trăgea după sine la adunare pe toţi cei nedeterminaţi sau înfricaţi. Veniau şi intelectualii români dela Timiş şi Criş, chiar şi din Dacia inferioară". Toţi cei ce au participat la această adunare, au rămas uimiţi de puternica manifestare a solidarităţii naţionale şi de neclintita alipire sufletească, pe care poporul o arăta faţă de conducătorii să[1]). Serbătorind la Paris a treia ani-

[1]) *Gheorghe Sion*, în ale sale „*Suveniri contimporane*" (pag. 294), făcând c paralelă între stările din Moldova şi între ceeace a putut el observa în Transilvania, scrie următoarele: „Poporul nostru din Moldova îl consideram compus cu totul din *alte* elemente; el în noi vedea întotdeauna nişte fiinţe superioare, nişte oameni predestinaţi a fi stăpânii sau tiranii săi, iar noi, oricât de umani, oricât de filosofi, oricât de patrioţi, oricât de naţionalişti sau liberali eram, nu puteam vedea în acel popor decât nişte fiinţe, care ne insufla milă şi de cari nu ne puteam apropia cu toată bunăvoinţa ce am fi avut. In Transilvania însă găsiam poporul cu totul în alte condiţiuni. Acii preoţii, învăţătorii, poeţii, profesorii, *toţi ieşiţi din popor, toţi sunt ai poporului*"... In *Pester Zeitung* din *9 Iunie 1848* (Nr. 692), apăruse o corespondenţă dela graniţa transilvană-munteană în care se afirmă: „Wie mir gut unterrichtete Personen versicherten, ist es den *jungen Romänen*, welche die Blasendorfer Volksversammlung besucht hatten, nicht mehr erlaubt in die Walachei zurück zu kommen, da sich Russland mit dem Träumen eines selbstständigen Daziens durchaus nicht befreunden, daher auch solche Ideen in der Moldau und Walachei nicht weiter eingeimpft wissen will, weshalb alle siebenbürgische Zeitungen zum Nachtheil der armen Pränumeranten verbrannt werden. Diese jungen Leute nun, an welche sich die Vertiebenen aus lassy nach dem dort unterdrückten Aufstande angeschlossen haben, sollen *geheime* Versammlungen an der Grenze halten und sich zu einer Schilderhebung vorbereiten. Ich zweifle sehr daran, weil ich an einem Rückhalt zweifle, den sie doch haben müssten, wenn sie mit Erfolg. etwas unterneh-

www.dacoromanica.ro

versare a zilei de 15 Mai 1848, entusiastul Nicolae Bălcescu, care petrecuse timp de o lună în Munţii apuseni ocrotit şi ajutat cu bani de Avram Iancu[1]), glorifică într'un discurs avântat, amintirea acestei zile exclamând: „Zi de lumină, de libertate şi de mărire română, te pomenim şi te serbăm cu drag! Tu minunaşi lumea şi arătaşi că naţia română e matură, vrednică de libertate, vrednică de a intra în frăţia cea mare a naţiilor. In analele Românilor altă zi nu străluceşte mai frumos decât tine şi cea asemenea ţie, sora ta iubită, ziua de 11 Iunie 1848 a poporului din Bucureşti. Te pomenim şi te serbăm cu drag, o zi măreaţă, căci întâiaşi dată auzirăm atunci un popor întreg răspunzând celor ce-i vorbeau de unirea Transilvaniei cu Ungaria, prin această strigare: *noi vrem să ne unim cu Ţara!* Minunată destăinuire a lui Dumnezeu, care în zile aşa mari de sărbătoare populară vorbeşte deadreptul în inimile aleşilor săi şi numai poporul şi poeţii, aceşti fii ai inspiraţiei divine, avură la 1848 conştiinţa întâmplărilor viitoare, numai ei citiră şi destăinuiră aceea ce era scris în fundul inimii fiecărui Român: *mântuirea de orice domnie străină prin unitatea naţională*"[2]).

Simion Bărnuţiu arătase atunci în memorabila sa cuvântare, că trebue respinsă categoric unirea Transilvaniei cu Ungaria, a cărei constituţie nesocoteşte poporul încuviinţând drepturi numai nobililor şi episcopilor catolici „cari cu dreapta dau binecuvântare poporului, iar cu stânga îl bat ca domnii feudali"; privilegiile nedrepte trebue să cadă, legile să le facă aleşii poporului, iobăgia să se desfiinţeze şi poporul român să fie scos din

men wollten. Nun, wir werden ja sehen was geschieht, und wenn — so müsste es bald geschehen" (Corespondentul a plecat la *2Maiu 1848* din Bucureşti, iar în ziua când foaia din Pesta publica informaţiile lui, se rostia în adunarea dela *Islaz* proclamaţia revoluţionară).

[1]) P. P. Panaitescu, *Contribuţii la o biografie a lui N. Bălcescu*, Bucureşti, 1903, pag. 112. şi S. Dragomir: *N. Bălcescu în Ardeal.* Anuarul Inst. de Ist. Naţională. Cluj, vol. V, pag. 1—34.

[2]) N. Bălcescu, *Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul* (ediţia Odobescu), 1878, p. 538.

www.dacoromanica.ro

jugul „faraonilor" transilvani, asigurându-i-se independența națională și progresul cultural „căci cultură fără libertate și libertate fără existență și onoare națională nu e cu putință"[1]). Avram Iancu, care venise la adunare în fruntea Moților, fusese ales membru al comitetului național, instituit sub conducerea președintelui Andrei Șaguna și a vicepreședintelui Simion Bărnuțiu. Cuvântarea acestuia din urmă, ca și întreagă atitudinea lui, îl impresionase așa de mult, încât cuvintele lui le considera ca o scriptură sfântă[2]).

Astfel în preajma hotărârilor eroice ale lui Iancu găsim colaborarea binefăcătoare a lui Șaguna și a lui Simion Bărnuțiu, după cum în preajma cărării revoluționare a lui Tudor Vladimirescu apăruse figura episcopului Ilarion din Argeș și a lui Gheorghe Lazăr.

Dacă s'ar ivi întrebarea, cui revine meritul pentru deplina reușită a manifestației naționale-politice din 15 Mai 1848, documentele timpului ar arăta, că în cea mai mare parte el revine tinerimii mature. Tineri erau toți inițiatorii și conducătorii acestei mișcări: Bărnuțiu, Popasu, Șaguna, născuți toți trei în același an, încă nu împliniseră 40 de ani, Barițiu, Laurian, Maiorescu, Papiu, Pumnu abia trecuseră de 30; Avram Iancu abia atinsese vârsta de 24 de ani. Și tocmai în el, în cel mai tânăr dintre conducători, avea să-și pună speranța întreagă națiunea română, simțind în mod instinctiv că în ființa acestui Moț taciturn era concentrată o neînduplecată hotărâre spre fapte, sacrificând

---

[1]) Cf. T. V. Păcățianu, *Cartea de aur*, vol. I, (ed. II), pag. 282 și 285—286. In *„Histoire politique et sociale des Principautes Danubiennes"* a lui E. Regnault, (Paris, 1855, pag. 372), se spune lanko „monta à la tribune: „Le Christ a ressuscité, s'écrie-t-ié, la liberté a ressuscité". Le peuple lui répond par des cris d'enthousiansme. Ianko angage les Roumains à se tenir en garde contre les faux conseillers qui voudraient les pousser aux excès; il leur demande d'agir avec la même prudence, le même fermete...; c'est ainsi qu'ils feront respecter la dignité nationale, „Frères, dit-il en terminant, endurez et patientez, jusqu'à ce que l'heure arrive".

[2]) Puşcariu, o. c., pag. 30.

www.dacoromanica.ro

totul pentru libertatea naţională a poporului său. In vârtejul greutăţilor şi primejdiilor iminente, în preajma isbucnirii războiului civil, — un fruntaş mai bătrân din Transilvania scria „nu ne prea mirăm, că dacă n'am putut ocoli ca să pună mâna tinerimea pe cârma poporului român, nu putea avea încercarea aceasta alte urmări, decât care le vedem cu ochii şi ne apasă"[1]).

Dar, dacă ar fi lipsit atunci îndrăsneala tinerimii şi entusiasmul poporului, care a urmat pretutindeni, cu mic cu mare, sfatul acestor tineri[2]) — şi numai pe al lor — în istoria noastră naţională am căuta zadarnic paginile luminoase, cari încep cu această mişcare şi continuă cu eroismul lui Avram Iancu, spre a se încheia cu biruinţa deplină a ideii naţionale, biruinţă pecetluită prin hotărârea Adunării dela Alba-Iulia, în ziua de 1 Decemvrie 1918.

Ungurii şi Saşii îşi dădeau seama de consecinţele inevitabile ale acestei manifestări populare. Contele Dionisie Bánffy scriind în memoriile sale despre ea sub titlul *„un meeting valah"*, afirmă că „programul politic al acestei adunări *vinovate* nu era decât întemeierea apropiată a unui stat valah, liber şi independent"[3]). Iar printre Saşii oraşelor transilvane circula

---

[1]) Scrisoarea lui Moise Fulea din 7 August 1848 către Şaguna.

[2]) In ziarul *„Lloyd"* din Viena scria la 10 Iulie 1849 (Nr. 324), Rittmeister *Babarczy* cu entusiasm despre adunarea românească dela 3/5 Maiu: „Wer Zeuge jener wallachischen Volksversammlug am 15. Mai v. J. in Blasendorf war, und 30—40,000 roher Ackersleute und Gebirgsbewohner *unbedingt* seinen Führern gehorsamen, sich im ersten Freudengefühle ihrer Emancipation so mässigen sah, dem musste der Gedanke überkommen: *diesem Volke habe die Vorsehung eine rümliche Rolle in der Zukunft beschieden."*

[3]) Memoriile din revoluţia anului 1848, publicate de H. Marczali în *Budapesti Szemle* din 1889, pag. 360. Un ungur din Transilvania publicase în *Budapesti Hiradó* din 21 Mai 1848 (nr. 842), o declaraţie către compatrioţii săi *(Egy erdélyinek nyilt szava honfitársaihoz)* întrebându-se cu mirare, că oare Saşii ar fi aplicaţi să dea mâna cu Românii pentru o *republică valahă* a *Daciei* şi ameninţând că Secuii vor fi în stare să scape Transilvania de barbarism şi să o salveze pentru regele maghiar, pentru libertate şi civilizaţie... „Vagy igaz volna az mit hallok, hogy egy *dáciái oláh* res-

www.dacoromanica.ro

în 1848 şi 1849 o poezie de 5 strofe exprimând groaza, cu care ei se gândeau la timpul, când legăturile cu Viena împărătească vor înceta, când privilegiile seculare se vor spulbera şi ei se vor vedea nevoiţi a îngenunchia în faţa *„unui nou Decebal"* (vor einem neuen Dezebal das Knie zu beugen[1]). Acelaş sentiment îl exprimă şi notiţele contemporanului Samuel Traugott Binder, membru al comitetului săsesc din Sibiiu, arătând că Saşii au fost determinaţi să ia atitudine ostilă faţă de unirea Transilvaniei cu Ungaria, între alte motive, şi de teama de a nu fi înfăţişaţi ca slabi sprijinitori ai cauzei imperiale. Dar cu prilejul unei fraternizări cu conducătorii Românilor din Sibiiu, numai Dumnezeu ştie, cum l-au pătruns strângerile de mână ale lui Bălăşescu, Laurian, Alexandru Pop, Roman ş. a. până în oase şi până la măduvă[2]). In ziarele din Viena se publicau mai târziu articole trimise din Bucovina şi din Transilvania, în cari se prevestea că după consolidarea tuturor Românilor din Monarhia austriacă într'un singur corp naţional — conform programului politic din 25 Februarie 1849 — graniţele dintre această *Românie Nouă*, întemeiată în Austria şi dintre Ţările Române

---

publicárol van szó, mely a szásznak nemzeti és helyhatósági jogait biztositaná s ezért a szász vele kész lenne kezet fogni a mi eltiprásunkra? Mit higyjen s mit ne higyjen most az ember? és miért ne álmodozna az oláh *Dáciáról*, mikor a szláv valami *Szláviáról* ábrándozik..? Már ha a szász szomszéd készebb magát ezen kombinátióba illeszteni, mint a törvény s a magyar nemzet nagylelküségének védelme alatt maradni, akkor én esem kétségbe az ő eddig bebizonyitott gyakorlati józan esze felett. És ami azokat az uj dákokat illeti, azok ne felejtsék, hogy él még a székely, ki amint még egykor meg tudta Erdélyt szabaditani Horia és Kloskától, Magyarországot pedig Dózsától, ugy most is megmentendi azt a barbarizmustól s megtartandja a magyar királynak, a szabadságnak s a civilizátiónak".

[1]) *Anuarul Inst. de Ist. Naţ.* vol. III, pag. 45—46.

[2]) „Gott weiss! wie mir diese Händedrücke durch Mark und Bein fuhren so dass ich mich noch immer nicht beruhigen kann" cf. protocolul mss. din biblioteca Brukenthal, întitulat: *Einnahmen- und Ausgabenprotokoll 1800—1831* partea II. *Memorien.* Cf. *Traugott Binder despre mişcările revoluţionare din 1848.* An. Inst. de Ist. Naţ., Cluj, vol. V, pag. 478.

www.dacoromanica.ro

de sub suzeranitate turcească se vor netezi şi dela Nistru până la Dunărea de jos, dela Tisa până la Prut şi la Marea Neagră se va înălţa un puternic imperiu daco-roman[1]).

Un corespondent transilvan (Sas, probabil) al ziarului din Viena, *Wanderer*, nu întârzia să înspăimânte pe Austriaci, că cele două biserici române din Transilvania se vor uni într'o singură biserică naţională, că prin stăruinţele lui Şaguna şi în paguba elementului german, specific austriac, se va înălţa în Piaţa Mare a Sibiiului o Mitropolie pentru toţi Românii din Austria şi astfel prin o singură trăsătură de condeiu *Dacoromânia* ar fi gata: „o Mitropolie daco-română în Transilvania — şi Orientul e pierdut pentru Austria!"[2]).

Aceste prevestiri aveau darul de a trezi în cercurile conducătoare din Viena o neadormită bănuială faţă de toate tendinţele naţionale-politice ale Românilor transilvani. Deaceea situaţia comitetului naţional român era foarte dificilă: prigonit cu înverşunare de către Unguri, el nu putea să aibă, în viforul revoluţiei, nici din partea Vienei un sprijin sincer. Dovadă instrucţia comisarului împărătesc destinat pentru Transilvania, bar. Geringer, căruia i se şoptea că activitatea Comitetului naţional român trebue împiedecată, fiindcă nu merită încrederea cârmuirii, deşi Românii luptă pentru interesele acestei cârmuiri imperiale[3]).

---

[1]) „... nach erfolgter Consolidierung des *in Oesterreich begründeten Neu-Romäniens* auch die Gräuzezwischen diesen und den türkischen Romanenländern ebenfalls sich ebnen, und von dem Dniester bis zur unteren Donau, von der Theiss bis zum Pruth und zum Schwarzen Meere ein mächtiges dacisch-romanisches Reich sich erheben werde" cf. broşura *Die Rechte der romanischen Nation gegen die Angriffe der Sachsen* verteidigt von einem Romanen." Viena 1850 pag. 4.

[2]) *Wanderer* din 8 Mai 1850 nr. 218: „In dem deutschen Hermannstadt, mitten im Herzen des germanischen, und man muss hinzusetzen, specifisch österreichischen Elementes, hart an den Pforten der Walachei, — eine Metropolie tür alle Romanen in Oesterreich! Führwahr der Plan ist nicht übel. Ein Federzug, und Dacoromanien väre fertig... Eine dacoromanische Metropolie in Siebenbürgen — *un der Osten ist für Oesterreich verloren*".

[3]) Instruction für den nach Siebenbürgen abzuordnenden kaiserlichen

www.dacoromanica.ro

IV.

Adunarea națională de pe Câmpia Libertății, adevărat, că a făcut jurământul de credință către națiune, către împărat și patrie, dar fiind însuflețită de concepția modernă a suveranității naționale, n'a mai cerut drepturi dela nimeni, ci și le-a proclamat ea însăși prin cele 16 puncte ale programului întemeiat pe postulatul *independenței naționale-politice și bisericești.*

Avram Iancu n'a stat nici o clipă la îndoială să schimbe „corpus juris Hungarici" cu spada vitejiei străbune, păsind fără șovăire în fruntea poporului hotărât să lupte pentru isbândirea programului de independență și libertate națională. Cuvântul lui a fost ascultat și împlinit cu însuflețire de către luptătorii, organizați repede în *legiuni* sub comanda tribunilor și a prefecților improvizați cari, și în împrejurările cele mai grele ale războiului civil, au izbutit să țină cetele luptătoare, în ordine și disciplină militară. Organizarea militară a gărzilor s'a făcut destul de repede: într'o lună de zile! Ea începuse abia după adunarea ținută la Blaj în jumătatea a doua a lunii Septemvrie și la sfârșitul lui Octomvrie Nicolae Bălășescu adresându-se, în numele comitetului național, lui Avram Iancu ca „marelui prefect generariu al trupelor române" îl întreba: „De ce n'ai întins *Landsturmul* și prin comitatul Arad și Bihor *până la Tisa*"? Intrebarea aceasta era însă de prisos, întrucât Bălășescu știa tot atât de bine, ca și Avram Iancu, că orientarea politică a Bihorenilor, Aradanilor, precum și a Bănățenilor se deosebea atunci de a Ardelenilor. Conducătorii bihoreni și ungureni îndrumaseră poporul român spre taberele insurgenților lui Kossuth și Bem, cari luptau în numele democrației contra dinastiilor. In acele ținuturi cuvântul lui Iancu nu putea să străbată și, chiar dacă

Comissär Frh. von Geringer nr. R. M. I. din 1848 în Biblioteca Brukenthal din Sibiu, colecția *Rosenfeld „Quellenmateriale* zur Geschichte des Jahres 1848", vol. III, nr. 63.

www.dacoromanica.ro

ar fi putut, anevoe găsea aci prieteni devotaţi, cari să-l ajute, cum l-au ajutat în Transilvania mai ales preoţii şi tinerii studenţi, gata de orice sacrificiu pentru ideea naţională.

Cu drept cuvânt spunea mai târziu Bălcescu, în pomenitul discurs comemorativ, că „generalii acestei oşti ţărăneşti erau nişte preoţi şi nişte tineri, abia ieşiţi din şcoalele de teologie, filosofie şi jurisprudenţă; ei nu puseseră până atunci mâna pe o armă, când nevoia îi sili a se face generali şi a câştiga bătălii.

„Lipsiţi de cunoştinţe şi de principii de artă militară, ei le învăţară în mijlocul luptelor. Am văzut cu mirare, cum ei dibuiseră adevăratele principii ale războiului şi cum simţiră importanţa poziţiilor naturale şi folosul ce ştiură trage din orice localitate. Femeile nu rămăseseră în urmă nici cu curajul, nici cu simţimintele naţionale; ele luară parte la toate primejdiile soţilor lor. Din vârful munţilor ele aruncau o ploaie de bolovani, cari răreau batalioanele vrăjmăşeşti. Cântecele lor nu erau ca mai înainte cântece de dor şi de plăcere, ci cânturi pline de patriotism şi de simţimânt naţional"[1]).

In adevăr preoţii, amintiţi de Bălcescu printre cei dintâi generali ai oştilor ţărăneşti, şi-au împlinit în viforul războiului datoria ca nişte eroi şi mucenici ai cauzei naţionale. Bucurându-se de toată încrederea poporului, ei au putut da lui Avram Iancu sprijin nepreţuit în organizarea legiunilor, în smulgerea biruinţelor şi în apărarea strâmtorilor, pe unde s'ar fi putut strecura duşmanul în cetăţuia Munţilor ocrotitori. Ei au ţinut seamă de porunca Scripturii, care îi obliga să fie ca păstorul cel bun, punându-şi sufletul pentru poporul încredinţat povăţuirii sale, iar nu ca năimitul care în ceasul de primejdie părăseşte turma şi fuge.

Şi astfel s'a întâmplat, ca şi în bătăliile din Munţii apuseni, precum în toate clipele de cumpănă grea în viaţa neamului

[1]) N. Bălcescu, *Istoria Românilor sub Mihai Vodă* (ediţia Odobescu), 1878, pag. 542.

www.dacoromanica.ro

nostru, isbânda să vie din tradiţionala împreună lucrare a crucii cu spada, a credinţii care nici odinioară nu cade, cu vitejia dreaptă, care în cele din urmă trebue să biruiască.

In raportul oficial al comandamentului rusesc[1]), se aduc meritate laude lui Iancu, care fiind înzestrat „cu deosebite calităţi intelectuale" şi-a câştigat „prin simţul său de dreptate şi de cinste încrederea conaţionalilor săi" astfel încât „o izbândă desăvârşită a încununat întreprinderea lui". Prin aceasta „Iancu, *sufletul revoluţiei române*, şi-a câştigat în popor *încredere şi iubire nemărginită"; poporul românesc vedea în el pe mântuitorul său.* Iar despre preoţii români se spune în acelaş raport că „cu crucea într'o mână şi su sabia în cealaltă se luptau şi opreau pe Unguri de a străbate mai departe"[2]). Insuşi comandantul insurgenţilor maghiari, generalul Bem îşi dădea seama, de rolul important al preoţilor români. Deaceea scria din Oradea, la sfârşitul anului 1848, lui Kossuth exprimându-şi părerea, că Românii ar putea fi înduplecaţi cu uşurinţă să treacă de partea Ungurilor, dacă aceştia *ar fi sprijiniţi de preoţii români, în deosebi de cei „şismatici" (ortodocşi)* [3]). După ce lupta prin sabie a trebuit să contenească şi vitejia nerăsplătită părea că începe a se ofili, ei au continuat mai departe — fără întrerupere şi peste putinţa vreunui control lumesc — tainica şi sfânta luptă prin rugăciune. Iar credincioşii lor smeriţi îi însoţeau în lupta aceasta spirituală prin accentele cântecului:

---

[1]) Cf. traducerea românească publicată de d. Silviu Dragomir în *Tribuna* din Arad, 1911, nr. 283.

[2]) Vezi şi aprecierile elogioase ale lui Iancu despre „admirabilul" preot Simion Groza, care ca viceprefect a ştiut apăra satele aparţinătoare tribunatului său „cu atâta circumscripţüe, iscusinţă şü izbândă, încât Ungurii nici nu s'au putut apropia de ele" — cf. *Die Romanen der oesterreichischen Monarchie*, II. pag. 36—37 nota.

[3]) *„Ich glaube auch, dass wir die Walachen leicht gewinnen möchten wenn wir ihre Geistlichen für uns hätten, besonders die schimatischen".* Bem către Kossuth la 7 Decemvrie 1848.

www.dacoromanica.ro

Sus pe vârful dealului
In cetatea Iancului
De trei zile, de trei nopţi
Cântă-o sută de preoţi
Şi se roagă şi se închină,
Pentru tabăra română.

In modestele bisericuţe româneşti, ascunse prin văi sau aninate pe coastele Munţilor, au răsunt neîntrerupt cuvintele liturghiei străbune: „pentru împreunarea tuturor, Domnului să ne rugăm!"... Înţelesul lor creştinesc avea pentru milioanele de suflete credincioase şi o nuanţă naţională pătrunzătoare, îndreptând cugetul spre tabăra română, a cărei biruinţă definitivă, mai apropiată sau mai îndepărtată, o aştepta poporul din Transilvania cu nesguduită credinţă, chiar şi în viforul celor mai cumplite impilări.

V.

Nu vom încerca să dăm aci o povestire cronologică a luptelor şi ciocnirilor sângeroase, cari s'au deslănţuit în Munţi din toamna anului 1848 până în vara anului următor. Aceasta se poate citi în rapoartele prefecţilor Avram Iancu, Simion Balint şi Axente Severu, scrise de Ioan Maiorescu în Noemvrie şi Decemvrie 1849, după informaţiile primite dela înşişi luptătorii cărora evenimentele războinice le erau încă proaspete în memorie[1]).

In ce priveşte în deosebi meritele lui Iancu, ele au fost apreciate în chip elogios şi în raportul oficial înaintat guvernatorului transilvan Wohlgemut de către căpitanul Gratze, care mărturiseşte că Iancu era *spiritul dătător de viaţă* în toate operaţiile militare şi bărbatul, care se bucura de *nemărginită popu-*

[1]) Cf. *Die Romanen der österreichischen Monarchie, zweites Heft.* Viena, 1850, pag. 1—163.

www.dacoromanica.ro

laritate[1]). Spunea că având numeroase prilejuri de a-i studia caracterul, a putut constata, că era condus de două principii: păstrarea Monarhiei şi egala îndreptăţire a naţiunei sale. Totodată exprima convingerea, că cu ştirea lui Iancu sau din îndemnul lui nu s'a făcut *nimănui vre-o nedreptate*[2]). Aceste însuşiri eminente ne lămuresc taina succeselor sale în cursul războiului civil, pe care unii dintre conducătorii maghiari îl contemplaseră aproape ca o cruciadă de exterminare a elementului românesc de pe plaiurile transilvane[3]). Numai prin astfel de însuşiri personale şi prin nețărmurita încredere a poporului i-a fost lui

---

[1] Relativ la geneza popularităţii lui Iancu, contemporanul G. Bariţiu dă următoarele indicaţiuni: „Iancu nici decum nu a vânat popularitate; nu el a alergat după popor, ci acesta era fermecat de personalitatea lui, el alerga la Iancu. Da, Iancu nu a fost orator în sensul modern parlamentar, el nu ştia ce sunt sofismele; vorbea foarte rar către mulţime; însă pare că-l vedem acum înaintea ochilor, că de câte ori lua cuvântul, în faţa lui jucau razele unei inspiraţiuni misterioase, de care nici el nu-şi putea da seama, prin urmare în momente de acelea era peste putinţă ca să nu răpească cu sine pe ascultători. Iancu era şi unul din junii cei mai frumoşi ai timpului său, de statură întocmai cum se vede reprodus în publicaţiunea Frâncu şi Candrea *„Românii din Munţii Apuseni — Moţii"*, (Bucureşti, 1888): iară când îl irita *ceva, devenia teribil". (Părţi alese* din *Ist. Transilvaniei*, vol. II, pag. 166).

[2]) „Ianku, *der Alles belebende Geist, der Mann mit der unbegrenzten Popularität...* er hatte nur zwei Gedanken: Erhalten der Monarchie und Gleichberechtigung seiner Nation; ich bin daher moralisch überzeugt, dass mit seinem Wissen, auf seine Veranlassung, Niemandem Unrecht geschehen ist". Cf. *Die Romanen der ö. M.* II. pag. 218—219.

[3]) Cf. E. Regnault, o. c. pag. 495: „Kossuth avait dit en parlant des Roumains: „Ou nous serons exterminés, ou nous les exterminerons". — In ziarul *Pester Zeitung* din 18 Ianuarie 1849 nr. 882, făcându-se aluzie la intoleranţa lui Kossuth, se spune despre el: „draute oft und oft mit Ausrottung der um ihr gutes Recht kämpfenden Mitnationen". Iar comisarul pentru Transilvania, contele Csányi László, scria din Cluj, la 2 Februarie 1849, lui Kossuth, că nu-i pasă dacă Bem „die siegenden Szekler mit sich nach Ungarn nimmt, denn sonst beginnen diese *die Ausrottung der Walachen und Sachsen*. Es gibt Stunden, in welchen ich in meiner Wut mich nicht darob kümmern würde, — aber wer steht uns gut dafür, dass nicht Jemand aus der Nachbarschaft bei der Ausrottung Einsprache tut". (Traducerea germană după originalul maghiar din „Kossuth-Akten" se păstrează în copie la „Asociaţiunea" din Sibiu).

www.dacoromanica.ro

Avram Iancu posibil să respingă atacurile Ungurilor pretutindeni, rămânând adevărat stăpân și „Rege al Munților" chiar și în situația cea mai critică și mai disperată pentru Transilvania, după ce Bem pătrunsese în primăvara anului 1849 cu insurgenții maghiari victorioși până la Sibiu și la Brașov, iar generalul Puchner, slab ajutat de către cei din Viena, fusese silit a se refugia cu trupele imperiale în Țara Românească. In tot cuprinsul Transilvaniei Ungurii înaintau biruitori, numai în cetățuia Munților, apărați cu vitejie dacică de legiunile lui Avram Iancu, n'au isbutit să pătrundă nici cu spada biruitoare, nici cu amăgitoare steaguri albe de pace, — ostașii sau prietenii politici ai dictatorului Kossuth[1]).

Intre ceice îl îndemnau pe Iancu la pace și chiar la colaborare cu Ungurii, erau mai ales emigranții din Țara Românească, unde mișcarea revoluționară fu suprimată în toamna anului 1848. Necunoscând îndeajuns intențiile și firea lui Kossuth, oameni de însemnătatea lui Bălcescu socotiau, că ar fi posibilă o cooperare militară a Românilor cu Ungurii împotriva Rușilor. In o scrisoare, trimisă din Belgrad la sfârșitul lui Decemvrie 1848, Bălcescu arăta lui Ghica[2]) cum a stăruit în Transilvania pe lângă comitetul național român „ca să facă propagandă contra Rușilor, dar n'a făcut nimic, deoarece *poporul striga în gura mare, ca să cheme să vie Muscalii, că-i prăpădesc Ungurii....* Ce e bine în Transilvania, — continuă Bălcescu — este că Românii sunt în picioare și la trebuință vom putea cu înlesnire a recruta oameni, spre a intra în Țară. Sânt mai mulți tineri, cari sunt în capul poporului și s'au făcut vestiți, cum *Iancul,* Solomon și alții. Toate posturile însemnate sunt în mâna Românilor. Emigranții noștri fac propagandă *republicană* și *antirusă. Tran-*

[1]) Regnault, o. c. pag. 499: „La réputation d'Ianko grandisait de jour en jour. On ne lõappelait plus que *le roi des montagnes:* les Roumains avaient une armée nationale qui paralysait les brillantes victoires de Bem".

[2]) Anul 1848, vol. V, pag. 701 și Ghica, *Amintiri din pribegie după 1848.* București, 1890, pag. 244.

www.dacoromanica.ro

silvania se face cu totul țară românească". Această afirmațiune a lui Bălcescu dovedește, că comitetul de pacificațiune *(guvernul românesc)* al Transilvaniei reușise în timp așa de scurt, dela începutul lui Octomvrie până la sfârșitul anului 1848, să naționalizeze în bună parte administrația transilvană prin funcționari români, cari se bucurau de încrederea poporului.

Aceeaș speranță în vigoarea elementului românesc din Transilvania transpiră și din scrisoarea trimisă de Alecu Golescu din Zlatna (18 Ianuarie 1849) lui Avram Iancu, făcându-i următoarele mărturisiri: „Iată frate, că atâta *ne-am amorat* în tine, cât ție descoperim tot secretul, *în interesul Principatelor la tine o să venim,* ca să-ți arătăm și scrisoarea comisarului nostru din Paris în interesul Românilor din Austria, care ca și Turcia amenințată de dismădulare *numai în românism poate afla integritatea sa, scăpată* și de elementul slav și de cel roman prin Italieni și de cel german și de cel maghiar. In amestecătura aceasta grozavă misiunea noastră este a scăpa românismul, a asigura pe cei 8,000.000 de Români și a ta este a constitua pe cei 4.000.000 de Români de sub Austria.

„Frate Iancule! în tine punem astăzi speranța ce o aveam în Magheru, care încurând cu persoana sa o să se ivească în Principate cu armata turcească, precum tu vei putea fi aci cu cea austriacă. Frate, noi suntem răspândiți în toată Europa și cu toți trebuim a ne aduna la Constantinopol, ca de acolo cu Turcii să lucrăm în Țară, însă suntem lipsiți de bani, pentru a lucra, în atâta cât cei din Paris n'au avut cu ce tipări memoarele pentru cabinetele Europei, decum să poată călători... Noi am scris lui Bărnuți rugându-l să ne dea ajutor întru a cere milă Ardelenilor pentru cauza noastră celor de sub Turci și aceasta în neputința, în care ne aflăm de a străbate în Bucovina, unde găsim bani. Așteptăm răspunsul său, noi te rugăm și pe tine, ca sau prin o colectă secretă să cerem mila Ardelenilor în favorul celor 4.000.000 de Români sau prin un împrumut pe ipotecă de moșii în Țară și pe garanția a toți pentru

www.dacoromanica.ro

unul şi unul pentru toţi a celor 22 de expatriaţi, capi ai revoluţiei şi ai partidei turceşti.

„De poţi face ceva, acum trebue să faci, căci pentru românism acum sau niciodată, pentru acei 4.000.000 de Români din Principate noi facem demarche, dară pentru ceilanţi de aice trebuie să daţi şi voi din mână"[1]).

VI.

Iancu şi-a dat seama, fără îndoială, de faptul că lupta şi resistenţa sa nebiruită din Munţi este în folosul românismului întreg. Dar împrejurările nu-i îngăduiau nici decum a da şi fraţilor din Sudul Carpaţilor ajutorul, pe care-l aşteptau şi-l cereau dela dânsul. Tocmai în primăvara anului 1849 el trecea dimpreună cu alţi colegi ai săi prefecţi şi cu legiunile din Munţi pri momente foarte critice. Dupăce Bem reuşise în Martie[2]) să

---

[1]) Originalul scrisorii se păstrează în arhiva „Asociaţiunii" din Sibiu. *Cf. şi Analele Inst. de Ist. Naţ. Cluj*, vol. III, pag. 43—45.

[2]) La 21 Martie 1849 comisarul *Moise Berde* trimitea din Cluj următorul comunicat optimist: „Mart. 17-én vitéz seregünk Fogarasig elörehaladott kergetve, üldözve az ellenséget. Az ellenség már f. hó 16-án reggel oly gyorsan, mint megfélemlett nyulak, vagy bünei által üldözött gonoszlelkiismeretü ember szaladott Fogorasból Brassó felé, gyors kivonulásának azon szines okát adá, mintha a Háromszék megfékezésére sietne. Jó helyre! Az ellenség serege felbomlás pontján áll, mert vezérei iránti bizalmát elvesztette... Szebentől Fogarasig az ellenség seregéből mintegy ezer fogatott el, kik örültek, hogy *Bemünk* kezébe jutottak; az ellenségtől elfoglaltatott 5000 darab fegyver. Seregeink bátrak, elszàntak, mindig készek csatázni. Az hiszem, midön ezen jelentésemet irom, az ellenség tönkre van téve. Amen. Kolozsvárt, Márt. 21-én 1849 orsz. t h. biztos Csányi László ur távollétében, Berde Mózes kormánybiztos". Publ. în *Alföldi Hirlap* din Debreţin, nr. 26, din *25 Martie 1849*. In aceeaş zi apărea la Braşov *Espatriatul* lui *Cesar Boliac*, glorificând pe generalul *Bem* ca pe un *„arhanghel al libertăţii"* şi sfătuind pe Români să se pătrundă de adevărul că „astăzi este o singură luptă în toată Europa: este lupta *între libertate şi tirănie*, între popoare şi dinastii. Dinastiile se strâng şi îşi dau mâna din toate părţile spre a-şi propti tronurile ce se surpă, şi toată speranţa ce le-au mai rămas este neînţelegerea şi învrăjbirea popoarelor între dânsele. Când odată popoarele îşi vor cunoaşte adevăratul interes, atunci lupta va înceta".

www.dacoromanica.ro

alunge din Transilvania armatele imperiale, dictatorul Kossuth, spre a înlătura şi ultima piedecă din calea penetraţiunii depline a stăpânirii ungureşti în această provincie, însărcină în Aprilie 1849 pe deputatul român din Bihor, Ioan Dragoş, să înceapă tratative de pace cu prefecţii români din Munţii Apuseni, cu Ioan Buteanu, Avram Iancu, Axente Sever şi Petru Dobra. După întrevederea acestora cu Dragoş în comuna Mihăleni, — un loc istoric, unde în cursul răscoalei lui Horia fură măcelăriţi de Unguri 85 de ţărani români — a ieşit la iveală, că Dragoş nu avea dela Kossuth împuternicire deplină nici pentru armistiţiu, nici pentru pace. Dimpotrivă misiunea lui, pe care însuş Kossuth o considera dela început ca fiind foarte periculoasă, a fost numai să abată atenţiunea acestor prefecţi dela primejdia, ce-i ameninţa din partea „locţiitorului de comandant", maiorul Emeric Hatvani, pe care Kossuth n'a stat la îndoială a-l îndruma să continue luptele în contra Românilor, indiferent dacă misiunea lui Dragoş poate, sau nu, să aibă vre-un rezultat.

Astfel chiar în cursul tratativelor de pace, în seara zilei de 6 Mai 1849, a intrat Hatvani în Abrud cu 1400 soldaţi şi 3 tunuri. Iancu prinzând de veste, pleacă numai decât la tabăra sa în Câmpeni, iar prefecţii Buteanu şi Dobra, mai încrezători în asigurările lui Dragoş, au rămas la Abrud, unde fu împuşcat Dobra şi alţi Români fruntaşi spre a da lumii dovadă, cum ştiu răsplăti Ungurii încrederea pusă într'înşii.

Îndepărtarea lui Iancu din Abrud l-a neliniştit pe Dragoş, care în timpul nopţii îi trimisese prin curier special o scrisoare la Câmpeni, rugându-l să se întoarcă numai decât la Abrud şi să fie convins, că atât persoana cât şi onoarea îi va rămânea fără orice vătămare căci „nu are, nu poate să aibă Ţara Ungurească un fiu atât de prăpădit, care să cuteze a vătăma asigurarea dată în numele ţării". A doua zi Dragoş repetă invitarea aceasta, a treia zi adresă o nouă rugăminte lui Iancu şi poporului, să trimită oameni de încredere la Abrud, spre a sfârşi odată starea de lucruri „urâtă şi lui Dumnezeu şi oamenilor".

www.dacoromanica.ro

La această ultimă invitare Iancu răspunse scurt, biciuind perfidia maghiară şi accentuând lămurit, că sabia va decide între Români şi Unguri. Porni apoi cu legiunile sale la atac şi învinse repede (9 Mai) armata lui Hatvani, care fu silită să se retragă spre Brad. Iar pe nefericitul Ioan Dragoş, care de groaza poporului înfuriat se ascunsese într'o pivniţă, lăncerii lui Iancu l-au scos şi l-au sfârticat în bucăţi ca pe un trădător al cauzei naţionale, deşi în realitate fusese mai mult victima credulităţii sale şi a duplicităţii lui Kossuth, decât a vreunei iresistibile porniri spre trădare naţională.

Dacă Iancu în aceste momente critice n'a împărtăşit soarta tragică a colegului său Dobra şi a celorlalte victime ale furiei lui Hatvani, meritul revine tinerei sale prietene Ioana Farkas. Precum a mărturisit mai târziu însuşi Iancu unui bun prieten al său (Nicolae Henţiu), după ce a intrat Hatvani în Abrud, Ioana l-ar fi vestit numai decât pe Iancu rugându-l, să plece fără întârziere să-şi salveze viaţa. El a eşit prin grădină, a încălecat pe calul său de coloarea porumbului şi a plecat spre tabăra dela Câmpeni.

Această prietenă a lui Iancu a devenit la 1852 soţia lui Dimitrie Moldovanu, om cu bună pregătire şi cu înaltă situaţie în viaţa socială şi politică-administrativă a Transilvaniei, secretar la guvern şi consilier la cancelaria curţii din Viena[1]).

Abia trecuse o săptămână, când Hatvani se întoarse cu trupe proaspete împotriva lui Iancu, care în preajma luptei a doua

---

[1]) Cf. I. Lupaş, *O prietenă a lui Avram Iancu* şi E. Hodoş: *Din tinereţele lui Avram Iancu* în *„Anuarul Institutului de Istorie Naţională"*, Cluj, vol. II, pag. 131 şi urm., unde se comunică amănuntul interesant, că prin Munţii Apuseni se cântau câteva versuri atribuite lui Iancu şi relaţiilor sale prieteneşti cu „Farkas Háni", despre care se spune în aceste versuri că:

„E frumoasă ca o zână,
Dar, durere, nu-i Română!
De nu-mi place,
Ştiu de ce".

www.dacoromanica.ro

dădu — cum mărturisește însuși în raportul său — „cele mai strânse porunci ca nimeni să nu cuteze a se sustrage din luptă" apoi, încredințând trupa dela Câmpeni *bătrânului său părinte*, alergă în noaptea de 18—19 Mai în câmpul de luptă dela aripa stângă[1]).

De astădată lupta crâncenă a durat *30 de ore* fără întrerupere (din 18 Mai dimineața până în ziua următoare la ameazi), terminându-se iarăși cu biruința legiunilor române. Armata lui Hatvani fu nimicită „în sensul literar al cuvântului"[2]).

Setea de răsbunare asupra Românilor victorioși cercă Hatvani să și-o stâmpere, spânzurând la Iosaș (23 Mai) pe eroicul prefect Ioan Buteanu, ale cărui ultime cuvinte au fost acestea: „Eu mor liniștit, pentrucă moartea mea este răsbunată de ajuns prin cele două pierderi totale ale Maghiarilor din Abrud"[3]).

Spre a răzbuna sângeroasa înfrângere a lui Hatvani, fură trimiși la sfârșitul lui Maiu contra Românilor din Munți 7000 de insurgenți maghiari, cu 19 tunuri, sub comanda colonelului Kemény Farkas. Acesta abia sosi în Abrud, când fu atacat de Români. Preotul Simion Groza învingând 2 companii de Secui, a

---

[1]) Raportul lui Avram Iancu trad. rom., Sibiu, 1884, pag. 45.

[2]) Ibidem 49, Cf. și epistola trimisă de Iancu din Câmpeni la 15 (27) Iunie 1849 deputatului bihorean Ioan Gozman, care se silea să-l convingă că intrarea lui Hatvani în Abrud ar fi fost „casualistică". Iancu aducea lui Kossuth învinuirea că nu e statornic în propusuri; promisiunile cele mai temeinice de azi, mâne sunt revocate și nimicite prin alte decrete ale Domiei sale... Iară Domniilor voastre vă mulțumim și nu vă rugăm, să cereți pedeapsă asupra lui Hatvani, că *cu ce i-am fost datori, i-am plătit, nimic rămânându-ne înapoi de a mai pretinde*". Vasile Moldovanu, *Memorii din 1848—49*, Brașov 1895, pag. 158—161.

[3]) Ibidem pag. 50. E frumoasă și semnificativă scrisoarea, pe care o adresase prefectului Buteanu în Aprilie 1849 maiorului ungur Csutak, căruia îi spunea aceste cuvinte răspicate: *„Libertatea voastră sunt furcile, egalitatea drepturilor stă într'aceea ca celelalte neamuri, cari locuesc cu voi într'o țară, să le topiți în elementul maghiar.* Treziți-vă, mai este încă vreme, și nu vă pătați caracterul național, căci sunteți fălоși și de multe ori *fala cea proastă mult strică unei nații, și o politică rea și smintită pe un neam îl poate răsturna în mormânt*". Cf. I. Ghica, *Amintiri din pribegie*, pag. 327. cf. și S. Dragomir, *Ioan Buteanu — prefectul Zarandului*. București. 1928.

www.dacoromanica.ro

reuşit să izoleze şi înfometeze armata lui Kemény, care isprăvindu-şi repede proviziile, fu nevoit să vadă cum soldaţii hămesiţi încearcă a-şi alina foamea „cu tărâţe şi cu boabe de cucuruz". In această situaţie strâmtorată el trimise lui Iancu şi taberei române ofertă de pace, dar primi acelaş răspuns categoric, care i se dăduse şi nefericitului Dragoş: între Români şi Unguri are să decidă sabia[1]). Cu încredere în Dumnezeu şi în dreptatea cauzei, pentru care lupta, Avram Iancu era gata să întâmpine şi de astă dată pe duşmanul, care se furişase în Munţi, în acelaş fel ca şi pe Hatvani: să-i facă armata puzderii!

Consiliul de răsboi ţinut la Câmpeni în 12 Iunie hotărî să pornească din toate părţile atacul contra lui Kemény, care ajunsese într'o situaţia desperată. Sub comanda preoţilor — prefecţi Balint, Gomboş, Groza, Fodoreanu, Vlăduţiu glotaşii români izbutiră a răspinge armata ungurească în toate punctele şi a o strâmtora în Abrud. Lupta cu preotul Groza a durat în 15 Iunie până la miezul nopţii. Kemény descurajat rosti atunci cuvintele „dracul să se mai bată cu popii", iar în dimineaţa zilei următoare, învăluit într'o pierdea de „negură foarte groasă", fugi din Abrud cu resturile armatei sale. Buciumanii l-au urmărit, reuşind să ia două care cu muniţii şi să mai răpună 140 de Unguri dintre ceice fugiau strigând spăimântaţi: suntem pierduţi! (oda vagyunk). Lupta cu Kemény probează — cum spune Iancu — „credinţa neclintită a Românilor, devotamentul lor, perseverenţa şi bravura lor fără exemplu"[2]).

Răzbunarea ungurească n'a întârziat; la 2 Iulie fu arsă comuna Mărişel, săvârşindu-se atrocităţile amintite în raportul lui Iancu astfel: „n'a fost de ajuns că au omorât fără milă bătrâni, femei şi prunci nevinovaţi, dar mai puneau şi pe pruncii sugători lăsaţi cu viaţă la pieturile reci ale mamelor omorîte,

[1]) Raportul, pag. 59.
[2]) Ibidem, pag. 63.

www.dacoromanica.ro

pentruca în modul acesta să-i omoare mai încet. Multe din aceste fiinţe nevinovate au mai fost aflate în viaţă după trei zile, cei mai mulţi însă au suferit o moarte plină de torturi"[1]). Tânărul comandant Paul Vasvári plăti cu viaţa îndrăsneala de a fi pătruns în Munţi, iar armata sa fu sdrobită formal de către puţinii vânători şi lănceri, pe care Iancu îi trimise acolo sub comanda tribunului Nicolae Corcheş.

VII.

In cursul acestor lupte grele Iancu îşi păstra liniştea şi seninătatea. Primind dela Unguri noui oferte de pace, răspundea la sfârşitul lui Iunie deputatului bihorean Ioan Gozman că Românii ca oameni ai libertăţii s'au oferit „fraţilor maghiari de cei mai sinceri amici pentru toate adversităţile timpurilor viitoare, numai să le garanteze *naţionalitatea pe temeiul dreptului egal* şi . . . că ei rămân statornici pe lângă punctele petiţiunei din 15 Mai, alcătuite de *toată naţiunea*[2]).

Un răspuns asemănător dăduse Iancu din Câmpeni la 15 Iulie 1849 prin un memoriu, adresat „fraţilor maghiari" mărturisind că se teme a-i crede, deoarece aevea s'a înşelat. „Crezut-au bravii noştri bărbaţi Buteanu şi Dobra şi căzură jertfă ascuţişului teroristic. Cu adevărat aţi putea voi înnoda aci o scuză, că ei căzură din furia soldaţilor, sau neghiobia lui Hatvani pricinui aceasta, însă această scuză e deşartă şi fără temeiu, deoarece nu un Hatvani ne înşelă pe noi, ci acela, întru care voi v'aţi odihnit, căruia voi cu crezământ deplin i-aţi pus fericirea voastră în mână, ca să o aşeze pe viitor. Acela, care e capul vostru şi preşedintele ţării ungare, acela, acela, vezi, ne înşală pe noi şi acela e Ludovic Kossuth"[3]). Totuş Bălcescu nu

[1]) Ibidem, pag. 64.

[2]) Cf. epistola lui Iancu către Gozman, publicată de V. Moldovanu în Memorii din 1848—49, pag. 158—161.

[3]) Cf. foiletonul „*Tribunei*" din Arad dela 24 Maiu 1907, nr. 105.

www.dacoromanica.ro

se putea obişnui să renunţe la proiectul său predilect de a vedea pe Românii transilvani luptând împreună cu Ungurii contra Ruşilor, chiar când aceştia porniseră cu forţe importante să sugrume orice mişcare revoluţionară din cuprinsul Ungariei. Deşi la sfârşitul lui Iunie constata despre conducătorii Ungurilor că sunt „proşti şi *ciocoi* toţi şi că, de n'ar fi contra Muscalilor, n'ar merita să-i privească cineva"[1]), cu două săptămâni mai târziu scria cu entusiasm despre Kossuth, care i-a propus „să ia pe Iancu cu toată armata lui In Valahia mare... ca toţi Românii din Transilvania şi Banat să meargă să mântuiască Principatele, unde e temeiul naţionalităţii române". Astfel Bălcescu, care în cazul de faţă s'a dovedit slab cunoscător al oamenilor şi al împrejurărilor, se amăgea cu speranţa că „peste puţin, împreună cu Bem, va intra în Valahia mare cu o mare putere şi *8 milioane* de Români vor fi în picioare contra Muscalilor[2]). A plecat deci cu propunerile de pace ale lui Kossuth în Munţii lui Iancu, stăruind pentru ducerea la îndeplinire a proiectului său. Însuş Kossuth avizase pe Bem despre proiectul unei „legiuni valahe" ca despre un lucru foarte important, iar acesta în proclamaţiunea sa adresată Moldovenilor îi chiamă pe toţi la arme asigurându-i că „în puţină vreme jugul rusesc va fi sfărâmat"... Iancu având însă atâtea experienţe, recente şi dureroase, despre valoarea ofertelor lui Kossuth, s'a mulţămit a-i da la 3 August 1849 un răspuns scurt, prudent şi generos avizându-l că nu poate intra în tratative de pace cu „fraţii unguri, fiind împrejurările foarte critice". Totuş e hotărât să rămână neutral în cursul luptelor, ce se vor da între Unguri şi Ruşi, spre a-şi dovedi sentimentelor frăţeşti, pe cari le nutreşte faţă de *poporul maghiar*[3]).

Prudenţa lui Avram Iancu era foarte necesară atunci. Mulţi

---

[1]) I. Ghica, *Amintiri*, pag. 330.

[2]) Ibidem, pag. 366—367.

[3]) Asbóth Lajos, *Emlékiratai*. Pest 1926, vol. II, pag. 82—83, e publicat în trad. maghiară acest răspuns al lui Iancu.

www.dacoromanica.ro

dușmani intriganți cercau să-l compromită în fața Austriacilor și a Rușilor. Deaceea cu 5 zile mai târziu îi scria Bălășescu din Sibiiu cu îngrijorare: „Frate, ai de grijă, împulpează-te acum, ca numele ce l-ai câștigat să nu-l pătezi, că aici caută toți cu lumina la amiazi, ca puterea voastră dintre Munți și credința noastră a Românilor să o înnegrească. Ce e mai mult, între hârtiile cele prinse dela Bem este una subscrisă de Bem către *Stein*, colonelul unguresc din Sebeș, în care zice Bem că Românii din Munți au pacificat și poate merge în România pe unde va voi!!! Eu însumi am cetit acea scrisoare, dar le-am zis că este minciună"[1]).

Soarta revoluției maghiare era pecetluită, când armatele rusești, sub comanda generalilor Paskievici pentru Ungaria și Lüders pentru Transilvania, veniră în ajutorul celor austriace. Kossuth văzându-și cauza pierdută, părăsi Ungaria în August 1849, iar armata răsculaților maghiari, condusă de Artur Görgei depuse armele înaintea oștirii rusești, lângă Șiria, în județul Aradului (13 August 1849). Când a primit țarul Nicolae I telegrama lui Paskievici, care-l anunța că Ungaria zace la picioarele lui, a exclamat cu bucurie: „Ura! cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați"[2]).

Generalul Lüders, căruia i s'a zis de către lingușitorii săi „liberatorul Transilvaniei", spunea mai târziu unui diplomat francez[3]) că „între Austriaci și Unguri domnește o ură adâncă

---

[1]) Cf. epistola din 8 August 1849 a lui N. Bălășescu către Iancu. *Anuarul Inst. de Ist. Nat.*, Cluj, vol. III, pag. 55.

[2]) Cf. *Ungarische Jahrbücher* din Berlin 1921, pag. 153 art. lui David Angyal, *Neuere Literatur über den ungarischen Freiheitskampf* în legătură cu cartea lui *Theodor Schiemann„Geschichte Russlands unter Kaiser Nicolaus I.*", vol. IV, 1840—1855 (1919).

[3]) *Poujade*, soțul unei Românce, a publicat la Paris (1859), amintirile sale sub titlul „*Chrétiens et Turcs*" (pag. 304—305), cf. „*Avram Iancu și generalul Lüders* în *Gazeta Transilvaniei* din Brașov (1920, nr. 75), precum și N. Iorga, „*Ceva nou despre Avram Iancu*" în revista „*Transilvania*" din Sibiiu 1922, pag. 583. Indată după moartea lui Iancu publicase în „*Românul*"

www.dacoromanica.ro

și cei din urmă sunt de o potrivă urgisiți de toate neamurile din teritoriul Ungariei: Sași, Sârbi, Croați, Români. Aceștia mai ales sunt într'o stare de paria și formează în Transilvania populația cea mai nenorocită. Ei au sprijinit încă dela începutul revoluției armata austriacă și Rușii au să se laude de concursul lor pentru aprovizionări. Dela început, unirea lor cu Ungurii ar fi dat, probabil, alt curs revoluției. Fără proviziile, pe care le-am găsit în Principate și *fără Iancu, căpetenia Românilor din Transilvania, nu așî fi putut reuși.* Printre corespondențele, pe care am pus mâna, am aflat scrisori dela Kossuth către Iancu, în care spunea că Ungurii se căiau de a fi disprețuit drepturile fraților lor români și că, în caz de izbândă, aceștia ar putea să fie siguri de toate concesiunile pe care le cereau. Românii, adăuga generalul Lüders, sunt foarte vrednici de interes și am adresat în favoarea lor un memoriu împăratului (Nicolae), care mi-a răspuns, că el n'ar putea interveni într'o asemenea chestiune, dar că memoriul îl transmisese Curții din Viena. Austria va fi obligată să dea Românilor drepturi egale cu ale celorlalte naționalități, dar ei sunt într'o stare de completă înjosire".

VIII.

In primăvara anului următor (1850) Avram Iancu participă în calitate de deputat mirean la sinodul convocat de Șaguna în Sibiiu pentru organizarea așezămintelor bisericești și școlare[1]) dupăce s'a întors dela Viena, unde se prezentase la 8 Martie în

---

din București, la 17 Septemvrie 1872, *Aron Crainic* „fost coleg de arme al decedatului erou" că generalul Lüders *„recunoscu bravura lui Iancu și a celorlalți prefecți și tribuni români"*, că după învingerea Ungurilor „îi chemă la Sibiu, le mulțumi pentru curajul arătat, apoi le promise decorațiuni", iar generalissimul austriac Radetzky i-a trimis (lui Iancu) un bilet cu invitațiunea să-și puie numele și scrierea pe hârtie spre a o așeza într'un *album* între cei mai vestiți generali austriaci", (pag. 782).

[1]) Cf. I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, monografie istorică. Sibiiu, 1911, ed. II, pag. 97.

www.dacoromanica.ro

audienţă la împăratul Francisc Iosif I, căruia îi rosti o cuvântare în limba latină[1]). Împăratul vroia să răsplătească prin decoraţii meritele şi vitejia lui Iancu. Acesta refuză însă primirea decoraţiilor împărăteşti spunând, că răsplata nu se cuvine lui ci naţiunii române, care a adus sacrificii atât de mari pentru tron şi patrie.

Această răsplată, care după convingerea lui Iancu şi după îndreptăţitele „cereri" ale Românilor trebuia să fie deplina libertate naţională, Împăratul din Viena nu înţelegea s'o încuviinţeze „bravilor" săi Români — nici atunci, nici mai târziu. Dupăce primi ordin să părăsească Viena, Iancu se întoarse acasă în Munţi. Misiunea sa o credea terminată. Viaţa lui de aci înainte îi părea fără nici un rost. Zădărnicia sacrificiilor din anii revoluţiei şi gândul trist al morţii îl muncia; dovadă testamentul său dela sfârşitul anului 1850 (20 Decemvrie), prin care dispunea ca întreagă averea lui „să treacă în folosul naţiunii, pentru ajutor la înfiinţarea unei academii de drepturi, tare crezând că *luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile naţiunii*"[2]). După experienţele dureroase ale eroismului răsplătit cu ingratitudinea „prea înaltă", Iancu îşi păstrase încă încrederea în puterea biruitoare a principiului de *legalitate*, dar o pierduse pe aceea în simţul de dreptate al tânărului Împărat, cu care a evitat a se întâlni în vara anului 1852, când acesta veni să cerceteze Transilvania[3]).

---

[1]) Cf. *Convorbiri literare*, 1903, pag. 176—177, unde e publicată scrisoarea lui Laurian către Bărnuţiu arătând că „Imperatoriul i-au primit prea bine;Iancul l-a salutat latineşte şi i-au dat raporturile; Imperatoriul i-a răspuns: *Lubenter accipio et gratulor, multa fecerunt, valde multa fecerunt;* apoi am vorbit eu germaneşte şi i-am prezentat pe fiecare în parte (Iancu, Balint şi I. Maiorescu): *Es freuet mich sehr, Sie haben viel geleistet, Iancu hat sehr viel geleistet,* au fost vorbele Imperatoriului de nou către mine".

[2]) Cf. *„Transilvania"* din Sibiiu, 1922.

[3]) Ca o dovadă a disprețului total, pe care oficialităţile ţineau să-l arunce cu orice prilej asupra elementului românesc din Transilvania, poate

www.dacoromanica.ro

Iancu a rămas adânc rănit şi tulburat sufleţeşte din cauza acestei ingratitudini împărăteşti faţă de neamul său, precum şi din cauza gravelor jigniri personale, pe cari fu silit a le îndura când slujbaşii Împăratului, pentru care el luptase cu credinţă şi cu izbândă, nu s'au sfiit a-l pălmui în temniţa din Alba-Iulia (1852).

Din înflăcăratul suflet de erou al anilor 1848—49 n'a mai rămas decât o *umbră* îndurerată, pribegind prin Munţi, fără a-şi putea găsi undeva alinare. Aceste suferinţe morale au făcut să sporească şi mai mult popularitatea şi faima numelui său de erou, iubit deopotrivă în culmea gloriei, ca şi în adâncul întunecat al nenorocirei sale.

Un prietin din tinereţă, Ilie Măcelariu destăinuia, că pe la 1860, în urma stăruinţelor sale, Iancu s'a învoit să meargă cu el la Alba-Iulia. Dar când era momentul să plece, Moţii s'au alarmat şi adunându-se în grabă împrejurul lui, l-au oprit zicându-i „trebue să rămâi la noi şi să ţii cu noi până la urmă, nimeni nu te poate îndepărta dintre noi"[1]). Intre ei a şi rămas până la sfârşitul zilelor sale, pe care nimeni şi nimic nu le-a mai putut însenina.

Durerea sufletului său o tălmăcea în vers de fluer. Rareori mai lua condeiul în mână să o exprime în cuvinte resemnate şi mişcătoare, cum sunt următoarele mărturisiri laconice, cuprinse într'o epistolă adresată *la 15 Maiu 1860* aceluiaş bun prietin al său, Ilie Măcelariu: „Mă întrebi, ce mai nădăjduesc şi ce mai cred? Îţi răspund că timpul nădejdilor mele a trecut şi credinţa mea este ca a şarpelui, căruia natura îi impune să-şi apere ca-

servi şi broşura întitulată „*Anordnungen belangend die Feierlichkeiten bei Ankunft und während der Anwesenheit Allerhöchst Seiner Majestät in Hermannstadt am 23—24, 25 u. 26 Iuli 1852*, care arată că *Ţiganii* au fost aşezaţi cu acel prilej înaintea Românilor: IV, Grupe, *Zigeunervolk* (pag. 12), V, Grupe: *Rumänisches Hirtenvolk*.

[1]) Cf. Eugen Friedenfels, *Josef Bedeus von Scharberg* Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19 Jahrhundert. Viena, 1876, II, pag. 404—412.

www.dacoromanica.ro

pul. Dar să nu crezi, că o spun aceasta, fiindcă aş fi îngrijat de amărâta mea viaţă. Nu, căci viaţa mea o am expus de mai multe ori primejdiei în anii 1848 şi 1849 *pentru iubita mea naţiune şi pentru credinţa către împăratul.* Ci înţeleg iubita mea naţiune, care suspină sub povara atâtor dureri şi pentru care m'ar durea inima, dacă o aş duce în primejdii şi mai mari prin exprimarea adevăratei mele credinţe"[1]).

Adevărata lui credinţă, firește, nu putea fi alta decât cea sfinţită cu botezul de sânge al multor generaţii de mucenici, — aceea pentru care se sacrificase Horia şi tovarăşii săi în Transilvania, iar Tudor Vladimirescu în Ţara Românească, voind s'o transforme dintr'o moşie exploatată de „tagma jefuitorilor" într'o adevărată patrie — mamă a întreg norodului românesc, regenerat prin „libertatea născută din nou".

Soarta a fost mai tirană cu Avram Iancu decât cu antecesorii săi *în martiriul pentru ideea naţională.* Roata dela Alba-Iulia şi iataganele ucigaşilor din preajma Târgoviştei le-au curmat acestora mai repede suferinţele, câtă vreme Iancu a trebuit să-şi poarte crucea, — cum sfătuia la 1847 Dimitrie Brătianu pe tovarăşii săi de idei — mai bine de două decenii rătăcind prin vuetul lumii.

Exprimă un adevăr dureros cuvântul lui Ion Gorun că Avram Iancu a murit de două ori: l-a ucis întâi falşitatea şi perfidia, — şi abia la 1872 l-a atins şi coasa vremii . . .[2]).

IX.

Cu toate că cel aşezat în mormântul dela Ţebea, sub gorunul lui Horia, în ultimele două decenii ale vieţii sale nu mai fusese decât *„umbra Iancului"*, totuş l-a plâns „Ardealul, scumpa

[1]) Idem, ibidem, unde e publicată epistola în traducere germană după originalul românesc, pus autorului la dispoziţie de către Ilie Măcelariu; astăzi nu se ştie, dacă mai există originalul românesc şi unde se află.

[2]) Cf. *„Transilvania"* din Sibiu, 1922, pag. 593.

www.dacoromanica.ro

sa patrie" şi întreagă naţiunea română, „dela mare până la munţi" s'a îmbrăcat în doliu[1]), pentrucă în timpuri aşa de grele şi înviforate ca ale revoluţiei din 1848—49 „el a salvat onoarea naţiunii"[2]). In el îşi pusese toată nădejdea biruinţii nu numai românimea transilvană, ci şi conducătorii politici ai Românilor din Principate, cari — dupăcum arată fragmentele citate din corespondenţa lui Bălcescu şi Alecu Golescu — aşteptau din moment în moment să vadă sabia lui Iancu fulgerând biruitoare şi în Sudul Carpaţilor.

Viaţa lui Avram Iancu, frântă în două tocmai în culmea gloriei, se prăbuşi în întunericul suferinţii, fără ca pe urma strălucitelor sale rezultate ostăşeşti să fi putut culege cuvenita roadă pentru naţiunea sa. Era, de sigur, o mare nedreptate în această grea lovitură a sorţii. Dar suferinţa lui morală, oricât de cruntă, avea şi o parte bună scutindu-l de obişnuitele poticneli politice, cari în numeroase cazuri au spulberat destul de repede gloria militară a unora din cei mai iscusiţi comandanţi de oaste.

Avram Iancu la vârsta de 25 de ani, după terminarea răzmiriţei, a intrat în legenda populară şi a rămas într'însa. Aceasta n'a lipsit a-l desmerda şi a-l mângâia în plăsmuirile sale poetice cu atât mai stăruitor, cu cât realitatea devenia mai tristă şi mai crudă pentru dânsul.

In soarta tristă a eroului său naţional, Avram Iancu, poporul român transilvan se obişnuise a vedea însaşi icoana propriei sale vieţi sbuciumate[3]), a propriilor sale lupte pecetluite cu atâ-

---

[1]) Cf. *„Federaţiunea"* din Budapesta, 1872, nr. 92.

[2]) Cf. *„Românul"* din Bucureşti, 1872, pag. 782.

[3]) In necrologul publicat în *Telegraful Român,* la 7/19 Septemvrie 1872, se spune relativ la *Avram Iancu* că „viaţa lui în totalitatea ei va rămânea o oglindă sinceră a vieţii noastre naţionale. Pentrucă ea ne spune în mod atât de învederat şi pipăit, ce produce îndoiala sufletească. După cursul cel frumos şi de glorie naţională, *Iancu* era destinat să ocupe un loc în sânul naţiunei sale, care să nu dea acesteia numai splendoare, dară şi bunătăţi reale. Atunci trei bărbaţi însemnaţi au aruncat îndoiala în sufletul

www.dacoromanica.ro

tea jertfe de sânge şi răsplătite cu atâtea speranţe înşelate. Toată rîvna spre libertate naţională o concentrase în fiinţa acestui fiu al Munţilor, care în clipa cea mare, când se făcea încercarea supremă de a coborî principiul naţionalismului organic din sferele înalte ale doctrinei în realitatea vieţii politice, a înţeles mai bine decât oricare altul să-şi pună sabia viteză în slujba neamului, aducându-se pe sine drept jertfă curată şi fără prihană, aşa cum o putea oferi sinceritatea şi profunzimea unui viguros sentiment naţional. Dar, alături de acest sentiment intens pentru durerile neamului său, nu lipseşte din caracterul lui Iancu nici sentimentul creştinesc, nici nota umană pentru suferinţele deaproapelui în deobşte, oricărei naţii sau credinţe ar fi aparţinut. Deaceea socotim dreaptă constatarea căpitanului Gratze, care spunea în raportul său, că Iancu se bucura de o popularitate nemărginită şi că n'a făcut nimănuia vre-o nedreptate. Este deci explicabil efectul magnetic, pe care personalitatea lui armonioasă, superioritatea lui intelectuală şi morală, spontaneitatea şi sinceritatea lui îl exercita nu numai asupra Românilor, ci şi asupra elementelor străine, cari au avut prilej să-l cunoască mai deaproape.

Numele lui Avram Iancu a devenit, în urma acestor însuşiri, ca şi prin întreagă aureola sa de glorie şi suferinţă, o expresiune simbolică a luptelor şi năzuinţelor noastre naţionale tocmai

---

său inocent. Suvenirea trecutului celui mai recent şi îndoielile aruncate în sufletul lui au născut *suspiciunea*, că trecutul său de fapte ilustre este un trecut deşert. Suspiciunea a fost nutrită, încât ea pentru dânsul a devenit o *convingere* tristă. Sufletul lui de aci încolo a fost supus unui şir de torturi, cari le-a înmulţit, le-a potenţat cele ce a văzut că se întâmplă în jurul său. De sigur, că atunci şi în sufletul lui vor fi sunat coardele acelea dureroase, cari ni le înfăţişează un poet englez prin cuvintele: Acum, o, pentru totdeauna, cale bună noroace al meu! cale bună pace a sufletului meu! Lupta aşadară continuă în internul lui Iancu între iubirea poporului său, căruia a fost consacrat viaţa sa şi sufletul său, şi imaginile ce i le-a zugrăvit neîncetat suspiciunea aruncată într'însul i-au nimicit puterile sale spirituale, în urma cărei nimiciri a devenit imposibil pentru sine şi pentru poporul, căruia s'a consacrat".

www.dacoromanica.ro

fiindcă soarta vieţii lui, credinţa şi vitejia lui au fost îngemănate cu ale poporului, din sinul căruia s'a ridicat, spre a da strălucite dovezi de abnegaţiune şi sacrificiu eroic în lupta pentru libertate.

Academia Română, preţuind după cuviinţă însemnătatea mormântului dela Ţebea, binecuvântă poporul din Vidra de sus, care s'a învrednicit a contribui la fundamentarea României întregite cu jertfa scumpă a nemuritorului său fiu: *Avram Iancu* — *„Regele Munţilor"*.

www.dacoromanica.ro

O PRIETENĂ A LUI AVRAM IANCU

Sunt foarte puține informațiile ce se mai pot culege despre viața sufletească intimă a eroului Avram Iancu. El însuși taciturn, ca și Munții cari s'au cutremurat de măreața desfășurare a vitejiei lui, n'a vorbit și n'a scris aproape nimic despre sine. Corespondența lui e cu totul redusă. Chiar dacă ea ar mai putea fi sporită prin eventuale descoperiri ulterioare, rămâne totuși subțirică speranța de a putea găsi în ea dovezi directe despre simpatiile trecătoare față de vre-una din prietinele anilor săi de glorie (1848—49).

In asemenea împrejurări singurul isvor, care mai poate da câte o lămurire sau contribuție cu privire la viața sufletească a lui Avram Iancu, rămâne mărturisirea contemporanilor, cari au trăit cu el în relațiuni de strânsă prietenie.

Unul dintre aceștia era și octogenarul secretar comunal din Săliște, Nicolae Hențiu, care l-a adăpostit pe Iancu adeseori în locuința sa, îmbrăcându-l cel puțin de 10—12 ori cu haine de ale sale.

Lui i-a destăinuit Avram Iancu câteva cuvinte fugitive despre o prietenă a sa din Abrud, despre *Ioana Farkas*, care i-a fost ca un înger păzitor în cea mai periculoasă clipă a luptelor sale din Munți. Anume la *6 Mai 1848*, când comandantul trupelor ungurești, Emeric Hatvani, urma să intre pe neașteptate în Abrud, cu 1400 soldați și 3 tunuri, această prietină a sa i-a adus lui Iancu știrea despre pericolul iminent și l-a înduplecat să pornească numai decât spre tabăra sa din Câmpeni. Dacă el

www.dacoromanica.ro

n'ar fi plecat la vreme, dacă s'ar fi încrezut în cuvintele amăgitoare ale deputatului kossuthist Ioan Dragoş, probabil că l-ar fi aşteptat aceeaş soartă ca şi pe colegii săi: prefectul *Petru Dobra*, împuşcat de Hatvani în Abrud, sau prefectul *Ioan Buteanu*, spânzurat mai târziu de acelaş Hatvani la Iosăşel.

Când a intrat Hatvani în Abrud, Iancu se afla — după cum însuşi a destăinuit prietenului său — în casa advocatului *Toma Farkas* din Abrud, tatăl Ioanei. Aceasta îndată ce a prins de veste, l-a rugat pe Iancu, să plece numai decât să-şi salveze viaţa. Iancu a ieşit prin grădină, a încălecat pe calul său de culoarea porumbului şi a plecat la Câmpeni, unde Dragoş i-a trimis în aceeaş zi la ora 9 seara o scrisoare prin vice-tribunul *Nicolae Begnescu*, rugându-l să se înapoieze în Abrud, că nu i se va întâmpla nici un rău.

Câteva amănunte de ordin familiar pot fi de interes:

Tatăl Ioanei era advocatul ungur din Abrud, *Toma Farkas* de *Allkosaly*, credincios al bisericii unitare, iar mamă-sa, Ioana Boer — deşi catolică — era Românca de origine, nepoata lui Ciura din Abrud. Ioana se născuse la 1834 şi fusese botezată în religia maicii sale. Dar la 1852, când urma să se mărite cu un Român, cu Dimitrie Moldovan din Deva — strămoşii căruia se aşezară aci încă din veacul XVIII, ca nişte pribegi din Moldova — episcopul Şuluţiu intervine la episcopul catolic din Alba-Iulia, Haynald, rugându-l să permită miresei Ioana să treacă dela biserica romano-catolică la cea greco-catolică, spre a putea să ţină sărbătorile împreună cu viitorul ei soţ Dimitrie, care era ortodox. Haynald s'a învoit, a chemat pe Ioana împreună cu mama ei la sine şi i-a împărtăşit, că pentru liniştea viitoarei sale căsnicii îi permite să treacă la biserica greco-catolică. Atunci Ioana a dat episcopului Haynald un răspuns, care l-a înmărmurit: „Dacă Sf. Ta — a zis ea — îmi permiţi, să trec de la biserica maicei mele la alta, nu voiu trece decât la biserica unitară, fiind aceasta biserica tatălui meu". I-a trebuit episcopului Haynald multă osteneală s'o împiedece a face pasul acesta înduplecând-o să

www.dacoromanica.ro

rămână în credința maicei sale, cum a și rămas până la sfârșitul vieții.

Ioana era o frumuseță vestită în întreg ținutul Munților Apuseni, astfel încât numele ei de „Farkas Hani" era pe buzele tuturor candidaților de însurătoare.

După ce a devenit soția lui Dimitrie Moldovan, care era în strânse relațiuni cu Șaguna, ca unul dintre colaboratorii săi în chestiuni politice și administrative, cineva l-a întrebat pe episcopul din Sibiu: „Știi Prea Sfințite, că Moldovan s'a însurat cu „*Farkas* (Lupu) *Hani?*" Iar, Șaguna a răspuns zâmbind: „Pentruce nu s'a însurat cu *Bárány* (Mielul) *Hani?*"

Dimitrie Moldovan era om cu bună pregătire și cu înaltă situație în viața politică-administrativă a Transilvaniei: secretar la guvern și consilier la cancelaria aulică transilvană din Viena. Astfel prietena lui Iancu avu prilej să îndeplinească și ea un rol social important alături de rolul politic al bărbatului său. După încheierea dualismului austro-ungar, Moldovan fu îmbiat de către guvernul din Budapesta cu funcțiuni înalte, ca și baronul Vasile L. Pop, cavalerul Ioan Pușcariu și alții, dar el a refuzat împreună cu Iacob Bologa și cu Ilie Măcelaru, cari erau de părere că „dualismul nu poate să dureze nici 6 săptămâni".

La 1878 Dimitrie Moldovan s'a retras în Sibiu, unde a răposat la 1889. Fiica sa Ioana, născută la 1853, se măritase aci după judecătorul *Ioan Bădilă*, fiul fostului protopop al Mercurii Petru Bădilă. Iar văduva sa a trăit în Sibiu până la adânci bătrânețe, decedând în vârstă de 88 de ani, la 22 Martie 1922, după ce prin testamentul ei din 6 Septemvrie 1900 a dispus ca întreagă averea moștenită dela Dimitrie Moldovan și sporită în parte de ea, să rămână ca fundațiune culturală destinată pentru înființarea unui cămin studențesc pe lângă Universitatea din Cluj. Iată o parte din cuprinsul acestui testament:

„Călăuzită de dorința exprimată încă în viață de neuitatul și fericitul meu soț, repausatul Dimitrie Moldovan, fost consilier aulic în pensiune, conform căreia partea cea mai însemnată a

www.dacoromanica.ro

averii rămase asupra mea și a fiicei mele repausate Ioana Moldovan, măritată Ioana Bădilă, să fie folosită *spre scopuri culturale române,* cuprinsă de simțul de *pietate nestrămutată* pentru memoria lui și împlinirea dorinței lui, cu care aproape patru decenii am conviețuit *într'o căsnicie prea fericită,* și după ce fiica mea Ioana Moldovan, prin testamentul ei cuprins în actul notarial din 6 August 1899, în înțelegere cu mine, pentru eternizarea memoriei repausatului meu soț și al ei părinte, a dispus ca ultimă voință crearea unei fundațiuni pentru un scop cultural public românesc, — și eu din parte-mi doresc, de asemenea ca și fericita mea fiică, să fac testament pentru același scop, pentru aceeași fundațiune și subt aceleași condițiuni și dispozițiuni. Prin aceasta, pentru cazul morții mele, drept voința mea din urmă, declar că întru eternizarea memoriei repausatului meu soț Dimitrie Moldovan, fundațiunei care va purta numele lui, precum și numele fiicei mele Ioana, măritată Ioan Bădilă și numele meu, pentru a o spori pe aceasta, cedez *„Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român"* ca *erede* jumătate din casa mea Strada Reisper No. 9 din Sibiu și, pe lângă aceasta, în scrisuri fonciare dela Institutul de credit și economii „Albina" 20.000 coroane cu acea îndrumare ca „Fundațiunea Ioana Moldovan măritată Ioan Bădilă și Ioana Moldovan născută Farkas întru memoria lui Dimitrie Moldovan, sporită și de mine, să servească pentru crearea și susținerea unui internat în Cluj pentru studenți de *naționalitate română și de religie gr. or. și gr. cat.,* cari au o purtare bună, sunt sârguincioși, le lipsesc mijloacele pentru studiu și sunt *avizați de a fi susținuți în mod gratuit".*

E în acest testament al bătrânei Ioana Moldovan ceva asemănător cu gândul care îl muncise pe prietenul ei din tinerețe, pe Avram Iancu, la sfârșitul anului 1850, când și-a scris testamentul prin care dispunea ca *întreagă* averea lui „să treacă *în folosul Națiunii,* pentru ajutor la înființarea unei *academii de drepturi,* tare crezând că luptătorii *cu arma legii* vor putea scoate *drepturile Națiunii".*

www.dacoromanica.ro

După dureroasele experienţe ale eroismului românesc din anii 1848—49, răsplătit cu atâta ingratitudine, Iancu mai păstra încă vie credinţa, că luptătorii cu arma legii vor putea fi mai norocoşi, decât el, în lupta pentru drepturile naţiunii. Iar prietena sa din tinereţă, deşi străină în câtva prin origine de neamul nostru, s'a ştiut identifica deplin cu aspiraţiile lui naţionale, reuşind să completeze cu o jumătate de veac mai târziu *testamentul marelui erou.*

www.dacoromanica.ro

UN MARTIR AL TRANSILVANIEI: PREOTUL ŞTEFAN L. ROTH 1796—1849

La 11 Mai 1939 s'au împlinit 90 de ani de când revoluţionarii lui Ludovic Kossuth au împuşcat în Cluj pe unul dintre cei mai luminaţi preoţi şi dintre cei mai entusiaşti îndrumători ai Saşilor din Transilvania: pe Ştefan Ludovic Roth.

Amintirea acestui erou-martir al Transilvaniei o vor păstra cu pietate nu numai cei de un neam şi de un sânge cu el, ci toţi cei cari pot să înţeleagă şi să preţuiască după cuviinţă înălţimea şi valoarea etică a supremei jertfe, închinate fără şovăire pe altarul iubirii de neam şi de ţară.

Roth a fost, înainte de toate, un educator fără prihană, dascăl şi preot conştient de sfinţenia chemării sale, luptând cu cuvântul şi cu condeiul pentru o cât mai bună îndrumare a neamului, din care făcea parte.

Când ţara Transilvaniei se sbătea în împrejurările unor vremi de grea cumpănă, când intoleranţa şi miopia politică începuse a izbi fără cruţare în comorile sufleteşti ale covârşitoarei majorităţi dintre locuitorii acestei ţări, când se croiau proiecte pentru desnaţionalizarea sistematică a elementului etnic românţesc şi săsesc, luptătorul preot dela ţară avea îndrăsneala să-şi spună cuvântul hotărât şi limpede, combătând greşala, mustrând şi îndrumând ca un spirit clar văzător, ca un reformator prudent, care nu voia să alunece spre o politică de struţ, închizând ochii în faţa realităţilor etnice din această ţară.

Născut la 1796 în Mediaş ca fiu de preot, Ştefan Ludovic

www.dacoromanica.ro

Roth a crescut într'o atmosferă de preocupări religioase și politice. După terminarea studiilor secundare la Sibiu, a pornit în vârstă de 21 de ani spre Universitatea din Tübingen. De aici a plecat în Elveția, unde îl atrăsese faima pedagogului Pestalozzi care, primindu-l ca profesor de limba latină la școala sa de reformă din Yverdon, îl îndemnă să scrie o lucrare despre teoria învățării limbilor (Theorie des Sprachunterrichtes) cu gândul s'o tipărească mai târziu și în limba franceză și engleză. Murind însă bătrânul Pestalozzi, proiectul acesta s'a spulberat și manuscrisul lucrării lui Roth abia la 1928 a putut vedea lumina tiparului, prin deosebita stăruință a profesorului Otto Folberth din Mediaș[1]).

Cu toate că tânărului Roth i se oferiseră situațiuni importante în străinătate (chiar o catedră de profesor la Universitatea din Freiburg), legăturile lui cu țara natală au fost atât de puternice, încât l-au determinat să se întoarcă acasă, unde nu-l aștepta decât un post de profesor și câtva timp director la școala din Mediaș — post pe care la 1834 a fost nevoit să-l părăsească mulțumindu-se cu acela de preot în Moșna, unde ideile lui de reforme progresiste nu erau socotite din partea contemporanilor săi ca fiind prea amenințătoare pentru tradiționala lor liniște patriarhală.

Activitatea lui literară și publicistică, trecând departe dincolo de granițele unei parohii evanghelice-săsești, a rămas însuflețită de cel mai viu interes pentru toate problemele de ordin educativ, bisericesc-școlar, cultural-economic și politic al nației și al vremii sale. Vasta sa corespondență și lăsământul literar, publicat în timpul din urmă într'o serie de volume îngrijite de profesorul O. Folberth, îl înfățișează pe talentatul preot ca pe unul dintre cei mai de seamă publiciști și îndrumători ai poporului săsesc din Transilvania.

---

[1]) Dr. Otto Folbert, *Stephan Ludwig Roth als Sprachpädagogie*, — în revista *Geistige Arbeit* din Berlin, 5. VI. 1938.

www.dacoromanica.ro

Nu i-a lipsit lui Roth nici interesul luminat şi statornic pentru o cât mai bună pătrundere în tainele vieţii sufleteşti a Românilor, cu ai căror conducători înţelegea să cultive relaţiuni de prietenie statornică.

La 1842 dieta din Cluj era preocupată de proiectul maghiarizării desăvârşite, ca în timp de 10 ani în toate şcoalele şi în toate dregătoriile Statului să rămână stăpânitoare limba maghiară, ca limbă oficială a Transilvaniei. Pe lângă energicele proteste redactate atunci de Consistoriile din Blaj şi din Sibiu, s'a auzit şi glasul de protest al preotului Ştefan Ludovic Roth, care într'o broşură tipărită la Braşov cu titlul *Războiul limbilor în Transilvania* (Der Sprachkampf in Siebenbürgen) rostea adevărul întreg, înveşmântat în aceste cuvinte neuitate: În zadar se căsnesc domnii dela dieta din Cluj să dea Transilvaniei o limbă oficială, o limbă a tuturor; în zadar caută să voteze legi în scopul acesta legănându-se în iluzia că ar fi săvârşit un lucru bun. Căci neînţelepţeşte au procedat, întrucât Transilvania nu are trebuinţă de o asemenea limbă, impusă prin votul vreunei diete. Ea are — precum a avut totdeauna — o limbă a sa, o limbă pe care o înţeleg locuitorii acestei ţări. Nu este limba nemţească, nici cea ungurească. Este limba română, pe care o ştiu toţi fără să o fi învăţat. Oricând se întâlnesc doi inşi de neam diferit, cari nu se pot înţelege în propria lor limbă, graiul românesc se iveşte îndată ca un al treilea om, spre a îndeplini rolul de interpret. Toată lumea ştie româneşte, — walachisch kann jedermann . Pentru ca să înveţi ungureşte sau nemţeşte, îţi trebue osteneală prin şcoli. Limba românească o înveţi însă, aproape fără să vreai, din contactul zilnic, din stradă. Dintr'odată observi că ştii româneşte. Şi chiar dacă nu ai dori să înveţi limba aceasta, o înmiită trebuinţă impune cunoştinţa ei — empfiehlt deren Erlernung ein tausendfältiges Bedürfniss.

Ceeace a spus în broşura sa dela 1842, atât de lămurit, luminatul preot Ştefan L. Roth, este de netăgăduită actualitate şi pentru zilele noastre şi pentru cele viitoare.

www.dacoromanica.ro

La 1847 a tradus Roth în limba germană cărticica de istorie bisericească a Românilor (Kurze Geschichte des Glaubens der Walachen), publicată de Iosif Pop Sălăgianu la Blaj (1845), dar traducerea a rămas în manuscris, negăsindu-se un editor pentru tipărirea ei.

Când a aflat că Românii se întrunesc într'o mare adunare naţională pe Câmpia Libertăţii lângă Blaj, în ziua de 3/15 Mai 1848, curiozitatea l-a îndemnat să încalece grabnic şi să plece la locul adunării, spre a vedea însuş cum se desfăşoară momentele ei de atâta importanţă pentru mulţimile cari se cereau desrobite din lanţurile iobăgiei.

În foaia *Transilvania* (Beiblatt zum Siebenbürger Boten din 16 Iulie 1848) a publicat şi o nepreţuită îndeajuns descriere despre adunarea aceasta dela Blaj *(Die Volksversammlung der Romanen in Blasendorf)*, justificând atitudinea poporului care ceruse în adunare să fie înlocuite cu numele de *Român* vechile numiri înjurioase de *Walach* şi *Olah.* Preotul Roth scria: dacă orice om are dreptul să spună cum vrea să fie numit, dece să nu aibă acest drept un popor întreg?

Cât de bine pătrunsese Roth rostul sufletesc al mişcării, arată propria lui mărturisire în legătură că inscripţia *Virtutea Română Reînviată,* pe care în clipa sosirii sale o văzuse strălucind cu slove aurite pe marele steag tricolor (roş-albastru-galben) aninat pe catedrala din Blaj şi purtat apoi în fruntea procesiunii spre Câmpia Libertăţii. Era convins că aceste trei cuvinte semnifică deşteptarea conştiinţii naţionale a Românilor: *das Selbstgefühl der Romanen ist erwacht!* A mai văzut acolo şi alte două steaguri mai mici (negru-galben) indicând supuşenia mulţimii către împăratul dela Viena şi purtând inscripţia, cam ştearsă de ploaie: *Vivat Ferdinand, Imperator Austriae et Romaniae!* Despre steagul tricolor auzise Roth că ar fi identic cu al Ţărilor Române. Era deci un *steag naţional,* deşi nu atât de înalt, încât să-l fi putut vedea şi Românii dela Dunăre. Roth înţelegea totuş simbolica lui mărturisire a unor influenţe spirituale

www.dacoromanica.ro

reciproce putând să-şi dea seama că *strălucirea acestor colorî pe malul Târnavelor* va fi pricinuit *bătăi de inimă şi la Bucureşti şi la Iaşi*[1]). Ulterioara desfăşurare a evenimentelor a dovedit că Roth nu *se înşelase* în această clară şi pătrunzătoare viziune a sa.

Prietenului său braşovean Samuel Schiel îi scrisese într'o epistolă dela 25 Mai 1848 că, după ce a văzut adunarea dela Blaj, îşi poate da seama despre rostul unei adunări populare. Cel mai furtunos găseşte totdeauna aprobarea... Presoane din apropierea tribunei, prin mimică şi prin semne, determinau poporul să aprobe sau să desaprobe... Moderaţiunea pornea dela Episcopul Şaguna. Dacă el n'ar fi ţinut în frâu desbaterile prin demnitatea sa şi prin autoritatea persoanei sale, ar fi putut ieşi la iveală extremele cele mai periculoase şi s'ar fi putut săvârşi violenţe. Episcopul Lemény nu avea nici un fel de autoritate asupra oamenilor săi. Curentul îl purta, ca pe o scândură, încoace şi încolo"[2]).

În August 1848 fu proclamat Roth conducător al tineretului săsesc din Transilvania, ales apoi ca deputat al Mediaşului în Universitatea Saşilor şi delegat ca reprezentant al lor în „Comitetul de pacificaţiune", unde a colaborat în deplină colegialitate cu reprezentanţii Românilor.

---

[1]) „Zwar war diese Nationalfahne nicht so hoch, dass man sie von der Donau her sollte gesehen haben, jedoch glaube ich, als eingeständig der Geistereinwirkungen auf einander, das Flakern dieser Farben hier werde auch in Iaşi und Bukarest Herzklopfen verursacht haben. Ob ich mich täusche?" O. Folbert, *St. L. Roth und seine Beziehungen zum rumänischen Volk* mss. p. 11.

[2]) Was eine Volksversammlung heisst, weiss ich nun. Der stürmischeste findet immer die Beistimmung... Personen neben der Tribüne bestimmten das Volk durch Mienen und Zeichen zur Beistimmung oder Missbilligung... Die Mässigung ging von Herrn Bischof Şaguna aus. Hätte er nicht durch sein Amt und Ansehen seiner Person der Verhandlung einen Zaum übergeworfen — die äussersten Extreme wären zu Tage, und Tätlichkeiten zur Ausführung kommen können. Herr Bischof Lemény hat über seine Leute gar keine Gewalt. Die Flut trieb ihn, wie ein Brett, hin und her". Ibidem, pag. 12.

www.dacoromanica.ro

În Noemvrie 1848 fiind însărcinat din partea generalului Puchner să restabilească ordinea în regiunea Târnavei împreună cu Ştefan Moldovan, protopopul Mediaşului, s'au aşezat amândoi în vechiul castel al Cetăţii de Baltă, împlinindu-şi cu succes misiunea. Roth isbuti să scoată atunci 13 sate săseşti din cătuşele iobăgiei, readucându-le sub autoritatea scaunelor din Sighişoara şi Mediaş.

Dar după ce revoluţionarii unguri şi secui, sub iscusita comandă a generalului Bem, au pătruns în interiorul Transilvaniei, protopopul Moldovan s'a refugiat, împreună cu mulţi Români şi Saşi, în Ţara Românească sfătuind pe Roth să facă la fel. Acesta lăsându-se, spre nenorocul lui, amăgit de promisiunea lui Bem, că nu i se va clinti un fir de păr, nu a urmat sfatul bunului său prieten, ci a preferit a se întoarce în parochia sa Moşna, de unde la ordinul comisarului kossuthist Ladislau Csányi, a fost ridicat, legat în lanţuri şi transportat la Sighişoara. Aci fostul rector al gimnaziului şi mai târziu episcop săsesc, Gheorghe Daniil Teutsch, încerca să-l mângăie. Roth răspundea însă cu resemnare: mă vor ucide, căci oamenii aceştia vor să răspândească teroarea. Fu dus apoi la Cluj în faţa tribunalului marţial, care nu a ezitat să-l osândească la moarte în ziua de 11 Mai 1849 pentru motivul că, orientându-se după ordonanţele generalului Puchner, ar fi făcut mari şi însemnate servicii *„inamicilor patriei"*.

Sentinţa de moarte, care urma să fie executată la *trei ore* după pronunţare, o primi Roth cu impresionantă linişte sufletească. În ultimele clipe ale vieţii sale pământeşti a scris o duioasă epistolă copiilor săi orfani, dând expresiune şi îngrijorării care-l frământa din cauza viitorului naţiunii sale.

Mişcătoare accente de părinte iubitor, de naţionalist înţelept şi de luptător credincios până la moarte, răsună din acest glas de lebedă, care este scrisoarea lui Ştefan Ludovic Roth dela 11 Mai 1849.

„Dragii mei copii! Eu am fost condamnat la moarte şi sen-

www.dacoromanica.ro

tinţa se va executa peste trei ceasuri. Dacă mă doare ceva, este gândul la voi, care nu aveţi mamă şi pierdeţi acum şi pe tatăl vostru. Dar eu nu mă pot împotrivi acestei puteri, care mă duce la eşafod, ci mă împac cu soarta ca cu o judecată a lui Dumnezeu, înaintea căruia toţi perii capului îmi sunt număraţi... Corpul nostru naţional este sdrobit, eu nu mai cred într'o legătură exterioară a membrelor lui. Dar cu atât mai mult doresc păstrarea spiritului, care a sălăşluit odinioară în aceste forme.

„Dacă va fi hotărât în sfatul istoriei să ne prăpădim, să se întâmple aceasta într'un mod, care să nu facă numele strămoşilor noştri să roşească de ruşine".

„In ce mă priveşte plec din lumea această fără ură şi rog pe Dumnezeu să ierte duşmanilor mei[1]). Conştiinţa mea cea bună mă va mângâia în ultimul meu drum"... Ochii i se umplură de lacrimi, când s'a apropiat clipa supremă. Dând preotului, care îl însoţea, batista l-a rugat s'o moaie în sângele lui şi s'o trimită ca amintire copiilor. Înainte de a răsuna cele trei împuşcături zise: „Domnule căpitan, am o rugăminte. De dragul copiilor mei, rog să am pardon"... Căpitanul însă i-a răspuns că nu are mandat să-l ierte. Dintre cele trei gloanţe unul i-a străbătut braţul, al doilea pieptul şi al treilea capul. Iar ofiţerul, mişcat, a rostit cuvintele: „Soldaţi, învăţaţi dela omul acesta, cum moare cineva pentru poporul său!". Are dreptate biograful lui Şt. L. Roth scriind în revista *Geistige Arbeit* că în clipa, când s'au ridicat armele soldaţilor unguri comandaţi în ziua de 11 Martie 1849 pentru împuşcarea lui Roth, ele nu au răpus numai pe unul dintre cei mai curajoşi şi mai neînfricaţi combatanţi pentru cauza neamului său, ci simultan şi pe unul dintre cei mai chemaţi luptători pentru supremele idealuri de educaţie a omenirii (einen der berufensten Kämpfer für die höchsten Erziehungsideale der Menschheit).

---

[1]) Pentru a nu lipsi tineretul din şcoalele române de frumuseţea morală-educativă a scrisorii lui Roth, am reprodus o parte din ea în manualul *Istoria Românilor pentru cursul superior*, ed. XII-a, Bucureşti 1937, pag. 295.

www.dacoromanica.ro

Același biograf îl așează pe St. L. Roth alături de *Avram* Iancu, Craiul Munților, și de *Alexandru Petöfi*, cel căzut în lupta dela Sighișoara.

Iar Heinrich Zillich stăruie să arate că multe din proiectele, pentru cari fusese el luat în ironie, au putut fi realizate abia mai târziu, căci contemporanii nu l-au înțeles și nu l-au sprijinit. A împărtășit deci și el soarta altor oameni mari de a nu fi fost înțeles . . .

Abia prin eroismul ultimelor clipe ale vieții a reușit să pătrundă în conștiința poporului său, dar numai în privința extericară. Ca martir este cunoscut pretutindeni și sărbătorit, ca nici un alt Sas din Transilvania. Cu puțini ani în urmă însă Roth, care fusese exploatat până aci doar ca un tezaur de citate pentru calendare și pentru oratori de ocazie, a fost reînviat deplin, prin marea colecție a scrierilor lui, tipărite cu îngrijirea lui Otto Folberth. Și prin aceasta se impune din nou Sașilor din Transilvania datoria de a se orienta și decide în sensul moștenirii lui morale și spirituale[1]).

Poporul român, care a avut și el zeci și sute de preoți martiri, va cinsti totdeauna memoria luptătorilor pentru biruința adevărului închinându-se în fața suferințelor, din care se împletește cununa cea nevestejită a martiriului[2]).

---

[1]) Erst durch den Heldenmut seiner letzten Stunden ging er in das Bewusstsein seines Volkes ein, aber auch nur ins äusserliche. Als den Märtyrer kennt man ihn überall, er wird gefeiert wie keiner noch in Siebenbürgen. Vor wenig Jahren erst wurde er, der zum Zitatengeber für Vereinsredner und Kalender ausgenützt worden war, durch die Arbeiten Dr. Otto Folberths, der seine grosse Schriftesnausgabe leitet, in ganze Fülle lebendig gemacht. Und damit steht die Aufgabe für die Siebenbürger Sachsen wieder auf: sich zu orientieren und zu entscheiden an seiner sittlichen und geistigen Erscheinung. (H. Zillich, *Stephan L. Roth. Ein Märtyrer des Auslandsdeutschtums; in Völkischer Beobachter*, 11. V. 1936).

[2]) Publicat și în limba franceză în *Revue de Transylvanie* din 1939, t. V, nr. 2.

www.dacoromanica.ro

CUM VEDEA ALEXANDRU PAPIU-ILARIAN LA 1860 PUTINȚA DE ÎNFĂPTUIRE A DACO-ROMANIEI?

După înfrângerea mișcărilor revoluționare din anii 1848—49 reacțiunea s'a înstăpânit asupra vieții publice de amândouă laturile Carpaților. Nici forma ei austriacă, nici cea turco-muscălească nu mai permitea continuarea acțiunei politice inițiate de conducătorii revoluției. Sfârșitul războiului crimeic a dat însă conducătorilor politici din sudul și răsăritul Carpaților putința, să pregătească înfăptuirea parțială a unității naționale. Intrând armata austriacă în cursul acestui război în Principate, s'a trezit în sufletul unor Români din Monarhia habsburgică speranța, că unitatea națională s'ar putea realiza sub protecția Habsburgilor, după cum proiectase Ioan Maiorescu la 1848. Când s'a realizat (la 1859) unirea Moldovei cu Muntenia prin îndoita alegere a lui Cuza, — după cum afirmă Alexandru Papiu-Ilarian — entusiasmul la Românii Transilvaniei era poate mai mare decât în Principate.

Izbucnind în același an războiul Austriei cu Italia, Ungurii credeau că a sosit momentul revanșei. Emisarii lui Kossuth vin din Italia, cu proiecte de convenții și cu promisiuni de ajutoare pe seama Românilor, să poată ocupa Bucovina; luând totodată angajamentul de a îndupleca pe Unguri, să nu se împotrivească postulatului relativ la autonomia Transilvaniei, când dieta o ar cere. In schimb, în sensul convențiilor încheiate de Alexandri cu generalul Klapka, Ungurilor li se dă voie să întocmească deposite de arme în Principate.

www.dacoromanica.ro

Cuza nu întârzie a concentra armata (vreo 12.000 ostași) în tabăra dela Ploești, socotind potrivit prilejul să facă o mai strânsă apropiere între elementele războinice ale celor două țări de curând unite, indicându-le prin o aluzie destul de lămurită datoria lor din viitorul apropiat: „vă stă în mână, ca într'o zi țara noastră să vă poată datori *mărirea!*".

Cunoscute fiind sentimentele lui Cuza și spiritul lui de inițiativă în chestiuni politice din cele mai dificile, e explicabil, cum Alexandru Papu-Ilarian, — care participase cu entusiasm tineresc la mișcările transilvane din 1848, iar cu trei ani mai târziu, în calitate de student al Universității din Viena, declarase că decorațiunea pentru merite, oferită de „optimul imperator", o va purta „acoperită cu vălul de tristeță" până când situația națiunii sale îi va permite a desbrăca jalea și a se bucura, — a socotit la începutul anului 1860 că momentul bucuriei se apropie. S'a simțit deci obligat a contribui cu sfaturile sale la pregătirea sufletească a celui chemat să acționeze în clipa potrivită pentru realizarea unității naționale depline.

Sfaturile acestea sunt cuprinse într'un *„Memorand despre raporturile Românilor cu Nemții, cu Slavii, cu Ungurii, în timp de pace și în cazul unei revoluțiuni în răsăritul Europei, prezentat Principelui Alexandru I. Cuza în 1860"*.

Intr'o expunere succintă, clară și convingătoare examinează Papiu-Ilarian tendințele de expansiune politică ale germanismului, slavismului și maghiarismului, pentru a ajunge la concluzia că însuși interesul Europei apusene reclamă *crearea României Mari cu centrul în Transilvania.*

Premițând constatarea că toate popoarele Europei luptă pentru libertate și unitate națională, arată că Victor Emanuel realizează, cu arma în mână, idealul italian, iar Nemții se pregătesc pentru o Germanie mare, liberă și unită, care să se întindă dela Baltică până la Marea Neagră. Aceasta, dacă s'ar realiza vreodată, fie sub forma austriacă, fie sub cea prusiană, *„ar înghiți pe Români...* Numai orbul poate să nu vadă — adaugă

www.dacoromanica.ro

Papiu — ce progrese înfricoşate face germanismul în Răsăritul Europei. Pesta vorbeşte nemţeşte. In Banat colonii nemţeşti. In Transilvania Saşi. Bucovina germanizată mai că a uitat că mai deunăzi era partea cea mai frumoasă, cea mai tare a Moldovei. Oraşele Moldovei sunt evreeşti şi Evreul, dacă învaţă carte, zice că e Neamţ. In ambele Principate sute de mii de sudiţi (supuşi) austriaci cu jurisdicţiune consulară... Un instinct natural îi făcu pe Români, ca să adopte cultura Europei latine, fără de care abia ar fi speranţă de scăpare în viitor".

In ce priveşte tendinţele *slavismului* spre o confederaţiune panslavă, ele s'ar putea realiza numai pe ruinele Turciei şi Austriei. O unire naţională federativă a Slavilor de sud (Bulgari, Sârbi, Bosnieci, Muntenegreni, Croaţi), ar atinge mai deaproape interesele române. Realizarea ei nu-i părea lui Papiu imposibilă. Dar nu o considera prea periculoasă pentru Români. Deaceea nici nu socotia necesar să insiste.

Tendinţele *maghiarismului* îl preocupau mai mult, acestea fiindu-i cunoscute mai deaproape. Ungurii au luptat totdeauna pentru o Ungarie mare, dela *Adriatică până la Marea Neagră* crezând „cu toată seriositatea şi spunând cu toată naivitatea", că viitor strălucit ca al Ungurilor nu are nici un popor pe faţa pământului... „*Tot omul să fie om şi Ungur*", cântau poeţii şi *poeţi erau toţi Ungurii*. Ei n'au învăţat nimic din cele păţite şi n'au uitat nici una din nedreptăţile şi rătăcirile dela 1848".

Lui Papiu îi apărea situaţia Românilor transilvani dela 1860 destul de dificilă: „între Nemţii, cari i-au înşelat la 1848 şi între Ungurii, cari nu vor să ştie de naţionalitatea românească nici de cum, cari nu recunosc că *Transilvania este ţară românească*, ci pretind să fie unită cu Ungaria... Tot intriga cea veche a Neamţului, tot semeţia cea incalificabilă a Ungurului, din care uşor va rezulta iarăşi căderea şi a Ungurului şi a Românului...".

Ungurii se temeau că Transilvania autonomă nu va putea fi împiedecată la un moment dat a se uni cu Principatele Române. Spre a preveni aceasta, luptau din răsputeri pentru unirea

www.dacoromanica.ro

ei cu Ungaria. Românii transilvani protestau însă cu hotărîre nu numai în interesul lor provincial, ci şi în interesul general al tuturor Românilor. Austria nu avea nici un interes să promoveze unirea aceasta, din care Ungaria ar fi ieşit prea întărită. Cu toate acestea Papiu prevedea, că Austria îşi va da consimţământul — ceeace s'a şi întâmplat cu câţiva ani mai târziu. Şi întrebând: *pentruce?* — răspundea: numai cu scopul de a provoca pe Români împotriva Ungurilor şi de a-i arunca iarăşi în luptă, ca la 1848, pe unii în contra altora.

După această înfăţişare a curentelor de expansiune politică imperialistă, ajunge P. să vorbească despre *idealul român* care e „unirea tuturor Românilor într'un singur corp politic, adecă *Daco-România*. Literaţii români şi străini de mult popularizează acest ideal. Mihai Viteazul îl puse în lucrare". Papiu îşi dădea seama de piedecile ce se iveau în calea unei realizări apropiate, dar insista cu multă dreptate că lucrările guvernelor române, *toate şi totdeauna* trebue să aibă un caracter, *care cel puţin să nu compromită cauza cea mare*, cea viitoare a întregii naţiuni române.

Examinând Daco-România din punct de vedere teritorial, o găseşte de aceeaş mărime cu Italia şi cu Marea Britanie; în privinţa *naţională* ar fi unul din cele mai omogene state ale Europei; în privinţa *strategică* afirmă că puţine state ar fi în Europa „mai favorite de natură", iar din punct de vedere *geografic*, ea formează în adevăr un tot sistematic", Transilvania fiind în centrul ei o adevărată cetate firească, cea mai tare, cea mai importantă. „Cine e Domn al acestui centru strategic, stăpâneşte până la Tisa şi până în Marea Neagră. Numai Romanii cei vechi au priceput importanţa ei strategică. Barbarii o au ignorat, pentru aceea căzură cu toţi unii după alţii... Este *erou* cine ocupă această ţară, e foarte slab cel ce o pierde, căci e cea mai grea de ocupat, cea mai lesne de conservat. Cine e Domn al Transilvaniei, e Domn al Principatelor. Mihai îşi fixase aci capitala,

www.dacoromanica.ro

ca să guverneze întreagă România. Dar Românii de atunci nu l-au priceput, Ungurii l-au vândut, Austria l-a ucis.

Toți Domnii cei buni ai Principatelor se îngrijeau cel puțin să-i domineze strâmtorile, să aibă câte două-trei cetăți în Transilvania... Fără Transilvania, Principatele nu au viitor, duc o *existență precară și dubie. Numai unirea Transilvaniei va pune fundamentul vieții perpetue a României*".

Urmează apoi dovada că România Mare, cu centrul în Transilvania, ar împăca și interesele *Europei apusene.* Numai un Stat puternic la Dunăre ar putea contribui la menținerea echilibrului european în fața Rusiei. Acest Stat puternic nu-l va crea nici Austria, nici Ungaria cu pretențiile până la Marea Neagră, pretenții nesprijinite pe nimic. Este însă creat gata prin o *Românie până la Tisa.* Atât dreptul nostru istoric, cât și cel național asupra acestui teritor e cu mult mai puternic decât al Ungurilor, cari nu ar fi în stare să înjghebeze aci decât o Austrie ungurească, proprie să tulbure în orice moment liniștea Europei răsăritene. *Transilvania este partea cea mai frumoasă și cea mai vitală din trupul sfâșiat al națiunii române*".

După această expunere urmează răspunsul lui Papiu la întrebarea: ce trebue să facă Domnul Românilor în aceste timpuri grele?

Iată ce:

A) *In politica internă:*

1. să organizeze și să sporească *armata,* apoi iarăși *armata* în fine tot *armata;*

2. să câștige încrederea națiunii prin o bună *administrațiune a dreptății;*

3. să cerce în toate chipurile a câștiga inima poporului, *împroprietărind pe țărani;*

4. să îngrijească de luminarea și *creșterea națiunii în adevărat patriotism;*

5. să sporească finanțele Statului prin *secularizarea averilor mănăstirești;*

www.dacoromanica.ro

6. să pună capăt *intrigilor perpetue,* cari strică partea cea mai vitală a naţiunii.

B) *In politica externă:*

1. să stea în cele mai bune relaţiuni cu *Italia* şi cu *Franţa,* pe cari să le convingă prin agenţii săi, că *Transilvania e ţară românească.*

2. nici cu Rusia, dar nici cu Austria să nu se strice înainte de timp. Nici odată să nu se învoiască a aduce în Ţară colonii nemţeşti sau a întinde cât de puţin jurisdicţiunea consulară austriacă, fiind aceasta foarte periculoasă pentru Principate.

3. să asculte şi pe Unguri, fără a pierde însă din vedere, că ei sunt duşmanii neîmpăcaţi ai existenţii naţionale a Românilor, mai ales a celor din Transilvania. Poate cea mai deaproape luptă din Răsăritul Europei este *revoluţia ungurească.* Dacă aceasta ar triumfa, ar putea să schimbe poziţiunea politică a Românilor. Aci revine din nou asupra situaţiei dificile, în care s'ar găsi poporul român din Transilvania în cazul revoluţiei ungureşti şi exclamă: „O, ce popor! mai frumos decât toţi Românii, mai virtuos, mai integru, mai entusiast şi mai viteaz decât toţi... Ce minuni nu s'ar putea face cu acest popor, dacă ar avea conducători cum se cade şi un steag naţional, căruia să urmeze. Însă, durere! acestui popor îi lipsesc conducătorii... *Nave senza nautiero...* Românii din Transilvania în împrejurările de faţă numai în Principate privesc, numai de aci aşteaptă semnalul, numai de aci-şi văd scăparea... Un instinct natural îi face a crede că, izbucnind revoluţia ungurească, Principatele Române nu ar sta cu mânile în sân. Domnul Românilor creeze... un chip şi un mod înţelept..., care să *nu pericliteze cumva existenţa Principatelor-Unite,* un chip *de a se vedea în Transilvania...* în centrul Românilor! Care ar fi oare chipul şi modul? care pretextul? Sub pretext de a aduce ajutor Ungurilor? sau poate chiar Nemţilor? sau Românilor? de a conserva neutralitatea Transilvaniei sub cursul revoluţiunii ungureşti? care ar fi chipul

www.dacoromanica.ro

de a înlătura pericolul unei invasiuni turceşti sau ruseşti în asemenea caz? La toate aceste întrebări numai felurimea şi actualitatea împrejurărilor ar putea da un răspuns". Un lucru i se părea lui Papiu mai mult decât sigur, anume că toţi Românii transilvani „ar fi gata de a muri pentru *Domnul Cuza*" fiind ei „nu numai mai entusiaşti, dar şi mai credincioşi şi mai statornici decât alţi Români".

Argumentele acestea caută a le spori invocând şi cazurile istorice ale lui Petru Rareş şi Mihai Viteazul. Cel dintâi a intrat „de vreo 10 ori" în Transilvania „când în ajutorul Ungurilor asupra Neamţului, când în ajutorul Neamţului asupra Turcului şi Ungurului, *totdeuna în folosul Românilor*... I se imputa perfidie, însă pata perfidiei aruncată de cei mai mari perfizi, nu se prindea de Petru Rareş... Mihai învinse... Audaces fortuna juvat... şi începu a guverna din Alba-Iulia toate trei Principatele Române. Turcul, Neamţul şi Polonul îi trimiteau pe întrecute soli şi daruri şi-i cerşeau amiciţia. Vânzarea Ungurilor şi a Polonilor, perfidia cea sanguinară a Neamţului, nepriceperea de atunci a Românilor din Transilvania şi mai cu seamă prea multa încredere în sine a lui Mihai cel Mare, au făcut să cază eroul Românilor şi cu el cauza română".

Trebue să recunoaştem că argumentele aduse de Papiu în sprijinul Memorandului său erau grupate cu iscusinţă şi prezentate anume astfel, încât nu puteau să lase pe Cuza-Vodă nepăsător la cetirea lor. Atât indicaţiunea de ordin geografic-strategic privitoare la Transilvania ca centru al României Mari cât şi cea de ordin politic, relativă la existenţa precară şi dubie a Principatelor, fără necesara completare cu centrul lor firesc, precum şi cea de ordin oarecum personal, că *este ercu* cel ce ocupă Transilvania şi cea de ordin sentimental, exprimată prin afirmaţia că Românii transilvani ar fi mai entusiaşti, mai credincioşi şi mai statornici, decât ceilalţi Români, ca şi cele de ordin istoric, dintre care nu lipseşte seriosul avertisment că pe Mihai l-ar fi pierdut „mai cu seamă prea multa lui încredere în

www.dacoromanica.ro

sine" — toate laolaltă urmăreau evident scopul de a intensifica în sufletul cititorului interesul pentru *problema cea mare* a întregirii naţionale.

Dorinţa, cu care îşi încheia Papiu Memoriul, apare astfel ca momentul culminant al întregii expuneri: „O Principe şi Doamne al Românilor! fie ca să vă stee întru ajutor geniul naţiunii române, ca să răsbunaţi cu înţelepciune moartea şi să fiţi executorul fericit al planului celui mai mare Domn şi Român, ce a avut vreodată Dacia lui Traian".

Cuza va fi cetit cu atenţiune Memoriul şi se va fi bucurat, când pe autorul lui a putut să-l salute, mai târziu, ca ministru de justiţie în cabinetul lui Mihail Kogălniceanu. Problemele dificile ale consolidării nu i-au permis însă a risca vre-un pas în direcţia indicată de Papiu-Ilarian prin cele două exemple istorice: Petru Rareş şi Mihai Viteazul. In scurta sa domnie a realizat o serie de reforme însemnate, ca cele indicate în acest Memoriu: secularizarea averilor mănăstireşti — împroprietărirea ţăranilor ş. a. Când s'ar fi ivit din nou prilejul potrivit să creeze, — cum spunea Papiu — chipul şi modul de „a se vedea în Transilvania", în cursul războiului dintre Austria şi Prusia aliată cu Italia (1866), Cuza nu mai era Domn al Principatelor Unite, ci — după abdicarea sa forţată dela 11 Februarie — un detronat pribeag, care căuta să-şi însenineze tristeţa exilului cu amintirea realizărilor din cursul celor 7 ani de domnie, cum apare aceasta dintr'o scrisoare adresată la 20 Aprilie 1867 succesorului său, Carol: „cel puţin am avut mulţumirea de a realiza unirea Principatelor, a face din trei milioane de clăcaşi trei milioane de proprietari, a înapoia Ţării a cincea parte din pământul său uzurpat de clerul grec al Locurilor sfinte, a da tuturor Românilor, fără excepţie, dreptul electoral, de care era lipsită pe nedrept marea majoritate a naţiunii, a constitui puternic egalitatea civilă şi politică şi, în fine, a traduce în fapte mai toate dorinţele Divanurilor adhoc din 1857".

www.dacoromanica.ro

Atât era chiar de ajuns pentru a eterniza amintirea domniei lui Cuza, ca a uneia din cele mai bogate în realizări de ordin național — politic și social. Iar dorința exprimată de Papiu-Ilarian a rămas să fie dusă la îndeplinire numai după ce condiția prealabilă, fixată în Memoriul său: *revoluțiunea ungurească* s'a produs în toamna anului 1918.

www.dacoromanica.ro

ANASTASIA GOZSDU
1796—1863

Dacă marele Maecenas al tinerimii universitare române, Emanuil Gozsdu, a putut fi om fericit în viaţa sa pământească, pe lângă dispoziţiile înăscute şi pe lângă concursul preţios al multor împrejurări prielnice, a contribuit la aceasta în măsură însemnată şi vrednica lui soţie: Anastasia, fiica negustorului macedo-român din Pesta, Constantin Pometa.

Mai bine de 30 de ani a fost Anastasia tovarăşa credincioasă a lui Emanuil Gozsdu, împărţind cu el clipele de veselie şi purtând împreună greutăţile, pe care viaţa le aruncă în calea muritorilor. Din mărturisirea contemporanilor resultă, că Anastasia era o frumuseţi rară, mai ales în privinţa însuşirilor sale morale şi intelectuale. Crescută într'o familie, care avea ca temelie a vieţii sale credinţa în Dumnezeu şi alipirea neclintită către datinile şi legea strămoşească, împodobită cu ştiinţa, pe care o putea da pe la începutul veacului al XIX-lea şcoala greco-românească din Pesta, în slujba căreia se găsiau pe atuni ca învăţători şi directori Români însufleţiţi, cum era Gheorghe Muciu, unchiul lui Şaguna, şi Ştefan Niagoe Popovici, ajunsă mai târziu sub influenţa binefăcătoare a cărţilor de literatură naţională-istorică apărute în tipografia Universităţii, — Anastasia era înzestrată cu însuşirile cele mai potrivite spre a cuceri inima blândă şi duioasă a unui tânăr, aruncat de valurile vieţii într'un labirint de străini, cum era Emanuil Gozsdu la vârsta de 28—30 de ani, când a avut prilej să-l cunoască.

* * *

www.dacoromanica.ro

Anastasia s'a născut la 1796 în capitala Ungariei şi a fost botezată, după cum arată textul grecesc al vechilor registre, care s'au păstrat în arhiva parohiei greco-române din Peta, la 9 Iulie 1796 prin preotul Hariseos „sakelon". Ca naşă o ţinuse în braţe Sofia, soţia lui Ioan Papacosta.

Părinţii ei au fost Constantin (Costa) Pometa şi Iuliana născută Cuişor.

In cimitirul Kerepeşi din Budapesta se poate vedea cripta familiei Pometa alături de a familiei Grabovsky. Un întreg pomelnic de nume şi date biografice, mai mult sau mai puţin exacte, înfăţişează piatra de mormânt. Despre Constantin Pometa arată, că a murit la 21 Marite 1811 în vârstă de 67 ani, iar soţia sa Iulia, născută Cuişor, a răposat la 4 Februarie 1855 în vârstă de 92 ani.

Deci Anastasia a rămas, la vârsta de 15 ani, orfană de tată.

La 12 Noemvrie 1816 s'a căsătorit cu negustorul român *Atanasie Vulpe*, primind binecuvântarea bisericească dela preotul-scriitor Ioan Teodorovici.

Acest Atanasie Vulpe muri la 18 Ianuarie 1818 în vârstă de 35 de ani şi fu înmormântat prin acelaşi preot Ioan Teodorovici.

Anastasia rămase văduvă timp de 14 ani (1818—1832).

In timpul văduviei sale făcuse cunoştinţa tânărului advocat român Emanuil Gozsdu, care după ce studiase dreptul la Academia din Pojon, s'a stabilit în capitala Ungariei, unde prin activitatea sa câştigase în curând faima unuia dintre cei mai destoinici advocaţi. Purta viu interes pentru mişcarea literară românească, precum şi pentru cea ungurească. Se găsea în timpul acesta printre colaboratorii unei reviste literare ungureşti şi printre colaboratorii — cu condeiul şi cu punga — la revista lui Zaharia Carcalechi „Biblioteca Românească".

Anastasia era o cititoare sârguincioasă şi inteligentă a frumoaselor articole istorice, publicate în această revistă, în

www.dacoromanica.ro

coloanele căreia scria și advocatul Gozsdu pagini de îndemnuri însuflețite pentru sprijinirea literaturei naționale.

Cele două suflete tinere, cari împărtășeau deopotrivă interesul pentru literatura și cultura națională, au ajuns în curând unite și prin alte legături, mai puternice decât acest interes. In registrele parchiei greco-române din Budapesta s'a păstrat următorul text românesc ca mărturie despre unirea desăvârșită a celor două suflete: Emanuil Gozsdu advocat căsătorit cu văduva Anastasia Vulpe în *30 Iunie* prin preotul Theodorovici. Naș: Atanasie Grabovsky de Apadia. Prin acest Grabovsky — unchiul Anastasiei Șaguna — ajungea Gozsdu în oarecare raport de înrudire și cu tânărul profesor Anastasiu Șaguna, *Mitropolitul Andrei* de mai târziu.

Viața familiară a lui Emanuil și Anastasia Gozsdu a fost binecuvântată cu o singură odraslă: Maria-Cornelia, care n'a trăit însă decât un an.

De aci înainte tot prisosul dragostei lor se revărsa asupra studenților români cari erau „oaspeții cei mai iubiți" în casa lui Gozsdu, până la adânci bătrânețe.

Cu prilejul sărbătorilor creștinești și naționale, ca și la zilele onomastice, Emanuil și Anastasia Gozsdu erau înconjurați de mulțimea studenților universitari, în mijlocul cărora se simțeau ca într'un plăcut cerc familiar. Ziaristica timpului descrie uneori în termeni entusiaști agapele naționale din casa lui Gozsdu. Astfel ziarul budapestan „Concordia" din 1/13 Iulie 1862, publică la „Varietăți" următoarea notiță: *„Onomastica.* Est timp, ca și *în toți anii,* un număr frumos de onoratiori și amici ai D-lui Emanuil Gozsdu se adunară la vila cea ospitală a domniei sale. Ziua decurse în petreceri și convorbiri politice-naționale. După *jocul călușerilor imporivazți din partea junimei române pe câmpul verde de lângă vilă,* — seara cătră capătul cinei unul dintre oaspeți închinând în sănătatea onoratului, atinse mai multe momente din viața Domniei sale, între atele, că a fost Român bun pe acele timpuri, când aceea se părea a fi rușine,

www.dacoromanica.ro

că a conlucrat a susține sentimentele naționale în sinul comunității române din Pesta și că în casa magnaților singur a înălțat al său graiu puternic în causa națională, tot atâtea acte ce merită recunoștință din partea națiunei, dar închinătorul crede a putea avea temeiu spre a descoperi dorința, ce au divinat-o a fi înrădăcinată și *în nobila inimă a Domnului și a Doamnei consoarte, ce împarte sentimentele soțului său,* — cumcă din productul talentelor, ce i-a dat natura, punând cununa faptelor sale, *își va eterniza numele între Români...* Ilustrul bătrân sub impresiunea acestor cuvinte, ce se văzură a-i fi preocupat toată ființa, mișcat de sentimente, cu vocea-i sonoră răspunse: *Ca fiu credincios al bisericei mele laud Dumnezeirea, căci m'a crescut Român, iubirea ce am către națiunea mea neîncetat mă îmboldește a stărui în faptă, ca încă și după moarte să erump de sub gliile mormântului, spre a putea fi pururea în sânul națiunei mele...* Pădurícea vecină răsuna de entusiasticele *vivat*-e ale junimei electrizate prin această descoperire a secretului unei inimi nobile".

Cu o jumătate de an mai târziu acelaș ziar însoția cu aprecieri elogioase pe „demna fiică a Daciei Aureliene", care fusese Anastasia Gozsdu, spre mormântul în care se coborau rămășițele ei trupești, la începutul anului 1863. Corespondentul care semnează „Cato Censorius" o aseamănă pe Anastasia cu o adevărată matroană romană, cu a doua Veturia, care în clipe de amărăciune sufletească știa să mângâie pe bărbatul său în următorul mod: „Iubite Emanuile, știu că totdeauna ai fost *bun Român,* însă de la un timp încoace mi se pare că fruntea ta s'a înnourat și te-ai înstrăinat de națiunea ta, pentrucă doară unii ți-au mâhnit sufletul; ci națiunea nu merită răceala asta, dânsa nu te-a vătămat. Mai aduci-ți aminte, când îmi citeai odinioară din istoria strămbunilor întâmplarea lui Coriolan? Să știi, că el atunci fu mai mic, când pornise a învinge eterna Romă, și atunci mai mare, când l-a învins pe el mama sa"...

Studențimea a decis să poarte doliu pentru Anastasia timp

www.dacoromanica.ro

de două săptămâni, fiindcă ea a meritat „această cnoare prin îndoita virtute: de Română însuflețită și de adevărată mamă a junimei"[1]).

Emanuil Gozsdu prin dărnicia sa extraordinară a reușit să-și asigure un nume pururea viu în amintirea națiunei române.

Știind că la originea acestei dărnicii princiare este și o parte din sufletul creștinesc, bun și milostiv al acestei înțelepte femei, recunoștința națiunei și a tinerimei române nu va putea da cu totul uitării nici numele delicatei *Anastasia Gozsdu*, al cărei *suflet a fost asemenea cu al unei „matroane romane"*.

[1]) „Concordia" din 1862, pag. 403—409.

www.dacoromanica.ro

PARTENIE COSMA
1837—1923

Împlinirea unui veac dela naşterea lui Partenie Cosma (12 Februarie 1937) a fost prilej de cea mai deplin meritată „pomenire cu laudă" a unuia dintre cei mai valoroşi luptători şi izbânditori în strădaniile de propăşire a neamului românesc dintre Carpaţi şi Tisa, în cursul veacului al XIX-lea.

Serbările de pomenire s'au început la Beiuş, în locul natal, au continuat la Academia de înalte studii comerciale din Cluj şi era firesc să-şi atingă punctul culminant în Sibiu, unde s'a desfăşurat cea mai constructivă parte din activitatea multilaterală a lui Partenie Cosma.

Născut în Beiuş, la 12 Februarie 1837, dintr'o modestă familie de cojocar, după terminarea studiilor secundare în vârstă de 18 ani, Partenie Cosma a urmat trei semestre studii de teologie la Arad, s'a înscris apoi la facultatea de drept a Universităţii din Budapesta.

Ca student universitar îndeplinea şi funcţia de cantor la biserica ortodoxă din capitala Ungariei. Prin însuşirile sale s'a impus tuturor colegilor, cari l-au ales ca cel dintâi preşedinte al societăţii academice „Petru Maior". Emanuil Gozsdu, marele Maecenas al studenţimii române, l-a luat ca secretar în biroul său de advocat.

Activitatea ziaristică şi-o începuse de timpuriu P. Cosma, publicând în *Telegraful Român* din Sibiu (1861) apreciate corespondenţe politice sub titlul *De pe galeria Dietei* şi claborând la ziarul *Concordia*, înfiinţat de Sigismund Papp la Pesta.

www.dacoromanica.ro

În vârstă de 25 de ani şi-a deschis biroul de advocat în Beiuş. Increderea Românilor bihoreni s'a îndreptat curând spre dânsul, trimiţându-l de trei ori ca deputat în parlamentul din Budapesta (1872, 1875, 1878), unde a reuşit a se afirma ca un prevăzător om politic şi neînfricat apărător al cauzelor drepte.

Când s'a constituit la Sibiu, în 1881, partidul naţional-român, Cosma a fost ales preşedinte. Cu toate aceste succese evidente, la 1884 s'a decis să părăsească tărâmul politicei militante, spre a-şi închina toată puterea de muncă în serviciul *Băncii Albina*, al cărei director fu numit la începutul anului 1886, după moartea fondatorului Visarion Roman, — în serviciul Mitropoliei ortodoxe la reorganizarea căreia participase activ chiar dela cel dintâi Congres naţional-bisericesc din 1868 — şi în serviciul „Asociaţiunii pentru literatura şi cultura poporului român".

In cursul războiului mondial a pribegit prin Rusia, Suedia, Franţa. In Paris a participat la lucrările Consiliului Naţional Român. Întors în Ţară la 1919, a fost ales senator al circumscripţiei Beiuş în cel dintâi parlament al României întregite.

Cu mulţumirea de a se fi învrednicit să vadă realizată unitatea politică a naţiunii române, a trecut la cele eterne. (27 Septemvrie 1923).

Cercetând puterile sufleteşti, cari au îndeplinit rolul unor stimulente, călăuzitoare, fără greş, în viaţa şi activitatea lui Partenie Cosma, vom descoperi tripticul înfăşurat în strălucire perpetuă: credinţa în Dumnezeu, credinţa în viitorul neamului său şi credinţa în puterea biruitoare a ideii de drept.

Din întâia şi din a doua ramură a acestui triptic au izvorît numeroasele lui fapte închinate ca tot atâtea jertfe fără prihană pe altarul vieţii sufleteşti şi pentru progresul vieţii materiale a neamului său.

Iar din a treia ramură şi-a făurit armele de luptă politică şi economică-financiară a dreptului românesc în tot cuprinsul moşiei străbune, care fusese osândită prin vitregia veacurilor la o prea îndelungată şi chinuitoare cârmuire străină.

www.dacoromanica.ro

Prin lupta aceasta, purtată cu neînduplecată stăruinţă, a reuşit Partenie Cosma să-şi asigure pentru toate timpurile un loc de cinste în panteonul marilor advocaţi ai neamului românesc.

S'a vorbit şi s'a scris destul de mult despre contribuţia diferitelor tagme şi profesiuni la progresul poporului român din Transilvania. Pentru motive cam anevoie de înţeles contribuţia advocaţilor nu a fost îndeajuns scoasă la iveală. Rămâne pentru elementele mai studioase din tânăra generaţiune de advocaţi o datorie de îndeplinit: s'o cerceteze cu deamănuntul spre a o putea înfăţişa tuturor în publicaţiuni clădite pe temeiul adevărului istoric.

In contribuţia lui Partenie Cosma vor putea găsi o nepreţuită comoară de îndemnuri la muncă sistematică, pricepută şi devotată cu desăvârşire permanentelor interese de existenţă şi ascensiune naţională cu ajutorul ideii de drept, care l-a ridicat pe strădalnicul Bihorean la rangul unui *dictator român al Transilvaniei,* timp de patru decenii, atât în chestiuni financiare-economice, cât şi în cele de ordin politic-cultural şi bisericesc. Cosma era însă un *dictator* foarte respectuos pentru formele constituţionale, la a căror încetăţenire în viaţa românească a contribuit esenţial prin rolul şi activitatea sa din cursul Congresului naţional-bisericesc dela 1868, dar mai ales prin covârşitoarea-i înrâurire personală din timpul mitropoliţilor Miron Romanul (1874—1898) şi Ioan Meţianu (1898—1916).

Prin nişte ordonanţe regale din veacul al XVI-lea se cerea advocaţilor din Franţa *„ut vere, breviter et ornate dicant"*, să grăiască deci *adevărul* în cuvinte *scurte şi împodobite.* Advocatul Cosma a îndeplinit acest postulat. Dar numai în partea care stăruie pentru rostirea adevărului în cuvinte scurte. A doua parte, cea privitoare la cuvinte împodobite — o socotea de puţină valoare, fiind convins că numai prin cuvinte împodobite, ori cât de răsunătoare şi de plăcute s'ar întâmpla să fie, nu se poate realiza nici un progres obştesc. A preferat deci să exprime adevărul şi să lupte pentru biruinţa dreptăţii în cuvinte scrute şi simple, cari

www.dacoromanica.ro

erau totdeauna ascultate şi urmate cu deosebită încredere. Astfel a reuşit să îndeplinească o serie de fapte mari — fără vorbe mari, fără lozinci radicale, cărora mulţi s'au obişnuit a le atribui darul miraculos de a sgudui lumea din ţâţâni. Cu drept cuvânt spunea prof. Axente Baciu (în *Ţara Bârsei* 1937, pag. 398) despre Partenie Cosma: „câtă vreme alţii vorbeau, scriau, discutau, „pertractau" — el tăcea, cucerea şi, direct sau indirect, creia".

Advocatului de talent i se mai cerea în vechime să aibă înţelegere pentru toate lucrurile mari — *omnium rerum magnarum scientia.* Partenie Cosma o avea şi pe aceasta. Dovada cea mai strălucită a puterii sale de înţelegere şi de pătrundere chiar în rostul lucrurilor mari, învăluite în taina viitorului, o îmbie cuvântarea rostită de el, în calitate de deputat al Beiuşului, în şedinţa parlamentului din Budapesta la 25 Noemvrie 1878. Guvernul prezentase ca un important rezultat al diplomaţiei austro-ungare autorizarea Congresului din Berlin pentru ocuparea Bosniei şi Herţegovinei. Partenie Cosma, luând cuvântul, şi-a permis să exprime convingerea că guvernul este în mare rătăcire şi nu ţine seamă de spiritul timpului, dacă mai crede în viabilitatea statelor mozaicuri, cari aparţin trecutului. În împrejurările vieţii moderne numai principiul de naţionalitate are puterea necesară să desfiinţeze statele polietnice şi să creeze pe ruinele lor alte state viabile. Bosnia şi Herţegovina, scoase de sub jugul Sultanului şi aşezate cu sila sub al Împăratului dela Viena — nu vor aduce alt rezultat decât *dinamita care va sparge Monarhia austro-ungară...* O viziune suprinzător de clară şi o excepţională pătrundere în taina viitorului l-au ajutat pe deputatul Beiuşului să se ridice prin scurtul său discurs dela 25 Noemvrie 1878 *la înălţimi de istorie universală.* Ceeace a prorocit atunci Partenie Cosma, s'a adeverit întocmai cu 36 de ani mai târziu, în vara anului 1914, prin atentatul dela Sarajevo care, stingând viaţa Arhiducelui Francisc Ferdinand şi a soţiei sale Sofia, a deschis totodată hârbuitei Împărăţii habsburgice mormântul prăbuşirei inevitabile.

www.dacoromanica.ro

Cuvântul profetic al lui Partenie Cosma ar merita reprodus în toate manualele de istorie națională și universală, ca întreg tineretul din școalele Patriei nostre să afle, câtă claritate de cugetare și de prevedere politică a sălășluit în creerul unui avocat român obișnuit să lupte în orice împrejurare pentru biruința ideii de drept. Acest cuvânt ar fi cea mai nimerită podoabă și pentru soclul statuii pe care Sibienii nu vor întârzia, sperăm, s'o înalțe preavrednicului lor concetățean.

Merită s'o aibă ctitorul atâtor așezăminte. Merită s'o aibă patriotul român și bunul creștin, care în ființa și activitatea sa a fost în stare să acumuleze atâta altruism creator, atâta jertfă pentru neamul și biserica sa, atâta entusiasm în lupta pentru biruința ideii de drept, în cât din prisosința acestor sfinte daruri vor continua să picure în sufletul generațiunilor viitoare puternice îndemnuri, să-i urmeze credința și metoda activității grăind pururea adevărul și căutând a se însufleți totdeauna mai mult de fapte decât de vorbe mari.

www.dacoromanica.ro

EPISCOPUL NICOLAE IVAN
1855—1936

Când a fost sărbătorit octogenarul episcop Nicolae Ivan în vara anului 1935, la Cluj, a împărtăşit câteva amintiri despre părinţii săi ţărani din satul Aciliu (jud. Sibiu) — amintiri potrivite a da preţioase indicaţiuni cu privire la zestrea sufletească, ce i-a rămas ca dreaptă moştenire din partea lor.

Tatăl său Ioan Ivan, fiu de iobag, trecuse prin şcoala grănicerească din Orlat, înainte de anul 1848, iar după acest an al desrobirii, ca *om cu ştiinţă de carte* a fost 15—16 ani *neîntrerupt* primarul comunei Aciliu. Cine cunoaşte poporul din Aciliu, cu suflet aprig şi neastâmpărat ca argintul viu, va înţelege că *ţăranul Ioan Ivan trebue să fi fost înzestrat cu calităţi excepţionale*, ca să se poată menţine atâta timp la cârma poporului din satul său natal. Din aceste însuşiri sufleteşti a transmis o parte şi fiul său Nicolae, dreptcredinciosul episcop al Vadului, Feleacului şi Clujului.

Tot atât de preţioase sunt şi amintirile despre iscusinţa, energia şi spontaneitatea mamei sale Maria, femee care într'o clipă foarte grea din viaţa soţului său a dat dovezi de o agerime şi de un curaj admirabil, lămurind cu dibăcie uimitoare o situaţie dificilă şi împlinind rolul de înger păzitor al familiei sale. Din îndrăsneala şi spontaneitatea mamei sale a putut păstra episcopul Ivan o moştenire de mare preţ ca şi cea transmisă din zestrea sufletească a tatălui său.

Decedatul ierarh a păstrat până la adânci bătrâneţe un portret al său din timpul când era student în teologie la Sibiu.

www.dacoromanica.ro

Portretul, care-l înfăţişează alături de părinţii săi Ioan şi Maria Ivan, e un document de netăgăduită valoare istorică, servind ca o dovadă grăitoare despre bogăţia sufletească a ţărănimii, din coapsele căreia pot să răsară vlăstare impunătoare prin vrednicie şi ispravă deplină, în orice brazdă ar fi chemate la muncă. Deşi erau oameni înstăriţi, după ce a terminat al doilea fiu al lor, Nicolae, cursul primar la şcoala din Sălişte, temându-se de cheltueli, nu l-au lăsat să-şi continue studiile secundare la liceul din Sibiu, unde trimiseră pe fiul lor mai mare: Ioan (ajuns mai târziu notar în Gurarâului: „Notarul Scurtu" din schiţele lui Virgil Oniţiu), ci l-au dat să se deprindă cu negoţul în prăvălia lui Matei Gligor din Sibiu. Un an de zile s'a sbătut aci, ca pasărea în colivie, tânărul Nicolae Ivan, izbutind în cele din urmă să-şi înduplece părinţii a-i face cu putinţă să urmeze şi el cele 8 clase de liceu, după terminarea cărora s'a înscris la cursurile de teologie ale „Seminarului Andreian".

Ca om al datoriei, ca prieten al progresului şi ca Român de necontestată vrednicie s'a afirmat Nicolae Ivan în cursul întregii sale activităţi publice, timp de o jumătate de veac şi mai bine. Începându-şi cariera ca învăţător în Sălişte, spre a o continua apoi ca preot la penitenciarul din Aiud, ca protopop la Alba-Iulia şi Orăştie, ca redactor la *Telegraful Român,* ca asesor consistorial şi profesor de religie la liceul de stat din Sibiu, încheind-o ca Episcop la cârma reînviatei ctitorii a lui Ştefan cel Mare, adormitul în Domnul nu a lipsit niciodată dela locul de datorie, de luptă şi de sacrificiu pentru interesele obşteşti, cărora a năzuit totdeauna şi a reuşit să le subordoneze pe cele particulare.

Însuşirea lui de căpetenie a fost *irezistibila pornire spre fapte,* neastâmpărul şi setea de creaţiune, din care au isvorît numeroase iniţiative şi realizări, menite a-i perpetua numele atât între credincioşii din Arhiepiscopia Sibiului, cât mai ales între cei din Eparhia Clujului.

A fost un ceas binecuvântat şi plin de consecinţe fericite, când a descălecat asesorul Nicolae Ivan din Sibiu, în toamna

www.dacoromanica.ro

anului 1919, cu un vraf de acte administrative, cu o masă şi cu două scaune la Cluj, unde a izbutit a restaura uimitor de repede şi a organiza temeinic Episcopia ortodoxă de odinioară, care fusese înmormântată în viforul primelor decenii învolburate ale veacului al XVII-lea.

Mulţimea înfăptuirilor solide ale celor 16 ani de muncă pricepută şi însufleţită dă dovadă hotărîtoare, că în împrejurările de atunci omul cel mai potrivit pentru cârmuirea acestei Eparhii, reînviată din cenuşa trecutului, nu putea fi decât *un om al faptelor* ca Nicoae Ivan.

Misiunea aceasta istorică a ştiut s'o îndeplinească în condiţiuni optime ca unul care în cursul strădalnicei sale activităţi publice nu s'a oprit niciodată la calea jumătate.

Recunoştinţa clerului şi a poporului n'a întârziat a sublinia, cu prilejul sfinţirii Catedralei ortodoxe din Cluj, această activitate mai bogată în roade trainice decât oricare alta în întreg cuprinsul Patriarhiei Române.

Mai presus decât recunoştinţa aceasta va fi picurat însă mângâierea în sufletul neobositului octogenar răsplata Domnului, Căruia n'a încetat a-i aduce, *prin fapte, slujbă credincioasă* asemenea omului din Evanghelie „care a săpat adânc şi a pus temeliile casei sale pe piatră, iară vărsându-se apele, s'a lovit râul de casa aceea şi nu a putut să o clătească, pentrucă era zidită pe piatră"...

Pe piatra credinţei drept măritoare a clădit episcopul Nicolae Ivan înălţând altare de rugă şi închinare la sate şi în numeroase centre orăşeneşti, pe unde biserica ortodoxă nu era tolerată în trecut decât la periferie. Aceste altare vor dăinui în veac. Oricât de vijelios le-ar mai izbi vre-odată valul vremilor nemilostive, nu le va putea clinti din loc. Avem însăşi făgăduinţa Mântuitorului că ceeace s'a clădit pe piatra credinţei, nu poate fi biruit nici de porţile iadului.

În această făgăduinţă divină îşi va afla sufletul strădalnicului Episcop al Clujului suprema răsplată a tuturor ostenelilor

www.dacoromanica.ro

închinate, din fragedă tinereţă până la adânci bătrâneţe, bisericii şi neamului românesc.

El ar fi fost în drept să rostească în cea din urmă clipă a vieţii sale pământeşti cuvântul apostolului Pavel: „Luptă bună am luptat, credinţa am păzit, cursul am plinit". Suferinţele grele trupeşti l-au împiedecat însă a le rosti şi ultimele cuvinte, cari au mai putut răsuna de pe buzele lui la începutul agoniei de trei zile, au fost acestea: *Mamă, mamă, ajută-mi să mor!*

Atât de greu s'a putut smulge vlădica Nicolae Ivan din vârtejul vieţii româneşti, ale cărei aşezăminte religioase, culturale şi economice a reuşit a le spori în mod considerabil, ale cărei neajunsuri le resimţea adânc îndurerat şi pentru ale cărei idealuri avea o înţelegere surprinzător de generoasă.

La aspectul românesc al Clujului dela 1918 încoace nimeni n'a contribuit mai esenţial şi mai temeinic decât vlădica Nicolae Ivan. Cuvântul ce s'a rostit în ziua înmormântării lui, subliniindu-i meritul de a fi reuşit să transforme aspectul arhitectonic al Clujului, nu era fără temeiu.

Prin numeroasele instituţiuni religioase şi culturale, chemate la viaţă de acest *mare ierarh*, el s'a înălţat în opinia publică a generaţiei actuale şi a celor viitoare la treapta unuia dintre cei mai însemnaţi ctitori ai credinţii şi culturii naţionale, fiind în drept să păşească pragul veşniciei cu gândul înseninat de conştiinţa că faptele sale îl vor supravieţui perpetuându-i numele în cartea cea fără de sfârşit a veacurilor. De altfel nici nu apucase a se obişnui cu ideea că lupta vieţii sale ar fi fost încheiată la vârsta de 80 de ani. Din culmea acestei vârste el privea îndurerat asupra neajunsurilor vieţii româneşti din satele dela graniţa nordică şi vestică a Patriei întregite şi, mai ales, din oraşele înstreinate prin cari sângerează, ca prin nişte răni deschise, organismul acestei Ţări. — Nu este de ajuns — scria îngrijoratul vlădică Nicolae într'un viguros articol, publicat în *Parlamentul Românesc* din Aprilie 1935 — că am reuşit să înălţăm câteva biserici monumentale în aceste centre orăşeneşti,

www.dacoromanica.ro

Ele rămân expuse primejdiei câtă vreme negoţul şi industria se află şi acum, ca şi la 1918, în mâini străine, cari ne exploatează şi se îmbogăţesc din zi în zi, iar bieţii Români, de odată cu începutul crizei financiare, au intrat *„în zodia raculuí"*... Adânc îndurerat aşternea pe hârtie aceste constatări triste, indicând totodată şi mijloacele practice pentru neîntârziata îndreptare a neajunsurilor semnalate. Era cea din urmă alarmă publicistică a octogenarului Episcop. Cu toate că indica un program, asupra căruia vor trebui să revină cârmuitorii României, sfatul lui arhieresc a răsunat deocamdată ca glasul celui ce a strigat în pustie, după cum de aceeaşi soartă avu parte şi scrisoarea adresată *Sfatului Economic* întrunit la Cluj în Noemvrie 1935.

Din firea lui aprigă, pornită spre fapte în interesul binelui obştesc, a răsărit şi dorinţa exprimată în următoarele cuvinte din introducerea testamentului său, dăruindu-şi *întreagă averea* pentru *o fundaţiune*, din ale cărei venituri anuale să se dea ajutoare studenţilor în teologie şi elevilor eminenţi din alte categorii de şcoale:

„După ce m'am învrednicit a-mi sluji Biserica şi Neamul potrivit cu voinţa lui Dumnezeu până la vârsta de 80 de ani şi mai bine în diferite slujbe, începând cu cea de învăţător la şcoala ortodoxă română din Sălişte şi încheind cu cea de episcop la reînviata ctitorie a lui Ştefan cel Mare şi Sfânt, simţind că puterile trupeşti mi se împuţinează din zi în zi şi sfârşitul vieţii pământeşti mi se apropie, ţin să-mi îndeplinesc în cea mai limpede conştiinţă, datoria de arhiereu arătând în cuprinsul acestui testament, care este voinţa mea cea din urmă, care sunt dispoziţiunile de trebuinţă a se lua din partea conducerii eparhiale pentru cazul morţii mele şi cum aş dori, ca şi după ce îmi vor fi aşezate rămăşiţele trupeşti la locul odihnei de veci, *să pot rămânea sufleteşte împreună cu turma ce mi-a fost încredinţată spre păstorire şi pentru a cărei propăşire am luptat fără încetare în fiecare clipă a strădaniilor mele arhiereşti, din straja dimineţii până'n noapte*"...

www.dacoromanica.ro

Averea episcopului Nicolae Ivan a fost relativ modestă nefiind el obișnuit să alerge după așa numitele „venituri stolare", nici să încaseze taxe dela sfințiri de biserici sau de preoți. Înțelegea însă, că trebue să reprezinte biserica dominantă, în cel mai dificil centru al României întregite, cu *toată demnitatea unui principe bisericesc!* Și pentru a-și îndeplini nenumăratele obligații băneşti împreunate cu demnitatea sa ierarhică, nu cruța banul ferindu-se totdeauna a luneca spre patima avariției, — condamnabilă la orice muritor, cu atât mai mult la înaltele fețe bisericești.

Dar nu după suma bănească vor fi judecate, acum și în viitor, importantele lui fundațiuni, ci după gândul creștinesc din care au izvorît și după dorința fierbinte a octogenarului ctitor de a *rămâne sufletește împreună cu turma — și după ce s'au coborît rămășițele lui trupești în taina mormântului dela temelia strălucitei Catedrale ortodoxe din Cluj.*

Această ultimă dorință a Ierarhului luptător și jertfelnic au executorii testamentului, împreună cu toți membrii Consiliului și ai Adunării eparhiale, datoria să priveghez neîntrerupt, ca să poată fi dusă la îndeplinire *în cele mai mulțumitoare condițiuni.*

Cârja căzută din mâna episcopului Nicolae al Clujului, ar fi de dorit să nu i se încredințeze decât unui bărbat puternic în faptă și cuvânt, unui om înzestrat cu aceleași comori sufletești ale credinței active și nesovăitoare, ale muncii fără preget și ale râvnei înflăcărate de a-și închina viața întreagă în slujba adevărată a bisericii și a credincioșilor săi *„din straja dimineții până'n noapte".*

www.dacoromanica.ro

VASILIE GOLDIŞ

1862—1934

S'a împlinit la 10 Februarie 1935 un an de când Vasilie Goldiş, talentatul propovăduitor al unităţii naţionale-politice a Românilor, a părăsit rândurile luptătorilor pentru progres. Moartea lui a însemnat, pentru toţi cei obişnuiţi a privi rostul întâmplărilor dincolo de învelişul efemer al clipei, un nou prilej de verificare a concepţiei istorice, în sensul căreia în timp ce ideea progresului triumfă, luptătorii cari s'au găsit sub flamura ei cad, unul câte unul, ca nişte jertfe secerate de însaşi realizarea progresului.

Pentru jertfa sufletească, aşezată de Vasilie Goldiş la temelia României întregite, — prin toată truda vieţii sale, în deosebi însă prin elanul zilei de 1 Decemvrie 1918 — generaţiunea actuală şi cele viitoare se vor simţi îndemnate a-i perpetua amintirea, cercetându-i rezultatele muncii intelectuale şi împărtăşindu-le tuturor cu aceeaş iubire de neam, cu aceeaş sete de progres şi cu acelaş entusiasm, din care au răsărit şi străduinţele nepregetate ale răposatului, străduinţe cărora numai glia mormântului din cimitrul „Eternitatea" dela Arad a isbutit să le pună stavilă.

Fiind Vasilie Goldiş unul dintre oamenii reprezentativi ai epocii de naţionalism dinamic în viaţa Românilor transilvani şi bănăţeni, vestea morţii lui a impresionat profund cercurile preţuitorilor săi din apropiere şi din depărtare, îndemnând imense mulţimi de intelectuali şi de ţărani să participe la înmormântarea

www.dacoromanica.ro

lui, spre a-i da cinstea din urmă în cadrele unor funerarii naţionale, cum nu mai văzuse până atunci oraşul Aradului.

Era deosebit de concludentă privelişte a cortegiului funebru, în care oameni de toate vârstele, de toate stările sociale şi de diferită origine etnică se strânseseră în rânduri compacte, spre a petrece dela Palatul Cultural până la locul odihnei de veci rămăşiţele regretatului Vasilie Goldiş, fără a ţine seamă de zăpada abundentă, care cădea în fulgi grei, făcând aproape impenetrabile bulevardele şi străzile oraşului.

Cine a fost martor acestei privelişti, a putut să-şi dea seama de răsunetul ce trezea numele lui Vasilie Goldiş în toate păturile populaţiei, nu numai în cele româneşti, ci şi în cele minoritare. In cele dintâi era apreciat pentru inteligenţa lui sclipitoare, pentru sobrietatea şi perspicacitatea politică-culturală şi pentru deosebit de importantele servicii aduse cauzei naţionale timp de aproape o jumătate de veac, iar în cele din urmă pentru spiritul său înţelegător, generos şi călăuzit de un neclintit sentiment al echităţii în toate chestiunile minorităţilor etnice.

*

Născut la 1862 ca descendent al familiei preoţeşti Isaia şi Floare Goldiş, din casa părinţilor săi a putut aduce ca zestre sufletească pentru întreaga-i viaţă şi activitate o nestrămutată credinţă religioasă şi o concepţie de idealism creştinesc, care a rămas nota fundamentală a manifestărilor sale în toate domeniile vieţii publice.

După ce terminase liceul din Arad, ca cel dintâi eminent, şi făcuse strălucite studii de istorie şi literatură latină la Universitatea din Budapstea şi din Viena, a funcţionat un an ca profesor la liceul Eötvös (mintagymnasium) din Budapesta, apoi la şcoala normală ortodoxă din Caransebeş, de unde trecu profesor la cel mai bun liceu al Românilor din Transilvania, la liceul ortodox din Braşov, numit azi liceul Andrei Şaguna. Timp de 12 ani a desfăşurat aci o activitate intensă, prin lecţiuni, cari au lăsat amintiri neşterse în sufletul foştilor săi elevi, şi prin publicarea

www.dacoromanica.ro

unor manuale, socotite şi atunci şi mai târziu ca nişte podoabe ale literaturii didactice româneşti. Vom aminti aci numai cele trei volume de *Istorie Universală pentru şcoalele secundare*, publicate la Braşov (vol. I, 1892; vol. II, 1893 şi vol. III, 1897). Intr'o reprivire generală dela sfârşitul volumului III, încheia Vasilie Goldiş, cu următoarele constatări: „Istoria modernă se caracterizează prin tendinţele de a da statelor organizaţiune cu adevărat liberală şi prin năzuinţa deosebitelor naţionalităţi de a se grupa în state naţionale independente. In timpul mai recent pe lângă acestea începe a se manifesta tot mai mult în viaţa popoarelor chestiunea socială, al cărei scop final este emanciparea desăvârşită a muncii din robia capitalismului. Viitorul este în mâinile lui Dumnezeu, deci — *Lui să ne rugăm*". (Vol. III, pag. 254).

Activitatea didactică-literară nu i-a putut însă istovi întreagă putere de muncă. I-a mai rămas un prisos considerabil şi pentru activitatea publicistică, inaugurată în coloanele ziarului cotidian „Tribuna" din Sibiu şi continuată în „Tribuna Poporului" şi în „Românul" din Arad prin articole politice viguroase, foarte gustate de publicul cititor, îndeosebi pentru claritatea şi bogăţia ideilor exprimate într'un stil personal, în care graiul cronicăresc se îmbina în mod fericit cu aroma reminiscenţelor biblice.

După ce a părăsit Braşovul spre a se aşeza la Arad, în calitate de secretar al Consistorului episcopesc, rolul politic al lui Goldiş s'a afirmat în proporţii tot mai impunătoare nu numai printr'o intensă activitate publicistică, ci şi prin importanţa ce i s'a atribuit în conducerea oficială a partidului naţional-român, care în toate momentele grele se obişnuise a face apel la judecata prevăzătoare, la condeiul strălucit şi la cuvântul convingător, rostit de către acest entusiast luptător, cu deplină autoritate şi cu putere de îndrumare acceptată de toţi.

Astfel, prin creerul şi condeiul lui Vasilie Goldiş, centrul de îndrumare politică a Românilor dintre Carpaţi şi Tisa a trecut dela Sibiu unde fusese fixat în revoluţia din 1848 prin activi-

www.dacoromanica.ro

tatea lui Andrei Şaguna şi Simion Bărnuţiu, la Arad, unde s'a găsit în momentul isbucnirii revoluţiei din 1918. Comitetul naţional-român recunoscuse şi consacrase noua stare de fapt, dăruind lui Vasilie Goldiş, în împrejurări furtunoase, un condeiu de aur ca unei sentinele de neadormită priveghere la graniţa de Vest a teritoriului românesc.

Dar nu numai între Români era preţuit astfel luptătorul Vasilie Goldiş, ci şi între cetăţenii de altă origină etnică ai fostului Regat ungar. Cei dela Oradea îl chemară să ţină într'o societate maghiară o conferinţă despre chestiunea naţionalităţilor (A nemzetiségi kérdésröl). El primi chemarea, rostind acolo o conferinţă de ordin programatic, care a impresionat adânc auditoriul maghiar, cu sentimente adeseori ostile oricărui conferenţiar român.

*

Ca deputat în parlamentul din Budapesta, a fost totdeauna unul dintre cei mai temeinici şi mai documentaţi apărători ai cauzelor naţionale româneşti. Cuvântările lui rostite cu o elegantă dicţiune şi cu un formidabil aparat de argumentare, fuseseră apreciate chiar de adversarii politici iremediabili în aşa măsură, încât fostul ministru de culte şi instrucţiune publică, Albert Aponyi îi oferise lui Goldiş un secretariat de stat la ministerul său, cu intenţia de a-l scoate din arena luptelor parlamentare. Vasilie Goldiş a respins însă această ofertă ispititoare, preferând să rămână luptător neînduplecat în arena revendicărilor poporului său, fără a luneca pe povârnişul celor caracterizaţi de prof. N. Iorga, în conferinţa comemorativă asupra istoricului Augustin Bunea, ca nişte „amatori de tărăboi" în parlamentul de pe malul Dunării.

El simţea că se apropie ceasul hotărîtor în luptele seculare ale poporului român contra opresorilor săi. La 1912 declarase în cuvinte profetice, că ne aşteaptă un războiu mare, hotărîtor, şi că dela 1849 nu au mai fost evenimente atât de însemnate în viaţa poporului român ca cele cari se anunţau atunci. În astfel

www.dacoromanica.ro

de momente poporul român trebuia să fie sigur de forțele sale și să păsească solidar în toate acțiunile.

Vasilie Goldiș a rămas unul dintre cei mai buni sfătuitori, cari l-au știut îndruma în această direcție de naționalism intransigent.

In cursul războiului mondial contele Tisza, spre a-l reduce la pasivitate, i-a interzis apariția cotidianului „Românul", al cărui director era, și a încercat a-i stoarce prin agenții săi declarații ostile aspirațiilor românești și favorabile ideii de Stat național maghiar. Vasilie Goldiș a avut însă tăria de a respinge asemenea tentative, după cum le respinsese și fostul său coleg Valeriu Braniște împreună cu alți 4—5 inși dintre intelectualii fruntași ai Românilor transilvani.

In amintirea posterității va continua să trăiască, mai mult decât profesorul cu dulce graiu, mai mult decât ziaristul cu condeiu fermecător, Vasilie Goldiș, luptătorul politic pentru drepturile unui popor împilat, purtătorul steagului de intransigență, vestitorul cu glas de arhanghel al desrobirii și întregirii naționale, pe care a înțeles s'o pregătească, împreună cu colegii săi din comitetul național, atât prin declarația redactată de el la Oradea în 12 Octomvrie 1918, cât și prin celebra cuvântare rostită la Adunarea Națională din Alba Iulia, în ziua de 1 Decemvrie.

Simțind freamătul vremurilor de cutremur și de radicale prefaceri istorice, Vasilie Goldiș a pregătit intelectual la Arad această adunare pentru ziua de 1 Decemvrie 1918, întocmai cum o pregătise la Sibiu Simion Bărnuțiu pe cea dela 3/15 Mai 1848. Rolul îndrumătorului politic de pe Câmpia Libertății (1848) a revenit acum (1918) la Alba-Iulia — în cetatea unde fuseseră zdrobite în roată oasele lui Horia și pălmuit obrazul lui Avram Iancu — fostului profesor de istorie dela liceul din Brașov, talentatului și iscusitului Vasilie Goldiș.

Cine își va lua osteneala să compare discursul lui Simion Bărnuțiu dela 1848 cu al lui Vasilie Goldiș de la 1918 — aceste două rechizitorii de importanță epocală în trecutul poporului ro-

www.dacoromanica.ro

mân — va putea constata cu mulţumire progresul realizat de ostaşii ideii naţionale şi de îndrumătorii cugetării politice, la Românii din Transilvania, în răstimp de 7 decenii.

Isbutite pagini de sinteză istorică va găsi în amândouă. Câtă vreme însă cuvântătorul dela 1848 oboseşte cititorul cu lungi argumentări încâlcite prin textele de legi ale Transilvaniei feudale şi-l opăceşte în drumu-i zorit, în discursul lui Vasilie Goldiş se simte la fiecare întorsătură de frază ritmul precipitat al vremurilor revoluţionare, elanul impetuos care smulge auditorul ridicându-l ca într'un sbor de vultur spre inevitabila concluzie politică: „Naţiunile trebuesc liberate. Intre aceste naţiuni se află şi naţiunea română din Ungaria, Banat şi Transilvania. Dreptul naţiunii române de a fi liberată îl recunoaşte lumea întreagă, îl recunosc acum şi duşmanii de veacuri. Dar, odată scăpată de robie, ea aleargă în braţele dulcei sale mame. Nimic mai firesc în lumea aceasta. Libertatea acestei naţiuni înseamnă unirea ei cu Ţara Românească".

Acesta a fost cuvântul rostit de îndrumătorul politic Vasilie Goldiş, codificatorul aspiraţiilor naţionale-politice, cuprinse în adeseori citatele puncte dela Alba-Iulia. Aceste puncte au îndemnat pe cetăţenii minoritari ai României, să se încline şi ei înaintea catafalcului din Palatul Cultural dela Arad, admirând „înţelepciunea excepţională" a lui Vasilie Goldiş, trecut în domeniul istoriei şi recunoscând simultan că, deşi valurile politice au clătinat temeliile constituţionale curat democratice ale Adunării Naţionale dela Alba-Iulia, totuşi prin punctele numite de ei „evanghelia lui Goldiş", acesta şi-a ridicat un monument care va resista etern în vârtejul tuturor vicisitudinilor vremii". („Aradi Közlöny" din 11 Februarie 1934).

Deopotrivă preţuit de Români şi de străini, înseninat de conştiinţa marilor datorii împlinite faţă de neam şi ţară — aşa a trecut Vasilie Goldiş pragul eternităţii, spre a vieţui împreună cu „ceice prin meritul lor au lăsat amintire prin veacuri".

www.dacoromanica.ro

UN SEMICENTENAR DELA ÎNFIINŢAREA BĂNCII NAŢIONALE A ROMÂNIEI

I.

Împlinidu-se în primăvara anului 1930 o jumătate de veac dela legiferarea *Băncii Naţionale a României,* ar fi fost de aşteptat cu drept cuvânt, ca adunarea generală din urmă să se fi desfăşurat într'o atmosferă mai senină şi mai simpatică decât aceea creată prin declaraţiunea citită în numele guvernului, care ţinea să reamintească faptul că „Ţara a consacrat peste 6 miliarde de Lei din împrumutul de stabilizare însănătoşirii Băncii Naţionale. Contribuabilii au făcut jertfe grele pentru lichidarea unui vast portofoliu imobilizat, datorit gestiunii din ultimii zece ani ai Băncii". Şi pentru ce această reamintire? Pentru ca să se ajungă la concluziunea că în privinţa locurilor vacante în Consiliul de administraţie şi de censori „guvernul nu face nici o recomandare, nu exercită nici o presiune, nu propune nici un nume"...

In locul acestei declaraţiuni desigur, ceice au participat la adunarea generală ca şi ceice au urmărit dela distanţă desfăşurarea ei, ar fi fost mai bucuroşi să audă câteva cuvinte de apreciere a împrejurărilor, cari au contribuit la înfiinţarea unei instituţiuni atât de însemnate, cum a fost şi va continua să fie în viaţa Statului român *Banca Naţională.*

Lipsind această manifestare din desbaterile adunării generale fie-ne îngăduit a încerca să subliniem în coloanele acestei reviste[1]) câteva momente de interes istoric privitoare la împre-

[1]) *Revista Economică* din Sibiu, nr. 16 din 19 Aprilie 1930.

www.dacoromanica.ro

jurările, în cari a luat ființă și s'a desvoltat *Banca Națională a României.*

II.

Cele mai vechi institute de credit în cuprinsul României întregite, s'au ivit în regiunile transilvane, unde în I-a jumătate a veacului al XIX-lea au luat ființă băncile săsești din orașele Brașov (Kronstädter Allgemeine Sparkassa 1835) și Sibiu (Hermannstädter Allgemeine Sparkassa 1841).

Înainte de înființarea acestor institute, necesitățile de credit le satisfăceau pentru membrii lor organizațiile breslelor (țehurilor), iar pentru ceilalți cetățeni cămătarii și bancherii particulari.

Funcțiunea unui bancher particular o îndeplinise la Sibiu în veacul al XVIII-lea neguțătorul originar din Germania *Samuil Doboși* care, așezându-se aci pe la 1721, în afară de comerțul de mărfuri, începuse a practica și negoțul de bani prin împrumuturi, servicii de plăți, încasări și diferite mijlociri bănești.

Din actele ce se păstrează în arhiva Brukenthal din Sibiu se poate constata, că între creditorii lui Samuil Doboși și ai văduvei sale; care după moartea soțului ei continuă timp de peste 3 decenii (1759—1791) această negustorie, erau și urmașii lui *Constantin Brâncoveanu.* Intre ei și între văduva lui Doboși procesul continuă timp îndelungat, întrucât *formalismul exagerat și normele juridice transilvane admiteau amânarea sub diferite pretexte.*

Organizarea financiară prin institute de credit și economii s'a început la Românii transilvani în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, când s'a înființat la Sibiu *Banca Albina* (1872), azi cea mai veche bancă românească, al cărei capital social fu sporit la 100.000.000 Lei în adunarea generală din primăvara anului 1929.

Necesitatea unor institute similare fusese accentuată și în Răsăritul și Sudul Carpaților. Boierii moldoveni subliniară în programul revendicațiunilor politice și sociale-economice din

www.dacoromanica.ro

1848, într'un punct special (29) şi postulatul relativ la *„înfiinţarea unui banc naţional pe cel mai sigur temeiu"*.

Prima încercare pentru realizarea acestui postulat a fost aceea a unui străin, *Nuland*, director de bancă din Dessau. Acesta, obţinând dela principele Moldovei Grigorie Ghica, în Maiu 1856, dreptul de a înfiinţa *o bancă de scont şi circulaţie*, începu în primăvara anului următor operaţiunile *Băncii Naţionale a Moldovei* cu un capital de *621.542 galbeni*. Din acest capital pierdu însă, în mai puţin de un an, 487.500 galbeni şi astfel se termină cu un grabnic faliment această primă experienţă bancară, prin statutele căreia i se asigurase monopolul de emisiune, cu bilete rambursabile la vedere („a vista") având obligaţia să acopere emisiunea pentru cel puţin o treime prin „numărătoare sau vergi", iar pentru rest prin cambii scontate sau „sineturi plătitoare într'un termen scurt". Statul avea dreptul de a supraveghia banca prin doi comisari plătiţi de ea.

La 1865 (19. X.) *Banca României*, o filială a *Băncii Imperiale Otomane* din Constantinopol, reprezentată prin Adolf Hertz şi Jacques Löbel obţinu, pe termen de 30 de ani, privilegiul de a emite bilete, plătibile în monetă la Bucureşti, obligându-se a răscumpăra cu suma de 2.000.000 Lei acest privilegiu, de care nu putea face uz, deoarece după căderea lui Cuza (11. II. 1866), guvernul provizoriu l-a suspendat. Banca României, primind o despăgubire de 750.000 Fr. (1869) şi-a continuat operaţiunile ca bancă comercială.

Prin înfiinţarea *Creditului Funciar Român* la 1873, fără concursul vreunui consorţiu străin, sprijinit numai pe libera asociaţiune mutuală a proprietarilor interesaţi la propria lor ajutorare — Ioan Ghica şi Dimitrie Sturza au reuşit să facă dovada, că un aşezământ de credit e cu putinţă şi fără ajutor străin şi să trezetscă astfel încrederea în puterile proprii ale Ţării.

III.

Ioan C. Brătianu, care ceruse dela începutul anului 1861

www.dacoromanica.ro

înființarea unei Bănci Naționale, pentru a face să dispară crizele financiare din Țară, după ce experiențele din timpul războiului independenței puseseră și mai mult în evidență necesitatea acestei instituțiuni, află momentul potrivit să prezinte la 27. II. 1880 proiectul de lege pentru înființarea Băncii Naționale. Opinia publică nu părea să aibă destulă înțelegere pentru urgența acestei probleme. Erau chiar între membrii Corpurilor legiuitoare și elemente, cari socoteau că n'ar fi sosit timpul pentru înființarea ei.

Astfel *Teodor Rosetti* spunea la Senat că „orice instituție creată înaintea timpului și pentru care nu există elementele necesare ale vieții sale economice într'o țară, poate deveni foarte ușor periculoasă pentru desvoltarea ulterioară a economiei naționale. Nu cred că timpul să fie oportun pentru introducerea la noi a acestei instituțiuni, atât de delicate, atât de provocantă, cum este banca". Vasile Boerescu reflecta însă că, dacă regretă ceva, este că o asemenea bancă nu s'a înființat de mai înainte.

Astfel de obiecțiuni nu puteau împiedeca realizarea vechiului postulat de ordin economic-finaciar. Era însă întrebarea, dacă banca proiectată să aibă caracterul unei instituții de Stat sau al uneia particulare. Divergențele de opinii s'au conciliat adoptându-se sistemul *mixt de colaborare* a capitalurilor particulare cu Statul. S'a luat în privința aceasta, ca model *Banca Națională din Belgia*, care după cum arată raportorul *Gheorghe Chițu* în expunerea de motive, dela 1850—1880, într'un timp relativ scurt „a dat acelei mici, dar fericite țări, cele mai frumoase și mai fericite rezultate, exercitând cea mai salutară influență asupra comerțului, industriei și întregii situațiuni economice a ei". Încheind raportul exprima dorința aceasta: „Fie ca, precum împrumutul constituțional, ce am făcut noi Românii dela această țară la 1866 proclamând drepturile și libertățile publice, după modelul Constituției din 1830, ne-a dat fericite și mari rezultate pe tărâmul politic, social și moral, tot astfel împrumutul ce facem dela aceeaș țară să ne dea tot atât de

www.dacoromanica.ro

frumoase și fericite rezultate pe terenul financiar-economic".

Legea a fost promulgată la *11 Aprilie 1880*, acordându-i-se Băncii Naționale pe *termen de 20 de ani monopolul unei bănci de emisiune*, care urma să-și înființeze sucursale în fiecare capitală de județ. Capitalul inițial era de 30.000.000 Lei, din care Statului îi revenia 1/3, iar subscirpțiilor particulare 2/3. Din acest capital s'au vărsat la înființarea Băncii 12.000.000 și anume 4.000.000 acțiuni ale Statului, 8.000.000 acțiuni ale particularilor, urmând ca restul să se depună treptat după trebuință și după desvoltarea operațiunilor.

Prin art. 12 al legii se precizează privilegiul Băncii de a emite bilete la purtător cu condiția ca suma biletelor în circulație să fie reprezentată „prin valori lesne de realizat" și Banca să aibă „o rezervă metalică *de o treime din suma biletelor emise*", cari trebuesc plătite „la prezentare la birourile Băncii *în aur* sau în *monetă națională* de argint" (art. 14). Se admitea deci sistemul *bimetalist.*

În baza acestei legi Banca Națională urma să-și înceapă activitatea la 1 Iulie. De fapt și-o începe numai la *1 Decemvrie 1880*, având ca cel dintâiu guvernator pe *Ioan Câmpineanu*, iar ca directori pe: T. Ștefănescu, Emil Costinescu, T. Mehedințeanu, D. Bilcescu, I. Procopie Dumitrescu și Anton Carp. In darea de seamă, pe care Consiliul de administrație o prezenta în legătură cu bilanțul dela 31 Decemvrie 1880, se accentua că la început Banca Națională a României nu putea să aibă avantagiile, de cari au beneficiat instituțiile similare, în țări cu un comerț mai desvoltat. În România nefiind operațiuni comerciale numeroase, însaș Banca Națională era chemată să stimuleze mișcarea economică a Țării. Industria și comerțul național aflându-se într'o stare înapoiată, această instituțiune urma să dea, prin înlesnirea creditului, impulsuri însemnate desvoltării lor viitoare.

IV.

Profesorul Victor Slăvescu, autorul monografiei istorice a

www.dacoromanica.ro

Băncii Naționale, din care sunt luate datele schițate mai sus, urmărind fazele prin cari a trecut desvoltarea ei dela 1880—1924, află potrivit să împartă timpul acesta de 44 ani în următoarele cinci epoce:

1. dela înființarea ei până la schimbarea etalonului monetar: 1880—1890;

2. dela introducerea etalonului de aur până la retragerea Statului, în ceeace privește capitalul social: 1891—1901;

3. dela transformarea Băncii Naționale în bancă de emisiune particulară până la declararea războiului european 1901—1914;

4. timpul războiului mondial și al războiului național 1914—1918;

5. timpul de după război.

În epoca primă Banca Națională, pe lângă împlinirea misiunii sale de a fi fost un bun auxiliar al Statului și un regulator al creditului public, s'a știut strecura prin criza provocată de slaba recoltă din 1884, consolidându-și situația prin cumpărarea mai multor imobile și terenuri necesare pentru clădirea unor localuri proprii atât sucursalelor din Iași, Brăila, Galați și Craiova, cât și centralei din București. Aici a construit sub conducerea arhitecților N. Cerkez și C. Băicoianu, palatul în care sunt instalate și în timpul de față birourile Băncii.

In epoca a 2-a a prosperat mai ales în anii 1895—1898, a suferit însă pe urma crizei acute din 1899—1900, criză care a creat și Statului astfel de dificultăți financiare, încât pentru acoperirea unor deficite bugetare a cedat Băncii Naționale partea ce avea în capitalul și rezervele ei, primind pentru suma de 4.000.000 Lei, ce investise la 1880, suma de 14.800.000 Lei, plătită de Bancă în contul acționarilor. Tot atunci s'a prelungit privilegiul Băncii Naționale până la 31 Decemvrie 1920, iar participarea Statului la beneficii a fost sporită dela 20% la 30% pentru anii 1913—1920.

Astfel devine Banca Națională dela 1901 înainte bancă de

www.dacoromanica.ro

emisiune particulară, păstrându-şi însă privilegiul exclusiv de a emite bancnote. Ea rămâne în această situaţie până la 1925, când a fost sporit capitalul la suma de Lei 100.000.000, din care 33½ milioane participarea Statului. Epoca anterioară izbucnirii războiului mondial şi intrării României în războiul de întregire a fost cea mai mănoasă în trecutul semisecular al Băncii Naţionale, dându-i posibilitatea să promoveze cu credite însemnate atât activitatea băncilor populare-săteşti, cât şi a celor comerciale dela oraşe.

Cu atât mai grea a fost epoca războiului, când Banca Naţională a trebuit să pătimească, deopotrivă cu Statul şi cu poporul român, toate urgiile invaziei duşmane până la transportarea tezaurului ei la Moscova, în valoare de 321.580.456,84 Lei, în 1740 lăzi. Cu toate greutăţile enorme şi-a făcut însă deplin datoria de a pune la dispoziţia Statului sumele cerute pentru necesităţile războiului, astfel încât foctul ei conducător, răposatul Bibicescu era în drept să afirme că *„fără Banca Naţională nu se putea face războiul naţional"*.

Dificultăţile din epoca postbelică au fost şi ele destul de numeroase. Schimbarea bancnotelor emise, din ordinul comandamentului militar german, de Banca Generală Română în timpul ocupaţiei, unificarea monetară, prin retragerea din circulaţie a coroanelor şi a rublelor, diferitele credite acordate pentru trebuinţele Statului — erau tot atâtea probleme, cari nu puteau fi rezolvate decât cu ajutorul efectiv al Băncii Naţionale. Lor li se mai adăuga şi criza pentru refacerea stocului metalic, care până în 1924 s'a putut urca din nou la valoarea de 562.957.540 Lei, întrucât Statul se obligase a pune la dispoziţia Băncii Naţionale aurul necesar pentru acoperirea metalică, atât a sumelor împrumutate pentru necesităţile războiului, cât şi a celor cerute în scopul unificării monetare.

V.

Astfel Banca Naţională, creată în împrejurările de entusiasm naţional, dar şi de haos monetar ale anilor imediat urmă-

www.dacoromanica.ro

tori războiului de independență, a fost sortită să lupte cu felurite dificultăți, biruindu-le și ajutând Statul în toate împrejurările atât în drumul ascensiunii sale spre îndeplinirea destinului istoric al neamului românesc, cât și în acela al năzuințelor de consolidare a rezultatelor obținute cu atâtea sacrificii.

Până în timpul de față Banca Națională a avut la conducere pe următorii bărbați:

1. Ioan Câmpineanu, guvernator 1881—1882.
2. Anton Carp, vice-guvernator 1883—1889.
3. Teodor Rosetti, guvernator 1890—1894.
4. Anton Carp, vice-guvernator 1895—1899.
5. Mihail Sutzu, guvernator 1899—1904.
6. Anton Carp, vice-guvernator 1904—1907.
7. Teodor Ștefănescu, vice-guvernator 1907—1910.
8. Anton Crap, guvernator 1910—1914.
9. I. G. Bibicescu, guvernator 1914—1916.
10. I. G. Bibicescu, guvernator 1916—1922.
11. Mihail Oromolu, guvernator 1922—1927.
12. Dimitrie Burillianu, guvernator 1927—1931.
13. Mihail Manoilescu, guvernator 1931—1932.
14. Constantin Angelescu, guvernator 1932—1934.
15. Grigore Demetrescu, guvernator 1934.
16. Mitiță Constantinescu, guvernator 1935—1940.
17. Alex. Ottulescu, guvernator 1940—

O publicațiune redactată de înșiși conducătorii acestei instituțiuni importante, nu va lipsi, sperăm, să dea în scurtă vreme icoana deplină a tuturor peripețiilor, prin cari a trecut și a tuturor faptelor, ce a reușit să îndeplinească Banca Națională a României în cursul existenței sale.

www.dacoromanica.ro

MITUL „SACREI COROANE" ŞI PROBLEMA TRANSILVANĂ

I.

Circulă ca un fel de dogmă a istoriografiei hiperpatriotice maghiare afirmaţiunea tendenţioasă că cel dintâi rege al Ungariei, Ştefan zis cel Sfânt, ar fi primit dela papa Silvestru al II-lea, în anul 1000 o bulă solemnă, prin care i se oferise o *coroană de aur* împreună cu excepţionale privilegii de jurisdicţie bisericească şi cu însuş titlul de „rege apostolic".

Afirmaţiunea aceasta apare acum — în lumina rezultatelor dobândite pe urma unor serioase cercetări critice, întreprinse chiar de istorici maghiari cu bună reputaţie ştiinţifică — lipsită de orice temeiu al adevărului. Nu se poate invoca nici o dovadă documentară acceptabilă nici pentru trimiterea coroanei; cu atât mai puţin pentru conferirea titlului de „rege apostolic".

Pretinsa bulă a papei Silvestru al II-lea nu este decât un „falsificat unic în felul său", după cum s'a subliniat aceasta chiar în revista istorică „*Századok*" (Veacurile) din Budapesta încă deacum 40 de ani[1]). Falşificatul se întemeiază pe ficţiunea că papa Silvestru ar fi trimis regelui Ştefan coroana cu scop să-i răsplătească hotărîrea de a închina ţara Ungariei în jurisdicţiunea şi ascultarea Sfântului Petru (in jus et oboedientiam Sancti Petri).

Conferinţă ţinută la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii din Bucureşti în ziua de Joi, 22 Mai 1941.

[1]) *Századok*, din 1901, pag. 905: „*A Sylveszter bulla a maga nemében páratlanul álló hamisitvány*".

www.dacoromanica.ro

Faptul că acestui falşificat atât de grosolan i s'a putut da crezământ din partea unei istoriografii cu pretenţii de seriositate, este explicabil — după opinia fostului profesor de istorie universală dela Universitatea din Budapesta, Iuliu Lánczy — *prin lipsa totală a unei cugetări de ordin istoric-critic, lipsă care constitue o însuşire tipic caracteristică a întregii vieţi publice, precum şi a istoriografiei maghiare*[1]). Profesorul Lánczy bănuia, cu drept cuvânt, că autorul falşificatului ar putea fi descoperit printre membrii episcopatului ungaro-catolic din veacul al XVII-lea.

La discuţia stârnită de o astfel de bănuială a participat şi episcopul de mai târziu Ioan Karácsonyi dela Oradea, care publicase încă din 1891 un studiu special despre „Diplomele regelui Ştefan cel Sfânt şi despre bula papei Silvestru"[2]). Revenind asupra chestiunii într'o nouă cercetare întitulată: *Cine a plăsmuit bula lui Silvestru?*[3]) recunoaşte şi Karácsonyi că falşificatul era menit să servească, în adevăr, interesele episcopatului ungaro-catolic dintre anii 1620—1644. De pe la jumătatea veacului al XVI-lea începuse a prinde rădăcini în cercurile ierarhiei catolice din Ungaria o ciudată concepţie de drept bisericesc: Regele ar fi avut nu numai dreptul să desemneze pe viitorii episcopi ai eparhiilor catolice vacante, dar şi pe acela de a-i investi cu plentudinea puterii ierarhice astfel, încât imediat după numire să-şi poată păstori şi cârmui credincioşii urmând să se anunţe mai târziu şi la scaunul apostolic pentru obţinerea benedicţiunii papale. Acceptarea acestei concepţii de drept bisericesc — *sui generis* — le fusese impusă prin necesitatea, care poate uneori să frângă legea. Mulţi dintre cei numiţi episcopi nu erau în stare să obţină confirmarea din partea

[1]) „A történet-kritikai gondolkodásnak *teljes hiánya... egész közéletünknek, ugy mint történeti munkásságunknak egyik sajátlagos jellemvonását képezi*".

[2]) *Szt. István király oklevelei a Szvlveszter-bulla. Diplomatikai tanulmány.* Budapest, 1891.

[3]) *Ki koholta a Sylveszter-bullát?* „Századok", 1909.

www.dacoromanica.ro

scaunului papal decât cu foarte mari întârzieri şi cu nu mai puţine cheltueli pricinuite de îndelungata lor zăbovire, nevoită, prin Roma. Ar mai fi contribuit la înrădăcinarea acestei concepţii şi o frază din haghiografia regelui Ştefan zis cel Sfânt, frază în care se spunea că acestuia i s'ar fi încuviinţat din partea scaunului papal nu numai dreptul de control politic, dar şi acela de conducere spirituală a bisericilor catolice din Ungaria. („Ecclesias Dei simul cum populis *utroque jure* ordinandis reliquimus").

Adevărat că papa Inocenţiu al III-lea, pus în cunoştinţă de cauză, a dat ordin *la 1201* să fie eliminată fraza aceasta din cuprinsul haghiografiei, care se citea prin bisericile din Ungaria la ziua de pomenire a celui dintâi rege, beatificat în anul 1083 („*amoto articulo*, quo dicitur ipsum *utroque jure* de ecclesiis disponere potuisse"). Nu s'a ţinut seamă însă de ordinul papei, ci textul haghiografic a continuat să fie citit prin biserici în vechia lui redactare.

Profitând de aceste împrejurări, candidatul de episcop Ioan Tomkó Marnavič (n. la 1580 în Trau sau în Sebenico şi decedat în Viena la 1637), după ce fusese recomandat de Petru Pázmàn regelui Ferdinand al II-lea, care îl numise episcop al Bosniei (1631), neizbutind să obţină confirmarea dela Sfântul Scaun a călătorit la Roma, unde a rămas mai mulţi ani dearândul, încercând tot felul de mijloace spre a-şi atinge scopul. Intre altele a recurs şi la acest falşificat, pregătit — după opinia lui Karácsonyi — *în anul 1635*. Bula falşificată nu a avut curajul s'o publice, cât timp a fost în viaţă. A avut însă dibăcia s'o strecoare între hârtiile savantului, iubitor de antichităţi, Atanasie Georgiceo. In lăsământul acestuia găsind-o iezuitul Melchior *Inhofer*, nu a stat la îndoială s'o publice la *1644* în colecţia intitulată *Annales Ecclesiastici Regni Hungariae*. Adevărat că jurisconsultul italian *Rossi*, îndată ce a luat cunoştinţă de textul publicat, i-a tras la *îndoială autenticitatea*, încă din anul 1660. Mulţimea falşificărilor de diplome, săvârşite de Marnavič, a

www.dacoromanica.ro

fost cercetată şi de către istoricul croat *Ferdinand Šišič*, profesor la Universitatea din Zagreb[1]).

Din cercetările lui rezultă că Marnavič, — spre a dovedi că nu este de originea umilă, ce i se atribuia din partea unor contemporani cari îl numiau *Morlac* (Vlah negru) — s'a apucat să plăsmuiască diplome istorice, cu ajutorul cărora spera să poată dovedi, că înaintaşii săi ar fi fost descendenţi din familia despoţilor sârbi şi înrudiţi chiar cu eroul creştinătăţii din veacul al XV-lea: cu Ioan Huniade. Iar pentru a-l adula pe Ferdinand al II-lea, care-l luase în protecţia sa numindu-l consilier la Curtea din Viena şi episcop al Bosniei, i-a făurit şi lui o spiţă genealogică înfăţişându-l ca descendent direct din Împăratul Constantin cel Mare. Era deci acest I. T. Marnavič un plăsmuitor foarte iscusit şi nu mai puţin deprins cu arta falşificării de diplome istorice.

Rezultatele scoase la iveală prin studiul profesorului Šišič din Zagreb, l-au determinat pe Karácsonyi să revină asupra chestiunii, publicând în revista *Századok* din 1913 un nou studiu întitulat aşa de semnificatv: *Világbolonditó Tomkó Iános* (I. T. care a prostit lumea). Studiul acesta şi-l încheia astfel: „Dacă ne-a putut prosti pe noi atâta timp cu această bulă falsă a papei Silvestru, nu e ruşinea noastră, căci bula a fost plăsmuită cu mare aparat istoric şi cu adevărată artă... *Ar fi însă ruşinos* pentru noi, dacă şi de acum înainte, după ce cunoaştem nu numai falşificatul bulei papei Silvestru, ci şi persoana falşificatorului şi motivele falşificării, *am mai da vre-un crezământ minciunilor lui I. T. Marnavič, care a prostit lumea.* Poate fi privită cu interes bula falşificată a papei Silvestru al II-lea ca un însemnat *corpus delicti* literar-istoric din veacul al XVII-lea, trebue respinsă însă cu privire la veacul al XI-lea fiind ea o plăsmuire care întunecă epoca lui Ştefan cel Sfânt[2]).

[1]) Rezultatele cercetărilor lui au apărut în *Nastavni Vjesnik Kujina*, (vol. IX, pag. 395—407).

[2]) Érdekkel nézhetjük a hamis Sylveszter bullát mint XVII századbeli nevezetes, irodalomtörténeti bünjelet, de el kell vetnünk a XI századra nézve mint Szt. István korát elhomályositó koholmányt.

www.dacoromanica.ro

Cu toate că istoricii maghiari ar fi obligați să aibă cunoștință de rezultatele studiilor critice, cari au lămurit deplin împrejurările și tendințele acestui falșificat *„unic în felul său"*, totuși nu pregetă a duce opinia publică a țării lor, — adeseori și pe a țărilor străine, — în rătăcire cu plăsmuita doctrină politică-mistică despre originea și puterea de stăpânire spirituală a faimoasei „sacre coroane".

Din moment ce se știe că bula papei Silvestru al II-lea e un falșificat din veacul al XVII-lea, evident că nici titlul de „rege apostolic", nici coroana despre care afirmă falșificatul că ar fi fost trimisă regelui Ștefan *(corona, quam mittimus)* nu mai pot fi considerate drept realități istorice.

In ce privește titlul de „rege apostolic", acesta datează numai din jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea, din tinpul reginei Maria Teresia, care lipsită de plenitudinea fastului împreunat cu demitatea împărătească — ea fiind numai crăiasă a Ungariei — a încercat să-și sporească autoritatea prin intensificarea cultului religios, închinat I-ului rege al acestei Țări și prin întemeierea ordinului Sfântului Ștefan, iar cu ajutorul doctrinei mistice a sacrei coroane își clădea pretențiile sale asupra Galiției și Dalmației. E de observat însă, că la 1756 când papa Clement al XIII-lea a putut fi înduplecat să-i încuviințeze titlul de „rege apostolic", nu a voit să admită vre-o motivare istorică în sprijinul acestei încuviințări. Argumentele din trecut socotindu-le lipsite de putere convingătoare, Papa a încuviințat Mariei Teresia și urmașilor ei ca un *nou privilegiu* titlul de „rege apostolic". Rostind în legătură cu aceasta, o alocuțiune în consistorul cardinalilor, a ținut să sublinieze totuși cu elogioase cuvinte în deosebi faima plutitoare peste veacuri a eroului român *Ioan Huniade*[1]). Iată, deci, *eroismul românesc invocat ca temeiu istoric pentru încuviințarea titlului de „rege apostolic" al Ungariei!*

[1]) Hóman-Szekfü, *Magyar Történet*, vol. VI, pag. 523.

www.dacoromanica.ro

II.

Cum se prezintă lucrurile în lumina recentelor cercetări filologice şi istorice privitoare la originea şi forma actuală a „conroanei sacre"? Unul dintre paznicii acestei coroane, Petru Révai a observat mai întâi (1659) că inscripţiile acestei coroane de aur sunt greceşti, nu latineşti. El a reuşit să descifreze numele *Constantinus.* După tradiţie, împăratul Constantin cel Mare ar fi dăruit papei Silvestru I o coroană, iar succesorul său de mai târziu, papa Silvestru al II-lea, ar fi trimis coroana aceasta la anul 1000 regelui ungar Ştefan.

Plăsmuirea aceasta, lipsită de orice temeiu acceptabil, a dăinuit vreme îndelungată în opinia publică maghiară, satisfăcând în plină măsură orgoliul acestei naţii de a se mândri, cu iluzia măcar, să-şi vadă pe întâiul său rege cu fruntea împodobită de o legendară coroană din timpul împăratului Constantin cel Mare. Astfel legenda a contribuit să sporească în mod excesiv atmosfera de misticism, în care apărea înfăşurată *„sacra coroană".*

Dar spiritul aprig, doritor de reforme rapide, care sălăşluia în fiinţa împăratului Iosif al II-lea, nu se simţia nici de cum aplicat să respecte înclinaţiile mistice ale supuşilor săi de peste Laita. La 1785 scria Iosif al II-lea: „Sind Vorurteile und alberne Volksmeinungen ganz zu verbannen oder wenigstens nicht zu verstärken; von dieser Art ist zum Beispiel die vorgebliche Herrlichkeit der Krone; die von dieser Eigenschaft abgeleiteten Rechte sind auf den Staat als wahren Ursprung zurückzuführen[1]). Socotind „sacra coroană" ca o simplă rămăşiţă de fast perimat, a dispus să fie dusă la Viena şi păstrată în Muzeu, de unde impetuosul curent reacţionar a izbutit s'o readucă în capitala Ungariei îndată după moartea lui Iosif al II-lea

[1]) *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulójára.* (Carte comemorativă cu prilejul aniversării de 900 ani a morţii regelui Ştefan cel Sfânt). Vol. II, pag. 299.

www.dacoromanica.ro

(1790), expunând-o vederii publice în chip de satisfacţie că naţia a scăpat de domnia tiranică a „regelui neîncoronat".

De aci înainte, interesul pentru „sacra coroană", pentru părţile ei componente, pentru podoabele şi icoanele ei, a sporit mereu. La fel şi literatura istorică privitoare la originea şi analiza ei amănunţită.

S'a constatat că partea ei principală o formează o construcţie în stil bizantin, cu icoane de factură şi cu inscripţii exclusiv bizantine, ca aceea a Pantocratorului (ĪC XC) a arhanghelilor Mihail şi Gavriil, a sfinţilor Gheorghe, Dimitrie, Cosma şi Damian, a împăratului Mihail Dukas (εν̄ χω πιστὸς βασυλευς Ῥωμαίων ὁ Δούκ) şi a soţiei sale împărăteasa Maria. Altă inscripţie grecească face amintire de Γεωβιτζάς πιστὸς κραλης Τουρκίας, aşadar de regele Ungariei Geiza I, căruia îi fusese dăruită coroana aceasta, nu pentru vreun merit propriu să-l înlaţe alături de apostolii lui Christos, ci pentru simple consideraţiuni de ordin matrimonial. El era însurat cu o principesă bizantină, cu verişoara împăratului Mihail Dukas. Istoricii maghiari au interpretat în variate chipuri acest semn de atenţiune excepţională a Bizanţului faţă de regele ungar, socotindu-l unii (Varjú Elemér) ca începutul unor *relaţiuni de vasalitate* a acestuia faţă de împărăteasca sa rubedenie, alţii ca *încoronarea alianţei bizantino-ungare* (Deér Iózsef) şi iarăşi alţii (Hóman) ca semn de prietenie şi de *înălţare a Regatului ungar alături de Imperiul bizantin*"... Mai firească, mai simplă şi mai acceptabilă este însă interpretarea, care se mulţumeşte să vadă aci numai *expresiunea unei atârnări mai strânse a regelui Geiza* faţă de împărătescul său cumnat. *Cu această coroană, acoperită de podoabe greceşti, a fost încoronat regele Geiza la anul 1075, chiar într'un timp când rivalul său, regele Solomon, închinase Ţara Ungurească Împăratului roman-german, intrând în raport de vasalitate cu el.*

Această coroană, dăruită de Împăratul bizantin, a fost trimisă în împrejurările de atunci, probabil, *tocmai spre a*

www.dacoromanica.ro

împiedeca totala închinare a Ţării sub suzeranitatea politică germană. Coroana era deschisă, ulterior i s'a adaus însă şi partea superioară, care acopere ţeasta capului — parte atribuită unei imaginare provenienţe dela papa Silvestru al II-lea. Un recent cercetător german (Falke), a ajuns la concluzia că şi partea aceasta ar fi fost pregătită tot *după un model bizantin, la Milano.*

Când au fost împreunate cele două părţi ale „sacrei coroane"?

La întrebarea aceasta a dat un răspuns Iuliu Moravcsik într'un recent studiu publicat, la 1938, cu titlul *„Sacra coroană ungară în lumina cercetărilor filologice şi istorice*[1]). Iată răspunsul lui Moravcsik: Despre regele ungar Bela al III-lea se ştie, că în curtea împăratului bizantin Manuil Comnenul *a trecut la biserica ortodoxă* şi a luat parte chiar la *sinodul constantinopolitan din anul 1116.* Prin căsătoria sa, proiectată la 1185, dacă ar fi izbutit să urce tronul din Constantinopol, voia să înfăptuiască vechiul vis al împăratului Manuil: *uniunea bizantino-ungară.* După întoarcerea sa din Constantinopol, mitropolitul de Strigoniu Lucaci a refuzat să-l încoroneze. Cu un an mai târziu l-a încoronat însă mitropolitul din Kalocsa. Se pare că la încoronarea lui Bela al III-lea a fost atins pentru întâia oară capul unui rege ungar de coroana apuseană unită cu cea bizantină. Oricum s'ar rezolva chestiunea aceasta, e sigur că cele două părţi ale coroanei ungare păstrează amintirea relaţiunilor de *dublă orientare politică,* legând maghiarimea din epoca Arpadienilor atât de Roma Apusului, cât şi de Bizanţul Răsăritului[2]).

Iată cum, chiar din ultimele cercetări ale specialiştilor maghiari rezultă lipsa de temeinicie şi obstinata ignorare a

---

[1]) *A magyar szent korona a filologiai és történeti kutatások megvilágításában,* în volumul III al publicaţiei comemorative, apărute în editura Academiei Maghiare, când s'au împlinit nouă veacuri dela moartea regelui Ştefan zis cel Sfânt.

[2]) O. c., vol. III, pag. 472.

www.dacoromanica.ro

adevărului din partea făuritorilor doctrinei mistice relative la *sacra coroană a lui Ştefan* şi la postulatul politic, derivat dintr'însa sub pretext că actualul Regat hortian ar trebui să-şi întindă graniţele şi asupra Transilvaniei, afirmativ stăpânite odinioară de Ştefan, întemeietorul acestui Regat.

Nu există însă din vremea lui Ştefan absolut nici o dovadă documentară despre vreun început de penetraţiune a elementului etnic maghiar în Transilvania. Din domnia acestui Rege nu s'au păstrat decât *10 diplome:* 5 dintre ele atribuite lui pe *nedrept,* fiind demonstrată falşificarea lor în timpuri mai târzii. Chiar şi despre cele 5, *admise de istoriografia maghiară ca fiind autentice,* a dovedit cercetătorul german Hary Bresslau, că *nu au fost transmise posterităţii în textul lor latin autentic,* ci cu variaţiuni strecurate ulterior în cuprinsul lor[1]).

Cea dintâi amintire documentară despre penetraţiunea unor sporadice elemente maghiare în regiunea Turda, este abia din timpul domniei lui Geza I (1074—1077), însă şi dovada aceasta e îndoielnică, întrucât critica istorică a demonstrat lipsa de autenticitate a textului respectiv[2]).

Din cele arătate până aci rezultă lămurit netemeinicia şi fragilitatea întregei doctrine plăsmuite şi propagate din partea istoriografiei tendenţioase pentru a înfăşura mitul „sacrei coroane" într'un mănunchiu de artificiale fire mistice, proprii să îmbăinjenească de o parte mintea tineretului, crescut prin şcoli într'o primejdioasă lipsă de respect a adevărului istoric, iar de altă parte să zăpăcească şi să inducă în eroare pe toţi cei lipsiţi de putinţa să supună unui discernământ critic întreg mănunchiul acesta de plăsmuiri încâlcite.

---

[1]) Cf. Szentpétery Imre, *Szent István király oklevelei.* (Diplomele regelui Ştefan cel Sfânt). O. c., pag. 133—203.

[2]) Cf. Pauler Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádok korában.* (Istoria naţiunii maghiare în epoca Arpadienilor), şi I. Lupaş, *Realităţi istorice în voevodatul Transilvaniei din sec. XII—XVI.* Bucureşti, 1938, (în *Anuarul Inst. de Ist. Naţ. Cluj,* vol. VII şi extras, pag. 24).

www.dacoromanica.ro

III.

Lipsa totală de adevăr istoric, cu privire la pretinsa bulă a papei Silvestru al II-lea, fiind astfel deplin demonstrată, ce mai rămâne din întreagă povestea „sacrei coroane"?

Rămâne *mitul ei care*, deși nu are nici un temeiu de adevăr istoric, fiind înrădăcinat la început în plăsmuirile fanteziei religioase-medievale, îmbrățișat apoi de alte plăsmuiri ale unei persistente ideologii politice-juridice, s'a perpetuat din veac în veac până în timpul de față, amenințând să supraviețuiască și generațiunea actuală. Cele dintâi amintiri documentare ale acestui mit religios-politic și juridic se pot găsi de pe la jumătatea veacului al XIII-lea înainte. In epoca Arpadienilor s'a dat mitului despre „sacra coroană" puțină atențiune. La începutul veacului al XIV-lea, după stingerea dinastiei lui Arpad, în vălmășagul luptelor dintre competitorii la tronul vacant al Regatului ungar, unul dintre acești competitori: Otto de Wittelsbach din Bavaria, s'a refugiat la curtea voevodului transilvan Ladislau (1291—1315) aducând cu sine și „sacra coroană". Rivalul său Carol Robert, cel sprijinit de Scaunul papal, în situația strâmtorată de atunci s'a văzut nevoit a se mulțumi numai cu o coroană făurită „adhoc". I s'a pus însă condițiunea să se încoroneze din nou îndată ce va izbuti să smulgă *„sacra coroană"* din mâna voevodului transilvan. Ceeace a și făcut, după ce prin actul încheiat la Seghedin în 1310 a reușit a se împăca cu voevodul Ladislau[1]). De aci rezultă că în veacul al XIV-lea opinia publică a Țării nu se îndoia nicidecum că ar fi existat o coroană din timpul primului rege și că ar fi fost *simbol unic valabil al transmisiunii puterii publice asupra celui destinat să cârmuiască Regatul ungar.* Concepția aceasta se lărgește și adâncește până la începutul veacului următor în așa măsură, încât coroana nu mai era considerată

[1]) Cf. I. Lupaș, *Un Voevod transilvan în luptă cu Regatul ungar*, în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, Cluj, 1940, pag. 37—38.

www.dacoromanica.ro

ca simplă proprietate a celui ce o purta, cum fusese în epoca Arpadienilor, ci ca sacrosanctul simbol al puterii politice, al personalităţii Statului însuşi. Toţi ceice aveau dreptul să-şi spună cuvântul în chestiuni de Stat, erau socotiţi ca membri ai *„sacrei coroane"*. Şi, dacă se întâmpla ca purtătorul ei să fie om slab sau abuziv, membrii „sacrei coroane" se credeau în drept să-l controleze ori chiar să-l înlocuiască la cârma Statului. Astfel când Sigismund de Luxemburg, ginerele regelui Ludovic de Anjou, ajunge prisonier al potrivnicilor săi, oligarhia se instalează la cârma Statului înlocuind dreptul regelui de a emite decrete şi privilegii în numele său, cu acela al tuturor prelaţilor, baronilor şi nobililor Regatului ungar. *(Praelati, barones et regni Hungariae proceres universi — 1401).*

La începutul veacului al XVI-lea un boier de treapta a doua, Ştefan Werböczy, după ce făcuse studii universitare în Italia, ajungând în fruntea opoziţiei naţionale-maghiare, numită *mişcare scitică*[1]), pentru înlocuirea dinastiei străine cu o dinastie naţională, a reuşit prin cunoscuta legiuire a *Tripartitului* să transforme *mitul sacrei coroane* într'o veritabilă *doctrină politică-juridică*, rămasă mai bine de trei veacuri ca temelie în desvoltarea Ungariei. După concepţia Tripartitului werböczian „sacra coroană" era însaş expresiunea naţiunii politice maghiare, iar din naţiunea aceasta făceau parte *numai nobilii cu moşii*, întrucât ei în virtutea acestor moşii, primite pentru anume servicii credincioase, erau admişi între membrii „sacrei coroane" — *populus werböczianus.* — Burghezia, fiind de origine străină, precum şi ţărănimea, împinsă la treapta unei robii eterne — „mera et perpetua servitute" — erau împiedecate să beneficieze de privilegiile acestui faimos *populus werböczianus.* Noţiunea „sacrei coroane", care la început fusese numai simbolul potestăţii şi demnităţii regale, şi-a lărgit astfel, din veac în veac, sfera încât a devenit simbolul Ungariei feudale şi expresiunea

[1]) Cf. Roderich Gross, *Die Siebenbürger Sachsen in der Plunung deutscher Südostpolitik.* Wien, 1940, pag. 46.

www.dacoromanica.ro

unităţii statale, cuprinzând sub aripile-i artificiale, alături de persoana regelui, şi pe ceilalţi factori cu drepturi politice în viaţa de Stat, lăsând însă cu totul în afară de barierile constituţiei (az alkotmány sánczain kivül) mulţimea claselor muncitoare — urbane şi rurale.

Tendinţa istoriografiei politice maghiare este să demonstreze că această doctrină despre „sacra coroană" nu ar fi fost proprie numai Regatului ungar, ci şi Principatului transilvan. In privinţa aceasta însă adevărul este că întreaga doctrină despre „sacra coroană", deci despre *suveranitatea ungară*, fiind plăsmuită cu mijloacele persuasive ale bisericii catolice, nu se potrivea nicidecum cu aceea relativă la *suveranitatea transilvană*, care în cursul veacului al XVII-lea, în timpul domniei lui Gavriil Bethlen şi a Rákoczeştilor, a fost clădită numai cu mijloace pe care le puteau avea la îndemână din ştiinţa teologică şi juridică a învăţaţilor profesori protestanţi, de nuanţă calvină, ocrotiţi la curtea transilvană din Alba-Iulia[1]). De altfel nu numai problema Principatului, ci şi aceea a Voevodatului transilvan din evul mediu e caracterizată prin perpetua resistenţă triumfătoare faţă de tendinţele de contopire în organismul Regatului dela Vest şi prin năzuinţa neîntreruptă de a-şi afirma propria sa fiinţă de Stat.

Când Ungaria, văduvită de strălucirea unei domnii cu aceea a descendentului din viţă românească Matia Corvinul şi sdruncinată printr'o lungă agonie politică în epoca Jagelonilor, s'a prăbuşit în lupta cu Turcii la Mohács, doctrina juridică-politică din Tripartitul lui Werböczy nu i-a mai fost de nici un ajutor. Unitatea ei statală nu a mai putut fi salvată. Organizaţiile tradiţionale periferice, pe cari nici o doctrină artificială n'a fost în stare să le desfiinţeze, spre a le contopi în fluidul mistic al „sacrei coroane", s'au grăbit a se desface din legăturile lor cu această coroană. Atunci i s'a deschis şi Transilvaniei drumul de

[1]) Cf. I. Lupaş, *Realităţi istorice în Voevodatul Transilvaniei din sec. XII—XVI.* Bucureşti, 1938, pag. 83 şi *Anuarul Institutului de Istorie Naţională.* Cluj, vol. III, pag. 578—580.

www.dacoromanica.ro

înălţare la treaptă de *Principat independent de coroana Ungariei.*

Ocrotită de puterea Semilunei, Transilvania a prins momentul să se emancipeze îndeplinindu-şi astfel o *veche dorinţă:* aceea de a fi, *deopotrivă cu Muntenia şi cu Moldova,* sub *ascultarea Sultanului turcesc*[1]). Suzeranitatea otomană, extinsă astfel asupra celor trei ţări din Carpaţi, părea să facă posibilă chiar de pe atunci unirea Transilvaniei cu Muntenia şi cu Moldova. Dar sultanul Soliman Magnificul temându-se de o forţă armată covârşitoare, ce s'ar fi putut închega din unirea acestor trei ţări, a înţeles a le cultiva separatismul, după cum arată lămurit contemporanul Ant. Verančič.

Ceeace a împiedecat Soliman, nu a mai fost în stare să zădărniceaescă succesorul său dela 1600, când sabia lui Mihai Viteazul a dat problemei transilvane — aruncată timp îndelungat ca o minge între Viena şi Constantinopol — singura soluţie prevestitoare a destinului istoric ce urma să se îndeplinească cu trei veacuri mai târziu: aşezarea Transilvaniei, Munteniei şi Moldovei sub acelaş sceptru de cârmuire politică românească. Tot cu ajutorul suzeranităţii otomane şi cu al mereu înnoitelor alianţe transilvano-muntene şi moldovene s'a putut ridica Principatul lui Gavriil Bethlen şi al Rákoczeştilor, în cursul războiului de 30 de ani, la un rol istoric-politic de prelungită resonanţă chiar în paginile istoriei europene.

Spre sfârşitul veacului al XVII-lea însă, declinul rapid al Porţii otomane a pricinuit şi decăderea Principatului transilvan, pe care supremaţia vieneză urma să-l înlănţuiască fără cruţare, împingându-l sistematic spre treapta unei provincii de ex-

[1]) Idem, ibidem, pag. 82 şi Hurm. II. partea IV, pag. 328: „Scit Dominatio Vestra reverendissima, *iam ab antiquo* Transilvanos in ea fuisse intentione ut, *ab hoc regno Hungariae segregati, instar Moldaviae et Transalpinae, se Turcae subderent*" scrie însuşi organizatorul Principatului transilvan, Gheorghe Martinuzzi, la 1542 vlădicului din Kalocsa.

www.dacoromanica.ro

ploatat pentru interese politice, religioase şi economice mai mult austriace decât transilvane.

Imperiul habsburgic a ţinut să facă totuş un act de aparentă generozitate încuviinţând Transilvaniei la 2. XI. 1765 titlul de *Mare Principat*, ca răsplată pentru serviciile ei în calitate de „înainte luptătoare a creştinătăţii împotriva Turcilor"[1]). Meritul acestei înălţări revine iscusinţei diplomatice a baronului Samuil Brukenthal, proiectul căruia cerca să destrame şi cele din urmă fire, cari mai legau Transilvania de Ungaria. S'a împotrivit însă cancelarul Curţii, contele Gavriil Bethlen stăruind să introducă în stema *Transilvaniei şi o cruce dublă*, ca simbol al legăturii ei cu Ungaria. Încercarea lui a fost însă categoric respinsă din partea lui Kaunitz, principalul sfetnic al Mariei Teresia, cu motivarea atât de concludentă, că un asemenea simbol *ar indispune populaţia Transilvaniei.* In faţa Reginei s'a văzut nevoit să mărturisească însuş contele Bethlen că în Transilvania se găsesc *foarte puţini* oameni, cari să dorească alipirea acestei Ţări la Ungaria, atât de puţini încât *opinia lor nici nu poate fi luată în considerare.*

Vechia independenţă a Transilvaniei de Regatul ungar se afirma deci cu putere şi în jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea nu numai în cuprinsul acestei Ţări, ci şi în regiunile dela graniţa ei de Vest (Solnoc, Crasna, Chioar, Maramureş), cari nu voiau nici ele să fie anexate Regatului ungar, ci potrivit datinei din trecut gravitau mai mult spre Principatul transilvan. Acestea sunt constatări subliniate de însaş istoriografia maghiară modernă[2]), care nu pregetă să-şi pună întrebarea cu desăvârşire antiistorică: ce s'ar fi întâmplat, dacă în timpul stăpânirii Habsburgilor ar fi lipsit separatismul dintre Ungaria şi Transilvania? Fără a se încumeta să dea un răspuns la întrebarea aceasta,

---

[1]) *„Reipublicae Christianae contra Turcas propugnaculum"*. Cf. Benkó, *Transilvania*, vol. I, pag. 38—43.

[2]) Szekfü, *Magyar Történet*, vol. VI, pag. 752.

www.dacoromanica.ro

exprimă opinia că, din punctul ei de vedere, ar fi fost regretabilă coexistenţa celor două idei de Stat: una *transilvană* şi alta *ungară*, întrucât nu au putut produce decât rezultatul cunoscut: sub Habsburgi Transilvania nu a putut fi *nici germanizată*, nici *maghiarizată*.

Dar tocmai în ceeace găseşte istoriografia maghiară un fenomen regretabil, *s'a afirmat vigoarea şi virtutea populaţiei autohtone transilvane indicând de pe atunci direcţia viitoarei sale desvoltări firesti.*

Imperialismul habsburgic începând a se ciocni chiar în cuprinsul Transilvaniei cu vădite influenţe ale ţarismului rusesc, în cercurile vieneze se furişase teama de o eventuală dismembrare a Monarhiei, iar problema transilvană li se înfăţişa în condiţii tot mai dificile de o parte din cauza atracţiunii, pe care o exercita asupra majorităţii locuitorilor ei comunitatea de sânge, de credinţă şi de limbă cu populaţia Principatelor române, de altă parte din cauza repetatelor cereri maghiare de a uni Ţara aceasta cu Regatul ungar. Astfel de cereri întâmpinară explicabilă împotrivire din partea Curţii din Viena şi la 1741 şi cu jumătate de veac mai târziu, când dieta din Cluj stăruia sgomotos pentru această unire, socotită de Saşii din Braşov ca fiind foarte neprielnică *(höchst nachteilig)*. Conducătorii politici ai Ungurilor transilvani luând contact cu dieta din Pojon, spre a rezolva de comun acord problema aceasta, indispun Curtea din Viena care nu vrea să admită nici un fel de comunicare directă între dieta transilvană şi între cea ungară. Iar Leopold al II-lea, fratele şi succesorul lui Iosif al II-lea, nu ezită a respinge votul dietei clujene cu motivarea că se simte legat prin jurământ să respecte constituţia şi legile Transilvaniei. Astfel a luat fiinţă articolul de lege VI din 1791, în sensul căruia Transilvania, deşi aparţinea „sacrei coroane" şi era cârmuită de către regii Ungariei, avea totuş *caracterul unei ţări independente* (cum se fixase şi prin decretul din 2 Noemvrie 1765) fiind obligată, prin dispoziţiunile Sancţiunii Pragmatice, să se apere împreună cu ce-

www.dacoromanica.ro

lelalte ţări şi provincii ale Monarhiei. Progresele realizate de elementul băştinaş în Muntenia şi Moldova tulburau însă adânc tihna tradiţională a elementelor aristocratice, exploatatoare ale bogăţiilor transilvane, făcându-le să înţeleagă, cât de grav vor fi primejduite privilegiile feudale de către majoritatea covârşitoare a populaţiei autohtone, îndată ce aceasta va isbuti să se înalţe la conştiinţa demnităţii naţionale şi a menirii sale istorice. O salvare a privilegiilor aristocratice o credeau posibilă *numai* prin unirea cu feudalii Ungariei. Făureau deci neîncetat proiecte de unire a Transilvaniei cu Ungaria — proiecte cari aveau darul să fie mereu înlăturate, respinse ori amânate din partea Curţii din Viena, nefiind aceasta aplicată să încuviinţeze, până în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, alte legături între aceste două ţări în afară de uniunea personală, concretizată prin identitatea aceluiaş cârmuitor suprem, purtând *Împăratul din Viena,* pentru Ungaria titlul de *Rege,* iar pentru Transilvania pe acela de *Mare Principe.*

In cursul veacului al XIX-lea, în epoca liberalismului şi a naţionalismului, calificativul de nuanţă religioasă al coroanei a fost mereu înlocuit cu unul de nuanţă naţională exprimând şi oarecari tendinţe de maghiarizare, dând în loc de vechia formulă *„sacra coroană"*, formula mai recentă: *„coroana ungară"* sau *„coroana Sfântului Ştefan"*.

Pentru răspândirea acestei doctrine în cercuri cât mai largi, nu numai în cuprinsul Ungariei ci şi în străinătate, literatura istorică-juridică maghiară a ostenit fără preget. In deosebi Timon Ákos, fostul profesor de istoria dreptului la Universitatea din Budapesta, după aproape o jumătate de veac de activitate didactică-ştiinţifică, se măgulea să fi contribuit în cea mai largă măsură la răspândirea acestui *mit religios,* transformat în *doctrină politică militantă.* Prin cartea sa voluminoasă *Ungarische Rechts- und Verfassungsgeschichte,* a putut să influenţeze şi asupra opiniei germane. Deaceea se găsesc autori germani ca Wolfgang Müller, care scrie astfel despre sacra coroană: „Sacra co-

www.dacoromanica.ro

roană a devenit *persoană juridică* a Statului, o noţiune a Statului *în sine*. Suprema putere statală nu este puterea regelui, ci supremaţia sacrei coroane (jurisdictio sacrae regiae coronae)... Expresiunea *suveranitate populară* ar fi pentru aceasta cu totul greşită. Căci, înainte de toate, poporul ca întreg nu avea atunci nici un fel de drept politic. Drepturi politice avea exclusiv nobilimea... Dar nici nobilimii nu i se încuviinţase suveranitatea politică. Deasupra ei, precum şi deasupra regelui, stă sacra coroană ca simbol şi purtător al suveranităţii. Ea este ideea naţiunii eterne, supratemporale, care e legea supremă a politicii"[1]).

Cum a evoluat ideea aceasta din veacul al XIII-lea până în timpul de faţă, arată monografia profesorului Francisc Eckhart, succesorul lui Timon la catedra de istoria dreptului, monografie publicată recent în editura Academiei Maghiare cu titlul *Istoria ideii despre sacra coroană*[2]). In cartea aceasta autorul nu face nici un fel de amintire despre vreo pretinsă coroană dăruită de papa Silvestru al II-lea regelui Ştefan zis cel Sfânt; ţine deci seamă de rezultatele cercetărilor critice menţionate. Nu lipseşte însă a sublinia şi dânsul pretinsa calitate a „sacrei coroane" ca simbol nu numai al unităţii politice -statale, ci şi al celei teritoriale. Dată fiind lipsa de omogenitate etnică a Ungariei, din populaţia căreia, după recensământul dela 1787, numai *39 la sută* erau Maghiari, iar *61 la sută* erau de alt neam[3]), este explicabil că cercetătorii maghiari îşi dau toată silinţa să născocească pretinse simboluri de unitate artificială, — tot atâtea iluzii cari s'au prăbuşit şi în trecut şi se vor prăbuşi, în orice împrejurare, în faţa realităţilor etnice, biruitoare peste toate miturile şi doctrinele artificiale, cari plăsmuiesc coroane de aur şi titluri de rege apostolic din zilele lui Ştefan.

[1]) Wolfgang Müller, *Die Entwicklung der ungarischen Staatsidee (Volk und Reich.* Berlin, 1937, pag. 306).

[2]) Eckhart Ferenc, *A szentkorona-eszme története.* Budapest, 1941, pag. 356.

[3]) *Emlékkönyv Szt. István király halálának kilencszázadik évfordulójára.* Budapest, 1938, vol. II, pag. 298.

www.dacoromanica.ro

Spre completare mai trebue amintită aci opinia profesorului A. Brackmann dela Universitatea din Berlin, care în două comunicări academice[1]) demonstrează că nu dela papa Silvestru al II-lea, ci dela împăratul Otto al III-lea, ar fi primit regele Ştefan al Ungariei, ca şi Boleslav al Poloniei, insemnele puterii. Această afirmaţiune a fost respinsă din partea istoricului maghiar Petru Váczy sub cuvânt că ea ar fi o „construcţie artificială". Ciudaţi sunt domnii aceştia dela Budapesta — îmi spunea bătrânul profesor Brackmann cu prilejul unei convorbiri ce am avut cu dânsul la începutul lui Aprilie în Berlin — oricâtă silinţă şi-ar da cineva să le demonstreze greşelile, este cu neputinţă să-i abată din calea plăsmuirilor lor, lipsite de orice dovezi istorice. Şi — apoi tot ei sunt, cari îndrăsnesc să învinuiască pe alţii de construcţii artificiale, cum face d. Váczy cu mine.

Studiul prin care Petru Váczy vrea să combată afirmaţiile profesorului Brackmann, încă nu ştiu să fi apărut până acum. O nouă fază a discuţiilor contradictorii pare a se anunţa prin acest studiu.

Aşteptându-i rezultatele, putem încheia aci variind adagiul cunoscut: din a „sacrei coroane" mistică şi încâlcită poveste — *...înainte mult mai este.*

Bucureşti, 22 Mai 1941.

[1]) Albert Brackmann, *Kaiser Otto III und die staatliche Umgestaltung Polens und Ungarns.* Berlin, 1939 şi Idem, *Zur Entstehung des ungarischen Staates,* Berlin, 1940. Aus den Abhandlungen der preussischen Akademie der Wissenschaften.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL VOLUMULUI III.

	Pag.
Mucenicia Brâncovenilor	3
Documente istorice privitoare la moşiile brâncoveneşti în Transilvania şi Oltenia	17
Doctorul Ioan Piuariu-Molnar — Viaţa şi opera lui	47
Scrierile istorice ale lui Petru Maior	75
Episcopul Vasile Moga şi profesorul Gheorghe Lazăr	101
Cea mai veche revistă literară românească	129
Ioan Moga „Teologul" 1790—1856	151
Viaţa unei mame credincioase: Anastasia Şaguna 1785—1836	173
Avram Iancu	205
O prietenă a lui Avram Iancu: Ioana Farkas 1834—1922	241
Un martir al Transilvaniei: preotul Ştefan L. Roth 1796—1849	247
Cum vedea Alexandru Papiu-Ilarian la 1860 putinţa de înfăptuire a Daco-Romăniei?	255
Anastasia Gozsdu 1796—1863	264
Partenie Cosma 1837—1923	269
Episcopul Nicolae Ivan 1855—1936	274
Vasilie Goldiş 1862—1934	280
Un semicentenar dela înfiinţarea Băncii Naţionale a României	286
Mitul „sacrei coroane" şi problema transilvană	294

Indicele onomastic al acestui volum, din cauza împrejurărilor neputând să apară acum, va fi tipărit mai târziu împreună cu al volumului al IV-lea. A se întregi la cuprinsul vol. II.: *„Răscoala ţăranilor transilvani 1437—1438"* la p. 67 — titlu omis dintr'o eroare explicabilă prin graba, cu care a fost tipărit acest volum în preajma evacuării Clujului românesc (1940).

www.dacoromanica.ro

DE ACELAŞ AUTOR:

Studii, conferinţe şi comunicări istorice, vol. I. Bucureşti, 1928.

Epocele principale în Istoria Românilor nr. I. din *Bibl. Istorică Astra*. Cluj ed. II. 1928.

Studii, conferinţe şi comunicări istorice, vol. II. Cluj, 1940.

Răscoala ţăranilor din Transilvania la 1784, nr. II din *Biblioteca Istorică Astra*. Cluj, 1934.

Istoria Românilor pentrû cursul superior ed. XII, Bucureşti, 1937.

Istoria bisericii române, ed. VII, Craiova, 1941.

Istoria Unirii Românilor, ed. II. Bucureşti, 1938.

Documente Istorice Transilvane, vol. I, 1599—1699. Cluj, 1940.

Kaiser Iosef II. und der Bauernaufstand in Siebenbürgen, München, 1939.

Leopold von Ranke und Mihail Kogălniceanu, Sonderdruck aus „*Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*" — Berlin, 1940.

Der erste Humanist aus rumänischem Geblüt, Nikolaus Olahus (1493—1568) in „*Siebenbürgische Vierteljahrsschrift*" Sibiu 1940. No. 3—4.

Cronicari şi istorici români din Transilvania, ed. II. Craiova 1941.

I principali periodi della Storia dei Romeni, Roma, 1930.

La Transilvania nel quodro geografico e nel ritmo storico romeno. Bucureşti 1940.

Réalités historiques dans le Voivodat de Transylvanie du XII-e au XVI-e siècle: Bucureşti, 1938.

Românii dela Miazănoapte, Sibiu 1941.

Anuarul Institutului de Istorie Naţională, vol. I—VIII Cluj—Sibiu; în colaborare cu Prof. Alex. Lapedatu.

---

www.dacoromanica.ro